NAGY ISTVÁN

Huszonöt év

A borítólapot Feszt László rajzolta

NAGY ISTVÁN

HUSZONÖT ÉV

II.

Önéletrajzi töredékek — Riportok

ÚJ MAGYAR KÖNYVKIADÓ

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Központi Vezetőség
404

A kiadásért felel az Új Magyar Könyvkiadó igazgatója.
Megjelent a Magyar Népköztársaság és a Román Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében.
Készült 2100 példányban, az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó (Bukarest gondozásában.
Terjedelem: 17,5 iv. A/5.

ISKOLÁSGYEREK koromban, népes családi körünkben háromféle emberfajtáról esett gyakran szó. A szomszédokról, elvtársakról és az urakról. A szomszédokról édesanyám mondogatott nem mindig dicsérő dolgokat. Ő küzdött meg velük a napnak minden órájában, hol azért, mert kölcsönkértek valamit és elfeledték „megadni", hol édesanyám kért tőlük valamit és folyton a nyakára küldözték a gyerekeket, hogy „mikor adja már meg". Édesapám esténként az urakat hozta szóba s lecsepülte őket a sárga földig. Az urakról meg rendszerint áttért az „elvtársakra" vagy az „egyletre". És magasztalta őket, gyűléseken tanult ékes szavakkal. A neki különösen tetsző elvtársakat azzal tisztelte meg, hogy egész nevükön emlegette őket, igy például „hallottátok volna Tatai Sándort", vagy „aranyszájú ez a Verő Pál is". Így emlegette ő Petőfi Sándort is egész nevén a többi nagyok között. Én magától értetődőnek vettem: Petőfi is egyike lehet édesapám imádott elvtársainak. Hiszen úgy beszélt róla, legalábbis az én képzeletem úgy színezte ki, mintha minden gyűlésükön felszólalna. Hiszen egyszer elragadtatásában azt kérdezte édesanyámtól: mit szólna, ha egyszer Petőfi Sándorral toppanna haza, hová fektetné, mit főzne vacsorára.

Ilyen, otthonról ismert Petőfi Sándorral jártam én iskolába. Egyáltalán nem is csodálkoztam, mikor a negyedik elemiben tanulni kezdtük verseit. Alig fért a begyembe, hogy el ne dicsekedjem, édesapám már régen ismeri Petőfi Sándort és ha ismét Kolozsvárra jön gyülést tartani, akkor nálunk fog hálni, az édesanyámék ágyában, ők meg a padlóra vetnek ágyat maguknak, a gyerekek mellé. Módfelett büszke voltam

édesapámra, amiért olyan híres elvtársakkal barátkozik, akikről még olvasókönyvemben is írnak, a tanító néni meg igen szépeket tud felőle. Éppen csak azt nem értettem, hogy miért nincsenek az olvasókönyvben azok a versek, amikről édesapám tudott. Édesapám elbeszéléseiből úgy vettem ki, hogy Petőfi elvtárs valami szilaj, szép, haragos ember, aki folyton karddal járkál és szétüt a lovasrendőrök között, az urakra és papokra meg úgy rádörög, hogy kiszaladnak a világból. A munkások pedig mind köréje sereglenek, ő meg kibont egy vörös zászlót és azt énekli, hogy „nem lesz a tőke úr mirajtunk".

Édesapám ugyanis mindig ezt a munkásindulót dudorászta nekünk esténként. Az iskola Petőfije azonban erről egy szót sem szólt. Csodálkoztam és nem értettem, hogy kerül Petőfi elvtárs neve alá az „Anyám tyúkja" meg hogy „Kis lak áll a nagy Duna mentében". Édesapámnak megmutattam az olvasókönyvemben kinyomtatott Petőfi verseket, az „Anyám tyúkjá"-t és a „Kis lak"-ot, mire édesapám kijelentette: valami csalás lesz a dologban, vagy pedig valami más hasonló nevű költőről lehet szó. Az igazi Petőfi nem foglalkozott olyan semmiségekkel, mint az anyám tyúkja, ő a világszabadsággal törődött. Ám azért nem nyugodott meg, addig jött-ment a gyűlésekre, míg egy este diadallal állított haza Petőfi összes verseivel.

— Ez az igazi! — kiáltotta ujjongva. És még akkor este nekifeküdtünk, hogy felváltva, hangosan „kiolvassuk az egészet". Így ismerte meg édesapám Petőfit egészen s már felfogta az „Anyám tyúkja" és a „Kis lak áll a nagy Duna mentében" értelmét. Az is kiderült, hogy ismer egy egész sereg népdalt, melyeknek a szövege szintén Petőfitől származik. Azután még jobban lelkesedett érte, mint azelőtt. Iskolás olvasókönyvemről pedig úgy okoskodott, hogy biztosan csak az ötödik osztályban tanítják Petőfi urakat ostorozó verseit.

Megnyugodtam. Így értem meg a vizsgákat. Mindnyájan azt a feladatot kaptuk, hogy vizsgai versnek tetszésünk szerint válasszunk egyet. Otthon elújságoltam a dolgot. Édesapám rögtön lelkesedve kereste elő a Petőfi-kötetet s fellapozta.

— Ezt tanuld meg, Pista: Akasszátok fel a királyokat...

Tetszett nekem a vers nagyon. Néhányszor már hallottam apámtól, könnyen ment a betanulás. Tudtam én már akkor, hogy nálunk „apostoli szent király" uralkodik, vagyis I. Ferenc József. Tanultunk már felőle az iskolában, de eszembe se jutott

Petőfi versét valamiféle összefüggésbe hozni a császár és király őfelségével.

A vizsga reggelén a tanító néni egy órával korábban rendelt be az iskolába, sorra megkérdezte és felmondatta, ki mit választott. Mikor rám került a sor és bemondtam a vers címét, az addigi vidám tanítónő elkomorodott s megütődve tekintett reám.

— Elég — vágott közbe már az első szónál —, ne mondd tovább. Anélkül is elhiszem, hogy tudod, te tudni szoktad a verseket... — És tovább haladt... Én gyanútlan büszkeséggel teltem meg. Magabiztosan feleltem más tárgyakból a vizsgára begyűlt szülők előtt. Édesapám rámmosolygott, kis bajuszkáját simogatva önérzetesen tekintett felém... Én meg feléje.

— Várjon csak — gondoltam magamban —, a szavalattal vágom ki a huszonegyet. Meglátják a többi szülők, én már olyan Petőfi Sándort tudok, amilyet csak az ötödikben tanulnak... Izgatottan vártam soromat, fogytak a felelők, de rám csak nem akart sor kerülni, a szívem mind hangosabban vert; már csak hárman vagyunk, már csak ketten s végül már csak én maradtam. És úgy is maradtam, a tanító néni nem szólított, se elsőnek, se utolsónak. Nem volt kíváncsi az édesapám Petőfijére.

Édesapám kipattant a szülők közül és elébe vágott a kisiető tanítónőnek:

— Az én fiamat, Nagy Pistát, miért nem szavaltatta?

Én csak annyit láttam, hogy a mi tanítónőnk fülig vörösödik a haragtól, mond valamit apámnak, őt pedig félresodorják az úri gyerekek szülei és rázzák a tanítónő kezét, mosolyognak rá és magukkal viszik.

Édesapám hozzám jött, szilárdan kézen fogott. Kidolgozott ujjai forrók és erősek voltak.

— Menjünk, fiam — s megsimogatott —, ne búsulj, sor kerül a te versedre is jövőre...

Én ezt a „jövőt" az ötödik osztályra értettem, de az ötödik osztály végét sem én, sem édesapám nem értük meg. Kitört a világháború, édesapám karácsonyra el is ment, én meg húsvét felé kimaradtam az iskolából és dolgozni mentem. Megtudtam azért, hogy az ötödikben, de a hatodikban sem s még a gimnáziumokban sem igen jutottak messzebb Petőfi „Anyám tyúkjá"-nál. A teljes Petőfivel csak a munkásgyűléseken talál-

koztam. Hogyne éreztem volna őt aztán tudatosan is elvtársunknak?

Hányszor szegezték szembe a munkások Petőfi verseit a nemzeti és osztályelnyomás terrorjával, hányszor és hányszor érveltek a proletár nemzetköziség védelmében Petőfi világszabadság-vágyával! És milyen ostornak bizonyult a hitlerizmussal szemben! Hányszor esett szó börtönökben és internáló táborokban: Petőfi, ha élne, minden bizonnyal kommunista lenne. Egy sem akadt, aki ne hitte volna, hogy Petőfi ma is ne a leghaladóbb eszme mellé állna ki kardjával és lantjával.

Ebben hihetett édesapám is. Én is csak most értem meg, Petőfi halálának századik évfordulóján, a szinte feledésbe merült gyerekkori emlék felelevenítésével, hogy milyen „jövőre" szánhatta édesapám oly nagy bizakodással a belém fojtott vizsgai verset.

(1949)

RÉGI TÖRTÉNET

RÉGI történet jut eszembe.

Tizenegyedik évemben jártam, mezitláb. Iskolai szünidő volt. Szobafestő mesternél próbainaskodtam napi negyven krajcárért, hogy legyen könyvre való az ötödik elemiben. Édesapám ugyanannál a mesternél forintos mázolósegédként dolgozott. Szaktársai gyakran megcibálták a fülemet. Olykor bizony meg is rugdostak. Mindennél sokkal gyötrőbb volt az, hogy nem akartak elismerni nagy fiúnak. Percenként így kiáltottak rám:

— Te, kicsi, hozz egy kártya vizet. Te, kicsi, törjél budai földet. Te, kicsi, mi az anyádért hoztál okker helyett szatinóbert?

Hiába mázoltam be magam olajfestékkel, nagy lábam ujjától a fejem búbjáig, hiába húztam a talyigát inamszakadtáig, hiába fojtottam torkomba a sírást a hajnali koránkeléseknél, mert még a szomszédok is így kicsinyítettek:

— Ó, te szegény Pistuka ... — Pedig én szüntelenül arról ábrándoztam, bárcsak Istvánnak szólítanának már engem is, mint apámat. Mert ő csuda nagy ember volt, ha nem is növésre, de kenyérkeresetben. Akkoriban állt be önkéntes tűzoltónak is. Főterjesztője volt Kolozsváron a Népszavának, de ezt csak elvből vállalta. Emellett télen szűcs volt és jegyszedő a nyári színkör felső erkélyén. Anyám ugyanott ruhatáros. Ha apámat a színházhoz osztották be szolgálatra a tűzoltóságtól, akkor jegyszedő és napos tűzoltó volt egyszemélyben, s mindig félt, hogy emiatt majd egyszer elveszíti mindkét keresetét. Öt testvérem közül engem, mint legnagyobbat, sok-

szor becsempésztek függönyhúzás után a sötétben s én az erkélylépcsőn ülve szégyenkeztem végig a felvonásokat. Az utolsó jelenetnél, lámpagyújtás előtt, mindig ki kellett jönnöm. Annyira megalázónak éreztem ezt a színházasdit, hogy azon a nyáron, mikor először dolgozni adtak, a második fizetésnél kijelentettem, ezután csak úgy megyek színházba, ha jegyet váltanak nekem, hogy számozott padba ülhessek. Apám nagy nehezen beleegyezett. Egy júniusi vasárnap estére készült a nagy esemény. Kimondhatatlanul boldog voltam. Azt hittem, attól kezdve belátják, hogy mégis nagy fiú vagyok. Születésem készülődésében is ünnepélyességet éreztem. De mikor végre elindultunk lefelé a büzös Lépcső utcán, koma bácsink szembe rohant velünk s valamit izgatottan hadart apámnak, ki csak ennyit mondott neki lehorgasztott fővel:

— Hogy a fene ott egye meg őket Szarajevóban...

Koma bácsink helyeslésével egyidőben fekete lobogó került a színház homlokzatára. Az előadást nem tartották meg. Búsan ácsorogtunk a gyászlobogó alatt. Ó, nem a meggyilkolt magyar trónörökösért búsultunk. Apámék talán nem is sejtették, hogy azt a zászlórudat az én szívembe döfték. Apám nemsokára bevonult. Kivitték a harctérre. Máról holnapra nagy fiú, sőt családfenntartó lettem, külön színházjegy nélkül is. Pedig, de tiltakoztam, hogy én nem így gondoltam. De most már senki sem akarta elhinni, hogy még kisfiú vagyok. Be kellett állani a nagyok helyére gyárba és mindenhova... Azóta, ha nagy vágyak elérésére törekszem, mindig elfog egy kis kétely s gyötrő bizonytalansági érzés bénítja meg akaratomat. Ilyenkor mindig félek, hogy közbejön valami s a magam szemében mindörökre kisfiú maradok. Ez az érzés fokozódott öntudatos munkatársaim révén is, akiktől már inaskoromban állandóan azt hallottam, hogy mindaddig újabb és még borzalmasabb világháborúk törnek reánk, amíg a mai társadalmi viszonyok uralkodnak. Ha elgondolom, hogy az úgynevezett békeévekben erdőtűzként égett hol Kína, hol az amerikai kisállamok, majd Abesszínia, aztán a spanyol félsziget, — akkor be kell vallanom, hogy Európa közepén mostanában fellángolt új háború nem is okozott különösebb meglepetést. Egyszerűen megállapítottam, hogy harmincöt éves vagyok, tehát három évvel máris többet éltem, mint az apám, aki harminckét éves korában tűnt el a galíciai fronton. Elfog valami dühös sietség: befejezni

mindazt, amit lehet. Nagyon szeretnék még élni, de ha most mégis az apám sorsára jutok, olyan ügyért akarok meghalni, ami a fiamnak és kortársainak boldog jövendőt teremt, hogy ne foglalkozzanak végrendelkező gondolatokkal harmincöt éves korukban, mint én, kinek zaklatott életét s egyéniségét félig kész regények és befejezetlen színdarabok jellemzik.

(1939)

A MI KÓHAZUNK

ÉVEKIG egy szőlőkerti deszkaházban laktunk, és egy este sem szikrázhattak anélkül a csillagok, hogy édesanyám lefekvés után a sötétben ne dicsérje áradozóan egy „saját ház" ezerféle előnyeit. Többek között: nem kell házbért fizetni, majorságot lehet tartani... Malackát nevelhetnénk... Mindezek a kilátások nem hatottak reám, makacsul ellene voltam a saját háznak, mert édesanyám a vasárnapi mozi árából és a szakszervezeti tagdíjamból akart telket venni és felépíteni rá a házat.

Lehetetlent kívánt tőlem. Nekem a mozi és a szakszervezet olyan volt, mint a Miatyánkban a mindennapi kenyér. Elengedhetetlen. Beteg voltam, ha egy vasárnap elmaradt a mozi. Ha meg végigizgultam a detektívdrámákat, akkor azért éreztem magam szerencsétlennek, amiért nem vagyok olyan, mint a hős a filmen, aki megmenti a milliomos kisasszonyt a süllyedő hajóról.

Nem is tudom, hova juttatott volna ez a beteges ábrándozás, ha a szakszervezeti elnök nem beszélt volna lelkünkre minden gyülésen, hogy mi is emberek vagyunk. Sőt: különb emberek mindenkinél. Még a film hősénél is. „Hiszen — mondta nekem egy négyszemközti beszélgetés alkalmával — a munkás nélkül nem volna revolvere. És nem volna motorcsónak, amivel kimenti a millomos kisasszonyt." Ettől kezdve már gőgösen ültem a moziban.

Nos, egy vacak saját házért mondtam volna le erről a két örömről? Édesanyám szegény feje nem bírta megérteni, milyen gyönyörűség az elnök felszólítására felemelni a jobb kart és szavazni...

Kiszámítottam neki: a mozi árából és a tagdíjból húsz év alatt sem lehet telket és házat szerezni. Felemlítettem neki egy szaktársat, akit nemrég temettünk el éppen azért, mert belehalt a házszerzésbe. Harminc évig éjjel-nappal gürcölt, kezét, lábát, hátát görbére dolgozta, és amikor kész volt a ház, másnap meghalt. De édesanyámmal nem lehetett számokban beszélni. Ő nem számított, ő csak hitt. „Akarni kell, nagyon akarni, és házunk lesz!" És ha mégsem lesz, annak az én szakszervezetem és a mozi az oka.

Emiatt napról napra mérgesedett közöttünk a jó egyetértés, míg aztán egy kora reggel, munkába menés előtt, ki is tört a családi forradalom. Mint annyiszor, úgy most is az első összecsapások a bolhák miatt kezdődtek. Mert rengeteg bolhánk volt. Bolhamilliomosok voltunk. Szökdöstek rólunk az utcán is. Egyszer a moziban a pénztár előtt átszökött rólam egy az előttem álló kisasszonynak a nyakába. Azt hittem, meggyűlok a szégyentől. Ezek a bestiák képesek voltak megszégyeníteni a tánciskolában is (ahova nem szívesen, de a szaktársak unszolására mégis beiratkoztam). Aludni sem hagytak. Majd szétrágtak. Miattuk egyszer kikergettek a gőzfürdőből, mert vörhenynek nézték a testemet sűrűn borító vörös csipéseket. Nem lehetett nyugodni tőlük egy percre sem. Mindig csak reggel felé tudtam elaludni és későn ébredtem. Félórákat késtem a munkából. A mester emiatt sokszor zúgolódott a bizalminál.

Számtalanszor azon voltam már, hogy megszököm előlük otthonról. Így még csak a repedezett, füstölő vaskemencénket gyűlöltem. Fekete volt ez is, az is. Lába volt ennek is, annak is. A kemence csípte a szemünket, ez az apró szaktársa meg a bőrünket. Ebben az időben álmatlan ábrándjaimban, mikor az én ismeretlen, szép és tiszta jövendőbeli feleségemre gondoltam, lakásunkba nem tudtam elképzelni más berendezést, csak egy tiszta ágyat és egy jó kemencét. Azt hittem, ennyi elég a boldogsághoz.

Azon a reggelen, amikor utoljára vesztem össze anyámmal, hogy miért nem írtja ki ezeket a ragadozókat, anyám haragjában most már a bolhák létezését is a szakszervezetre fogta. Már nemcsak telket, házat akart a tagdíjból, hanem szódát, szappant, új lepedőket, új szalmazsákot, friss szalmát az ágyba — mint féregirtókat. De a leghatásosabb mentegetőzése mégis a hiányzó jobb karja volt. Megfenyegetett a csüngő ruha ujjával, és rekedtre kiáltotta magát.

— Félkarral nem birom a gyakori mosást. Örvendjetek, ha tudok súrolni a bejáróhelyeimen. Istentelen bitangja, ami vagy. Takarodj hazulról, eredj a szakszervezetbe, moziba aludni. Edd meg a Jókai regényeket, amik megbolondítottak. Belátástalan disznója, ami vagy, adj hálát Istennek, hogy a három kis testvéredet el birom tartani, és nem esz meg a tetű velük együtt. Az volna szégyen... Bolhája mindenkinek van... Te, még a lábam nyomát is meg kéne, hogy csókoljátok, amiért mesterségre taníttatom mindeniket. Szégyentelen kamasz, hogy sose születtelek volna erre a cudar világra!

— Én nem kértem, hogy szüljön — vágtam vissza meggondolatlanul, mire ő sírva fakadt és felragadott egy csészét a mosatlan edények közül. Azt hittem, a fejemhez vágja. Kész voltam visszaütni. Úgy látszik, sejtette ezt, mert a csészét visszahajította a tányérok közé, amik darabokra zúzódtak. Azután hátravágta az ajtót előttem, olyan erővel, hogy a családi kép lepottyant a vékony deszkafalról.

— Le is út, fel is út — kiáltotta. — Vagy engem választasz, és akkor lesz ház, lesz tiszta ágy, vagy eredj a szakszervezetbe, és többet ne lássalak. Biztosan ott csavarta el a fejedet valami jóféle nő.

Előbb megszeppentem, de a jóféle felbőszített. Hetek óta bántanak vele az üzemben és most még anyám is. Lerántottam a szegről a vasárnapi nadrágomat, ez volt mindenem, és hónom alá kapva, fájdalmas kezitcsókolommal kikiáltottam a függetlenségemet.

*

Idegenekhez, hófehér, bolhamentes ágyba költöztem. A kemence se füstölt. Úri levegőben aludtam, illetve csak szerettem volna aludni, ami sehogyan sem sikerült. Hosszú éjjeleken át vadul járkált fejemben a szúrós lábú lelkiismeret. Úgy éreztem, szökevény vagyok és orvul, titokban lopóztam abba a hűvös, tiszta ágyba, és minden percben kikergethetnek belőle. Mars, vissza a bolhák közé, nyomorék anyádhoz meg inastestvéreidhez.

Szombat délben anyám odaállt az üzem kapujába gyékényszatyrával a bal karján és parasztkendőjébe rejtett, szégyellt csonka jobb karjával. Engem várt... Akkora nagy szomorúság sötétedett a szemében, mint egy készülő felhőszakadás. A nyakát pedig a megalázkodás súlyos kolonca húzta, húzta lefelé

a föld felé. Bocsánatot kért tőlem. Tőlem, a tizennyolc éves fiútól:

— Gyere haza, fiam, sose szájalok többet. Egy anyának meg lehet bocsátani, ha a nyomorúság bolonddá teszi... És ha adnál valamennyit a holnapi kosztra, az Isten nem verne meg...

Adtam és elfutottam. El kellett, hogy fussak, mert úgy szégyelltem magam, és úgy fájt az anyám alázata, le tudtam volna ülni sajnálatomban...

Nem költöztem haza. Tudtam: elölről kezdődne minden. Próbáltuk már. Nemegyszer megfogadtuk, hogy nem gorombáskodunk többet egymással. Éreztem, ha mennék, előbb-utóbb megverném az anyámat.

Ez az ösztön régóta lappangott már a karomban. Nem is annyira a veszekedés ingerelt, hanem inkább az, amiért olyan szerencsétlen. Amiért a csermalomban éppen az ő kezét kapta be a gép. Amiért olyan sok a gyermeke és olyan sok a bolhája. Amiért füstöl a kemencéje, amiért velünk fésülteti a haját... S minél jobban sajnáltam, annál nagyobb düh uszította ütésre a karomat...

Anyám minden szombaton hűségesen és hovatovább alázatosabban várt az üzem előtt. Fizetésem egyharmadát sietve a markába nyomtam, mielőtt beszélni kezdhetett volna. Féltem a szemrehányó panaszaitól... Időközben a szobafestő öcsém felszabadult a szakmájában. Ebből az alkalomból meglepett a szakszervezet kapujában, és szemrehányásokat dörzsölt az orrom alá. Mit gondolok én, feléteti az ő kicsi keresetét, mikor nincs ruhája!? És télire nem ad munkát a szakma. Azután meglepetésemre házépítési tervekkel foglalkozott. Eddig a fiú élt-halt a futballért, és minden lehető pénzét erre költötte. Anyám, úgy látszik, megnyerte magának, „észhez téritette", ahogy mondani szokta.

Fizetésemnek azt a részét, amiből ruházkodhattam volna, anyámék ették meg. Sehogyan sem tudtam levedleni inaskülsőmet. Pedig a szaktársak elvárták, sőt megkövetelték, hogy rendesen öltözködjem. Egyenlőségem féltésében igyekeztem is mindenben velük tartani: cigarettázni, kártyázni, tánciskolába járni. Nem birtam sokáig. A fizetés nem futotta. Éreztem, valamiről le kell mondanom. A szakszervezetről? Arról semmi pénzért. Nagyon jó dolog szónokolni a taggyüléseken, még büszkébb eset szavazni. Ha szavazásra emelem a karom, az én

kikönyökölt kabátom ujja egyenlő az elegáns fafaragó szaktársak szavazatával. Itt vezetőségi tag lehet az ember. Esetleg elnök is vagy titkár. Itt nincs mit megtakaritani. A sörözésnél, kártyázásnál, a tánciskolánál már inkább. Ezeket úgysem kedvelem. De mit szólnak ehhez a szaktársak? „Mi az — mondja majd némelyik —, iparossegéd maga vagy tróger?" A legkönnyebb volna anyámtól vonni meg a segélyt. Nem, azt mégsem lehet. Karját veszitette értem a gyárban.

Képtelen voltam aludni, ha nekifogtam a nyolcórai pihenésnek. Hovatovább elkeseredettebb lettem, és sajnálni kezdtem magam. Ez viszont egyet jelentett az önkinzással. Gondolatban már munkanélkülinek képzeltem magam, amint éhezem, fázom. Látni véltem anyám elhalálozását, testvéreim szétzüllését. Láttam őket, mint tolvajokat, utcalányokat, mint annyi sok gyerekkori pajtásomat. A vad képzelgés okozta szánalom-mérgezéstől hajtva vizióimban már meg is öltem őket, hogy ne szenvedjenek tovább.

Ilyen ponyvalélek voltam én éjszakánkint, nappal meg a nadrágom hátulján foszladozó szövet kínozott. Beképzeltem, hogy az utcán mindenki utánam fordul, és a rongyaimat nézi.

*

Szombat estére, amikorra kifizettem a heti szálláspénzt és törlesztettem a hátralékos tagdíjat, a nadrágomon türhetetlenül nagyra szélesedett a lyuk. A sapkámat viszont a világ végéig nem hordhattam a lyukra boritva, mert máris feltünt a sapka szokatlan viselete. Éreztem, történnie kell már valami sorsdöntőnek.

Sok habozás után félrevontam a szakcsoport elnökét az iroda egyik sarkába, és elpanaszoltam neki keserves bajomat.

— Szakad le rólam a ruha. A tulórázást tiltja a szervezet. Fizetésjavitást nem kérhetek, mert a legnagyobb bért kapom az én kategóriámban, s a kollektiv szerződés csak egy fél év múlva jár le. Mondja szaktárs, mit csináljak ilyen körülmények között?

A szaktárs vakargatta az orrát és a hátam mögé került. Fejcsóválva nézte meg a sapkával leplezett szerencsétlenséget.

— Folt kéne erre — jegyezte meg bölcsen.

— Azt én is tudom, de nincs foltnak valóm, mástól kérni meg szégyellem.

Hümmögve tért vissza asztalához, s hosszadalmasan tanácskozott a szenvedélyesen cigarettázó vezetőségi tagokkal. Többször felém biccentett szurokhajú fejével, s összemosolyogtak. Végül így szólt hozzám:

— Tudja mit, szaktárs, kiutalunk magának utazási segélyt, és menjen le a Regátba. Többet dolgozhat, amíg talpra áll egy kicsit. Én pedig kölcsönzök egy nadrágot. Foltozott ugyan már az is, de elég tűrhető lesz a vándorútra.

A kölcsönkapott nadrággal és az utazási segéllyel visszaadták életkedvemet. Arra a lehetőségre, hogy utazhatok, világot láthatok, elfeledtem minden bajomat. Olyan váratlanul szakadt a nyakamba ez az öröm, hogy izgalmamban eszembe se jutottak anyámék, s így búcsúzatlanul, egy szó értesítés nélkül ültem vonatra. Pedig csak a rossz nadrág, egy rend újságpapírba csomagolt váltó fehérneműt volt minden poggyászom.

Anyámék bizony csak a következő szombaton jutottak eszembe. Szegény feje — gondoltam — most bizonyára vár az üzem előtt. Milyen bánatos lehet, amikor nem lát majd kijönni a többi segéddel a kapun. Talán elmegy a jövő szombaton is, vagy keresni fog egész héten, és amíg testvéreim alszanak, ő csendesen, hangtalanul sír majd az éjszakában, ahogy sírt-sóhajtozott édesapám után is, amikor a harctérre vitték. Amikor 1915-ben megjött az értesítés, hogy apám eltűnt a Mazuri-tavaknál, éjfélekig fennmaradt, mert erősen hitte: egy este csak bekopog az ura. Miért éppen este várta, azt ma sem tudom. Még 1921-ben is makacsul remélte a visszatérését. Hitéhez az erőt kimondhatatlanul szép álmaiból merítette. Lelkendezve mesélte nekünk, hogy látta hazatérni a muszka fogságból, nagy szakállal és két gyermekkel. Ezenkívül jó summa spórolt pénzt is hozott magával, amiből felépül végre a mi házunk is.

Vajon most, hogy megszöktem tőlük, mi hiányzik anyámnak, én-e vagy az az összeg, amit hetenként adtam? Valószínűleg a világ leghálátlanabb fiának gondol, de tudom, elámul majd, ha hazaküldök innen vagy ötszáz lejt. Addig nem is írok, a pénz szebben beszél neki, mint az én nyomorék betűim. Milyen nagy öröm is lesz szegényeknél! Olyan ízes, húsos vasárnapi ebédet főznek, amilyent csak apám idejében szoktunk karácsony első napján. Lám, lám ez a fiú nem is rossz fiú — mondja majd anyám. Kár volt szegényt elüldözni hazulról...

Az ötszázlejes küldeményre azonban nem került sor. A fizetés engem is alig bírt eltartani. Kéthónapi ottlét után végre írtam egy hosszú-hosszú levelet. De milyen levél volt az! Szinte sajnáltam postára tenni, olyan szépre sikerült. Mire kaptam egy nagyon rövid választ lepedőnyi nagy papírra írva az öcsém girhes-görhös, angolkóros írásával. Körülbelül ez a szöveg tévelygett a kietlen fehér papírmezőn:

„Szép, hogy írsz. Szép, hogy élsz. Szép, hogy belátod a hibádat. Gyere haza. Házat építünk a sánc alatt, jöhetsz bátran, a bolhákat kiirtottuk. Málika meg tudja már fésülni édesanyámat... Vettem egy négyes számú futballkülsőt..."

A házépítést nem hittem, a bolhák kiirtását még kevésbé. Maszlagnak tartottam ezeket az én hazacsalogatásom céljából. Amde nem kis bámulatomra, pár hét elteltével levél tudatta velem: a ház kész, nem forog rucalábon, de ház, a saját házunk. Van négy fala, ajtója, ablaka, fedele, kéménye s még udvara is. Igazi ház! És találjam ki, hogyan sikerült felépíteni?

Hát ezt kár volt rámbízni, mert mi másra gondolhattam volna, ha nem csodára. Bizonyára pénzt találtak az utcán. Vagy apám került haza valahonnan gazdagon. Még kisül, hogy édesanyámnak lesz igaza. Nem pusztult belé a Mazuri-tavakba, hanem a muszka fogságban vagyont gyűjtött. Most pedig hazament. A képzelgések álomtavába ugorva, egyre valószínűbben, egyre izgatottabban csalogatott a mese, sokszor elképzelt hazatérése apámnak.

Nem volt maradásom Bukarestben. Koplalni kezdtem az útiköltségre. Micsoda viszontlátás lesz! Az öreg előbb megölel, megcsókol, azután a sarokból előveszi a vándorbotját és jól megken, amiért cserbenhagytam anyámékat. Hiszen a harctérre vonulás előtt nekem adta számba a családot, mint legérettebb férfinek a testvéreim között. Ha jól emlékszem, lehettem vagy tizenegy éves. Rámhagyta a ruháját, kalapját és a gondjait. A nadrág a hónom aljáig ért, a gondok meg a fejem búbjáig.

Annyira beleéltem magam apám hazatérésének a lehetőségébe, hogy még ajándékkal is kedveskedni akartam neki. Vásároltam egy sárga csontszipkát és öt pakli dohányt az állomáson, amikor a vonatra ültem...

Anyámékkal nem tudattam hazatérési szándékomat. Másnap délben megérkeztem szülővárosomba. Nagy, parádés nyár fogadott. A legtüzesebb nap ragyogott a kék ég arcán. Bo-

rostyánból és májusfavirágból zöld lombokkal tarkított övet font a derekára. Az én fejemből erre úgy elrepültek a fekete bú utolsó varjúfiókái is, hogy szinte kikiáltottam a világnak.

— Óriási öröm lesz itt! Együtt lesz a család a saját házban. S ha még a kemence sem füstöl, és a bolhák tényleg kivándoroltak tőlünk, akkor a mi házunkra ki lehet szegezni a táblát: Szegényekhez betévedt a boldogság, irigyek sárguljatok.

Nyargaltam a sánc alá. A fellegvári oldalt nevezik így. Felihegtem az öreg és züllött Lépcső utcán, ahol valamikor annyit rontottam a nadrágomat a bűzös árkot szegélyező korláton lovagolva. A levélben jelzett vízvezetékhez érkeztem. Azt írták, itt balra kell térni a sikátorba. Megszólítottam egy szenvedélyesen gombozó gyerekbandát, és hencegve érdeklődtem a házunk iránt.

— Azé a félkarú nénié?

— Igen!

— Az itt van a középoldalon.

Nyargaltak orditozva és egymást lökdösve a középoldal felé, hogy útbaigazítsanak. A sárga kősziklák aljába vezettek. Itt egy nagy sziklaomlás után, 1918-ban, amikor vagy öt embert agyonnyomott a kölavina, a város lerontatta a házakat. Ejnye — gondoltam lohadó kedvvel — ezek ide építettek volna? Eddig csak hajléktalan cigányok merészkedtek kibontani az elfalazott barlangokat és felütni oda a tanyájukat. Valamikor régen szegény napszámos emberek vájták ezeket az odúkat a homokos, apró csigákkal zsúfolt sziklákba. Magam is ilyenbe születtem fent a katonakert aljában. Itt is nőttem fel. Lábam alatt terült el az egész város, a sötétvizű Szamossal. Túlsó partján a Színkör kupolás épületével. A jófirmák oldalának is nevezték ezt az oldalt.

— Ide építettek ezek?

Kőtörmelékek közt csörtetett előttem a gyerekhad. A kisebbek mezítláb, egyszál ingben vagy kis fürdőgatyában. Már azt hittem, valamelyik kivájt barlanghoz lyukadunk ki, hiszen nem láttam itt egy házat sem, csak burjánnal, keserűlapival benőtt romokat. A gyerekek egy ilyen romnál álltak meg. Meszelt vályogtörmelék és sárga sziklakövek izzottak a napfényben.

— Ez volt a házuk — szólt egy nagyobb fiú gombzacskóját zörgetve.

— Bolondság, ők márciusban építettek új házat — kiáltottam fel.

A fiú bölcs képet vágott.

— Hiába, most két hete lerontatta a város. Nemcsak ezt, azokat is — mutatott rá vagy tíz ilyen kőhalomra.

Hej, a nap nem nekem ragyogott már. Az eget is másokért pucolták olyan tiszta kékre. Egy szó sem jött ki a számon.

— Nem akartak kimenni a házakból — magyarázta tovább a fiú. — Ezért azután éjszaka jöttek a város emberei, és beütötték a viskók oldalát. A félkarú nénit még meg is verték, mert belékapaszkodott az ajtóba, és visított, hogy inkább döntsék a fejére a házat, de mégsem megy.

— De hát miért csinálták ezt? — kérdeztem elfulladtan.

— Mert a várostól nem kértek engedélyt az építésre és a helyre. Ide sétautat akarnak csinálni.

Leültem egy kőre, a saját házunk romjára, édesanyám keserves nagy kudarcára. Sejtettem már mindent. Engem is unszolt már néhányszor, hogy ide építsünk. Azt hitte, a falak kikerülnek az oldalban hányódó, szétmálló sziklakövekből. Vályogot lehet foldből gyúrni, a kőműves sógorunk meg felrakja. Csak a fedél és az ajtó, ablak kerülne pénzbe. Az én ellenkezésem miatt azonban nem került rá sor. Távol tőlem, úgy látszik, felszabadult az én aggályoskodásom alól.

Sokáig elbámultam a Színkör palával fedett kupoláját s a Sétatér évszázados gesztenyefáit. Az ölembe vett csomagot sötét elbúsulásomban addig forgattam ide-oda, míg csak ki nem bomlott. Valami kihullott belőle, s a körülöttem ácsorgó gyerekek készségesen kapkodtak utána. Egy pakli dohány volt az öt pakli közül, amit apámnak hoztam... A nagyobbacska fiúk cigarettát kértek. Ezek a kölykök sem változnak, az én időmben is tizéves korunkban kezdtünk dohányozni. De rég is volt... Öreges jóakarattal sodortam nekik. Szívességüket egyébbel úgysem tudtam volna meghálálni. S úgy éreztem, hogy a szívem helyén egy súlyos kő lóg.

(1937)

MINDEN JOG A SZERZŐÉ

KÖNYVEIMET RENDEZGETVE, kétives füzetre bukkantam. Címe meghökkentő: Földi Jánost bekapta a város. Néztem, nézegettem sárguló lapjait. 1932-ben jelent meg a szerző kiadásában. És ez a szerző ki lett volna más, ha nem jómagam. Ezzel a hosszú című kis elbeszéléssel tolakodtam be az irodalomba. Kolozsvárott a kis Viktória nevü nyomdában szedték-nyomták ezt a harminckét oldalt. Hogy örökre megemlegessem, a nyolcadik oldalt a kilencedik helyére „lőtték" be. Így is jelent meg, ellőve. Mérges voltam miatta nagyon, mégsem mertem követelni, hogy újranyomják. A pipás gépmester húzta volna a rövidebbet. Nem volt szívem ekkora többletmunkára és a kár megtérítésére kényszeríteni.

Aztán meg féltem is, elkeseredésében ki talál csúfolni, amiért négy és fél elemivel és enyves nadrágommal regényirásra mertem vetemedni. Helyesírási hibáimat a szedők tüntették el, s gúnyt véltem hallani oktatásaikban. Abban meg éppen csúfolódást éreztem, hogy a címlap tördelésénél megkérdezték: ne szedjék-e ki, hogy minden jog a szerzőé. Boszszankodva intettem le őket. Nem akarok elbizakodottnak látszani. És ugyan ki az ördög tartaná érdemesnek épp az én első írásom szerzői jogát bitorolni.

— Na, na — legyintett a fél lábára bicegő nyomdász. — Első írásnak nem éppen mindennapi. Meglássa, egy hónap se telik belé és igen-igen előkelő urak fogják keresni az ismeretségét.

Erre már nem is feleltem. Földi János a szerzői jog feltüntetése nélkül jelent meg. A Munkássegély és a szakszervezetek tagjai hordták szét. Eszembe sem jutottak a könyvkereskedé-

sek. Hogy is tennék ki az én írásomat az egyetemi tanárok könyvei mellé, vetettem ellen, mikor ismét csak a bicegő nyomdász figyelmeztetett az ismeretségem után epekedő urakra.

És halljunk csodát, a füzet megjelenése után vagy öt hétre tényleg elég nagy úr kezdte keresni ismeretségemet. Roppant fontos lehettem a számára: egyenesen rendőrrel kerestetett. Sürgős is lehetett neki a bemutatkozás nagyon, mert amikor a rendőr nagy halom gyaluforgács közepén megtalált, módfelett fogadkozott, hogy ő most rögtön megmutatja nekem az utat az utánam érdeklődő úr felé. Mivel pedig nem tartotta illőnek egy *író* mellett vagy éppen előtte járni, a jólnevelt rendörök szerénységével a hátam mögül mutogatta a járást — az ügyészségre.

A III. szekció kirendelt ügyésze elé kerültem. Éppen buzgón ismerkedett egy katolikus pappal, szintén egy könyv szerzőjével. A pap plüssel bélelt fotelből felelgetett. A távozása után üresen maradt fotelt az ügyész úr nem látszott észrevenni s hagyta, hogy egyik lábamról a másikra helyezzem át szerzői súlypontomat.

Igen erélyesen kezdett érdeklődni Földi János személye után. Mondjam meg lakása címét és miért írtam meg a történetet, ki biztatott fel, főként ki írta az én nevem alá rejtőzve? Mert ő egyszerűen nem hiszi, hogy egy iskolázatlan asztalossegédből kiteljék egy ilyen Földi János, akit bekapott a város

— No lám — hűlt meg bennem a vér —, nem fogadtam szót a bicegőnek. Mégiscsak ki kellett volna nyomtatnom, hogy minden jog a szerzőé. Honnan a csodából keritsek Földi Jánosnak hirtelenében rendes, bejelentett lakást? Mondjam talán azt, hogy a fejemben lakozott, amíg át nem költöztettem öröklakásba, az irodalomba? Vagy mondjam, hogy Földi János történetének magvát faluról beszármazott fiatal, szervezett munkások elbeszéléseiből szedegettem össze? Ez sem lesz jó, gondoltam, mert akkor ezekre a munkásokra lesz kíváncsi az ügyész úr. És még képes lesz őket is előállitani s ide-oda idézgetni. A román nyelvet tördelve, valahogy előtártam: bizony ezt a János bácsit egyedül én irtam. Hogy miért? Miért szoktak az irók irni? Az egyik pénzért, a másik dicsőségért. Én... én munka nélkül voltam egész télen s módfölött felmérgelődtem azokra a hazug regényekre, amiket unalmamban elolvastam. Gondoltam, én majd irok egy igazi és szép történetet.

— Micsoda! — pattant fel a szikár ügyész úr. — Ez szép

és igaz történet magának?! — rázogatta előttem a füzetet. — Az az igazi szép történet, hogy adóba elhajtják a parasztok tehenét? És miért éppen a magyar parasztok tehenét, hát a románokét talán nem hajtják el, ha nem fizetik az adót rendesen?

Töredelmesen beláttam, bizony igaza van az ügyész úrnak, hiszen közös sors a miénk s gyorsan megígértem: legközelebb megírom, hogy a román parasztok tehenét is elhajtják.

Még csak ez hiányzott az ügyész úrnak. Az itatóssal csapkodott. Majd ad nekem izgatást, mert ez félreérthetetlen kommunista izgatás. Szórványos eseteket nem lehet általánosítani.

Csodálkozva néztem sovány arcába. Roppant feledékeny lehetett ez az úr. Hiszen akkoriban, a gazdasági válság közepén, zsúfolva voltak a törvényszéki folyosók perbe fogott parasztokkal, akik fejszével meg járomszeggel fogadták a végrehajtó perceptorokat. Annyi erdőkihágást követtek el Erdélyszerte, hogy zsúfolva voltak velük a fogházak, épp az ügyész úr szigorú vádemelése folytán. Az én Földi Jánosom egyike volt ezeknek a szegényparasztoknak. Különbség közte és a többi póruljárt között annyi, hogy a városba szegődött munkás fiát kiátkozta, mert az a munkásmozgalom miatt börtönbe került. Rá egy évre, a végrehajtókkal való szembeszegülés miatt aztán az öreget is bekapta a városi tömlöc. Épp abba a cellába került, amelyikbe a fia nevét az ajtóba vésve láthatta viszont.

Így volt, de nem szállhattam vitába az ügyész úrral. Állítson bíróság elé — jelentettem ki. — Ha bűn, amit megírtam: vállalom. Nekem úgyis örömöm telt írás közben...

— Öröme! Na várjon csak — s intett a hátam mögött még mindig feszesen álló rendőrnek. — Hozzák be azokat az asszonyokat, hadd lássa ez a pimasz, hogy mi fakad az ő „örömé̈ből".

Hamar kiderült, hogy mibe kerül nekem a műélvezet. Bevezetett két fonnyadó parasztasszonyt s egy gyári munkásnőt. Gyűrötték, megviselték voltak mindhárman. Szepegtek s ijedt, nagy szemeket meresztettek rám...

— Nézzen rájuk — intett az ügyész úr. — Ezeket a szerencsétleneket maga döntötte bajba Földi Jánossal.

Én csak hüledeztem, a parasztasszonyokat soha életemben nem láttam. A gyári munkásnőre homályosan emlékeztem. Talán a Munkássegély gyűlésein találkoztunk. Amint rögtön kiderült, Toroczkaynénak hívták. Bevallotta, hogy a füzetből kapott vagy

húsz darabot a gyári bizalmitól. Vasárnap hazavitte a szülőfalujába. Rokonsága a fél falu s ő bizony sorra járta a két parasztasszonnyal az atyafiságot, megvétette a füzeteket.

— Es ki kérte magát erre a házalásra? — rettentett rá Toroczkaynéra az ügyész úr.

— Én nem házaltam, kérem. Csak a rokonság mindig üzeni, hogy vigyek olvasnivalót.

— De miért éppen ezt vitte?

— Mert más nem volt — vonogatta vállát a szeplőske asszony. — Aztán ez nagyon tanulságos volt, kérem.

A tanulságos szó haragra gerjesztette az ügyész urat. Olyanra, hogy az semmiképpen sem illett a perrendtartásba. Leszidta Toroczkaynét a fényesre vikszolt parkettig„ le a két parasztasszonyt is. Mit törődnek ők azzal, hogy Földi Jánost bekapja-e a város vagy sem? Ha meg tanulságos történeteket kívánnak és van ráérő idejük, akkor forgassák a szent bibliát... Megkaptam a magamét én is. Maradjak az asztalosságnál, ne kontárkodjak a művelt emberek dolgába, mert ebből nem épülés, hanem ilyen szerencsétlenség sül ki, mint ami kisült. Megindítja az eljárást, s a bíróság majd elhúzza a mi nótánkat. Végül egy takarodjunkkal szabadlábra kergetett valamennyiünket.

Lent az utcán derült ki, hogy voltaképpen mi történt ezekkel az asszonyokkal. Ijedtségükből ocsúdozva adták elő póruljárásuk történetét. Tordán túlról hozták be őket a csendőrök, őrsről őrsre gyalog, kezüket egymás csuklójához kötözve. Négy napig járták ezt a kálváriát, amíg a kolozsvári ügyészségre kerültek. A két parasztasszony sírt, miért rántottam őket bajba? Toroczkayné félt, biztosan kivágják a gyárból, nem tűrik ott a megbélyegzetteket. Ráadásul odalett a heti fizetése is. És ha még el is ítélik, mi lesz az ő két gyerekével?

Most aztán én is megijedtem. Ha engem perbe fognak és elítélnek, vállalnom kell, ha jólesett az igazság kimondása. De lehet-e az én örömöm a mások bánatforrása? Szabad-e nekem írni még ezután is, ha csak olyanokat tudok körmölni, ami szenvedést okoz saját olvasóimnak? Éppen a munkásoknak, akiknek én örömöt szándékoztam szerezni életük ábrázolásával?

Nem volt sok időm ezen tűnődni. A három asszony szomorú arca egyébre figyelmeztetett. Toroczkaynénak illenék megtériteni a heti munkabérveszteséget. A szepegő parasztasszonyokat meg vonatra kellene rakni, ne gyalogoljanak akkorát sze-

gények. Vonatra, de miből? A füzetek árából csak annyi folyt be, amennyivel félheti fizetésem hozzáadásával kifizettem a nyomdát. Tapogattam kopott munkaruhám zsebét, mintha nem tudnám anélkül is a tartalmát, az asztalos-colstokot s ceruzámat. Már-már szólni akartam az asszonyoknak, jöjjenek velem, vasárnapi ruhámat eladjuk valamelyik ócskásnak és vigyék az árát, egyebet nem tehetek. Toroczkayné azonban kitalálhatta, miért fő a fejem, sejthette, milyen gazdag szerző vagyok én, s elébem vágott egy ötlettel. Adjak neki egy írást a bizalmihoz. Az eladott a gyárban vagy százötven darab füzetet, az árával még nem számolt el...

A többit kitaláltam magamtól is. Megragadtam Toroczkayné vaskos kicsi kezét meg a másik kettőjét is és kértem tőlük a bocsánatot szaporán. A parasztasszonyok semmit sem szóltak. Toroczkayné viszont jó keményen visszaszorította a kezemet. Elmenőben mosolyogva kiáltott utánam:

— Aztán írjon még egy olyan jót.

Megértettem rejtett célzását s nekividámodva indultam a műhely felé. Utamba esett a Viktória nyomda. Leereszkedtem a pincébe s közöltem azzal a bicegő táltossal, micsoda nagy úr ismerkedett meg velem és hogy milyen állami irodalompártolást helyezett kilátásba. Meghökkenésemre az én nyomdász barátom elkapta a kezemet, tenyerembe szorított vagy kétmaroknyi gratulációt. És fenekedett nagyban, hogy ez jó jel, várjak csak soromra, menjen csak híre az irodalmi pernek, felkapják a nevemet, hullani fog felém a babérlevél, elég lesz a krumplilevesbe az összes leszármazottaimnak.

A nyomdatulajdonos viszont ijedezni kezdett, nehogy bajba rántsam a nyomdáját, s tréfásra forduló hangon, de komoly tendenciával ígérte: agyonvág, ha miattam tárgyalásokra fogják hurcolni. Ilyen írótól ő ugyan nem vállal több munkát.

— Sose féljen — kiáltott utánam nevetve a bicegő jós —, írjon valami jót szaporán, arra tudomisten kinyomjuk, hogy minden jog a szerzőé.

A következő hetekben valóban egyeben sem törtem a fejem. Mit írhatnék, hogy jó is legyen, baj se származzék belőle s még az ügyvédi költséget is előteremtse, jusson még az asszonyok családjának is, ha bedutyizzák őket miattam. Írnom kellett volna már csak azért is, mert a szakszervezetiek mondogatták: tán csak nem ijedtem meg? De az írás nem ment. Nem gyúlt ki bennem az izgalom, ami világra hozta Földi Jánost s vele

még egy sereg alakot. Mikor meg szikrázni kezdett valami a szívem tájékán, akkor pedig az a három ijedt asszony állt elém a papírra. Pennám hegyét megfogták s rímánkodtak, elégediem meg Földi Jánossal. Ezért kihúztuk a lutrit, miért akarom őket ismét bajba hozni? Nem birnak ellenállni a tanulságos történeteknek s ki tudja, mi nem éri őket emiatt.

Azon a nyáron nem sikerült többé egy mondatot sem leírnom. Talán sohasem is sikerült volna, ha közben Földi János nyugton marad, de nem maradt. Bejárta Erdélyt, Bukarestet s mindenütt hírbe hozott. Van már az erdélyi munkásoknak írójuk. Híremet munkáskörökben szervezett munkásvoltom és a Munkássegélyben viselt elnöki rangom öregbítette. Ennek az egyesületnek volt egy fiókszervezete Temesvárott. Földi Jánosból kapott az is vagy ötszáz darabot. A vezetőknek eszükbe jutott, hogy szép bevételre tennének szert, ha lemennék hozzájuk s írói minőségemben tartanék egy előadást „a kölcsönös segítségről". Belépőjegy gyanánt mindenki venne egy füzetet felülfizetéssel s a jövedelmet a Munkássegély gyermekkonyhája javára fordítanánk. Kaptam tőlük egy formális meghívót. Segítsem ki őket, kevés a tagdíjbevételük és sok a munkanélküli s még több a gyerek. Egy író előadása fel tudná rázni a munkássággal rokonszenvező félős kispolgárságot is. A hatóságok is szívesebben látnak egy írót. Közben aztán szépen azt is elmondhatnám, hogyan sikerült nekünk Kolozsvárott két napközi otthont, két ingyenes orvosi ambulanciát és sztrájkkonyhát szerveznünk a harcba keveredett munkásoknak.

A Munkássegély-szervezet volt akkor a betiltott Egységes Szakszervezetek tagjainak a gyülekező helye. Segítettük a bebörtönzött kommunistákat — a Vörös Segély féllegális szervezete voltunk — s gyakran tartottak gyűlést helyiségünkben az ifjúkommunisták is. A Munkássegély szervezet a párt egyik tömegszervezete volt. Több vidéki városban alakult ilyen szervezet.

Tombolt a gazdasági világválság. Hitler meg uralomra készült, de nyomták nálunk is kegyetlenül a munkásnépet, a munkanélküliség napról napra nőtt, a munkások fizetését meg szorították lefelé. Egyes szakszervezetek a jobboldali szociáldemokraták befolyása alá kerültek, akik elárulták a munkásérdekeket Érthető, hogy abban az évben egyik sztrájk a másik után robbant ki városunkban. Ezeket a sztrájkokat az illegális kommunista párt irányította.

A Munkássegély sztrájkkonyhákat szervezett, de voltaképpen találkozóhelye és fedőszervezete volt a kommunistáknak. A temesváriak arra voltak kíváncsiak, hogyan csináljuk mi a dolgunkat, hogy a sziguranca nem bír összetörni bennünket. A nyilvános írói előadáson kívül erről kellett volna felvilágosítanom őket.

Mint a Munkássegély egyik szervezője, szívesen vállalkoztam erre, de nem örvendtem túlságosan a meghívásnak — mint író. Attól tartottam, hogy ilyen minőségben túlságosan sokat várnak tőlem. Nem szerettem volna csalódást okozni nekik. Hátha sosem sikerül ebben az életben még egy könyvet írnom. Másrészt izgatott a meghívás a temesvári sziguranca miatt is. Az fittyet hányt a Munkássegély törvényes alapszabályainak, engedélyezett működésének. Hetenként letartóztatta a vezetőségi tagokat. Kékre verte őket, csak azért, hogy elmenjen a kedvük a kölcsönös segítségtől, amely az egyesület alapszabálybeli célkitűzése volt. Gritta prefektus külön is megfogadta a temesvári gyáriparosok előtt, hogy amíg ő áll a megye élén, mukkanni sem fog a munkásság. Rîmneanţu nevü sziguranca főnöke meg a „bőrükben nem férő" munkásvezérek megszelídítésére esküdött fel. Encsel Mórt meg is „szelídítette" abban az évben; halálra kínozta.

Ide, ebbe az oroszlánbarlangba hívtak engem. „Írói tekintélyem" kellett volna, hogy jobb belátásra bírja Rîmneanţu urat. Az én vendégszereplésem kellett volna, hogy felbátorítsa a jobbmódú kispolgárságot, eloszlassa a munkások között az idegenkedést a Munkássegély iránt. És ami a legdöntőbb, velem reméltek a munkanélküliek gyermekeinek segélyalapot teremteni. Egyszóval mennem kellett, hiába támadtak rossz sejtelmeim. Az egyik temesvári újság főszerkesztője cikket íratott várható vendégszereplésemről. Ha jól emlékszem, „íróavatást" ígért a temesváriaknak.

Várták a munkásírót. Én meg készültem izgatottan. Gondoltam, valami tekintélyes munkásnak kellene látszanom, hogy meghassam a kispolgárokat és a szigurancát. Mert sokféle munkás van ám. Akad olyan is, aki keménykalapot és lakkcipőt visel, legalább öt rend ruhája lóg a szekrényben. Rajtam csak egy kopott szürke ruha lógott. Ha ebben lát meg Rîmneanţu úr, kész államfelforgatásnak veszi puszta megjelenésemet.

Zsémbes október náthásodott azon az őszön s még felöltőm se volt. Kölcsönkértem hát Jakab Gyurka trencskóját. A mun-

kanélküli fiatal vasast biztattam: három napon belül visszakapja. Hisz csak megyek és jövök. Feleségemet is ezzel vigasztaltam, de kétéves kis fiamtól titokban sokkal hosszabb időre búcsúztam el. Pufók arcát, gügyögését jól az emlékezetembe vésték. Fényképet nem vihettem magammal, még nem csináltunk róla. Feleségemnek ravaszul fejtegettem: Karcsikát ezután minden fél évben fényképész elé állítjuk. Hadd lássuk évek múlva is, hogy milyen volt. Így véltem kicsi asszonyomnak értésére adni, ha netán most évekig nem térnék haza, fényképeket mutogasson Karcsi fejlődéséről a viszontlátáskor.

Induláskor még kölcsön kértem egy ronda irattáskát és egy kötetet Kropotkin herceg művei közül. Címe: Kölcsönös segítség. Az irattáska írói fellépésemet volt hivatva súlyosbítani. Kropotkin herceget meg Rîmneanţu úr elképesztésére szántam. Lássa, ha sor kerül rá, nemcsak ilyen rongyos munkásírók beszélnek kölcsönös segítségről, hanem még hercegek is. Előadásomat is ravaszul kiagyaltam. A kispolgárokra gondolva elhatároztam, kimutatom nekik, hogy a Munkássegély alapjait tulajdonképpen már az egysejtű lények lerakták, mikor többsejtűekké álltak össze. Hát csak a mai embernek ne volna érzéke a kölcsönös segítéshez?

Reméltem, ilyen csomagolásban csak elhiszik nekem, hogy nincs más út, mint a kölcsönös segítség. És talán valóban hazatérhetek postafordulóval épen és némi reménnyel, hogy valaha mégis író lehetek.

Egyszóval bizakodva léptem a temesvári peronra. Egy vékony kis tánctanárnő várt rám izgalomtól sápadtan, titkárnője a Munkássegélynek. Amint elárulta, reszketett, hogy nem érkezem meg. Fel van bolydulva miattam az egész város. A temesvári újság kitett magáért s ha nem jövök meg, oda a rendezőség becsülete örökre. Hiszen a rendőrség tudomásul vette az előadást. Nem támasztott semmiféle nehézséget, mint máskor. Ennek nagyon megörvendtem. Lám, milyen nagy tekintélye van egy írónak! Éppen csak jó volna, ha ezt a rendes trencskót sehol se kellene levetni. Ez jótékonyan eltakarja kitérdelt nadrágomat s a kifesledezett gomblyukakat.

A fogadtatásomra kiküldött elvtársnő felélénkülve tájékoztatott nehézségeikről s főleg reményeikről, micsoda nagy fordulatot hozok én az ő segélyakciójukba. Hány munkanélküli gyereket jegyeztek elő tejre. Ajánlkozott, hogy idegenvezetőt szerez mellém, aki megmutatja a város nevezetességeit. Mellém is

szegődött egy göndör, feketehajú fiatalember. És mit mutathatott meg egy munkásírónak? A Rác telepi munkástanyát, a köztük elterülő nagy pocsolyákkal és a városi szemétdombot, amit csuda tisztára tallóznak a Rác telepiek. Végül a Dózsa György tüzes trónjának helyére emelt emlékművet tekintettem meg. Sötétedett már, nem láttam a fából összerótt emlékmű feliratát.

Este nyolc órakor végre ott álltam a Gyufagyár utcai Munkássegély előadói asztala mögött. Gyűlt a nép rohamosan, munkások és sok intellektuel. Orvosok, ügyvédek, kisiparosok, még írók is. Fogyott Földi János, mint a cukor. Volt olyan belépő is, aki száz lejt fizetett a háromlejes füzetért. Bámultak engem minden irányból. Elékerült valamerről Szilágyi András, az Új pásztor szerzője. Nagy tisztelettel gondoltam az én sántikáló nyomdászomra. Nekibátorodva kezdtem előadásom elmondásához. A széthúzó embereket megszégyenítő egysejtűek csoda hamar összeházasodtak. Szép gördülékenyen kitereltem egy részüket a tengerből, szétporcióztam őket emlősökre és emlőtlenekre. Egy-két mondat a faj- és létfenntartás parancsairól s nyélbeütöttem a hordaközösséget, aztán gyorsan kerítést vertem a kialakuló magántulajdon köré. Negyedóra alatt megbuktattam a rablógazdálkodást, mint a kölcsönös segítség elavult formáját, tündökölt a feudalizmus és mind jobban jajgatott a jobbágyság. Rohamosan avasodott a hűbériség, nyomult előre a burzsoázia s vele a francia forradalom. Már javában avulni kezdett a kapitalista termelési rend is, mikor a közönség háta mögül egy éles hang kiáltott be a nyitott teremajtón:

— Miféle disznóság ez?

Alig hangzott ez el, rendőrsapkákat látok és kutyakorbácsokat, a fekete kígyóhoz hasonló valamik suhogva csapkodtak a termen kívül rekedtek nyakába. Szegény Rác telepiek voltak ezek, őket öklözték, korbácsolták szét a rendőrök. Egyszerre felfordult minden. A mellékajtókon egymás hegyén-hátán gyúródtak kifelé az emberek, dobogtak le az emelet falépcsőin. Lent a kapunál rendőrkordon állta el az utat. Az egyik újságíró nyakon csípett engem, és húzott kifelé, de én vissza, a trencskót nem hagyhatom. Azzal nekem el kell számolnom, s ebben a kavarodásban még elvész. Ne törődjék azzal, idegeskedett. De én a trencskót nem hagytam, a rendőrök se minket. Levergődtünk valahogy a kapu elé, ott állt egy autó, kinyílt, az újságíró meg tuszkolt befelé. Gyerünk, meglépünk előlük. Ne tartóztassanak le.

Hátam mögött kutyakorbácsolták az utcára vert munkásokat. Egy veréssel kevesebbet kaptak volna, ha én nem írom meg azt a Földi Jánost, nélküle sohasem került volna sor erre a ma esti előadásra — hát beülhetek én ebbe a puha ülésű autóba? — hőköltem hátra kitáruló ajtaja előtt.

— Nem — mondtam kissé remegve —, én nem futhatok el. Miattam verik őket. Én ezekkel maradok...

Az autó ajtaja hirtelen s hevesen becsapódott, a gépkocsi akadálytalanul suhant keresztül a rendőrkordonon, ismerősöm megszorította a kezemet, elővéve újságírói igazolványát, azzal hagyott magamra, ne tartsak semmitől, rögtön alarmírozza az újságírótestületet. Elegáns, magas alakja elől kitértek a rendőrök. Én meg sodródtam a letartóztatott közönséggel. Hallgatóságom kétharmada, mintegy háromszáz személy rekedt a lökdösődő rendőrök között. Szitált az eső, a gyárvárosi lámpák ködpárában vakoskodtak. Elöl néhány munkás ordítva tiltakozott, a kutyakorbácsok csattogtak. A sötétben nem láttuk egymás arcát, egymáshoz ütődtünk. Én Jakab Gyurkára gondoltam. Hogyan juttatom haza szegénynek a trencskót. Télikabátja nincs. Ebben a trencskóban telelt a múlt évben is.

Mi lesz vele, ha most itt fognak huzamosabb időre? Erre hirtelen végigborzongott bennem az ijedtség. Verni fognak, talán nyomorékká kínoznak. Csodálatos, hogy még eddig egyetlen ütést sem kaptam. Pedig igazán nem az írót kímélték bennem. Még a mellettem haladók sem látszottak felismerni.

Közben zuhogóra sűrűsödött az eső. Szerencsére a szerencsétlenségben máris egy rendőrlaktanyába tereltek be: valami iskolaszerű, hosszú helyiségbe zsúfolódtunk. Egyetlen halvány villanykörte pislákolt a magas mennyezeten, de elég világosságot árasztott ahhoz, hogy megvilágítsa a halálsápadt arcokat. Kispolgárság volt ez többnyire, jól felöltözött férfiak és nagysádok.

A munkások komoran vetették neki hátukat a falnak s nézték a kitaposott pádimentumot.

Észrevettem, hogy mindenki zsebében és pénztárcájában kotorász, levélborítékokat tép apró darabokra, ártatlan címeket semmisítenek meg, mindenféle haszontalan kis feljegyzéseket morzsolnak ki noteszeikből, talán egy telefonszámot, talán valami lejáró váltó dátumát, olvasmiket, amik Rîmneanțu úr szemében rögtön átváltoznak rejtjelkulcsokká, veszedelmes kémek

neveivé, hiszen a teremmel szomszédos szobában folyt az igazoltatás, motozás. Mindenki jól hallhatta a csattanós pofonokkal keveredő kérdéseket: ez miféle szám, ki ez a név, ez micsoda titkos feljegyzés? ...

Lepillantva a padlóra, torkom összeszorult. Lábam alatt fehér volt az egész terem eldobott füzeteimtől. Sáros cipők tapodták Földi Jánost. Úgy fájt a szívem ezekért a megcsúfolt Földi Jánosokért, mintha kisfiamat löknék a könyörtelen lábak alá ...

A leigazolt emberek kétharmadát szabadon eresztették, a terem kiürült s a bejövő rendőrök röhögve nézték a szétszaggatott papíroktól és füzeteimtől fehérlő padlót. Felemeltek néhányat s vigyorogva böngészték a címét. Aztán vették a seprűt és a terem közepére kotorták a papírheggyé gyűlő füzeteket.

Megpillantottam újságíró ismerősöm angolszabású, bő felöltőjét. Az igazoltató detektívcsoport elé léptem. Álltam egyenesen s megmondtam a nevemet.

— Á, á, á — néztek fel mind gúnyos kiáltásokkal a vállas detektív urak. Volt közöttük egy szinte kétméteres, hatalmas fejű és vállú úr. A cigaretta ide-oda hengeredett ajka egyik szögletéből a másikig. Nézte cingárságomat, valami különös, éhes mohósággal.

— Kollégánkat — lépett közbe pártfogóm — az újságíró szervezet nevében igazolom. Kérjük szabadon bocsátását.

— Majd mi igazoljuk — legyintett az óriás. — És hárman is forgatták zsebeimet. Előkerülő személyazonossági igazolványomra pillantva, a nagydarab felkiáltott:

— Ez író? Asztalos! Holnap tessék érdeklődni, szerkesztő úr. Ezzel mi egy kis esztétikai megbeszélést tartunk.

Pártfogóm néhány haszontalan kísérlet után kénytelen volt távozni. Engem pedig egy harmincfőnyi munkáscsoporttal közrevettek a rendőrök és a központi rendőrségre kísértek. Néhány munkásnő volt közöttük, azokat bedugták az utcalányok közé. Minket pedig egy nagy közös fogdába. Cementpadlóját valami okból éppen akkor öntözhették fel. Locsogott a lábunk alatt. Nem volt ott egyetlen pad sem, priccs sem, semmi, amire leülhettünk volna. Mit csinálhattunk volna egyebet, ismerkedtünk. Munkások, kereskedelmi alkalmazottak és két diák volt a társaságom, többnyire tapasztalt, sokszor meghurcolt szakszervezeti tagok. A vizes cementre mutatva magyarázták nekem: ez a legújabb puhító módszere Rîmneanţu úrnak. A télen

kezdte fellocsoltatni a padlót a kommunista foglyok tiszteletére. Éjjel-nappal gondoskodik az áztatásról, hogy a fogoly le ne fekhessék, le ne ülhessen, ne aludhassék egy percet sem. A mi lefogásunkkal komoly céljai lehetnek, mert bőségesen adagolta a vizet.

A két diák ajka remegett, elfulladó hangon hitetlenkedtek. Elképzelhetetlen volt számukra az ilyen fokú szadizmus.

Ezen aztán vitába elegyedtek. A fáradtabb gyári munkások a cella szárazabb sarkaiba húzódtak. Ott ácsorogtak, amíg a cipőtalpukon keresztüláradó meleggel teljesen fel nem szárították a cementet. Akkor lekuporodtak, majd el is nyúltak. Hajnal felé már szinte mindenki hevert. Akinek volt felöltője, az maga alá terítette. Biztattak engem is. Ne kíméljem, úgyis hiába. De én makacsul szabadkoztam, Jakab Gyurka trencskóját nem rongálhatom. Ebből is vita támadt: „meg kell, hogy értse Jakab Gyurka is, nem fáradhat az ember halálra". Míg mi vitáztunk, azalatt a két diák járt fel-alá szakadatlanul. Senki sem tudta, miért nem eresztették őket szélnek.

— Hogy hírét vigyék: így jár az ifjúság, ha progresszióra adja a fejét — vélte egy félszemű szabó. — Bölcs ember ez a Rîmneanţu — magyarázta. — Kíváncsi vagyok, miféle komplotot süt ki, amivel pár évre bedughatna minket. Ebben az évben rosszul ment neki. Nincs ostromállapot, tehát most izzadhat, mert bizonyítékokat kell kivernie belőlünk. Azelőtt jó volt neki. Becsületszavát adta, hogy: ez vagy az főbenjáró bűnös, moszkvai futár és öt perc alatt leesett vagy húsz esztendő. Ezt jól gondolja meg, írónk — fordult felém barátságosan. — Az újságírófélékre különösen pikkel. Egy párszor kiszerkesztették már... Csak égne itt a villany, hogy elolvashatnám a maga művét — s meglepetésemre füzet került elé a zsebéből. — Szeretném tudni, megéri-e, hogy a másik szememet is kiverjék a proletár irodalomért.

— Megéri, meg — nyugtatták meg a szabót több oldalról is.

— Csak lassan a testtel — legyintett a szabó. — Szeretnék arról magam is meggyőződni. Remélem, nem csalódok...

Nem szóltam egy kukkot sem, de mind nyugtalanabbul néztem a világosodó rácsokra. S arra gondoltam, lesz-e még valaha alkalmam egy sort is leírni? De túl korai volt ez a kérdés. Reggel nyomban kiderült, hogy csoportonként elvezették fogolytársaimat a korai kihallgatásra. A kihallgatottakat a szom-

széd cellában helyezték el. Nyögéseket hallottam onnan. Mikor nyílt a mi ajtónk, s egy pillanatra kipillanthattunk, a félszemű szabót kerestem az udvaron visszatérő foglyok között. Véraláfutásokkal éktelenkedő arcú embereket láttunk viszont, bajosan tudtuk megállapítani, ki, ki lehet.

Tíz óra felé hívtak engem is. Ezt megelőzőleg gondosan levetettem Jakab Gyurka trencskóját s rábíztam az egyik diákra, vigyázzon rá. Nem akartam, hogy a trencskóban hempergessenek meg a földön. Ezzel már számoltam. Lelkileg előkészítettem rá magam. Igyekeztem távol tartani kisfiam és feleségem emlékét.

Előrelátásom nem volt hasztalan. Rîmneanţu úr a folyosó végén lévő irodában olyan oldalbarúgással fogadott, hogy az irodaajtóból egyenesen a szemközti falnak zuhantam. Ott szembefordultam a zsebredugott kézzel közeledő alacsony emberkével. Fekete csokros nyakkendőjével s vakító fehér ingével udvarias főpincérnek látszott. Félelmem egyszerre elpárolgott. Ez az a hírhedt Rîmneanţu? De a szőke, kiélt arcú gépírónő idegesített. Tiszta papírt fogott a gépbe, négy indigóval, kifestett körmei a billentyűknél is jobban csillogtak. Ujjait munkára készen kucorította. Valami fásult undorféle terpedt az arcán, amint elnézett mellettem és cigarettára gyújtott.

Felforrott bennem a düh.

Ez előtt a nő előtt verjen engem ez a kicsi ember? Sovány voltam, de éreztem, el tudnék bánni ezzel az úrral istenigazában, ha nem kellene tartanom, hogy hatóság elleni erőszakért rám nyomhatnak vagy öt esztendőt.

— Na, író — állt meg előttem Rîmneanţu —, írunk még? Jövünk még Temesvárra előadni? Mit főztél ki ezekkel november hetedikére, a vörös napra? Hiszen az elnökük vagy.

Innen fúj a szél? No persze, hiszen október közepén járunk. Szóval ez lesz a vád: a vörös napra való forradalmi előkészület. Ezt már jól ismertem. Ki is szottyant belőlem a kérdés:

— Mit gondol, főnök úr, ha a vörös nap megszervezéséért jöttem volna, két héttel ezelőtt dobra verik a sajtóban?

Tovább nem folytathattam, Rîmneanţu úr ökle egyenesen a szemem közé zuhant.

— Itt én kérdezek, író. Én és senki más! Ide mert jönni és nekem nem jelenti, nem kéri, hogy engedélyezzem?

— Ez nem tartozik az ön hatáskörébe. Nincs ostromállapot — kiáltottam. — Az illetékes hatóságok idejében tudomásul vették...

— Úgy?

És beléragadt mind a két keze a hajamba, tépte, ráncigálta, tincsek szakadtak ki. Térdre rántott és sziszegett. Én oktatom őt ki hatáskörére? Hát ki vagyok én? Persze, író! És ő senki, csak úgy né, főnök úr!

Hajamat kitéptem karmai közül s felegyenesedtem. Nem bírt a földre tiporni. Efeletti dühében felragadott egy méternyi gumiráf-darabot a fásládáról és azzal mind a szemem közé meg a fejemlágyára sújtott. Közben rúgott, balkézzel meg a vesémbe, gyomromba öklözött. Magam sem tudom, mi tartott még lábon, talán annak a cigarettázó nőnek a jelenléte, az az ostoba szégyen marcangolt, hogy egy nő előtt ütnek és én nem üthetek vissza. Amellett a düh is forralt. Hogy tud ez a nő ilyen közömbösen ülni és nézni, hogy egy férfit, egy embert így verjenek?

Nem volna ebben semmi érzés, hiányoznék szívéből minden nőies irtózás? Tartottam tőle, egyszer még felugrik és nekem esik ő is, mint a kutyák, amikor a gyöngére rámegy az egész falka, hím, nőstény egyaránt.

Ezalatt Rîmneanțu kiváló szakértelemmel dolgozott rajtam mind a négy végtagjával. Már úgy éreztem, hogy a vesém leszakadt, a koponyámat bezúzta, mintha már minden ütés nyers agyvelőmet preckelné szerteszét. És én csak azt az unott arcú nőt tartottam szemmel, hogy ha nekem jönne, egy rúgással eltiporjam a bestiát.

— Hát írunk még, író, írunk még? — lihegte ezalatt Rîmneanțu szakadatlanul ezt az egy, de gyilkoló kérdést, úgyhogy végül is kénytelen voltam csupán ráfigyelni. Tudtam, csak azt kellene mondjam, igérjem, soha többé nem írok, s szabadulnék. De hát mondhatom-e, igérhetem-e, mikor bizonyára az egész város rólam beszél? És hát ezért éjszakáztam én a könyvek fölött, a betűvetés kínjai mellett, elemi iskolás tudatlanságom leküzdésére, hogy most megtagadjam, amit saját erőmből teremtettem? A düh meg a fájdalom kiszorította belőlem az ordítást:

— Írok hát. Írok, amíg a kezem mozdíthatom, írok és írok, ha szétmarcangoltok is. Hát adtatok-e ti nekem valamit, hogy azt is elvennétek, amit én szereztem?

— Hi, ily erős vagy, író! — csikorgott Rîmneanţu. — Ilyen beton koponyát csináltak neked? Nesze hát, ha még nem volt elég. Nesze íróavatás. Így írták az újságban, ugye? Hát én most íróvá ütlek, mint a lovagokat.

És újra kezdte a fejemen, most már csakis a fejemen csépelt a két kézre fogott gumiráffal. Hiába tartottam karomat elébe, koponyám bizonyára beszakadt volna, vagy meghülyültem volna, ha be nem lép az irodába az este látott óriási detektív. Az ajtóban megállva kérdezett valamit, de mivel munkában elmerült főnöke vagy mije, fel sem tekintett, türelmetlenül felmordult:

— Nincs időm, domnu şef... Hol a hetes doszár?

Erre aztán Rîmneanţu úr karja fáradtan lehanyatlott Szörnyű állapotomban is jól láttam, egészen más világról zökken vissza az irodába, zavaros szeme kitisztult s ingerült kimerültséggel szólt hátra, mint akit a legizgalmasabb műélvezetben zavartak meg:

— Mit akarsz?... A hetes doszár?... Miticánál...

Aztán rámnézett s hosszú ideig rajtam tartotta tekintetét, úgy lehet, eléggé megszelidültnek láthatott, mert a ráfot eldobta s intett a gépírónőnek: írja a deklarációt. Felvette személyi adataimat s mikor a foglalkozásomhoz ért, ismét szembefordult velem. Én a falnak esve próbáltam eszméletnél maradni...

— Mestersége? — rivallt rám.

— Író — lihegtem minden maradék erőmmel.

— Még mindig író? — jött nekem üvöltve. És újból csépelni kezdett. Közben káromkodva okádta ki gyűlöletét. Nem elég baja van az államnak, most már még olyan rühes munkások is, mint én, ágálni akarok vele szemben, a végzett emberrel? Mit akarunk mi munkások, fölöslegessé tenni a tanultakat, a mi négy elemi osztályunkkal?! És újból felragadta a gumirafot. Erre, jól láttam, a gépírónő összerándul s feltekint a hangosan kelyegő faliórára.

— Hagyja már — csattant fel rekedten. — Így sohasem végzünk vele. Még tizenöt van hátra.

Ez, úgy látszik, a főnök urat is észhez téritette, vágott még vagy ötöt rám s odatántorodott az írógéphez, a nő fölé hajolt, keze remegve fogta a szék támláját, diktálta: Foglalkozása asztalos. De én még makacsabb dühvel kiáltottam közbe, hogy: író! El voltam tökélve: ettől nem tágítok, ha da-

rabokra tép is. De ő most már a másik végletbe esett, káromkodva diktálta tovább: író, asztalos, szobrász, művész, zenész, aljas, konok, pimasz, kommunista agitátor.

Hagytam, hogy írasson, írasson, amit tetszik, úgysem hitelesítem. A gépírónő valószínűleg tudta ezt, s nem akart újabb munkát magának, mert mikor felolvasta előttem a rövid deklarációt, hiányzott abból minden, amit a főnök úr dühében diktált. Aláírhattam. Abban mindössze az igazság volt: annyi, hogy a Munkássegély meghívására előadást tartottam a kölcsönös segítségről. Minden kiállott kínom és izgalmam a toll hegyén reszketett. Minden bizonnyal félhülye lehettem már. Csupán arra emlékszem, hogy amikor Rîmneanțu kilökött az ajtón, utánam kiáltotta, megmutatja: azért sem lesz belőlem író.

Fejem helyén valami óriási hordó kongott, majd összerogytam súlya alatt, míg a cellába vezettek. Ott a foglyok karjai közé buktam, végigfektettek egy kabáton s ijedten álltak körül. Tehetetlen dühömben szinte sírtam, hiszen valamikor még anyámnak sem hagytam, hogy verjen. Lefogtam a kezét és most... Most a fejemből bizonyára soha sem fog elmúlni az iszonyú zűrzavar, ami kínozta. Mintha kanállal kavarták volna fel az egész agyvelőmet. Makogva kértem vizet s szétesző szavakkal tudakozódtam a körülöttem állóktól, vajon nekik is csak a fejüket verték?

Nem, csupán az én fejem részesült olyan megkülönböztető bánásmódban. Íróknak kijáró adagolásban. Hát persze — jutott eszembe a bicegő nyomdász derülátása — minden jog a szerzőé — ezt makogva, kínos kacagásban törtem ki.

Társaim megdermedve hajoltak fölém, azt hihették, megőrültem s tanácstalanul néztek össze.

*

Nagyon tévedtem azonban, ha Rîmneanțu úrnál szerzői jogaimat kimeritettnek hittem. Két napig nyugton hagyott a cellában. Társaim vizes borogatással lelohasztották dagadt fejemet, s mintha Rîmneanțu csak erre várt volna, a társaság felét szabadon eresztette, a másik felét átkísértette az ügyészségre, s amint az egyik rendőr elárulta, azokat a főügyész azonnal szabadlábra helyezte. Megtudtam egy razzián behozott férfitől azt is, hogy a temesvári sajtó nyomán több haladó sajtóorgánum felháborodva tárgyalta előadásom brutális és törvénytelen megzavarását s indokolatlan letartóztatásunkat.

Mindebből némi reménységem támadt a gyors szabadulásra. Harmadnap délelőtt ki is vezettek a cellából, az őrszobán visszakaptam elszedett zsebbéli tárgyaimat, időközben a kiszabadult Munkássegélyvezetők beküldték irattáskámat Kropotkin herceg könyvével, útiköltségem fedezésére pedig a szükséges összeget, ezenkívül egy negyedkilónyi hidegfelvágottat. Mindezeket magamhoz vettem, rendőrt adtak mellém, aki egy kék kézbesítő könyvvel mordan átkísért a városon s egy mukkal sem árulta el, hiába kérdeztem, hogy hova visz.

Végül is egy csendőrlaktanyába érkeztünk. Keresztülhurcolt egy sor irodán. Mindenikben jól megnéztek s csak ennyit mondtak: „Ez az?" A legutolsó irodában aláírtak valamit a rendőr kék könyvében, átvettek tőle egy nagy, sárga borítékot s ezzel ő nyugodtan távozott. Számomra pedig behívtak egy csendőrkáplárt, a tiszt halkan tanakodott vele, mutogatta a sárga borítékot s hangosan felkiáltott:

— Egy-kettő elintézni!...

A csendőrkáplár dühös pillantást vetett rám. Karomnál fogva húzott ki az irodából. Az előszobában vette puskáját, derékszíját, oldaltáskáját s több csendőrtől kísérve kivezetett valami hátsó udvarra. Ott a falhoz állított. A többiek félkörbe fogtak, ő meg rám parancsolt: nézzem, mit csinál. Borzadva láttam, hogy háromgolyós patront helyez a puska tartányába s a csövet betölti. Akkor azt a parancsot adta, tegyem le az irattáskát s forduljak arccal fal felé. Vonakodva engedelmeskedtem, megragadta kezemet, hátracsavarta és összeláncolta. Közben morgott, moccanni se merjek, úgy maradjak, ahogy vagyok. Hallottam hátrálni s egyszerre szivemig fúródott a gyanú: csak nem akarnak ezek kivégezni? És ez egyáltalán nem volt lehetetlen. Nemegyszer olvashattam az illegális újságban, hogy a sziguranca kezén a kommunista foglyok nyomtalanul eltűntek.

Történetesen aznapra az esős október szép napsütésre derült, az ég gyönyörű kék volt, a levegő oly tiszta, s alig negyedórával azelőtt oly boldogan dobbant meg bennem a szabadulás öröme, hogy most vad életvágy, kétségbeesett menekülési ösztön vonaglott végig minden porcikámon, kiáltozni, segítséget hívni, elfutni — de úgy körül voltam véve s a laktanya olyannyira a város szélére esett, hogy rögtön beláttam: hiába minden, itt senki sem hallja meg kiáltozásaimat, csak gyávának nézhetnek. Tehetetlenségemben észrevettem magamon

Jakab Gyurka trencskóját. Mintha attól függne üdvösségem, az jutott eszembe, a golyók össze fogják lyukasztani ezt a jó ruhadarabot, össze fog véreződni s bedobják velem valami gödörbe, ha el nem tulajdonítják. Az a szegény fiú meg kabát nélkül marad télire. Nem, ezt ő vissza kell, hogy kapja, ez lesz az én üzenetem hozzájuk.

A paranccsal nem törődve, hátranéztem, kértem, hagyják levetni a trencskót, az nem az enyém. Írják le tulajdonosa címét s küldjék el neki.

— Mondták, hogy ne mozogj! — dörött hátba a puskatussal valaki. Mit tehettem, néztem a falat vakon. Éreztem, hogy a vér csorogva tolul le a felsőtestemből a lábamba. Már nem is tudom, meddig álltam ott, mikor bakancskocogás s a káplár hangja közeledett. Felvette irattáskámat, hátraláncolt kezembe adta s vezényelt:

— Gyerünk, balra indulj! . . . — s meglökött.

Mentem balra, aztán jobbra, amerre vezényelt. A csendőrök meg nyomunkban mind. Megpillantottam azt a rácsos kaput, amelyiken a rendőr ide hozott. A csendőrkáplár maga előtt terelve kikisért a laktanyából s egy beépítetlen, gyepes térségen keresztül hajtott előre. Lassan, gyanakodva tért vissza belém az élet. A szívem úgy dobogott, hogy szinte görcs fogta el. Nyilallott. Hova visznek? A város szélén mentünk, kiértünk az elhagyott országútra, a csendőr meg csak egyre vezényelt hátul:

— Előre, előre, szedd a lábad. — Így hajtott kilométereken át s mind vártam, egyszer csak félrevisz valamelyik útmenti agyagos gödörhöz s agyonlő. Meglepetésemre fütyürészni kezdet valami nótát. Félórája mehettünk már, mikor rámkiáltott, álljak meg. Üljünk félre az árok szélére pihenni. Káromkodott. Az országút mentén friss őszi szántások és magasra nőtt dohányvetések váltakoztak. Levelet hullató vackorfa alá tartottam, a csendőr meg fel s alá nézelődött a néptelen országúton. Miután semerre sem látott egy lelket sem, barátkozó hangon kérdezte:

— Van dohányod? Csavarjunk egyet. Aztán csak előre, mindig előre.

Dohányom volt, csavart belőle s érdeklődött, nem akarok-e enni? Szóljak, mert kioldoz arra az időre . . . Ki bírt volna enni az én helyemben? — Eszembe sem jutott. Ehelyett inkább óvatosan faggatni próbáltam: hová visz? De ő csak rázta azt a sunyi nagy fejét. Morgott: jobb, ha nem tudom, a fejem nem-

jóját, miért nem viseltem jól magam, miért rontottam el az ő napját? Éjfél lesz, mire hazaér s akkor mehet szolgálatba. Aztán mohóra változott hangon puhatolózott: van-e pénzem. Igenlésemre kissé felderült s bólintott. Az jó, nagyon jó, hogy van. Gyerünk hát tovább, mindig csak előre. Futni azonban ne próbáljak, előttem töltötte meg a fegyvert, láthattam...

És mentünk szakadatlanul, órák hosszat. A sebes járás se tudott megnyugtatni. A lánc csuklómba vágott, a táska húzta s ettől még jobban belevágott. Néha szekerek értek utol, vagy jöttek szembe, olykor gyalogos bánáti sváb parasztok. Néztek nagy szemet meresztve. Egy hasas, véres arcú nagygazda meg is kérdezte:

— Miféle jómadár a, csendőr úr?

— Hej, ez ritka jómadár, de lenyirtuk a szárnyát...

Tűnődhettem lenyírt szárnyaimon és egész életemen, múlton és jövőn, de én csak a következő ötpercekkel törődtem; enynyire szerettem volna a jövőbe látni. Mit hoz a következő öt perc. Végre is egy falu körvonalai bontakoztak ki. A káplár letérített egy ösvényre s így anélkül értünk egy nagy és jóképű faluba, hogy a nevét láthattam volna. Ott be egyenesen a csendőrőrsre. Az én káplárom megint harapós kutya lett, lökdösött, káromkodott, az irodában ismét arccal fal felé állított. Tömzsi őrmester jött be, szitkozódva tört rám. A káplár leszedte rólam a láncot, de alighogy ez megtörtént, már rakta rám az őrmester a magáét. Elszedte mindenemet s rámparancsolt, adjak száz lejt a káplárnak, ne menjen gyalog Temesvárra. A káplár vette a pénzt, engedelmem nélkül s már fordult is. Az őrmester meg káromkodott, hogy neki nincs kéznél egy embere se s így muszáj, hogy személyesen intézzen el: maradtam volna édesanyámban örökre.

Vette a fegyverét, megtöltötte, nyakába akasztotta, elő egy biciklit, kihajtott engem a falu utcájára, felkapott a kerékpárra s kergetett, szedjem a lábam, mert agyontipor, nincs ideje sokat piszmogni velem! És szednem kellett, a kerékpárral szüntelenül a sarkomat gázolta. Kiértünk a faluból, ismét a végtelen országút fehérlett előttem, kétoldalt a sárguló levelű gyümölcsfákkal, szembejövő vándor munkanélküliekkel, az egyik krisztusi szakállt viselt s zsebkendőbe kötözve valami nagy bögrét vitt magával. Az őrmester igazoltatta, honnan jön? Szatmárról. És hová? Ahol munkát kap. Fenyegetve eresztette útjára. Nehogy a kezéhez ragadjon útközben valami, mert né, lát engem? Így jár...

Én meg csak gondolkoztam, hogy is járok én? Meddig és miért? S vajon, mi különbség van köztem s ezek közt a kóbor munkanélküliek között? Nekem a kezemen csörög a lánc. Neki a fejében. Megy, ő sem tudja, hova és mi vár reá. Én legalább néhány nappal azelőtt ott álltam egy csomó ember előtt, a kölcsönös segítség hatalmáról világosítottam fel őket. Meg is tapsoltak azok a szegény Rác telepiek. Most a kezem hátra van csavarva, velem rémitik az országutak vándorait. Az őrmester hajt, hajt a biciklivel, hogy már a lelkem adom ki. Lassítsak, tagadjam meg ezt a nyargalást, ingereljem magam ellen még jobban, tegyem személyes ellenségemmé? Megyek, kibírom, egyszer megszabadulok, eljön majd az idő...

Esteledett, mire egy másik faluba értünk. A verejték átvert már a kabátomon is. Ez a falu nagyobbnak látszott, mint az előbbi. Utcái tágasabbak voltak, mint a mi kolozsvári utcáink. És akkora udvarok, hogy piactérnek is beváltak volna. Egyebet nem láthattam a szürkületben. Itt a csendőrőrs is jó tágas volt, vaskos bútorokkal zsúfolt iroda fogadott, hozzá hasonló kövér őrmesterrel. Káromkodni sem tudott a kövérségtől, csak nézett nagyon pápaszemén keresztül, öt perccel innen lehetett a békés nyugdíj előtt. Leszedték csuklómról a láncot s a fal felé fordítottak.

Álltam órák hosszat, itt fogott az éjszaka, a csendőrlegények meg akartak vacsoráztatni. Egy falat se csúszott le a torkomon. Katonaágyba fektettek, egyik kezemet odabilincselték az ágy oldalához s alhattam, ha tudtam volna. A csendőrök jó fiúknak látszottak, ingre-gatyára vetkezve meséltek egymásnak falujukról, szeretőikről és az ezer hájjal megkent dohánycsempészekről. Csettintgettek a nyelvükkel, micsoda jutalompénz üti a markukat, ha dohányvágó gépet kapnak náluk. Reggel korán felzavartak, egyik barna gyerek ismét a falhoz állított s megtöltötte előttem fegyverét, aztán bilincsbe verte a kezemet és gyerünk a másik faluba és onnan a másikba. Mindenütt leszedte a régi kísérő a maga láncát, az új meg rakta fel a sajátját. Így érkeztem Vingára, a városszámba menő, több templomú nagyközségbe.

Itt kegyetlen, vad ember lehetett az őrmester. Meglökdösött, vallatóra fogott, ki vagyok, mi vagyok, mit vétettem? Majdnem hogy megbotozott, mikor megmondtam, mit műveltem Temesvárott. Nem hitte az előadást, nem tudta miféle fajzat az író; tisztviselőt, írnokot értett rajta. Fel nem foghatta, hogy lehet

valaki asztalos meg írnok is. Gyalázatosan hazudok, döntötte el, de majd megtudja ő, mi van a róvásomon. És egyenesen a sarokba fordított a falnak. Biztonság kedvéért nemcsak a kezemre, a lábamra is béklyót veretett, akkorát, hogy egy elefánt is bajosan járt volna vele. Tetejében ráparancsolt legényére, egy szőke, hidegszemű őrvezetőre: súroltassa fel velem az irodákat, a legény hálótermét s az ő lakását. Kezemen eressze hosszúra a láncot, álljon az ajtóba töltött fegyverrel, s az első gyanús mozdulatra golyót belém. Hogy erre mégsem került sor, annak a sárga kísérőlevél lehetett az oka, ami velem jött Temesvárról. Az őrmester úr valami titkos mesterkedéssel felnyitotta a borítékot s elolvasta. És fújogatni kezdett, köpködött és keresztet hányt, káromkodott és sápítozott:

— Hadd a fenébe — mondta legényének —, ezzel ne súroltass. Mert ha ez megszökik tőlünk, kámpec a karrierünknek, világgá futhatunk. Miért küldték ezt a latrot épp a mi nyakunkra és éppen éjszakára? Miért nem viszik az ilyen bitangot páncélautóban?

Jaj igy, jaj úgy, egész este...

A súrolástól megmenekedtem, de annál pokolibb éjszakát kaptam cserébe. A beijedt őrvezető nem fektetett ágyba. Hanyatt döntött a kopasz padlón s fogadkozott, hogy őt nem viszem a sírba. Saját ágyához láncolta a lábam. Jól felhúzta, szinte csak a két lapockám és a tarkóm érte a padlót. Fegyverét betöltve maga mellé vette. Félóránként felriadt s megvizsgálta bilincseimet, mintha ördögök segithetnének nekem a kioldozásukban. Valami iszonyú nyugalom vett erőt rajtam, csak feküdtem és gondolkoztam kivilágos kivirradatig. Azon az éjszakán gondolatban leromboltam az egész akkori rendet. De amennyire lehetett kíméltem a Jakab Gyurka alám gyűrődött trencskóját.

Reggelre azonban én magam kész nyomorékká zsibbadtam. Elgyengültem. Két napja egy falat sem csúszott le a torkomon, a hidegfelvágott már megszagosodott a táskámban. De menni kellett tovább, egy másik faluba, hogy még hányba és meddig és miért, még mindig nem sejtettem, csak annyit tudtam, hogy Rîmneanțu úr most öli bennem az írót. Ha azt nem is, de az embert majdnem megölte az őrvezető. Oly szorosra láncolta össze a kezem, hogy a legkisebb mozdulatra is azt hittem, menten leszakad a kezem feje. Vinnem kellett még az irattáskát is a súlyos Kropotkin herceggel. Ráadásul az őrvezető ke-

rékpárra pattant, ha az őrmester hajtott, ő egyenesen üldözött, hátracsavart kezem őrjítően fájt. Loholnom kellett, mert emelte rám a puskát, nyomorékká ver, ha nem futok.

Sokszor már ott tartottam kinomban, hogy utolsó erőmmel szökést mimelve, nekiiramodom a szántóföldeknek. Lőjön le, mert már kibirhatatlan volt. Mégis kibirtam tizenöt kilométert így. De csak éppen ennyit, mert ahogy a következő község csendőrőrsének udvarára tántorogtam, tuskóként zuhantam neki a tornáckorlátnak. Épp akkor jött ki egy hatalmas termetű, fekete képű törzsőrmester, kérdezte, mi van velem s én fuldokolva mondtam, hogy a karom, a karom. Megnézte hátracsavart kezemet, de fel is egyenesedett azonnyomban és csak neki az őrvezetőnek, irdatlan tenyerével két akkora pofot lendített annak a képire, hogy elejtette fegyverét s hanyatt esett.

— Te, hát így vasaltad meg ezt, veszed le rögtön! Mit tettél, szerencsétlen, ha most tél volna, vihetnéd ezt az embert, hogy levágják mind a két karját... Így tanultál te bilincselni?

— De — de, mikor olyan életveszélyes bolsevista — hebegte az őrvezető s szedte le a bilincset. És állított talpra, mint egy bábut.

— De meg aztán te is — fordult hirtelen felém a törzsőrmester. — Mi az anyádért kommunizálsz? Maradtál volna az anyád vérveres kinjában, ahol voltál. Azt hiszed, nálad nélkül nincs itt elég felforgató? — s felemelte lapát kezét, hogy képen töröljön, de előreeső két dermedt karom csuklóján megpillantotta a vérző nyers húst s a felém irányított pofon ismét csak az őrvezető képébe zuhant. Valósággal kirugdosta az őrsről.

Hozzám meg kiküldötte csendőrét s vizet meretett a kútból, töltetett a csuklómra, érdeklődött családom után és csóválta a fejét, bánta, hogy nem iratott jegyzőkönyvet az esetről, mert ha karomat vesztem, még neki is meggyűlik a baja. Hagyott egy óránvit pihenni, aztán idegesen siettette két csendőrét: vigyenek, vigyenek a nyakáról. Megengedte, hogy csuklóimra csavarjam széthasított zsebkendőmet s lazán láncoltatott meg, nem hátra, hanem előretartott kézzel. Szökésemtől félve, biztonságból két fiatal csendőrújonccal kisértetett Újaradra. Itt tudtam meg végre, hogy mely irányba hurcolnak. Csak nem visznek ezek Kolozsvárig így! Már alig birtam járni. Az újaradi őrmester egyáltalán nem törődött csuklóimmal. Ő modern, fényes acélbilincsel béklyozta hátra a kezemet. Bekisértetett a városi fog-

dába, amiben rabok hiján a rendőrőrmester malacokat nevelt. Ide dugtak be éjszakára egy halom csatakos, büzlő szalmára; valami rossz pad hevert ott, de az őrmester kivitette. Vizet nem adott, hiába kértem. Dögöljek meg, biztatott egykedvűen. Az csak kész haszon az államnak.

Nem szóltam semmit, lábommal félrerúgdostam a szalmát s térdre rogytam a kimerültségtől. Harmadik éjszaka, hogy semmit sem aludtam, semmit sem ettem. Most már még vizet sem ihattam. Torkom reszelt. A vingai őrvezető gyilkos hajszája alatt meghűltem. Kivert rajtam a forróság, a láz. Lefeküdtem volna, de hátracsavart kezem miatt se oldalt, se hanyatt nem fekhettem, hasra feküdni meg undorodtam. Arcom beleejtettem volna a malaccsataktól büzös szalmába. Koromsötét is volt. Nem gyújtottak világot. Szemem golyójában tüzes karikák keringtek, az álmosság szúrós fájdalmat okozott. Sohasem hittem volna, hogy ilyen gyötrelmes lehet a kialvatlanság. Fejem húzott le, erőm maradékával tartottam vissza magam. Tudtam, ha ebben a förtelemben engedek testem óhajának, többé sohasem is lehetek úr felette, emberi méltóságomat adom fel mindörökre, ha meg tudok alkudni a szörnyű helyzettel.

A fogda közelében vendéglő lehetett, rákezdett a cigánybanda. Felváltva három tangót nyiszált szüntelenül. A szombat esti mulatozók elnyújtva fújták a szöveget. Valami affélét, hogy: „az esküvődön én is ott leszek s megállok az oszlopok mögött". Ha elhallgattak, akkor a primás remekelt egy románccal, amiben egy fehér házacska tért vissza bolondító refrénként. Közben üvegek, poharak csörömpöltek s üvöltöztek: sert, bort ide! Engem majd megölt a szomjúság egy korty víz után.

Elfogott a düh, feltámolyogtam, rúgni kezdtem az ajtót.

— Vizet! — ordítottam.

— Dögölj meg! — ordította vissza az őrömül kirendelt csendőr.

— Vizet! — üvöltöttem most már szinte torkomszakadtából.

— Dögölj meg...

Ezt vágta vissza tízszer és százszor, akár kérleltem, akár ordítva követeltem, amazok pedig a vendéglőben meg csak fújták nekikeseredve, hogy a tenyerükön hordják a babájukat. Elgondolkoztam az őr kegyetlenségén. Fiatalember, legény s hallja azokat a mulatozókat. Ha engem ide nem hoznak épp szombat estére, talán ő is ott poharazna a mulatozó emberek között, akik egy kis fehér házikót követeltek maguknak a tangó anda-

litó ütemére... Bizonyára vágyakozik ez a csendőr is valami elérhetetlen fehér házacska után. És én, a ribanc tolonc vagy a nagy ég tudja, miféle kötélre való személy, vizet, vizet kérek tőle?! Én vizet, akivel egy sárga borítékot hoznak őrsről őrsre, amire rá van írva, hogy „Veszélyes"! Tehát dögöljek meg: ez világos, ha nem mehet miattam mulatozni. Elvégre a csendőrlegények nem hivatástudatból mennek erre a pályára, hanem éppúgy sorozzák őket, mint a sorkatonaságot. Várják a leszerelést sóvárogva. Az a két legény is, aki ide kísért Újaradra, egyébről se beszélt útközben, csak, hogy milyen sok van még a leszerelésig.

Csak nem fognak ezek búsulni, töprengeni, hogy a rájuk bízott fogoly bűnös-e vagy sem. Ők szüntelenül azon mesterkednek, hogyan tehetnék minél könnyebbé a háromévi szolgálatot. Számukra minden lopás és gonosztett ellenük irányuló gazság. Mi „gazemberek" ellopjuk az éjszakájukat, megkeserítjük szórakozásukat. A bánáti dohánytermő vidéken csak a dohánycsempészek érdemelnek megbecsülést. Azokért van értelme elrontani az éjszakát. Minden tettenért csempész után jutalom jár. A csempészeknek lehet még vizet is adni, sőt tanácsos, nehogy leszokjék a csempészésről, utána igazán lehet keresni egy kis fehér házacskára valót. De én, a „veszélyes"?!

Talán, ha megtudnák, hogy minden bűnöm csak Földi János, kétszer annyi szenvedést okoznának, mint így. Egyszóval már nem haragudtam őrömre, megbocsátottam neki. Rîmneanţu úr jutott eszembe. Ő, úgy látszik, tudja, mi történik útközben egy ilyen fogollyal, mint én. És azt is tudja, hogy ez a bánásmód törvénytelen. A perrendtartás szerint engem huszonnégy óra alatt vagy szabadon kellett volna ereszteni, vagy átkísértetni az ügyészségre. És immár egy hete hurcolnak, eltűntem a világ számára. Feleségem azóta betege lehet a bizonytalanságnak. Gyötrődhetik nyomorék anyám is, aki kezét áldozta a gyári gépek fogaskerekei között, hogy engem felneveljen, s most még a kezét sem tördelheti aggodalmában, mert csak egy keze van. Retteghetnek az íróemberek is, tolluk nem fog, nem merik megírni a kényesebb dolgokat, nem merik támadni társadalmi életünk visszásságait, nehogy az én sorsomra jussanak.

Előadó tudós emberek tízszer is meggondolják, közöljék-e tudásukat a néppel, ha az eltűnés veszedelme fenyegeti őket? És mit állhat ki az a szegény Jakab Gyurka a trencskóért. Elveszettnek hiszi, dühönghet, fogadkozhat, ő sem kölcsönöz többé

ruhát másnak. Forduljon fel, akinek nincs. És azok a Munkássegély-tagok hogy meg lehetnek ijedve. Így jár, aki köztük elnökséget vállal. És dideregve visszahúzódnak a vackukba. Éljen ki-ki magában, ahogy tud. Nincs értelme a kölcsönös segítségnek, ha ilyen veszedelem származik belőle. Igen, elbátortalanodik és visszahúzódik mindenki. Bezárkózó szívek elridegednek, s még önzőbbé válnak, mint amilyenek eddig voltak.

Ezt akarja Rîmneanțu, reméli, hogy ez következhetik? Tudják felettesei is? Ez, ez az az ő rendjük? Így akarják? Tűrnék-e, hogy Rîmneanțu ezt tegye velem, ha nem így akarnák? Hát nem volt Rîmneanțu felett senki, aki megakadályozza, hogy engem törvény ellenére így meghurcoljanak? Lehetetlen, hogy ne volna felettese, aki felelős, hogy mi történik az alantasai kezébe kerülő polgárokkal. Hisz mindenhol aláírással igazolják átvételemet és útnak indításomat... Mi ez? Tudatos összeesküvés ellenem és mindenki ellen, aki valamelyest hozzám hasonló! Ilyen tehát az életben az, amire a mi könyveink azt mondják, hogy az uralkodó osztály összeesküvése az elnyomott osztályokkal szemben?

Ezeken évődve dülingéltem abban a bűzös odúban és egyszerre ráébredtem, miért lehetek ezek szemében tényleg oly veszélyes. Ezek sejthetik, hogy mi minden juthat eszébe egy ilyennek, mint én. Ezek tudják, hogy az én megtörésemen vagy meg nem törésemen roppant sok múlik? Azért nem engednek engem szabadon, hogy Jakab Gyurka ne kölcsönözzön többé kabátot senkinek.

És ha ez így van, nem engednek el ezek engem ítéletnapig sem. Vagy legalábbis addig nem, amíg ronggyá nem facsarnak. Hogy elrettentésül szolgáljak mindenkinek. Ó, te szegény Földi János, mibe nem kevertél engem! Ekkora felelősséget raktál rám, mikor sorsod tanulsága megragadta képzeletemet? Hát én legyek az irodalom madárijesztője? Ezt nem érik meg!

Zúgott a fejem a kábultságtól és kápráztam attól az ijesztő fényességtől, amit kigyúlt agyam világított a cella vakságába. Órák múlhattak el. A mulatozók dalolása elhalt, el a cigányzene is. Elfáradtak szegények, vagy csak zárórát mondott a vendéglős? Csend volt körülöttem, annyi bizonyos. Csak odakint, az ajtón kívül ásított néha elkeseredetten az őr. Nem tetszhetett neki a nagy csend, ami felőlem ijesztgette, mert egyszer odajött s megrugdosta az ajtót.

— Hé, te, élsz még?

— Vizet!

— Na, akkor dögölj meg!...

Keserűen elmosolyodtam. Éreztem, tudtam, nem fogok megdögleni. Nem! Valamily módon beteggé teszem magam, hogy kórházba vigyenek, emberekkel kerüljek össze s üzenjek a külvilágnak. Élek és élni akarok, szedjetek ki ezeknek a markából valahogy. Aztán... aztán csőstől adok vissza mindent. El, most elviselek minden megaláztatást, minden kínt, higgyék, hogy nem írok többé s mikor nem is gyanítják, szemükbe rémítek egy könyvvel. Leleplezem: átláttam szándékukon. Jakab Gyurkáék ezután is kölcsönadhatják kabátjukat a kabáttalan kommunistáknak.

Ilyen álmot láttam én abban a förtelemben. És megvirradt. Mindig megvirrad. Akkor csak egy borús vasárnap reggelre virradt. Kiszedtek a fogdából. Az örmester maga jött utánam. Szokatlanul szőke volt. Figyelmesen nézett végig rajtam. Meg lehetett elégedve. Hetes szakáll tüskézte a négynapi éhezéstől beesett arcomat. Szemem gyulladásos a virrasztástól. De a trencskót nem éktelenítette el egy vizes folt sem Nem hemperegtem meg vele a malacok csatakjában. Csuklómon hegedeztek a láncmorzsolta sebek. Nem fertőződtek meg, vérsejtjeim éber fickók voltak.

— Miért hozták magát gyalog? — fürkészett az őrmester. — Hiszen van pénze.

— Nem tudom — feleltem kitérően.

— És fizetné Aradig az autóbuszköltséget, hogy ne vigyem gyalog?

— Hm, mi akar ez lenni? — fogtam gyanút a tegnap esti brutális bánásmód után hirtelen jelentkező emberséges hangtól. Vagy csak provokálni akar, hogy vágjam ki: fizesse az állam, ha hurcolni tetszik neki? Talán most próbálják ki, hogy mi maradt a temesvári előadóból?

S az őrmester tényleg autóbuszon vitt be Aradra. Fényes, a tegnapinál jóval fényesebb gyári bilincset kattintott a csuklómra. Vasárnap fejében ünneplő bilincsnek látszott. Kár, hogy a trencskó ujja rácsúszott. És nem hátul, hanem elől bilincselt meg. Amint mondta, nem akar feltűnést az autóbuszban. Borotválatlanságom is szemet szúrt neki. De azon segíteni már nem lehetett. Így érkeztünk Aradra. Egy-két kilométer lehetett az út odáig. Esett az eső. Ernyők alatt vasárnapi ruhás férfiak ácsorogtak a templomok előtt. Itt bántam meg, hogy

autóbuszra vállalkoztam. Gyalog feltűnhettem volna az aradi munkásoknak, a sajtófelháborodás nyomán bizonyára gyanitották volna kilétemet s hirt adhattak volna felőlem.

Igy alig egy félutcányira állt meg az autóbusz a rendőrprefektúrától. Oda kisért az én „előzékeny" örmesterem. Egyenesen a szigurancahivatalnak adott át. Ott már várhatták érkezésemet, mert szinte ismerősként fogadtak, gúnyos vigyorgásokkal. Leszedték rólam a bilincset s rögtön egy félreeső irodába vezettek, ahova ágy volt betéve. Gyanús barátsággo kináltak: feküdjem le, pihenjem ki magam, aludjak. Nem zavar egy lélek sem. Bármi volt is szándékuk, bizony végigzuhantam az ágyon. Négy napig nem enni s közben azt végigélni, amit végigéltem, elég lett volna egy lónak is. Ám alig feküdtem le, rendőr jött a szobába, széket húzott magával s a közelemben rátelepedett. Néhány percig nézett kegyetlenül, bajuszos idősebb férfi volt. Egyszer csak felugrott s jött nekem felemelt ököllel. Miért fekszem előtte? Álljak föl rögtön, az apám istenit, bitangja! Szálloda ez itt, azt hiszem? és öklözni kezdett, alig birtam talpra állni. Mikor meg felálltam, mellbe vágott, ismét elterültem az ágyon. Maradjak úgy, most már fekhetem, kiáltotta színiből kikelve. Azt a felforgató kommunista min denemet! Hát hol az anyámban lehetne oly jó dolgom, mint ebben az országban. Mégis sztrájkra, lázadásra uszitok!...

Fekve maradtam, nem tiltakoztam se a sztrájk, sem a lázitás, se a többi jelzők ellen. Gondoltam: jól van, öregem. Csak folytassátok. Elvégre igazatok van: sztrájkoltam én nem is egyszer. De bánhatjátok ezt az igazságot. Alig gondoltam ezt végig, bejött egy őszülő bajuszú rendőr. Jóképű bácsika, hurcolt magával egy széket s rám se hederítve letelepedett a másik mellé. És elkezdett tüzelni, hogy ez mégsem járja. Már két hónapja nincs fizetés, a szolgálat meg nehéz, pihenő helyett készültség, a gyerekek iskolában és ma egy irka és holnap egy gumi, aztán tinta meg ceruza, a térkép helyett másikat kell venni, az asszony meg zúg, karácsonyra malacot kéne ölni... Neki robban fel a feje, itt tenni kellene valamit a fizetésért. Adják már ki, de a hátralékot is! Fel kéne menni a kvesztor úrhoz és megmondani: ha nincs pénz, nincs szolgálat. Temesvárott tavaly két napig nem mentek szolgálatba és mindjárt lett pénz...

Én csak füleltem, füleltem, mit akar ez az öreg, fülem hallatára sztrájkra izgatja az én rendőreimet? Hisz épp az imént akart

agyonvágni sztrájkok és izgatások miatt. Az én rendőröm most nem ugrott fel, hogy mellbe vágja a másikat, hogy letartóztassa. Ehelyett elkezdett helyeselni, bólogatni. Igen, ő is csak száraz kenyeret hozott vasárnap ebédre. El van adósodva, bizony jó volna odaállni a kvesztor úr elé, de itt gyávák a rendőrök, nem olyanok, mint a temesváriak. Az igen, az használna, ha letennék a szolgálatot, amíg nem adnak fizetést. Adják előbb az apróbbaknak, a nagyok biztosan kiveszik a maguk nagy fizetését a minisztériumokban.

És szidták előttem a nagyokat, osztották, melyiknek mekkora vagyona van. Ennek a panaszzsilipnek meg izgatásnak egy kiáltás vetett véget. Valaki hívta az öreget. Az meg ment bosszúsan, húzta magával a széket. Morgott:

— Ez igen — mondta —, alig ülök le, már kiáltanak, de fizetés?...

Kiment a szememből az álom. És ámultam. Ezek őriznek engem? Eleinte hamiskodást gyanítottam e két elégedetlenkedő párbeszédében. De az öreg hangja olyan őszinte és mesterkéltség nélkül való volt, hogy gyanúm eloszlott. Amellett pedig való igaz, hogy az 1931—32-es években tényleg két-három hónapi hátralékkal maradt el az állam tisztviselői és munkásai fizetésével. A Iorga-kormány kezdte ezt a pénzügyi zavart, a másodszor is uralomra kerülő nemzeti parasztpárti kormány meg fokozta.

Az öreg elégedetlenkedő délig visszajött néhányszor és fújta a tüzet a másik fülébe. Én meg csudálkoztam, mi hiba lehet ezeknek az agyában? Itt őriznek ezek a bácsik órák hosszat és egy percre sem jut eszükbe összekapcsolni az ő elégedetlenségüket és izgató dohogásukat velem, akit megnyúznának, mert szerintük sztrájkra izgattam. Talán rögtön agyon is vernének felháborodásukban, ha megmondanám nekik, hogy ők éppen olyan lázítók, mint hitük szerint én.

Nem sok időm maradt ezen a sánta logikán csodálkozni. A sziguranca urai délfelé borotvakészüléket küldtek s minden igyekezetükkel rávettek a borotválkozásra. Később fiatal rendőrt küldtek, egy barna fickót, állítólag a telefonistát, aki módfelett szívélyes modorban adta tudtomra: kimehetek vele a városba ebédelni. Persze saját költségemre.

Én már elhatároztam volt, hogy addig nem táplálkozom, amíg szabadon nem engednek. Tudomásukra akartam ezt hozni, ami egyáltalán nem esett volna nehezemre, mivel semmi ét-

vágyam sem volt. A Temesvárról hozott romló szalámi még mindig érintetlenül veresedett a táskámban. Am ez az invitálás újból felébresztette reményemet a közeli szabadulásra. A borotválkozás, a városban ebédelés engedélye talán ennek az előjele. Talán már ma szabadon ereszthetnének, ha nem volna vasárnap. A főnök úr bizonyára nincs ma hivatalban.

— Gyerünk — gondoltam. — Ha mégis valami célból hamiskodnátok velem: lám, mi az?

Az én kisérőm valóban kivitt a városba s ajánlotta a jobbnál jobb vendéglőket, a konyhák és borok minősége szerint. Úgy mentünk egymás mellett, mint két egyenrangú úr. Mi több, kisérőm érdeklődött: nem akarok ellátogatni aradi ismerőseimhez? Szívesen elkalauzol, nem ártana tiszta inget váltanom, mert ami rajtam van, bizony nagyon gyászos. Sajnos, világositottam fel, senkit sem ismerek Aradon.

— Hogy lehet az? — nézett nagyot az ifjú rendőr. — Egy ilyen híres iró csak kell ismerjen valakit az ifjúmunkások közül.

Felütöttem a fejem. Úgy, ezért-ez a nagy előzékenység? Szeretnétek valamibe belerántani. S örvendtem, hogy valóban senkit sem ismerek ebből a városból. Az imént könnyen bemondhattam volna nevét, nézhetném, hogy hurcolják be szegény ártatlan ismerősömet... Sejtettem már, nem a szabadulás felé sétálok. És mentem volna vissza a rendőrségre, nehogy valami ostoba véletlen elém hozzon egy erre utazó ismerős elvtársat Kolozsvárról. Az én kisérőm azonban vitt, vitt jó messzire. Szemmel láthatólag azon volt, hogy bekalandozza velem az egész várost. Sosem jártam még erre, de semmi kedvem sem volt nézelődni. Nem is maradt emlékezetemben egyetlen utcarészlet képe sem Aradról.

Végül betértünk egy sötét vendéglőbe, szarvasagancsokkal diszitették minden falát. Ebéd már nem volt s így immel-ámmal megettem két tésztát, rendeltem udvariasságból két fröccsöt s ártatlanul koccintgattam vezetőmmel. Ő meg csak mindegyre kilyukadt beszéd közben az illegális Ifjúmunkás Szövetségre. Elárulta, van közöttük ismerőse, szívesen bemutatná. Nem voltam kiváncsi. Ő aztán rátért a Munkássegélyre. Aradon miért nem próbálkozunk vele?

— Majd próbálkozunk — vallottam be nyiltan —, majd ha valaki hirünkre felfigyel és önként jelentkezik.

Ezzel el is akadt a beszélgetés, társam kedve lelohadt. Egy darabig még rá akart venni, hogy igyak valami jobb bort, rá-

érünk, s rámfér egy kis hangulat. Kitértem a hangulat elől. Felszedelőzködtünk. Lassan visszakísért a rendőrségre, de nem a régi szobába, hanem a fogdába. Becsuktak egy teljesen üres, tisztára meszelt cellába, irattáskám már ott várt egy keskeny padon. Ezen ülhettem és alhattam kedvemre, ha le nem fordultam róla. Itt telt el hétfő és kedd. Senki se nézett felém. Látva az idő múlását s a szabadulás reményének teljes elhalványulását, elszántan fogtam neki, hogy beteggé tegyem magam. Hűlésem semmi komoly lehetőséggel nem biztatott.

Hétfőn este hozattam tehát egy másfélkilós fehér cipót és az utolsó falásig megettem a romlásnak indult szalámival együtt. Íze, szaga sokszor a torkomon akasztotta, de legyűrtem valahogy. Különben sohasem szabadulok meg ezeknek a markából. Egy jó húsmérgezéssel járó láz és egyéb talán csak elősegíti az én dolgomat vagy erre, vagy arra. Annyi napi éhezés után a hatalmas cipó és a negyedkiló romlott szalámi nagy kőként feküdte meg a gyomromat. Néha aggódva gondoltam a halálra, számoltam vele, hogy egészen csúnya és kínos halál bánhat el velem, akkor járom meg csak igazán, ha holnap szélnek eresztenek, mehetek haza, s otthon szabadon végez velem a húsmérgezés. Ha erre gondoltam, bántam a nagy lakomát. Éjjel fel-felijedezve figyeltem magamat. Sehol semmi. Kedd reggel egészen kis főfájás, délben már hire-nyoma se. Este ki kellett kéredznem. Szerdán reggel farkaséhséggel ébredtem. Ez a marha munkásgyomrom elbánt a cipóval, meg se kottyant neki a romlott hús, követelődzött, korgott, morgott. Hű, de elkezdtem káromkodni.

Dühbe jöttem s rúgtam a cellaajtót, hívtam az ügyeletes rendőrt. Jelentse azoknak az uraknak odafönt a szigurancán: összetörök itt mindent. Mit akarnak tőlem, már három napja itt vagyok. Üssenek agyon, vagy csináljanak, ami tetszik, de türelmemnek vége. Lármázásomnak vagy egyébnek köszönhettem-e, nem tudom, de kora délután felvezettek a szigurancafőnök elé. Bikaerős ember volt. Elém teszi Földi Jánost. Én írtam-e? Én küldtem-e belőle Aradra?

— Írni én írtam — vallottam be habozás nélkül —, de hogy ki küldte, azt nem tudom. Kétezer példány jelent meg belőle, kétezer ember küldhette. — Ezzel a főnök úr meg is elégedett, beküldött a fényképezdébe, elölről, oldalról és hátulról lefényképeztek, megszámoztak, ujjlenyomatot vettek s már mehettem is vissza a főnök úr elébe. Vállát vonogatva közölte:

fogalma sincs, miért küldtek hozzája. O itt semmit sem talált ellenem, szabadon is engedne, de a temesvári sziguranca visszakér. Csóválta a fejét:

— Nagy kópé az a Rîmneanţu.

Mehettem vissza Temesvárra, saját költségemen, mert különben gyalog vittek volna vissza is. Vissza Temesvárra — forrt fel bennem minden. Mit akar tőlem az a Rîmneanţu? A vonat hamar odaröpített. Egy óra alatt tette meg az utat, ami nekem négy napba került. Temesváron ismét elszedték mindenemet és ismét egy üres cellába dugtak. Vizes volt a cementje és se pad, se semmi benne. Most már úgy jártam benne, mint egy tigris. A fejem pattant szét az idegességtől. Ez a Rîmneanţu képes lesz ismét kikésziteni a fejemet. „Megfejel", ha meglát itt egészségesen, gyűretlen trencskóban, kiborotválkozva.

De a főnök felém se nézett. Néhány detektív behívott az irodába s kedélyeskedve csevegtek Panait Istratiról, ő is munkássorban kezdte az iróságot s lám a végén mindent megtagadott. Ezt elmondták és ismét cellába dugtak. Ott fagyoskodtam másnap délig, akkor átkisértek az ügyészségre. Közben az ügyész eltávozott valamerre s ezért újra visszahoztak a sziguranca fogdájába. Másnap délben ismét az ügyészségre hurcoltak valami dohánycsempészekkel. Az ügyész ezúttal hivatalában ült. Tüzetesen kihallgatott, aranykeretes szemüvege mögül fürkészett engem. Kifejtette nézetét az irodalomról, oktatott, hogy tehetségemet ne fecseréljem el propagandaizü dolgokra. Szabadlábra helyez, nincs miért letartóztasson, de . . . de a sziguranca visszakér.

Nem hagyott időt tiltakozásra, rögtön felállt s ment egy tárgyalásra. A rendőr egykedvűen vitt vissza a szigurancára, be a nedves cellába: járhattam fel s alá egész estig, mint a bolond. Szerencsémre odakint a városban néhány haladó gondolkozású újságiró megmozgatta a rajtam fekvő nehéz köveket. Tőlük tudtam meg később, hogy a Munkássegély üldözése és az én meghurcolásom ellen egy berlini irócsoport is tiltakozott. El is értek annyit, hogy éjszakára kivittek a cellából. A rendőrgondnok konyhájában alhattam a cselédágyban. Reggel ismét vissza a cellába. Délelőtt a kvesztor úr elé vezettek. Ez az úr tudtomra adta, hogy nincs semmi dolguk velem többé, de szabadon nem ereszthetnek, mert hátha van valami a rovásomon a kolozsvári szigurancán s ezért átkisértetnek Kolozsvárra. Éppen

csak várjak, amíg kerül valaki, aki odautazik a temesvári rendőrség emberei közül.

Közölte azt is, hogy ebbe beletelhetik egy-két hét, kevés szabadjegyük van s azokkal állandóan úton vannak. Beléegyezett, hogy saját pénzemen utazzak, de fizessem a kísérő útiköltségét is. Hol volt nekem erre annyi pénzem? A temesvári írók azonban összeadták, már csak a kísérőszemély hiányzott.

Két nap múlva került egy kis rendőrtisztviselő, aki hajlandó volt egyetemre járó fiát meglátogatni az én költségemen. Kolozsvárra kerültem hát éjféltájon s ott is be rögtön a fogdába Na, gondoltam, itt már mégiscsak otthonérzem magam. Döngve csukódott be mögöttem a nehéz ajtó, ugyanakkor a priccsről felugrott egy didergő alak. Novemberi fagyos köd ült már az udvar gesztenyefáin. Csekély két hét múlt el Kolozsvárról való távozásom óta. A priccsről felugró alakot néztem, az meg nézett engem és egyszerre kiáltottunk fel:

— Te vagy az, Pista!...

— Te vagy az, Béla!

Az jó volt, hogy én voltam, de bár ne lett volna ő Béla. Mert ő azon kívül, hogy Józsa Béla volt, a Munkássegély titkára is volt. Távollétemben elnökhelyettes is egyszemélyben. Ha jelen esetben is elnök helyett van itt, az rossz jel. Akkor itt nem lesz szabadulás. Józsa faggatni kezdett engem. Élek, vagyok? És honnan a csodából szottyantam ide? Halottnak hittek már.

— Én, én, de hogy kerülsz ide te? — kérdeztem rosszat sejtve.

— Kitört a sztrájk a Dermatában. Enni adtunk a sztrájkolók gyermekeinek. A Munkássegély konyhát állított nekik, ahogy az alapszabály előírja.

— Csak ezért fogtak be?

— Már egy hete...

Rendben vagyunk, heppentem le a priccsre. Ha csak azért tartják Bélát itt már egy hete, mint elnökhelyettest, akkor az alapszabályok értelmében át kell vennem az „ülés" vezetését... Másnap azonban kiderült, hogy a kolozsvári sziguranca nem ragaszkodik a mi alapszabályainkhoz. Vigvorogva mondogatták: engem „levegőzni" eresztenek. Ha a temesváriak ellátták a baját az írónak és elnöknek, ők egy kicsit a titkárt fogják bölcs elmélkedésre. Csodámra oly hirtelen szabadlábra helyeztek, még elbúcsúzni sem tudtam Bélától. Ott maradt szegény

fiú vesekövel és gyenge tüdejével a kitört ablakú, fogvacogtató cellában.

Szabad voltam végre, de öröm helyett aggodalom keseritett. Mit tehetnék Béla érdekében, hogy úgy ne járjon, mint én. Alig hogy az utcára értem, rögtön elfogott valami gyöngeség, mintha felhúzott óra lettem volna és éppen most jártam volna le. Szédültem, kezem reszketett, a fejem zúgott s egész testemen kivert a forróság. Mig hazáig értem, majd elbóbiskoltam. Mindezen felül valamilyen ideiglenességi érzés fogott el, mintha hosszú kötél hurkolódnék a nyakamra, amelynek másik végét a sziguranca fogja...

Nem mertem átadni magam feleségem örömének, kisfiam motyogásának, amint nadrágomba kapaszkodva ölembe kéredzkedett. Ugy éreztem, becsapom őket, ha elhitetem velük, hogy igazán hazajöttem, hogy ezután soha többé nem fog ilyen borzasztó dolog történni.

— Apu, apu — dörzsölte arcomhoz arcát a kisfiú.

A sápadt asszony csak nézett és szorongatta a kezemet. Két hét alatt lefogyott, elszintelenedett, szeme körül halvány karikák képződtek. Ez az asszony többet szenvedhetett, mint én. Én az ő helyében nem birtam volna elviselni azt a tudatot, hogy őt valahol kinozzák s én nem siethetek segitségére. Talán át is élte ezeket a gyötrelmeket, talán még többet is, mint amennyit én el birok képzelni. Neki itt volt külön szenvedésül ez a kisfiú, akinek apját, jövőjét féltette. Én alig gondoltam rájuk. Ők számitottak a legkevésbé.

Elszégyelltem magam s hirtelen letettem Karcsit a földre s megindultam a keskeny szobában le-fel, ahogy a temesvári cellában rákaptam. A kis, alolgombolós nadrágú fiúcska meg jött utánam s nyújtotta kezét a nadrágom után.

— Apu, apu — mötyögte —, ne menj többet csatába...

Ugy megtorpantam, mintha kőszikla zuhant volna a lábomra. Feleségemre néztem kérdőn, szemrehányón, ki tanitotta erre ezt a gyereket?

— Azt mondja, te mondtad neki, mikor elmentél...

Ránéztem a gyerek szőke fejére s bosszúsan emlékeztem vissza, valóban én kotyogtam valami effélét a kérdezősködő gyereknek búcsúzáskor. És most visszafordítja: ne menjek többet csatába?! Benne volna ebben a kérésben az asszony ki nem mondott kérése is? Bajtársamnak tudtam eddig, küzdőtársnak, de meddig terjed az ő ereje? Bir-e követni oly messzi, amerre

abban az újaradi kóterben szántam el magam? Követelhetem-e, szabad-e magammal hurcolnom őket? És hirtelen oly gyenge lettem határozottan válaszolni erre. Ágyba kívánkozott testem-lelkem. Fejem ketyegett, mint egy óra, jó lett volna megállítani egy időre. Legalább néhány napra nem törődni a Munkássegéllyel, Földi János folytatásával. És miért is törődnék, nincs-e jogom pihenőt venni?

És akkor megszólalt az asszony csendesen, minden él és különösebb szándék nélkül, biztosan csak úgy hirtelen jutott eszébe. Tudom-e, hogy mesterem kiadta a munkakönyvemet, mikor a fizetésemért volt nála?

— És kijelentett? — ütődtem meg nagyon.

— Más segédet keritett.

Szóval ismét munkanélküli lettem télire. Marad hát időm ismét az írásra, „pihenésre".

Kibámultam a csapkodó, havas esőbe, a szobánk ablakából látható szántóföldre, a kopárra kopaszodott nádasparti akácokra. Az esőről aztán gondolatom átcsapott Jakab Gyurkára. Itt nálam a trencskója s ő bizonyára ki se bújhat a házból. Nem is sejtheti, hogy megkerültem s velem a kabátja. Hogy el lehet keseredve! Én meg itt állok, ahelyett, hogy rohannék kabátjával megvigasztalni? Munkássegély-tag ő is. Hegedűjével énekelni tanítja a gyerekeket. Ha most megyek, biztosan ott találom, hiszen esteledik. Ő csak átlép a szomszédból. A napokban biztosan minden este azzal a reménnyel lépett át, hogy várom már a trencskóval.

És nyúltam a szegen lógó trencskó után. Legalább elfuthatok ezeknek az enyéimnek kutató, aggódó pillantásai elől. Hamar visszajövök, nyugtattam meg őket. Vettem kopott, elnyűtt télikabátomat s vittem Gyurka trencskóját. Nagy lépésekkel kerültem a pocsolyákat. Jól megázva érkeztem a Berek utcába, a Dermata gyár közelébe. Már felgyúltak a villanylámpák, megszépítették, elrejtették a külváros ázott rútságát. Meghökkenve léptem be szervezetünk helyiségébe. Szokatlanul üres volt. A benn lakó védőnő összecsapta a kezét:

— Nagy Pista? Megkerült, Nagy Pista?

És szalasztotta leánykáját Jakab Gyurka után, jöjjön gyorsan, itt a trencskója, de szóljon be a szomszédokhoz is, hogy megjött Nagy Pista. Szaporán mesélte, hogy szétriadt mindenki, amióta elfogtak. Amióta pedig Bélát is elvitték, azóta már szinte senki sem mer a Segélybe járni.

— És ugyan miért? — kérdeztem elkedvetlenedve — hisz ezerszámra számláltuk a tagokat.

— Hogy miért — sóhajtott Hagymásiné. — Megriadtak...

Nem mondtam erre semmit, csak leültem s bámultam magam elé. Valóban veszni hagynák ezek a külvárosiak, amit együtt épitettünk fel? Hagynák az ingyenes orvosi rendelőt, a kis utcai könyvtárakat, a napközi otthont, a gyermekkonyhát, egymást?!

Eközben jött Jakab Gyurka ujjongva, ölelgetett és jöttek a szomszédasszonyok és mások, óvatosan, hitetlenkedve dugták be a fejüket, miután megláttak, felvidámultak. Szorongatták a kezemet, de én csak arra gondoltam, elmehetek-e én ezek közül pihenni? Válaszként jöttek a leánykák meg fiúcskák, körbefogtak s kikottyintották, irhatnék nekik egy szindarabot karácsonyra. Járnának vele a házakhoz, pénzt gyűjtenének a sztrájkkonyha javára. A gyermekek szaván felbuzdultak az asszonyok is, kiválképpen Hagymásiné. Nincs fa, elfogyott a só, a zsir. A dermatisták hoznák a gyermekeket enni, ha volna mire. Kezdeni kellene valamit Józsa Béla kiszabadításáért is...

Úgy beszéltek azok velem, mintha valamennyi a feleségem és gyermekem lett volna.

Javasoltak az asszonyok ezt is, azt is. Telt az idő, a szemem majd leragadt, figyelnem kellett mégis, hisz nem azért választottak elnöknek, hogy elaludjam közöttük.

Tiz óra felé vetődtem haza. Az asszony harisnyát stoppolt s szemrehányás nélkül érdeklődött, mi van a Segélyben? O is a védőnő-értekezletre kell, hogy menjen szombaton.

— Mi van? — legyintettem vidáman. — Örvendenek. — Bélát nem hagyhatjuk... Kérik, hogy irjak szindarabot.

Ültünk és gondolkoztunk mind a ketten a szindarabon. Milyen lehetne az? Egy félbemaradt, múlt téli regényre fordult az eszem. Azt kellene befejezni, abban kell elmondani, hogy nem szabad megállni. Hirtelen felvillant előttem, mi lehetne a regény cime: Nincs megállás.

Ezzel a cimmel fél év múlva a regény meg is jelent. És az már a kommunista párt segitségével került ki a nyomdából. Én akkor már a dési börtönben ültem. Közel száz erdélyi CFR-munkással internáltak oda. Kicsiben mi a grivicai munkások sztrájkjának mását csináltuk meg Kolozsvárott. Második regényemet a Vörös Segély becsempészte hozzánk a börtönbe. Az elvtársak kézről kézre adva hangosan olvasták fel. Arról

szólt az, hogyan tört ki a föld alá szorított szakszervezeti- és pártmozgalom s végül, hogyan foglalták el a munkások a nagyobb üzemeket, hogyan törték át Vajdáék, Mironescuék terrorját. Mikor a munkások a regény végére értek, lelkesen hátbavágtak:

— Igazad van, Nagy Pista. Nem lehet, nem szabad megállani.

— Nincs és nem lesz megállás — kiáltották mások.

Ime, valahogy így csináltak belőlem a munkások kommunista írót.

(1942—1947)

A REALISTA ÍRÓ reggel fél hatra érkezik Brassóba. Bőrutánzatú bőröndje után hiába kapkodnak a hordárok. Harmadosztályon utazott. Egész éjjel álmatlanul gyúródott a bevonulók között. A Székely Alkalmazottak Szövetkezete által rendezett felolvasásra hivatalos. Fogadtatására senki sem jött ki, hogy kényelmes szállodába kalauzolja, mint a divatos erdélyi írónagyságokat. Önhatalmúlag sem intheti magához az „egyest", hogy kijelölt szállására hajtasson: nem akarja szaporítani a rendezőség költségeit, a sajátjából meg nem futja. Egyelőre még gyalog sem készült nekivágni a városnak. Minek felzörgetni vasárnapi pihenőjéből a kapunyitogató cselédet. Ez az időpont nyáron is elég korainak számit. Most ősszel, október végén, amikor az alacsonyan kóborló fellegek belébotolnak a Cenk gerincébe, még hajnalnak is túl korai. Különösen vasárnap. Ráadásul hüvös eső permetez. Éjféli sötétség mindenfelé, az állomás környéke is néptelen. Csak a váróternekben gubbasztanak álmos, örök utasok. A harmadosztályon heringmódra zsúfolódnak egymás hegyén-hátán. Kemény fapadokon, vaskos katonaládákon, padok alatt s az összeköpködött cementen. Ruháikat nem kell félteni a gyürődéstől. A legfoltosabbakat, a legkopottabbakat vették fel erre az alkalomra. Talán az ősz beálltával a munkanélkülivé vált madárijesztőket vetkeztették le valahol. Csak éppen testüket és gondjaikat nem hagyhatták otthon a fogason. Arcuk közömbös, borotválatlan. Tekintetük fénytelen, befelenéző. Általában a civil lény, az érzések, vágyak, szeszélyek, örömök és bosszúságok bonyolult lelki együttese behúzódott testük legbelsejébe. Néha nagy ritkán egy-egy pillanatra reménykedve néznek ki a fej ablakán, tart-e még

a zord idő. De leginkább az alvásba temetkeznek a bizonytalan jövő gondjai elől...

Az író hét óráig együtt szenved fáradtságtól vonagló témáival, akkor reggel számba vehető világosság ereszkedik alá a hegyekből s elindulhat. Közben autóbuszok tőfögnek elő valamerről s újabb utasokat szórnak le az állomás előtti térségre. Ezek azonban többnyire viharkabátos turisták vagy futball-szurkolók. Az előbbiek Predealra, az utóbbiak Bukarestbe utaznak a „román—magyar válogatott"-ra. Null-nullra vagy legalábbis egy-egyre tippelik a várható eredményt A centercsatár és a half-sztárok bravúrjaiba belékalkulálják a különböző külügyminisztériumok ama vágyát is, hogy most az egyszer ténylegesen „barátságosnak" kell lenni a mérkőzésnek. A másnapi sporthírekből aztán ki is derül, hogy jól tippeltek. A kelet-európai béke javára egy-egy volt az eredmény.

A realista író a sosem alvó valóságot fülelve kigyalogol az állomási hajnalból. Nem is kell nagyon megerőltetnie a fülét. Kopott bőröndjével sokat vesződik útközben. Kölcsönkért holmi, fogantyúját nemrégen dróttal reparálta ki tényleges tulajdonosa, de olyan sikerrel, hogy az író ujjai nem férnek be alája. Kénytelen a hóna alatt cipelni, pedig neglehetősen nehéz. Saját szerzeményű könyvekkel telt. A felolvasás végén a székely legények fogják árulni a hallgatóság között s a bevétel harminc százaléka szövetkezetük javára megy. Takarékoskodnia kell tehát az autóbuszköltséggel is, hogy minél több maradjon neki. Korántsem a saját hasznára, hanem a még kifizetetlen nyomdaszámla miatt.

Bosszús, de nem zúgolódó. Tudja, hogy a bőröndcipelés Erdélyben és mindenütt, ahol az irodalom a népnevelést is szolgálja, éppen olyan szerves része a realista irodalomnak, mint maga a téma. Az elmúlt év folyamán kiadott írásai után kb. 50 000 lejt kerestek a nyomdák, papírkereskedők, terjesztők, míg ő alig 4—5 ezret fordított saját szükségleteire. Ha munkája értékét illetőleg kételyei támadnak s ha parazitának gondolja magát, akkor mindig eszébe jut ez a kereseti arány és ez új önbizalommal tölti el.

Vidámnak ezért éppen nem mondható, amint egyik hóna alól a másik alá cseréli a nehéz táskát. Lába alatt zörgő faleveleket seper a szél. A járda szélén sorakozó gesztenyefák ágai már csak a kimúlt nyár csontvázai. Útja a Scherg, Schiel nevű gyárak előtt visz el. Komor épületeik között esőben tisztálkodó

vasárnapi csend motoz. A háttér ködében cethalként úszik a tarajos Cenk. Farkuszonyával valahol Predeal közelében evez, míg Erdély felé forduló szája nyeli a felhőket és hideg zuhanyként lövelli magából Brassóra. A város még mindig néptelen, csak a törvényszéki köröndön ácsorog néhány turista. Szászok, szokatlanul szükszavúak. Talán arra gondolnak: tényleg vége volna a 600 éves erdélyi túrának és a Führer hazarendeli őket, kezükből kiparancsolja a szögesvégű botot és fegyvert nyom a helyébe? Alig egy éve a nagynémet „élettér" büszke előőrseinek hitték magukat, ma szorgalmasan bizonyítani próbálják, hogy elszásziak...

A vendég író feléjük tart. A keresett utca iránti tudakozódás jó alkalomnak kínálkozik, hogy élő szót váltson velük, de azok úgy látszik, megsejtették szándékát. Közeledtére hirtelen hátat fordítva dugják össze a fejüket, mint a vadmének, ha rúgásokkal akarja távol tartani a ragadozó farkascsordát...

*

A körönd másik oldalán lyukas esernyő alatt kis zsámolyon friss péksüteményt áruló férfi kuporog. Füleskosarát lába közé véve, szemét merően rászegzi a letakart portékára és türelmesen vár. Rá sem hederít a szemben lévő autóbuszmegállónál szaporodó turistákra. Nyilván tudja, hogy az ő üzlete szempontjából fölösleges lények a világon. Olykor, ha felnéz, mindig balra tekint, a külváros felé, de arról egy árva lélek sem közeledik. Üres utcák ásító szájában odvas fogakként sorakoznak az útszéli fák. Felhő-pillái mögül sanda pillantásokkal néz le rájuk az álmos nap, aztán megint elszundít. A süteményes ember is nagyokat ásít, a bőröndjébe kapaszkodó író szája is megvonaglik. A szász turistáknál ért kudarc után jóleső bizalommal közelít a kiflis emberhez. Nemcsak azért, mert apa-fiú viszony fűzi a néphez, hanem mert ő is árult valamikor perecet és vizet a mozikban. Tíz perec és tíz pohár víz után egy-egy krajcár járt neki.

Gyors szakértelemmel kétszáz darab kiflire becsüli a kosár tartalmát. Brassóban ez az egyetlen cikk, ami nem drágább, hanem 50 százalékkal olcsóbb, mint Kolozsvárt. Egy lej darabja. Biztosra veszi, hogy ez az ember tíz darab eladott kifli után szintén csak egy lejt kap. Ha jól megy neki, esetleg eladhatja az egészet és keres húsz lejt. Mindenesetre kivallatja

mind az általa keresett utca felől, mind az üzletmenetről. Mivel szögletes, nagy állkapcsai mögött többségi polgárt gyanít, románul kíván neki jóreggelt. Embere gyorsan kitakarja meglehetősen sápadt kiflijeit, de hirtelenében vissza is takarja, mikor hallja, hogy csak egy utca iránt faggatják. Egész teste önkéntelenül jobbra rándul, tekintete is a Cenk felé villan:

— Strada Carmen Sylva? — morogja kedvetlenül. — Az... erre balra, a posta háta megett — fejezi be hibátlan románsággal.

Bár a közlés ösztönös mozdulata s útbaigazító szavai közt nyilvánvaló ellentmondás tátong, az író mégsem kérdezősködik tovább, csak hosszasan fürkészi. Az ingerülten kapja fel a fejét:

— Mondtam, hogy a posta háta megett! — ismétli élesen. Az író köszön és elindul a kijelölt irányban.

A fellegvári oldalba vágott utcán két hegyivadász katona nagy utazó kosarat cipelve ereszkedik le. Románul köszönti őket is s kérdezősködik, jó irányba megy-e? A magasabbik vitéz jól megnézi és felelősségre vonó hangon visszakérdez:

— Nustyi ungurestye?

— Dehogy nem — adja tudtára a kérdezett nyelven.

— Ki a súly küldte magát erre? — fordítja a vadász is magyarra a szót, kissé székelyes tájszólással... — Az az utca túlfelől van, a Cenkalja utcában. Én is arra cipekedek.

Fel is kapja nehéz kosarát a vállára, elbúcsúzik az alacsonyabb hegyivadásztól és megindul azon az utcán visszafelé, amerről az író jött. A távolban feltűnik a még mindig egykedvűen gubbasztó süteményes ember... Vajon miért tett bolonddá — tűnődik magában az író. Amikor a közelébe érnek, halkan figyelmezteti a kosár alatt lihegő vezetőjét: — ez az ember mondta, hogy erre jöjjek.

— Ez a kiflis? — torpant meg útitársa felháborodva. — Sze' ismer ez minden utcát. A kaszárnya előtt is szokott árulni... Borítsuk fel a kosarát...

— Hagyjuk szegényt — csitítja halkan. — Ő is tévedhet...

— Azt én nem hiszem...

— Akkor nagyon el lehet keseredve. Ma még talán semmit sem árult...

— Legalább pirítsunk rá, annyit megérdemel — makacskodik a vadász.

— Attól még jobban elkeseredik — erőlködik az író s mint-

egy magában is keresve a megfelelő mentséget, hirtelen egyéb is eszébe jut: — Ki tudja — fordul a legényhez —, hátha valami nagykutyának nézett, aki ahelyett, hogy kiflit vett volna, hát ingyen segitséget kért tőle. Gondolta, most az egyszer visszaad abból a sok rosszból, amit tőlük kapott.

— De a nagykutyák nem cipelnek kuffereket, mint maga, azt ő is tudhatná...

— Talán észre sem vette, hogy cipelek. Aztán ő mindig cipel valamit, miért tünne fel neki az efféle?

Erre már nem tud mit válaszolni a hegyivadász, de látni való, hogy tovább őrli magában az esetet. Mikor elhaladnak a süteményes ember mellett, kissé távolabb hirtelen megáll s visszanéz.

— Milyen fajta ember volt ez? — kérdezi különös hangsúllyal, amiből az iró kiérzi, hogy ez a kérdés mire értendő. Eszébe jut, hogyan fordítottak neki hátat a szász turisták, amikor érdeklődni akart náluk. Ez a kiflis szintén gőgből tette volna? Hangja habozó, amikor felemeli szemét a székely katona arcára, aki időközben letette kosarát s a zubbonya ujjával törölgeti homlokát:

— Mindegy az, akármiféle, ha egyszer dühös az életre — mondja az iró.

— Maga azt hiszi? — csattant fel a legény. Még mondana valamit, de akkor a süteményes ember haladt el mellettük, baloldalán kendős asszonyság viszi a becsukott esernyőt és a zsámolyt. Magyarul beszélgetnek az esős időről és a rossz vásárról...

— Hi az istenit — veresedik el a hegyivadász nagy hirtelen s vállára kapva kosarát, sietve faképnél hagyja az írót.

*

Másfélórai kóborlás után végre ott áll az iró ütött-kopott bőröndjével barátja lakása előtt; helyesebben egy tárva-nyitva ázó rácsos kapuban. Amint később kiderült, ez a kapu éjszakára is nyitva szokott állni. Szemügyre veszi a kétemeletes vendégfogadó házat s kiderül, hogy nincsen benne lépcsőház. Mi több, teljesen lakatlannak látszik, olyan csendes. Ellenben kétemeletnyi magasságban, látszólag minden cél nélkül, betonlépcsők visznek fel a Cenkre. Megmássza őket s ekkor sül ki, hogy az épitészeti találékonyság a házon kivül, a Cenk oldalába épitett

grádicsokkal helyettesítette a lépcsőházat. Az olyanfajta turistáknak, mint a vendégségbe jött realista író, a lépcsők legtetején, a kis hátsó ajtón, két lépéssel a cenki rengetegbe lehet jutni, ahol öt lépés után már le is heveredhetik a legelső öreg tölgy alá és hozzákezdhet kirándulása eszményi céljának megvalósításához, a szalonnasütéshez, ha le nem gurul..

Mindezt megállapitva, nagy a zavara. Nem tudja, bosszankodjék-e vagy csodálkozzék. Négyszer-ötször fel-lemászik a hidakhoz, teraszokhoz, betonfedezékhez hasonló emeleteken s nem tudja, melyik ajtón kopogtasson. Keresett barátja, a „köziró", a németesen alapos, minden apróságot számon tartó hiresség ez egyszer elfeledkezett megirni, hányadik emeleten, hányadik folyosókanyarban, hányadik ajtó mögött, melyik kiszögellésben lakik.

Névjegyet csak az első emeletnek is beillő földszinten lát. Ezenkivül semmi jel, sehol semmi nesz, sem a fő-, sem a hátsó bejáratokon belül. Minden ablak lefüggönyözve, minden ajtó zárva. A cenki rengeteg pedig rejtelmesen susog, morajlik, horkol. Egyik ajtótól a másikig lábujjhegyeskedik, mert ha lakik valaki ebben a házban, akkor nem szeretné felébreszteni vasárnap reggeli álmából, ha az nem azonos barátjával. Viszont azt sem szeretné, hogy valaki meglesse a függönyök mögül, amint ide-oda lopakodik, hóna alatt cipelt bőröndjével, mert még tolvajnak nézné. Hogy ezt a látszatot csökkentse, csomagját használhatatlan fogantyújánál fogva ujjahegyein hurcolja. Végül is annyit csoszog le és fel, hogy az egyik második emeleti ablak függönye megmozdul. Kerek cselédarc kukucskál ki mögüle. Aztán ropog az ajtózár...

— X. Y. szerkesztő urat keresi? — még alszik — meregeti a szemét morcosan, ami érthető is, hiszen a szerkesztő úr „irót" vár vendégül, nem pedig egy ilyen koffert cipelő alakot. Miközben beengedik, ha voltak illúziói, ezalatt biztosan kiábrándult belőlük.

Az előszobában aztán kiderül, hogy ez a ház belülről sem szükölködik furcsaságokban. Mindenekelőtt a Cenk az éjszaka darabjaként sötétedik be az ablakon. Még csodálatosabb, hogy a néhány lépésnyi hosszú előszobából nem kevesebb, mint hét ajtó nyilik jobbra és balra, elöl-hátul. Az egyik sarokajtó mögött meg egy kurta előszoba-féle következik s ez tágas, ajtó nélküli szobába torkol, a barát legénylakásába A barát azonban sehol sem látható, de jelenléte az első pillanatban nyilvánvaló.

Fehér vaságyban két párnacsücsök mered az égnek, amin látszólag csak a fehér huzatú piros paplan nyugszik.

Az ágy lábánál pár nehéz katonabakancs áll vigyázzban. Szinte hallani, hogy raportál:

— Jelentem alásan, gazdám az első „baka a családban".

És ez igaz is. Tanárember létére, mint közlegény szolgált, ami még nem fordult elő nagymúltú családjában... Ám a bakancson kívül az egyik ablakmélyedésben, amit a lecsüngő csipkefüggönnyel önálló kis szobácskává lehet elkülöníteni, a kis fenyőfaasztalka a köziró más erényeivel henceg: — Én, kérem, pöttöm létemre íróasztal vagyok. Ifjabb koromban szappant, bokszot, fűzőt és ruhapecsét-tisztítót árultak rajtam. Most, kérem szépen, főnököm rajtam írja a dunavölgyi kis népek „íratlan történelmét"...

A kis asztalka nem hazudik. Négy rajzszeggel letűzött kartonpapíron fehér kéziratpapír kínálja szűz habjait. Balfelől gondosan lefedett tintásüveg. Közelében nincs egyetlen tühegynyi pacni sem. Nagy műgondra valló rendben sorakozik a köziró fegyverzete is. Rangsorban, nagyság és minőség szerint, vadonatújnak tetsző toll, tűhegyesre faragott ceruza, mellette rövidebb piros ceruza és végül radírgumi...

Rend, de nem kínos, hanem a föld természetes rétegeződéséhez hasonló a könyvek elhelyezkedése is, a politúros fenyőfapolcokon... Cseh—magyar szótár, román—magyar szótár. Lexikonok, folyóiratok. Az Erdélyi Enciklopédia kiadványai. Füzetek, könyvek, mappák...

A fehér csőbútor-ágyban ekkor mozgásba jön a két párnacsücsök. A paplan is vonaglani kezd, mintha óriáskígyó volna belecsavarodva. Előbb egy kopasz fej, aztán egy merész orr s végül gyerekesen, mondhatni szűzleányosan mosolygó, vörösre borotvált arc válik láthatóvá. Ezután két hosszú kar csapódik kétfelé...

— Szervusz, te... golyhó...

— Szép fogadtatásban részesítesz, mondhatom...

— Éjfélig lestelek a Koronában. Na, ne légy olyan fatuskó! Csókolj meg bár — mondja zavartan. — Ejnye, csak nem haragszol? Utóvégre táviratozhattál volna. Három-négy szó! „Reggel hatkor érkezem, várjatok..." És minden rendben ment volna... Gyere ide, né. Ebből nem engedek. Nekem se apám, se anyám, se feleségem...

És őszinte örömmel öleli magához barátját. Írásaiban csupa tárgyilagos ész, megcáfolhatatlan adat, mégis az érzelmekkel is dolgozó szépíró az ölelkezést sokkal szárazabban viszonozza, mint ő.

— Milyen fanyar vagy — s kiugrott az ágyból. — Most aztán aludni fogsz. Ez az itteni programod első pontja...

A délelőtti alvásból azonban semmi sem lesz. Nem győznek egymás kérdéseire válaszolni. Különösen a közíró érdeklődik szorgalmasan megszámlálhatatlan kolozsvári ismerőseinek hogyléte felől. Főként közéleti magatartásukról. Közbeközbe korholón rászól barátjára, feküdjön már le, de aztán megint csak eszébe jut valamelyik gyárimunkás barátja, aztán egy zsidó közíró munkái-tervei felől tudakozódik, de hallani akar valamit az egyik mezőségi grófról is, nemkülönben egy Kolozsvárra származott székely darabontról. Az egyikért aggódik, a másikon vigasztalódik, a harmadikért felháborodik. Viselt dolgaik, elvi állásfoglalásaik fölött olyan vitába bonyolódnak, hogy a szépíró éppen hogy csak megmosdik s újraköti a nyakkendőjét s barátjával tart a városba, hogy az utcán folytassák eszmecseréjüket. Közben útjukba esik az egyik penzió, ahol betegen fekszik K. M. nevű közös író ismerősük. Mivel az is akar találkozni a vendéggel, nyomban meglátogatják. Ő aztán még többet kérdezősködik, mint a közíró.

Mire eltávoznak tőle, délre kongat a Fekete Templom többszázéves harangja. A „csincsbe" megebédelnek. Ekkor derül ki, hogy a vendég a saját zsebéből fizet, sőt még kölcsön is kér tőle a vendéglátó barát, egy csomó levelet kell írnia. Ezzel aztán a vendég pénztárcájában alig kushad pár zörgő apróság. Pedig csak nyolc nap múlva utazhat haza ötven százalék kedvezménnyel a Predealig váltott jeggyel. Kissé fanyarul emlékezteti barátját:

— A meghívásotokban azt ígértétek, hogy a kosztra nem lesz gondom...

— Reméljük — feleli a közíró nyugodtan —, hogy a felolvasáson annyi meghívást kapsz ebédekre és vacsorákra, hogy...

— Reméljük? — szakítja félbe a szépíró elgondolkozva.

— Ne légy pesszimista — korholja a másik. — Olyan jó dolgod lesz itt, mint soha. Nyolc nap alatt kipihened magad, úgyis rádfér.

Este a felolvasáson aztán tényleg annyian rohanják meg meghívásaikkal, hogy alig győzi jegyezni a címüket. Jólesik neki, amiért ennyire értékelik és számontartják. Az üdülésből azonban, főként a meghívások miatt, semmi sem lesz. Hogy senkit se sértsen meg, némely napra két helyre is elígérkezik ebédre. Szavának aztán úgy tesz eleget, hogy a munkáscsaládok meghívását társítja az értelmiségi házaspárok meghívásával. Az előbbieknél ugyanis tizenkettőkor tálalnak, az utóbbiaknál csak két órakor. Így aztán napja csupa ide-oda-rohanással telik. Belvárosból ki, a külvárosba be s két órakor vissza. Ráadásul itt is, ott is csak félétvággyal fogyaszt. A háziasszonyok pironkodnak, azt hiszik, nem ízlik a főztjük. Hogy ezt az aggályukat eloszlassa, emberfeletti önfeláldozással egész ebédet eszik itt is, ott is. A vacsorákra való rohangálás aztán társul a „fekete" vagy a „poharazás" melletti eszmecserék fáradalmaival...

Mert mindenki tudni akar valamit. Bölcsebbnek, okosabbnak hiszik, mint a „szegény vidékieket". Emitt irodalmi viták, amott szakszervezeti gondok, a Magyar Népközösségi emberek székely bánatra várnak vigaszt. Azonkívül mindenkinek van valaki ismerőse, rokona Kolozsváron s azokról is tudni akar valamit. Többen csomagot akarnak rábízni. A vonatok zsúfoltságára való hivatkozással azonban nem vállalja. De visz magával fényképeket, üzeneteket. Előfizetési megrendeléseket az egyik folyóirathoz...

Míg ezek a dolgok egymás hegyén-hátán kavarognak a fejében, két délelőtt végigácsorog a nyilvántartási hivatalnál a sorban, hogy bejelentse magát. A nyolc nap vége felé találkozik legnagyobb élményével. Vacsorára hivatalos Bolonyába, a gyárvárosi negyedbe. Meghívója székely ember, gyári napszámos... Egyszobás kicsi lakás. Négy gyermek totyog, gügyög, nyüzsög a padlón, asztal alatt, hogy aztán egy rakáson elaludjanak a díványon... Az ötödik még csak néhány napos. Anyja azonban már munkába jár. Szívélyesek, kedvesek. Rumostea, szalámi, vaj a terítéken. Bár a család szintén az asztal körül ül, mégiscsak a férfi fogyaszt vele udvariasságból pár falatot. Korábban bizonyára megvacsoráztak már, pityókavagy paszulylevest.

Nagyon jólesik a vendégnek ez a megtiszteltetés, de röstelkedik is, amiért költségbe verte őket. Odahaza hetenként háromszor náluk is pityókalé vagy paszuly szerepel, megette volna itt

is szivesen. Különben sem éhes az udvariassági dupla ebéd után. De nem mer szólni és keveset fogyaszt. Hadd maradjon az apróságoknak a jó falat. A háziasszony talán meg is sértődött. Talán azt gondolta, hogy finnyáskodik, mert nem sokat kínálgatja, hanem egy-kettőre leszedi a terítéket.

A beszélgetés folyamán aztán a következők derülnek ki. Tizenkét éve laknak Brassóban. A férfinak Csíkban él a rokonsága. Hármuknak, apjának, bátyjának és neki csak akkora kisbirtokuk volt, hogy háromfelé osztva egyikük sem bírt volna megélni. Önként magára vállalta a Brassóban való szerencsepróbát. Úgy gondolta, hátha össze tud zsugorgatni néhány év alatt önálló kisbirtokra valót. Beszegődtek hát feleségestől gyárba, előbb a kénsavgyárba, aztán az olajba.

Napszámos fizetés, kicsi fizetés. És minden évben meglepte őket a gyerek. Egymás után tíz. Ebből minden második meghalt, mielőtt betöltötte volna a két évet. Képletesen szólva a szoba egyik sarkában örökké ott állt a bölcső, a másikban a koporsó. Kettőjük keresetét megemésztették a bábák és a sírásók. Soha nem tudják, hogy mikor gyászolnak és mikor örvendenek. Többnyire inkább azon búsulnak, hogy ők semmire se vitték. Az elmúlt tizenkét év alatt csak a betegsegélyzőbe befizettek közel húszezer lejt. De amikor operálni kellett az embert, háromezerötszáz lejt saját magának kellett előteremteni. Szülési segélyt talán össze-vissza 500 lejt, ha kaptak, a sok gyermek után. Most már negyven évesek s a férfi legutóbb is két hétig feküdt a „derekával". Csendes beletörődéssel panaszolják, hogy a gyárban, ahol dolgoznak, a tizenkét év alatt megfordult az egész Székelyföld, de mindenki hazavitt magával legalább egy tehénre, csűrre, vagy egy lóra valót, csak ők és más két székely család ragadt itt örökre a gyárban ...

— De mi lesz a faluba hazatérők most emberesedő fiaival? — kérdi az író. — Ezek sem oszthatják három-négyfelé a kisbirtokot.

— Az lesz, ami velünk — feleli a bolonyai munkás. — De nem akarják nekem elhinni. Pedig itt ragadnak mindörökre. Keresnek a betegsegélyzőnek, a bábának és a sírásónak. Na, és talán belépnek egyszer a Székely Alkalmazottak Szövetkezetébe is. Talán még a munkásszervezetekbe is. Úgy né, ahogy én. Hát tehetnek egyebet — kérdi mentegetőzve. — Ha az embernek nem sikerül az egyik, hátha sikerül a másik ... Csak ne fájna annyit a derekam ...

Az író elutazása napján választották be ezt a bolonyai munkást a Magyar Népközösség munkásszekciójának a szervezőbizottságába . . .

Éjfélkor ér Predealba, hogy lepecsételtesse a jegyét. Fél négyig a hideg váróteremben fagyoskodva számba veszi utazása eredményeit. A felolvasáson eladott könyvekből a Székely Szövetkezet javára levont százalék hiján 395 lej jutott neki. Kézből eladott 200 lej érőt a szabómunkásoknak . . . A sok jó koszt és dupla ebédek ellenére fogyott egy kilót, mert soha 4—5 óránál többet nem aludt éjszaka. Most a vonaton sem mer aludni. Fél, nehogy lába keljen egy végül mégis ráblzott csomagnak. Hogy ébren tudja tartani magát, Brassóban szerzett témáit rendezgeti agyában . . .

(1939)

NAGYBÁNYÁRA érkeztem. A hatóságok felé s más be nem avatottak számára üdülőként jelentettem be magamat. A beavatottak tudták, hogy szervezett bányászok kérésére egy sérelmes ügyet kellett feltűnés nélkül kivizsgálnom s a sajtóban lelepleznem. Az aradi „Vasárnap" kegyes szándékú könyvkiadásában egy kis füzet jelent meg. Címe: „A bányamunkás". Szerzője többek között ezeket írta benne: „Azt hiszem, akkor követték el az első igazságtalanságot a bányásszal, mikor a jó ivó emberekről azt mondották: iszik, mint a kefekötő, holott azt kellett volna mondani: iszik, mint a bányász." Egy másik bekezdésben pedig a következők derültek ki: „Az a bányásznép, amely aktív munka idején a Dárius kincsét is el tudta költeni, nyugdíjba vonulva képes havi 500, más esetben havi 1000—1200 lejből megélni". Azután meg: „Ha valamelyik bányászfiú kényszerüségből iparos lesz vagy kereskedő, alkalomadtán szívesen visszatér a bányászathoz. Aki pedig benne van, nem igyekszik tőle menekülni."

Ilyen jó bányászismertetés után érthető, ha okvetlenül találkozni kívántam ezzel a „boldog" munkásnépséggel. Ki tudja, még nekem is juttatnak néhány morzsányit a „Dárius kincséből". Elvégre aranybányászokról van szó. A kis füzetet útikalauznak zsebrevágva, kettesben elindultunk Nagybánya napfénnyel mosott utcáin a veresvízi bánya felé. Mivel a fent nevezett füzetből az is sejthető volt, hogy a bányászok kissé afféle egzotikus népek, mind törtem a fejem, miféle ajándékot vigyek nekik, hogy azért cserébe megnyissák szívüket és kincseszsákjaikat. Természetesen eszembe se jutott a „tüzes víz" vagy ópium, sem pedig holmi nikkelezett dugóhúzók vagy üveg-

gyöngyök. Sok töprengés után vásároltam egy negyedkiló savanyúcukrot. Átmentem a Zazar nevű folyócskán. A Zazar vize olyan, mintha valamelyik mosókonyhából eredne. Habzó szappanos lúg s akkora kőgombócokon bukdácsolnak keresztül a hullámai, hogy attól igazán nem lehet megszépülni. A Veresvíz is beleömlik.

A bánya felé haladva keresztbe rakott kalapácsokkal homlokon díszített épületek közé értem. Keskeny sínpár állta utamat. A sínek befutottak egy, a hegyoldalba vágott kis vasajtó alá. Ha jól emlékszem, lakat lógott rajta, akár valami fáskamra ajtaján. Úgy gondoltam, bizonyára talicskákat s más egyszerű holmikat rejt ez az ajtó. És kisült, hogy az a veresvízi bánya bejárata. Közönséges volta ellenére sem nyílt meg előttem. A savanyúcukor is hatástalannak bizonyult.

Jobb híján tűnődhettem az egyik épület falán függő kis rostélyos szekrénykén. Számozott rézpénzek fityegtek benne. „Sitt" váltáskor a bányász leakaszt egy ilyen számozott rézpénzt és átakasztja egy másik szekrénybe — valahol bent a bányában. Talán 300 ilyen szám fityegett ott, fölötte a ritkahajú hegykúp. Gyönyörű napsütés, míg valahol lent, mélyen a tárnákban apró kis férgek egyre mélyebbre fúrták magukat a hegyóriás béltekervényeiben. Bányászokat emészt a hegy és aranyat fiadzik. Lehangoló volt ez a lelakatolt vasajtó. Ez eresztené ki a bányászoknak a Dárius kincsét? Úgy hírlett, hogy az aranygyanús bányászt pőrére vetköztetve röntgen-sugarak elé állítják, mert jógyomrú népség a bányász, még az aranyat is lenyeli... állítólag...

Tüzetesebben nem nézhettem utána. Engedély nélkül a savanyúcukor mit sem ér. A több siker reményében indultam el a bányászfertályba. Csavaros, keskeny utakon vitt arra a remény. Ravaszok lehetnek ezek a bányászok. Nyomorral takarják kincseiket — gondoltam, amint a távolból előtünedezett egy-egy rozoga kerítés vagy házikó. Még a gyümölcsfák térde is szakadozottnak látszott. Egy keresztútnál kis, galambdúc nagyságú kápolna őrködött. Nyitott belsejét szép, égszínkék festés tette légiessé.

Balra tartottam, hogy végre a Veresvíz utcába érhessek. A benne folydogáló patak is ezt a nevet viselte. Ki tudja, talán az évszázadok óta a tárnák mélyében elvérzett bányászok vérét mossa ki s azért veres. A partján szeliden induló út feljebb meredekké vált. Bányászasszonyok lihegtek rajta felfelé, a há-

tukon súlyosan megrakott puttonykosarakat cipeltek. A piacról jöttek. Puttonyaikban krumpli, retek, zöldpaszuly, tarisznyáikban máléliszt és más olcsó holmi préselődött. Messze előttük egy vén szamár egy kicsi szekeret húzott. A szekér mögött egy csacsifióka baktatott földre csüggő fejjel. Ilyen szomorú csacsit sem láttam még. Úgy ment, mintha kilopták volna bőréből a csontokat.

Minden ház előtt sok, nagyon sok gyereket találtam. Egy szál ingben, mezítláb, kurta nadrágban játszadoztak. Köveket dobáltak a patakba, de többnyire ültek, nagyon fáradtaknak, kedvetleneknek látszottak. Vagy puffadtak, vagy feltűnően sovány ak voltak. Szájukból idő előtt megromlott fogsorok sárgállottak ki. Töprengeni látszottak ezek a gyerekek, akár az a nyugdíjba korhadt vén bányász, aki az udvaron fát fűrészelt, vagy a háztöltésen ülve fásultan maga elé meredt s tán azon tűnődött, mikor szólítják már őt is abba az örökkétartó „sitt"-be, ahová rézpénz helyett egy lejt visznek a szempillájukon, hogy átengedjék az üdvösség hídján.

Unokák és nagyapók. Más felnőtt alig volt látható. Az apák sittbe mentek, az anyák és nővérek mosni. Most már hasznát láttam a savanyúcukornak. A gyerekek körüldongtak, mint valami kis darazsak. Az egyik ház előtt 12 éves kislány állt. Már két éve kimaradt az iskolából. Zöldpaszulylevest főzött ebédre a hat kisebbnek. Engedelmével bemehettem a lakásukba. Elővettem a kis füzetet, lássam hát végre azokat a Dárius kincseket! Földes szoba-konyha tárult elém. A „szobában" egyetlen keskeny ágy szolgált fekvőhelyül, három párna és egy lyukas pokróc volt belévetve... Az ajtóba vert szegeken tollpihés ruhadarabok fityegtek. Apa, anya és hat gyermek ruhadarabjai voltak ezek. Fejemet majdnem belévertem az alacsony padlásgerendákba. Bányásztermetre szabott ház volt ez is, mint a többi. Nem csoda, már a rómaiak ideje óta kurultak az itt lakók apáról fiúra. Hogy meddig törpülhetnek még, azt a szomszédban lakó egy méternyi törpe asszonyon láthattam. Ennek a nyomorék gnómnak két és fél éves csecsemője kapálódzott a bölcsőben. Vízfejű és sem járni, sem beszélni nem tudott még. Foga alig egy-kettő. A kislányék szobájába alig fejnagyságú ablak eresztette be a világosságot, azt is jó sűrű szövésű „firhanggal" szűrve hagyták behatolni. Az egyik sarokban végre felfedeztem a Dárius kincsét őrző halzsíros gyári bödönt. Aztán egy másikat. Az egyikben korpalisztet tartottak a malac-

nak, ami egy négy cölöpön nyugvó, oldalatlan, de fedeles „disznóólban" röfögött. A másikban puliszkaliszt sárgállott az emberek számára. Kenyeret nem láttam a házban. Az apa reggel hatkor sittbe ment. A kislány szerint keres naponta 80 lejt. Három hónappal ezelőtt vették ezt a házat 10 000 lejért. — Ahá a kincsből! — Isten ments. Nem készpénzért, hanem 300 lejes részlettörlesztésre.

Vályogház volt biz ez. Egyik felén két nagy lyuk tátongott. A kisebb gyerekek kibújhattak rajta a malachoz. A deszkafal rothadozott. Mire 30 hónap alatt, tehát két és fél év alatt letörlesztik a vételárat, mi marad ebből a házból? Százszor összedűlhet. Sebaj, mondhatná a kis füzet szerzője, legalább elmondhatja ez a bányász, hogy egyszer ő is háztulajdonos volt.

Veresvizen több ilyen „saját házat" láthattam. Mindegyikben 5—6—7 és még több gyerek is pusztította a napi 60-tól 100 lejig terjedő Dárius kincset, vagyis a napi fizetést. Végül azonban rábukkantam két olyan családra is, ahol a bányászfiúk megpróbáltak kiemelkedni a bányászsorsból. Az egyik román fiú a könyvkereskedésben szabadult fel, a másik, egy magyar, borbélyságot tanult. Aztán mindketten visszatértek a sitt-élethez. Nem ősi és leküzdhetetlen bányászrajongásból, hanem mert egyik sem tudott megélni a havi fizetésből. 10—14 órás munkaidővel, vasárnapi munkaszünet nélkül a veresvízi bányában 60 lejt kereshettek naponta. A borbély mostanában nősült meg s azóta hagyta el az italt, amióta ismét bányásznak állt. Mi tagadás, a bányászok többé-kevésbé tényleg szeretik az italt. De nem jobban, mint mások, mint például a kis füzet szerzője. Hiszen, amint „tanulmányában" őszintén bevallja „... az egész bányakerület papsága iszik". S lám, mégsem jutottak a bányászok sorsára. Végül is megállapíthattam, hogy a hetvennyolcvan lejes bérek kiszabásánál történt az első és nem utolsó igazságtalanság. És ott a bánya környékén sok kocsmát láttam, de csak egyetlenegy rádióantenna feszült az egész Veresvíz utcában. Aztán a bányász tehet róla, hogy a szakszervezetét nem hagyják működni? Ő tehet-e róla, hogy soha senkinek a „tanulmányirók" közül nem jut eszébe felvilágosítani őket, intézményes segítséggel felébreszteni bennük az igényt más szórakozásra, más vigasztalódásra az alkohol helyett?

A bányamunkásság a Dárius kincsét a lelkében őrzi. Mikor eltávoztam a negyedükből, nekem is juttattak belőle. Az

egyik háznál, ahol a felnőttek délutáni műszakra keszülődtek s mikor két cigarettafüst között lefolyt beszélgetésünk véget ért, búcsúzóul megköszönték, amiért szóba álltam velük s egy s más dologról felvilágositottam őket; még azt is megköszönték, hogy anyanyelvükön beszéltem velük...

Az igazi bányamunkás csak akkor ismerhető meg igazán, ha cselekszünk is érte valamit...

*

Sok festőnek Nagybánya csak tájkép. A gondtalan turistának pedig 300 méteres földrajzi magaslat a tenger szine fölött, a bányásznak ellenben több száz méter a föld felszine alatt. A turista azonban elégedetlen a 300 méterrel és a Rozsájra meg a Gutin-hegységre vagy a Tatár-szorosba mászik. A lankásabb utat autóbuszon teszi meg. A végállomás közelében holtbiztos, hogy egy piktor mindig fest. A turista nyakába veszi a sok jóval tömött hátizsákot és mászni kezd a tájképen felfelé, a csodakék ég felé. Süti a nap. Kivül-belül éles magaslati levegő fürészti. Pirul, barnul. Mellkasa tágul és keményedik hozzá a „békája". A bányász elégedetlen a keresettel. És egyre mélyebbre ássa magát a föld alá, de a rája nehezedő hegyek annál vékonyabbra lapitják keresetét, minél mélyebbre fúr. A teste is megrövidül, mintha csak elkopna a tárnák boltozatához való ütődéstől. Hatvanlejes napszám megfelel 160 centiméteres bányásztermetnek. A festő mégis vizesést fest vagy sok-sok „önportrét"...

A magamfajta ezekre az ellentétekre gondolva botorkál fel a kölcsönkapott bakancccsal az „Isteni Izvorá"-ra. Az sem segit rajta, hogy térdig érő gyapjúharisnyát, a lábszárát csórén hagyó kurta nadrágot és bőkeblü hátizsákot is kölcsönöztek neki. Minden hiába, ha a turistakellékek mellé nem adtak turistafejet is... Ahogy fogynak a kilométerek, annál inkább a bányászokra gondol. Hiába a vad vizesések zuhogása, hiába az ezer irányban futó patakocskák kavicszörgető zenéje, hiába a rengeteg csend, hiábavaló az eltökélt pihenési szándék, mert az erdők vad romantikája nem fogja meg a szivét. Aki tájképnek rakta össze ezeket a bányai hegyeket és sorba állitotta a haragosszinü fenyőket, elnagyolta a favágókat, igy látom én s müvészi meglátásomat zavarják a kidőlt fák is. Ez a kép festőnek erdei csendélet, de nekem, kocaturistának roppant drága

tűzifa. Én itt a növekedő árkapaszkodóra, a folyton dráguló tűzifára gondolok és csodálkozva állok meg a favágóktól ölbe rakott méterfánál. Csodálkozom, mert ezek az erdei ölek öt köbméternek felelnek meg, de azért csak négy köbméternek számít s a favágókat ehhez mérten fizetik, mondván: mire a fa az aljba ér, öt méterről összeszárad négy köbméterre. Ennek az „összeszáradási" folyamatnak csodálatos története van. A feketepataki állami erdőben, a nemrégiben megépített több ezer méter hosszú facsúsztató csatornában a vonat sebességével haladó patak ragadja lefelé a méterfát. A fatechnológia viszont azt tanítja, hogy a fa a vízben és mindenféle nedvesség hatása alatt nem összeszárad, hanem megdagad. Csakhogy más a fakereskedelem és más a fatechnológia. A kereskedelem szerint a fa kiszárad a vízben s az aljban az újraölezésnél már pontosan négy köbmétert raknak ki egy ölbe. A favágó értetlenül csóválja a fejét és a források mentén nagy kőtuskóra ülve mamaligát ebédel csipőstúróval, de inkább anélkül.

Nagyon komor és nagyon idegesíti ez a fura száradási história. Tekintetét csak a turista térdéig emeli fel. Fogai között nehezen csikordul a „bună ziua". Nem csoda: pofacsontjaira annyira ráfeszül az arcbőr, hogy könnyen füléig hasadhat, ha nagy szájjal és jó szívvel kíván jónapot. Aztán a turistának amúgy is jó napja van. Ahogyan a favágók itt-ott zavarosan kilépnek a tájképből, soványan és morcosan, koszos bő gatyában és bocskorosan, különös széleskarimájú, fejük búbján ülő szalmakalapjukkal, nyomban világossá válik a turista előtt, hogy a méterfának az a fele száradt össze csúsztatás közben, amelyik a favágóban végződik... Ej, ha én festő volnék... De hát nem vagyok, az út meg tart szinte végtelenül az EKE* menedékház felé. Az erdő mélységesen csendes, köröskörül homály borong s néha sóhajt valami, mint egy halottas kápolnában. Gyászolnak a fák. Otromba lábuk alatt hullák hevernek szerteszét. Többszázesztendős fenyő- és bükkfanagyapók, nagyanyók vagy korán elhalt vékony unokák s férfikorúak enyésznek itt széttördelt karokkal és kifordult gyökerekkel. Az ezer és ezer sebből fakadó forrás, a hegy kristálytiszta vére porhanyítja szét őket. Egyetlen négyzetkilométeren annyi a hullott fa, hogy szülővárosom akármelyik munkásfertálya kitelelhetne belőle, ha neki adnák. De nem adják. Úgy látszik, az előrelátó erdő-

* Erdélyi Kárpát Egyesület.

gazdálkodás évmilliók múlva kőszenet akar itt kitermelni s azért hagyja százvagonszámra elenyészni, a legnagyobb favágó, a vihar döntötte fákat.

Hiába, sosem lesz belőlem jó turista, mert restellem magam, mikor megérkezünk a fenyvesek közé ácsolt menedékházhoz. Itt éppen sáncot ás néhány bocskoros napszámos. A vízvezeték számára csákányolják a földet. Csákányuk úgy lendül, hogy félős, egyszer csak kitépi a sovány parasztok két karját és elrepül velük. A szemükből is csákányok sújtanak felénk, „nyaralók" felé... Vajon ezek a hegyi emberek mikor és hol szoktak nyaralni? De ez a kérdés csak engem izgat. A többi valódi nyaraló a napon sütkérezve römizik vagy kártyázik. Gyönyörű testű, kisportolt fiatalemberek és kisasszonyok gumikarikákat hajigálnak egymásnak. Én lesem a csákányosokat, ők lesnek minket. Küzdenek a szerszámok útjába kerülő erős, szíjas fagyökerekkel. Folyóméterenként 10 lejt kapnak a kiásott sáncért. Kiásnak naponta négy-öt folyómétert. Délben „mamaligát" ebédelnek. A menedékházban a napi menü 80 lej. A vendégek napokkal ezelőtt fellázadtak, mert kétszer egy héten ugyanaz volt az ebéd. Gomba rizzsel. A konyhán kis, bőgatyás, mezítlábas, lajbis, hatéves szőke mokány fiúcska segédkezik. Fát vág s ha nem vág, akkor egész nap hordja a vizet a forrásról, nem is sejti, hogy a készülő sáncokban lefektetendő vízvezetékcsövek véget vetnek majd az ő vízhordó hivatalának s úgy lehet „nyaralni" eresztik. Most egyelőre még boldog. A mosogatásnál kicsempészi a zsíros fekete tepsit, amiben bécsiszelet sült és odaviszi az egyik vértelen ajkú csákányosnak, aki bizonyára rokona, s aki él az alkalomadta protekcióval és szégyenkező félrefordulással mutatóujjával kipiszkálja a tepsi szögletébe rekedt, sós, zsíros salakot, ami már egy kissé szén, kissé bádog és aztán mohón lenyalja az ujját. A kis havasi pikkoló meg büszkén, hátratett kézzel figyeli s megkérdi:

— Ugye, milyen jó?

Leereszkedve Tájképország hegyeiből, egyre keresem a nagybányai szalonokban és képkiállításokkal kombinált cukrászdákban az ehhez hasonló festményeket, de a zsíros tepsi képmása hiányzik, a favágókét sem látni. Itt-ott egy-egy kunyhó vagy bányászház kerül még csak a képeken, de már a házakon belül csak kevesen merészkednek festőink közül, annál több az önarckép s minél több önarckép egyes festőktől, más képeikben annál kevesebb a téma. Pedig hát a szabónak képet festenek

cserébe az új nadrágért s nemsokára már a fűszeres is tájkép ellenében ad némelyiknek sót, cipőfüzőt... Úgy látszik, Tájképországban nem látják ezeket a témákat. Vajon tényleg nem látnak, vagy csak vászonra nem merik látni?

A Gerson-féle fényképészet mütermében azonban felderül az arc. Szervátiusz faszobrai között találni a fáért viaskodók világából is nem egy remekbe készült alakot. Vida Géza csákányoló bányász kompozíciója is megragad. Klein József képeiben az eleven szín jut érvényre. Képeikről a táj másik arca néz felénk, amit ugyan a turista is megnéz túrája alkalmával de amit mégsem lát... A Szervátiusz vésője alól kikerült puttonyos, fahordó öregasszony, a didergő báránybőrbundás móc, az öntudattól feszülő román legény s ennek ellentéte egy székely házaspár méter magas torzója hat lenyűgözően az értelemre és az érzelemre egyaránt.

Mütermében összekerülve magyarázom a mosolygós arcú szobrásznak, hogy mi minden kiérzik a házaspár nyomottságából. A falu szociális helyzete, a nemzetiségi elnyomás és még ehhez hasonló más egyéb és várom, majd megerősíti, hogy e zsúfolt témájú szobor tudatos volt benne, a torzó megalkotása előtt is. Szervátiusz egyre mosolyog s kijelenti, hogy az bizony csak azért sikerült olyanra, amilyen, mert nem volt nagyobb darab tiszafája... Meghökkenek; csak ennyin múlna egy nép helyzetének ábrázolása, hogy véletlenül csak ekkora volt a fája? De megnyugszom, mert nemcsak véletlen volt, hogy nem futotta egy kisebbségi szobrásznak nagyobb darab fára s ha az anyag uralma ennyire képes irányítani vésőjét, bizonyára irányíthatja majd egyszer a tudatos „rálátást" is...

(1938)

KÜLVÁROS

ELSŐ RÉSZ

A BOLDOG UTCÁN TÚL

VASÚTI NEGYED

KOLOZSVÁRON egykor a Kisszamos volt a belváros természetes határa. A vasút megépitése óta azonban nehézkesen átgázolt a várfalakon, a Kisszamos túlsó partjára, kispolgári lomhasággal egészen elterpeszkedett a vasúttal párhuzamosan kanyargó, nyugtalan folyású Nádas patakig, mig délnek a meredek feleki dombok hosszú ideig útját állták a város lassú terjeszkedésének. Éppen ezért előbb látogassuk meg azokat a külvárosokat, melyeknek már múltjuk is van. Ez a múlt a vasúti állomás körül torkollik a Boldog utcába. Ahol véget ér ez a talányos nevű utca, nyomban ott kezdődik a boldogtalan külváros, a vasúti negyed. Talán e boldogtalanság kihangsúlyozása végett hagyta meg a főhatalomváltozás is az utca régi nevét. Románra forditva Str. Fericireinek irják. A Boldog utca folytatásaként, szintén régi nevén szerepel az Új utca.

Ezt az utcát gazdag hóstátiak lakták régebben. Még ma is látni egy-egy széles, nagy kaput, homlokára vésve: „Az Úr segedelmével épitette" ez és ez. Egy-két tornácon ősszel ma is csöves kukorica pirosodik, de a hóstáti házak nagy része új frontot kapott. Az udvarok végében, az istállók mellé, vagy azokat átalakitva, kis szobákat ragasztottak az olcsó lakást kereső vasúti munkásoknak. Néhol maga a hóstáti fiú vedlett

át kalauznak, pálya- és műhelymunkásnak, a legjobb esetben mozdonyvezetőnek. Megvetve így az alapját a vasúti munkásdinasztiának az Új utca környékén, mely ma is a Kővári telep néven ismeretes.

E telep lakosságára a világháború előtt nagyon ráillett a nyugati országokban ismeretes munkásarisztokrácia jellemrajza és szelleme. Nem egy vasutascsalád leánya és fia emelkedett fel a „hivatalnok-osztály" soraiba és nem egy készült még ennél is feljebb jutni, de ezeket a törekvéseket a világháború és a főhatalomváltozás derékba törte. Nem egy őszfejü vasutas siratja elveszett nyugdíját és nem egy nagyravágyó magyar fiú és leány rekedt meg a gyalupad és a varrógép mellett a „változott viszonyok miatt". A surcos, hajdu-viseletü földész, ha történetesen nem a saját utódairól van szó, bizonyos elégtétellel áll ki a kapujába és gúnyolódik a „koszos iparos törtetők" alánanyatlásán, mely sok esetben az ekeszarvánál sem áll meg, hanem a lenézett napszámos sorban fejeződik be. Az érdekelt szülők vagy rokonok epés keserüséggel, de leszólás nélkül beszélnek a soraikból kikerülő „cucilistákról". Mert a vasút közelsége nemcsak fiaik foglalkozását változtatta meg, hanem közéjük hordta a munkáseszméket is. Igaz, félszázad kellett hozzá, míg végül kisebbségi sorban kiemelkedett a hóstáti fiatalság közül egy-egy munkásvezető. S nem is a legnyomorultabbak közül, hanem a jómódú „murkos" családokból, ahogy a környékbeli iparosok nevezik őket.

A pipázó, templomos öregek fáradt beletörődéssel veszik tudomásul azt is, hogy a szomszédságukban mind sűrűbben telepednek le román vasutasok. A nyakasabbja vasárnaponként legfeljebb kinyitja az ablakot s a felerősített rádió bömbölve közvetíti Ravasz László prédikációját — Pestről. De a román szomszéd sem rest, mert ő Bukarestet dörögteti ki a nyitott ablakon. És így kiegyenlítve egymás számláját, tűrhető békében élnek egymás mellett.

A háború után a városba áradó és elsősorban az állami üzemekben elhelyezkedő románság szellemi átalakulására a vasút és a vasúti negyed hatása sokkal gyorsabb ütemű volt, mint a hóstáti munkásutódoké. Átvették ezek kispolgári törekvéseit s a Kővári telepet csakhamar kiépítették egészen a Törökvágásig. Tehették, mert az ipari szakmunkára elsősorban a románság jobbmódú földműves rétegei kaptak rá, falun eladott földjeik árából és az állami fizetéssel garantált bankkölcsönökkel tü-

neményes gyorsasággal építették fel szoba-konyhás kis kertes házaikat. Ezeket részletre vásárolt politúros bútorral, rádióval, varrógéppel rendezték be; sok esetben messze felülmúlva polgári törekvéseikkel az itt talált magyar szakmunkásokat. Érthető, ha élvezni akarták az elnyert nemzeti szabadság előnyeit, hiszen századok óta vártak erre a küzdelmes nemzetiségi sorsban. Mégis mily óriási volt a meglepetés, mikor az 1930—33-as években egyszerre a vasúti munkásság élén látja őket a magyar munkásság. A kolozsvári vasúti műhelyek 1933 februárjában a román munkások vezetésével lépnek általános sztrájkba. A nyugalmas Kővári telep kispolgári házai látszólag minden átmenet nélkül, egyszerre utcára öntik türelmetlen lakóikat, akik megszállják a vasúti műhelyeket és környékeit. A vasúti műhely bömbölő dudája, mint egy óriási szörny, egy álló napig szakadatlan bőgéssel tartja riadalomban a belvárost.

Csodálatos! A mélyen nemzeti érzelmű vasúti román munkásság vörös lett, a szocialista eszmék martaléka — mondogatták akkoriban. Pedig csak annyi történt, hogy az 1930-as években elmélyülő gazdasági válság folytán csökkent a munkaidő a vasúti műhelyekben is. Ezenkívül 20 százalékos bérredukció csorbította meg az 5—6 és 7 ezer lejes havi keresetet. A heti negyvennyolc órai munkaidő meg alászállt 30 órára, de törleszteni kellett a bankadósságokat. Egyszóval a román vasutasok hirtelen lendületű polgáriasodása máról-holnapra lezuhant a proletárnyomor szintjére. Bebizonyosodott, hogy a Boldog utcán túl nincs tartós boldogság még többségi sorsban sem. A nagy sztrájk hamar fellángolt, s hamar el is hamvadt. Megígérték a normális munkaidő és a régi bérek visszaállítását. Az ígéret betartására azonban jellemző, hogy a műhely-vezetőség leszereltette a vasúti műhely nagy riadalmat okozó dudáját. Betiltották a vasutasok szakszervezeteit. A régi béreket ma sem élvezik. Ma a legjobb szakmunkás havi fizetése nem haladja túl a négyezret. A februári napok óta szuronyos katona áll a vasúti műhelyek előtt. Átellenben meg a leállított Dacia kisbőrgyár kitört ablakokkal, némán mereng hatalmas és győzedelmes vetélytársa, a Dermata bőr- és cipőgyár ritka szerencséjén. Omladozó vakolata alól kilátszanak téglabordái. E szomorú magányában legfeljebb azzal vigasztalódhatik, hogy ugyanabban az utcában a teljesen újjáalakított gyufagyár is elnémult már jó pár éve. Ellenben a vasúti műhely és a kisbőrgyár közé szorulva évről évre virulóbb a gyermekek jóvol-

tából rongygyárnak elnevezett rongyraktár, ahonnan ingyen szerzik be gombszükségleteiket a környékbeli gombozó bajnokok.

Minden délután négy órakor a vasúti műhelyek kapuján ömlik a fekete-kormos, olajos munkásnép. Hosszú sorokban bandukolnak a szélrózsa minden irányába. A vasúti hídról nézve hatalmas kerékkülőknek látszanak e sugár alakban szétmenő fekete sorok. Sokan betérnek a közeli kocsmákba vagy boltokba s megisznak egy pohár „seprőt", esetleg kenyeret vesznek. A költségeket feliratják a koszos kontókönyvekbe, aztán mennek haza. Megebédelnek, hogy nemsokára már a ház mögötti kiskertben dolgozzanak, vagy a fáskamrába állított műhelypadon végezzék el azt a munkát, amit a szomszédoktól vállalnak, vagy amit saját most épülő házuk igényel. Másnap reggel hatkor aztán újra megindulnak az éhes szájként rájuk várakozó műhelykapuba. Komorak, hallgatnak, mintha az ő szavukat vették volna el, amikor a nagy dudát elnémították.

KEREKDOMB

A KEREKDOMB alján is nagyrészt vasúti munkások laknak. Ez a külváros a Nádas patakon túl épült ki a világháború után. De mielőtt tovább mennénk, szenteljünk néhány szót a Nádas pataknak, amely örök idők óta engesztelhetetlen vetélytársa a Kisszamosnak és sehogyan sem tud beletörődni abba az alacsony sorba, amely a nagy folyóvizek mellett rá vár. Alacsonyrendűségi érzésével sok bajt és veszedelmet okoz a partján lakó külvárosiaknak. Tíz-tizenöt évig is képes alattomosan forralni magában a lázadás mérgét. Közben partjára csalja a távoli hegyeket, szövetséget köt a felhőkkel és nagy esőzéseket meg nagy havazásokat csikar ki tőlük. Hirtelen beálló hóolvadások előidézésére biztatja a jámbor napot s egyszer csak megnő, tengerré duzzad, elönti a határt, a házakat, jegenyéket és disznóólakat sodor magával. Kétszer akkora, mint a Kisszamos, bekebelezi a szennyvizes árkokat s már-már új, egyenes medret készül vájni magának, mikor a természeti erők minden előzetes bejelentés nélkül cserbenhagyják.

A legutóbbi huszonöt év alatt csak úgy birta elviselni alárendelt helyzetét, hogy elhitette a kolozsváriakkal: medrében gyógyiszapot rejt, mire a város szegényebb polgársága reumakúrázni jött iszapos vizébe. De a hiszékeny, jó békevilág rég a múlté, a neveletlen külváros ellepve partjait gyáraival és

lakóházaival, szennyvizet, cserlúgot, olajat csurgat medrébe. A gyermekek belédobálják a rossz cipőket, lyukas harisnyákat és a fölös számú macskakölyköket. Ráadásul a konkurrens vén folyó Szamosfalván szintén gyógyiszapot hordott össze, s igy a Nádasnak csak a hóstátiak bivalyai, lovai s a kölykök hódolnak. Ezért a megaláztatásért 1932-ben próbált bosszút állni. Elsepréssel fenyegette a komisz embereket, gyárastól, házastól együtt. Februárban két napig tartotta rettegésben a partján lakókat. Viz alá boritotta az Irisz telepet, a Kerekdomb alját s néhány községet a járásból. Azóta megtörve, bizonyos mértékben szabályozott partok közt folytatja szennyes, mindenféle fertőző bacilussal bőven megáldott, sekély vizét.

Mindezt előrebocsájtva, illő tisztelettel lépjünk át a Nádas hidján s hunyjunk szemet az előtt a szemétdomb előtt, amely rögtön a viz túlsó felén partfeltöltés ürügyével fogadja az embert s alkalmat ad rongyos gyermekeknek a szemétben való hasznos turkálásra. A Kerekdomb alatt volnánk. Ez a név pontosan ráillik az utcák hátterében homokbányának használt sárga dombra. Egy mendemonda szerint a domb alatt földalatti vár van, mely Dárius kincseit rejti. Más élénk fantáziájú, kincssóvár vénember szerint a törökök hordták ide ezt a dombot kincseik elrejtésére, amikor menekülniök kellett a város alól. Amióta csak az eszemet tudom, mindig is hordják, ássák ezt a dombot, úgyhogy a jelenben már csak a fele van meg. De sem az eltemetett várkapu, sem a Dárius kincse nem került elő. Ellenben kitünő homokot ont magából az utcák aszfaltozásához, régebben még a meszesmalterhez is felhasználták s mint ilyen, tényleg drága kincset érő hasznot hajtott a városnak.

A Kerekdomb utolsó házai már a kardosfalvi téglagyárakkal érintkeznek. Lakossága vegyes nemzetiségű, román túlsúllyal. A magyarok közt a hóstáti földészivadék az őslakó, mit sem engedve régi szokásaiból, mit sem változtatva régi hajdúviseletén. Csak éppen valamivel csendesebbek s kétszer is megfontolják, mielőtt bicskát rántanak haragosukra. A gazdagabbja egyre-másra parcelláztatja földjeit, murok helyett betont vet és borsos házbéreket arat.

Ez ősmagyarok szellemébe s általában az ittlakók világfelfogásába egyáltalán nem könnyű dolog behatolni. Ma már túlságosan kapukulcsra nyilik életük. Szigorú kerítésekkel őrzik magukat s mindenki a saját kútjából hűti szomját. A kapuk elé ácsolt padok is egyre ritkulnak. Pedig ezeken a padokon ne-

velkedett a szomszédság parlamentárizmusa. Ezt a külvárosi parlamentet most egyre több új kocsma helyettesíti, vagy jobbik esetben a környékbeli egyetlen kuglipálya. A sarkokon épülő új házak rendszerint üzlethelyiségekkel nyílnak az utcára, de senkinek sem jut eszébe, hogy kocsma helyett például kölcsönkönyvtárat is lehetne létesíteni, ami pedig a belvárosban igen nagy népszerűségnek örvend és amellett jövedelmező is. Alig egy négyzetkilométernyi területen öt kocsma virul. Ellenben a közeli Lomb-erdő alatt a Csillag nevű tüdőszanatórium megbukott. Egyetlenegy katolikus kör van a negyedben. Minden kultúrmunkája kimerül a tagok dominózásával.

De nézzünk meg talán közelebbről egy utcát. Kezdjük esetleg az én utcám életével, mert az utcák is élnek. Születnek, cseperednek és nagykorúsulnak. Nemegyszer még nemzetiséget is cserélnek. Az én utcám még a kamaszkorát éli. Még egyszer sem cserélte nevét és nemzetiségét. Simion Balint a neve kezdettől fogva. Sajnos, egyelőre még nem tudom, ki volt ez a nemes férfi, mielőtt utca lett volna belőle. De az utcabelick szentül hiszik, hogy csakis valami nagy ember lehetett. Máskülönben miért kereszteltek volna el róla egy ilyen eldugott külvárosi utcát, ahol csupa nagy dolgokkal vívódó kisember lakik? Vasutasok, szabócskák, földészek, asztalosok, akiket át kell menteni a jövőbe, korántsem utcaneveknek, habár nem vallana velük szégyent egy utca sem, hanem hogy legalább fiaik folytassák az ő nevüket tisztességben, emberi jólétben és békében, sok-sok éven keresztül, amikor is az anyakönyvvezető a végelgyengülés halálneme után tegyen pontot az életükre.

Az utca páros oldalán vagy ötholdnyi terület egyik táblájában zsenge őszi búzát borzol a szél, mellette, friss fekete szántásban, gyárimunkás külsejű ember nagy öntözőkannából markolja a magot és vet. Nem tudom, mit és nem tudom, milyen reményekkel. Most két éve a páros oldalon bolgár kertészek művelték ezt a nagy földdarabot. Zajos és lompos népek voltak, cigányosan felütött deszkasátrakkal, s a földeken dolgozva, naphosszat szólongatták egymást. Kora tavasszal nyolc méter magas öntözőállványt ácsoltak a Nádas patak partján. Ócska gázmotorral szivattyúzták fel a patak vizét a 150 méter hosszú deszkacsatornába, amely fokozatosan lejtősödő alkotmányán futott le a táblák közé ásott földcsatornákba. Egy évi fáradságos munkával teljesen átalakították ezt a földdarabot s egy pár év alatt bizonyára kihozta volna a beléfektetett kis tőkét,

de egy napon a bolgároknak kormányrendeletre takarodni kellett, a maradi és drágán áruló hóstáti földészek örömére. A bolgárok sírva verték szét az öntözőállványokat s leszerelték a reggeltől estig köhögő motort, az utcabeli kölykök nagy bánatára. Óbégatva, elkoldusodva mentek világgá tarkaszoknyás feleségeikkel és apró kölykeikkel. A szomszédok a kapuban állva sajnálkoztak a jószívű bolgárokon, akik nemegyszer ajándékoztak nekik murkot, paradicsomot vagy főzni való csöves kukoricát. Most a szentéletű magyar baptistával örök háborúságban élnek, mert ez bottal veri szét a labdázó gyerekeket, ha vetés közé pottyan a labdájuk. Eltűnt a szakszerű konyhakertészet és az utca páros oldalán lezárult egy kis történelem.

A páratlan oldalon döcögve bandukol a jelen. Minden telek beépült már s a lakók közül nem egy uraktól levetett öltönyökben jár, akárcsak a szomszédos utca, aminek puha talaja az uraktól lejárt belvárosi kövezetből kap burkolatot. A belvárosból ugyanis ide hányják ki a régi utcaköveket s helyükre aszfaltot simítanak. A mi utcánknak még várni kell, mert a belvárosi rokon zsugorian sokáig foltozgatja páncélját, mielőtt végleg levetné magáról. Az évenként egyszer megjelenő szemetes szekér is ócska alkotmány.

Nem díszeleg úgy, mint a belvárosban járó autókamion. Minden eresztékében recsegve és siket hangú bádogharangját zörgetve riasztja fel az efféléhez nem szokott asszonyokat. Mire azonban a kapu elé viszik a szemetet, rendesen már el is tűnik a szemetes, hogy néhány napra rá megérkezzenek a városi adóidézések. Nem merem összefüggésbe hozni a két jelenséget, de a szomszédok igen erősen hajlanak a rosszhiszemű következtetésekre.

Különös emberek ezek a szomszédok, de talán legkülönösebb az utca sarkán lakó asztalos. Évekkel ezelőtt deszkaszínt tákolt össze és kész volt a szellős épület- és műbútorasztalosműhely. A „műhely" mellé aztán nagy terméskövet hordott össze a szorgalom. Majd ócska téglák is kerültek hozzá a belvárosi házak lebontott testéből. Évek múltán falakká tömörültek a zord kövek s a pincében meghúzhatta magát a műhely. De már fennebb csak annyira futotta a tehetség, hogy a vakolatlan, üres szemüregű falak fölé kalapot tettek a pucér épület fejére. Újabb egy év kellett ahhoz, hogy a földszintre kerüljön a műhely s egy szobát lakhatóvá tegyenek, de csak azért, hogy a pincében egy kefekötőműhely húzza meg magát.

Szinte úgy tűnik, hogy a kefekötők azért bújtak az asztalosmühely alá, hogy ők emeljék lakályossá az egész épületet a fedél aljáig. Megfejthetetlen ennek a műhelynek a jövője. Éppen úgy lehet belőle egy kis gyár, mint amilyen könnyen magánbörtön is válhatik belőle, ahol az asztalos fog őrködni a szökésre kész reményei felett.

Vezérként áll ez a ház az utca elején, mintha ő testesítené meg a szomszédos házak befejezetlenségét is. Majdnem minden ház tűzfalából az utcára vicsorítják vörös fogukat a kiálló téglavégek, amik elvásottan várják, hogy az utca felőli épület beléjük kapaszkodjék, ha majd mégis sor kerül a házak befejezésére. Uraik némán, zajtalanul erőlködnek is ezen és bizonyos féltékenységgel lesnek át egymáshoz, vajon melyik lesz a szerencsés, akinek hamarabb sikerül. Itt az irigykedés a fejlődés motorjának látszik: a harmadik szomszédban dolgozó kevélység, jobb híján, azzal vezet, hogy az ő kútjuk egy méterrel mélyebbre van ásva és ezért jobb vizet ád, mint a negyedik szomszéd kútja. Az ötödik szomszéd négy leánnyal és négy telekkel verhetetlen. Egy másik család kiválóságát abban látják, hogy eddig minden évben kereszteltek négyszer egymás után. Borzik román vasutas hosszú ideig gögösen hordta az orrát. Tudniillik az első időben magát tartotta a legokosabb embernek az utcában, mivel csak ő tudott románul. Utóbb igen elernyedtnek látszik, mert kisült, hogy mi is tudunk valamicskét az ő nyelvén, míg ő semmit a miénken.

Néhány évig semmivel sem tudtam kitűnni közülük, hiába írtak sikeres szindarabomról az újságok; különösebb érdeklődést mégis csak akkor keltettem, amikor tavaly egyszer csak eltűnt szemük elől feleségem és a kisfiam. Egy hétig némán horgolódtak a szomszédasszonyok szemében a kérdőjelek. Talán válást szimatoltak és egy napon aztán Öcsiné nem bírta tovább a bizonytalanságot és roppant kedves, éneklő hangján feleségem holléte iránt érdeklődött. Megnyugtattam:

— Nyaralni ment. A tavalyi nyári szabadsága óta negyvenkilenc kilóról negyvennyolcra fogyott, s muszáj volt fürdőre küldeni...

— Fürdőre?! — kérdezte olyan riadt hangon, amit különben elhalónak szoktak nevezni, mert hiányzik belőle a zengés. Egyszóval a fürdő telibe talált... Ebből az utcából s általában a környékről csak a Szamosra szoktak fürödni járni s hogy a hatás még nagyobb legyen, ráduplázta m. Bizony, fürdőre ment,

másfél napig tartott az odautazás... Persze, azt elhallgattam, hogy ez az utazás bivalyszekéren történt a széki sóstóhoz. S azt is elhallgattam, hogy a feleségem levélben arról panaszkodott: az utazás után két napig nem tudott ülni, úgy összerázta a szekér. Hogy rajta kívül még tíz széki asszony szorongott puttonyos kosarakkal és piposan tátogó tyúkokkal. Ráadásul a fiam elaludt az ölében s olyan súlyos lett, mint egy fatuskó. Utólag is csak azért vallottam be nekik, nehogy adósságba verjék magukat az utcabeliek és mit tudom én, még talán a tengerparti fürdőre készüljenek. A széki sóstó is megteszi — biztattam őket. Hadd vigyék pénzüket a nyomorgó székieknek, de egyelőre inkább sehova sem mennek, mintsem olyan hálátlan hősködésre fanyalodjanak, mint az enyém.

A mi utcánk és a környék lakói szemében a közösségért tenni valamit, enyhén szólva, bolondságnak tűnik és ez nem is csoda. Eddig ugyanis csak a közösség terheivel volt alkalmuk megismerkedni. Kapuikat már azért is egész nap zárva tartják, nehogy a kartonperselyeket osztogató református egyház megbízottja vagy a végrehajtó meglepje őket. Hiszen le, végig a városi sintérek hídjáig majdnem minden utcában drukkol valamilyen kontár vagy adóhátrálék elől bujkáló, s ha az utcán nyargaló kölykök véletlenül a kerítéseket kezdik döngetni, a szívük ijedten szorul össze. A „fekete" koldusokat meg igen sokan azzal rázzák le kilincseikről, hogy menjenek a belvárosba kéregetni, ahol van miből adni bőven. Ez ellen hiába apellál akárki is. A siránkozó koldus-érvekkel szemben könyörtelenek s mit sem akarnak tudni arról, hogy a belvárosban megfogják és koldustelepekre számüzik őket.

— Látszik, hogy nincs szíve — jegyezte meg egy ízben egy makacsabb kéregető, mire a sértett adakozó-jelölt egyszerre kirántotta az üres nadrágzsebeket s rámordult:

— A szívemet nem hordom a zsebemben! — s ezzel behúzódott a kemény kapu mögé, sivár birodalmának kulcsát pedig kétszer is megforgatta a zárban... Ennyi elég is a kerekdombi népekről.

IRIS TELEP

A KEREKDOMB alól néhány kilométer hosszúságban a Calea Maramureşului nyújtózkodik egészen a Kajántó úti téglagyárakig. Mind a két oldalán épülő földszintes házakkal, helyesebben épülő kerítésekkel. Az itteni telektulajdonosok pár évvel ezelőtt

még a beton alappal kezdték a házépitést. Most többnyire a kerítésekkel kezdik, aztán jön a kutyaól, majd az árnyékszék és beköltözik a kutya. Lehetőleg kutyakölyök, hogy a klozetet őrizve, a társtalanság keservétől elvadulva, vérengző bestia váljék belőle, mire sor kerül a tulajdonképpeni hivatala átvételére: a házőrzésre. Tudja isten, miért ez a nagy őrizkedés? Mindegy. Tény, hogy a Calea Maramureşului-on épülnek a kerítések. A Schultz-féle kertészetet is felparcellázták, hiszen a legszebb bimbót mégiscsak a telekuzsora fesli. Most tiz éve egy házhelynyi telek még csak 15—20 ezer lej volt errefelé. Ma már ötventől felfelé ha található valamirevaló parcella. Aki még sokáig habozik, az egy-két év múlva mehet a sintérek hidján túlra méregdrága házhelyet vásárolni, ha egyáltalán jó vagy rossz telket akar még kapni. De az ittlakó üreszsebűek, akiknek reményük sem lehet, hogy saját házat szerezzenek, vigasztalják magukat: minek nekik házhely s pláné ház is, hisz itt a vasút és a gyárak mellett háború esetén bizonyára nem virágesőt szórnak majd rájuk a repülőgépek s milyen megnyugvás lesz akkor bérelt szobában telibetaláltatni, ha tudja az ember, hogy nem a saját háza megy tönkre. Az ilyen cinizmus nem tartozik a ritka esetek közé errefelé. Engem meg bolondnak tartanak, amiért a más élete és más háza miatt tiltakozom a háború ellen. Tudniillik nekem nincs saját házam.

A Calea Maramureşului folyómódra ömlik be az Iris telepi negyedbe. Ha esik az eső, akkor az út valóságosan is folyni kezd, az Iris pedig nyeli a vizet és sarat. Szép név ez az Iris, ha jól emlékszem valami postásféléje lehetett a görög isteneknek. De talán ez nem is fontos. A fontos, hogy a porcelángyárat Irisnek hívják. A gyár munkásviskókat fiadzott maga köré és igy együttvéve az egészet, mint egy nagy, de nem éppen harmonikus életű családot, Iris telepnek nevezik a városnegyedek anyakönyvében. A tulajdonképpeni telep azonban már rég megszünt telep lenni. Kisebb városkának is bátran beillene. A gyár körül törpén gubbasztó házak között magasan, fenségesen és modern stilusban az új román templom tartja szemmel az isten és a porcelángyár ellen vétőket. A sötétség beálltával a templom arányos tömbjéből semmi sem látszik, de torony hegyén égbenyúló kereszt ragyog, mintha abban a pillanatban kovácsolták volna holmi gigászi kovácsok s az izzó vasnak még nem volt ideje kihűlni. A tünemény egyszerű építészeti teljesítmény. A magas toronytörzsön ugyanis, fel a csú-

csig, hosszú, keresztalakú ablak húzódik s a többit elvégzi a torony belsejében felgyújtott villany. Ehhez hasonló csodát még csak a porcelángyár tornya produkál, melynek tetőzete alól éjjelenként lángnyelvek csapnak ki. E városnegyed riadt gyerekszivei borzongó kérdésekkel zaklatják kedvetlen szüleiket, vajon a pokol lángjai csapnak-e ki ott? S az apa rábólint: bizony.

Némi igazuk van ezeknek a porcelángyári apáknak. Minél fényesebb, gusztusosabb a porcelán, annál fakóbb, csámpásabb az égető. A szépnevű városnegyed pedig még fakóbb. Errefelé már nem olyan sűrű az építkezés. Az új házak gyorsan ócskulnak, az utcaajtókon a zár nem mindig zár. Látni még éjszaka is tárva-nyitva felejtett utcaajtót, nem kell tartaniuk semmitől, néhány évvel ezelőtt legfeljebb lázító röpiratokat loptak be az ilyen udvarokra. De azért az ilyen könnyelmű utcaajtók egyelőre a ritkaságok közé tartoznak. Nappal viszont annál több kapu áll nyitva, vagy legalábbis egyszer se fordítják rá a kapukulcsot. Nem is volna célszerű, hisz a gyermekeknek akkor a kerítés tetején kellene közlekedniök. S a gyermek, persze a rongyos gyermek, roppant sok. Éhesek is, állítólag rosszak is, talán éppen azért, mert éhesek. Mindig az utcán csörtetnek, szemétben kotorásznak, mint a kutyák a hulladék után.

Itt a szép Iris telepen az emberek betétkönyvecskék helyett kontókönyvecskéket őríznek féltve, nehogy a boltos könyvéből több süljön ki szombaton, mint amennyit ők tartanak számon. Amúgy is mindig többre rúg, mint amennyit a fizetésnél kapnak ezek a hitelbe élő iris-dermatai, városi téglagyári, Junászvasgyári és még ki tudja, hányféle kisebb-nagyobb gyárak munkásai. És mégsem tiszta munkásnegyed ez a városrész. Szó sem lehet arról, hogy például a resicai vagy a zsilvölgyi munkásfészkekkel összehasonlíthatnánk. Legfeljebb itt is sok a kocsma, ellenben a szakszervezetek szinte elérhetetlen messzeségben, üresen árváskodnak a belváros szívében. Igaz, működik itt egy katolikus kör, de a römi, a kártya, a sakk csak néhány családos iparosembert érdekel. A reformátusok bibliaórái, az unitáriusok vallásos összejövetelei sem keltenek nagyobb érdeklődést.

Este hat óra felé a Nádas- és a Szamos-hidak ontják haza a munkásszülőket, az utcaajtók pedig a gyermekeket. Nyargalnak az apák elé, akik fáradtan jönnek, de talán nem is jövés az a lassú és roggyanó járás. Karjuk ernyedten csüng. A belejük kapaszkodó kölykök úgy rángatják, mintha csak üres kabát-

ujj volna. A fáradt szülőknek nincs erejük mosolyogni, se kedvük beszélgetni. Szinte bántja őket az Iris-híd felőli vidor gyermekének.

Három fiúcska ül az Iris telepet összekötő keskeny hídon. Napégette csóré lábukat a Szamos sárga vize felett lógatják és hol énekelnek, hol bámulnak. A Dermata felőli parton, a sekély vízben egy bérkocsis öntözi vederből a hideg víztől ijedező sovány lovát. Bordáin cimbalmozni lehetne, úgy kiállanak. Egy csatakos farkaskutya ide-oda lubickól körülöttük a vízben s a bundáját időnként meg-megrázva, rendreutasítón ugatja a fejét kapkodó ló orrát, mintha becsmérelné, amiért fél a víztől.

Az éneklő gyermekek gyönyörködve figyelik s ezalatt a negyedik fiúcska az Iris felől idekarikázik egy szitarámával. Arcán akkora ihlet ragyog, mintha legalábbis repülőgépet kormányozna a paszulykaróból tört favéggel. A hídon motorpöfögést utánozva fékez, majd felkapja és a nyakába akasztja a szitarámát. Odaül ő is a három másik mellé. Négyen ha kitesznek egy regrutának való életkort. A karikaművész köpködni kezd a vízbe s a buta kis kölyökhalak csomóba verődve vadásznak a nyál után. A másik három elölről kezdi az éneket. A dallam ismerős: óvodás kislányok körbefogódzott koszorúja jut eszembe, amint keringve s hol leguggolva éneklik: „Beültettem kis kertemet a tavasszal...". A dallam ugyanaz a gyermekszájra való, kedves, csörgedező hang-patak, de a szöveg már nehézkes, mintha kavicsot görgetne medrében a melódia:

En csak kicsi proli vagyok, de nagy leszek,
Ha a nagy inségben éhen el nem veszek.
Öntudatos az apám,
Én se leszek egyéb ám,
Ha megnövök.

Jöjjön minden proligyermek ki a rétre,
Láncot fonni a sok kézből egy-kettőre.
Összetartás erős társ,
Add a kezed, kis elvtárs,
De most mindjárt.

Hosszadalmas faggatás után derült csak ki, hogy az apjuktól tanulták a dalt, de már arra a kérdésre, hogy mit értenek öntudatos apa alatt, meg hogy ők hol tanulták az éneket, csak azt felelik, hogy a nagy árvíz idején a Berek utcában, ahol

szállást és élelmet kaptak néhány napra, amig le nem apadt az ár. Hogy ki volt, mi volt az a jótevő ott a Berek utcában, aki a koszton és szálláson kivül még ezt a dalt is az apjuknak ajándékozta, arra már nem futja a tudásuk. Viszont sorra elmondják, hogy négyük közül az egyik édesapja dermatamunkás, a másiké a fatelepen dolgozik a körfűrésznél, a harmadik apja vasúti pályamunkás s végül a legkisebbik, a szitamotor-művész apja a Junász-vasgyárban dolgozik, azaz akkoriban éppen sztrájkolt. Ezt a legnagyobb tudatja és kimeritő magyarázatot ad a sztrájk fogalmáról. „Az én apám is sztrájkolt már" — teszi hozzá.

Két lejért veszek nekik kakast az időközben a híd sarkára telepedő asszonytól és otthagyom őket, hadd vendégeljék meg halacskáikat is. Megérdemlik ezt az örömet, hiszen kicsi gyermekfejükben a fiatal külváros súlyos múltját cipelik. E múlt felé gyalogolok át a hídon... Utam a börtön külsejű Dermatagyár előtt visz el. A délutáni napfény ádáz küzdelmet folytat a különálló igazgatósági palota ablakaival, melyek dühösen verik vissza támadásait. A szamosvölgyi motoros vonat épp most robog el a gyár mellett húzódó töltésen s a „Halálsorompón" túl elvész a távolban. A sínpár gyilkosan villog nyomában. Sok életunt munkanélküli varróleánynak és őrizetlen proligyermeknek szaggatta szét a testét a rajta átdübörgő vonat. Talán ezért villódzik a töltés körül valamilyen vöröslő fényköd. Ha babonás lennék, mondhatnám, az öngyilkos munkanélküliek lelkei repdesnek a sínek felett, de így csak az izzó napsütésnek tulajdonitom.

A Berek utcába a vasúti töltés hídja alatt lehet kijutni és a külváros múltja nemcsak a „Halálsorompó"-nál, de itt a híd labára is fel van jegyezve. A hídlás terméskövéből nemrégen faraghattak le egy réteget, de a szivós minium-festék mélyen belerágta magát a kőbe, mert még most is jól kivehető a mondat, amit éhes, élni akaró emberek mázoltak oda a nagy munkanélküliség éveiben: „Munkát, kenyeret!" De itt már más külváros kezdődik.

A HIRHEDT LUPSA

STRADA LIVEZI, vagyis a Berek utcában vagyunk, azonban itt már semmi sem emlékeztet az egykori füzes berekre. S arra sem, hogy ebben az utcában a 42. szám alatt kenyeret próbáltak adni azoknak az éhes embereknek, akikkel tele volt ez a

városnegyed. Néhány ezer ebédet adtak ebben a házban a munkanélküliek gyermekeinek. Amde a 42-es számú ház mai külsejéből igazán nem néz ki ilyen bőkezűség. Amióta nem láttam, ugyancsak derekas kozmetikát végzett rajta a kőműves. Mindig is úgy emlékezem e házra, mint egy szemöldöktépő vén dámára, aki a párizsi divatlapok szerint évenként változtatja az arcát. Nyolc évvel ezelőtt mészáros üzlet volt a mostani nagy kirakatablak helyén s a ház szemöldökén szarvasmarha-fejekkel díszített firma lógott. A mészárost aztán leváltotta egy borbély réztányérja, a borbélyt a kenyeres, a kenyeres után az ingyenes orvosi ambuláncia következett. A sűrűn változó firmák helyére néhány évre azután egy nagy kereket forgató meztelen munkás cégére került. A „Munkás Segély" táblája.

Emberbarát intellektuelek alapítása volt ez az egyesület. Hosszú éveken át a belvárosban vivódott észrevétlenül a mindenféle elméleti kísérletezések kudarcaival. A „kölcsönös segítség" jegyében szavalókórusokkal és Piscator-technikájú kamaraszínházzal akarták kultúrára nevelni a dolgozó tömegeket. Ezenkívül gyermeknyaraltatások terveit forgatták fejükben, amihez gyakorlati alapjuk csak a jóságtól repeső szívük volt. Mikor a munkások kezébe került a vezetés, életrekelt az egyesület kebelében szunnyadó szándék. A munkások jelszava ez volt: „Ki a külvárosokba!" Így került a Berek utca 42. szám alá a szervezet. Nekik könnyű volt ez a jelszó, mert amúgy is a külvárosokban éltek, de mit tehettek az intellektuelek? A belvárosban maradtak. Tekintettel a humanizmusra, ki is kívánhatta volna tőlük, hogy agyongyötörjék magukat ezeken a poros, büdös, sáros és nyomorult utcákon. Hangoztatták, hogy a külvároshoz nem leereszkedni kell, hanem fel kell emelni, csak fogadja el a feléje nyújtott kezet.

Tévedtek. Ide elsősorban lábra volt szükség, ami járjon utcáról utcára, házról házra. A munkásvezetőség rövid egy év alatt össze is gyalogolt vagy háromezer tagot a különböző gyárak környékén. Ezt az eredményt azonban a Nádas és a Kisszamos közös áradásának is köszönhették, vagyis az 1932. évi nagy árvizveszedelemnek. Míg a belvárosban mindenki tehetetlenül rémüldözött és a tűzoltókat biztatta, addig ennek az egyesületnek néhány tucat áldozatkész munkásférfia és asszonya éjnek idején derékig érő jeges árban gázolva, egyenként mentette ki a munkásházakba zárt gyermekeket. A más

gyermekeit, és behozták őket a Berek utcába. Felverték a környékbeli üres lakások házigazdáit, e negyedben is nagy számban élő hóstátiaktól szalmát szereztek, másoktól takarókat, pokrócokat és elhelyezték a hajléktalan menekülőket. Még akkor éjjel gyűjtést indítottak az árvizet bámulók sokaságában s a begyűlt összegből másnap délben már kazánokban főtt a segélygulyás. Hasonlóan történt ez Désen és Tordán is.

Ennek a külvárosnak a kezdeményezésére az árvíz nyomán egyszerre három erdélyi városban alakultak meg a Munkás Segély fiókszervezetei. Ezek rövidesen akkora tekintélyre tettek szert, hogy az árvízveszedelem után mind a három városban állandósíthatták a munkanélküli-segélykonyhákat. Kolozsváron négy külnegyedben létesítettek napközi otthonokat. Ezek közül két helyen ingyenes orvosi rendelőt szerveztek meg. Ugyhogy most már szerep jutott a belvárosi intellektuel kéznek is.

Az orvosi rendelők ingyenes vezetésére megnyertek vagy tíz tekintélyes orvost, magyart, románt, zsidót egyaránt. Ezeknek az orvosoknak a példáján felbuzdulva, majdnem minden helyi patika naponta ingyen vállalta egy beteg gyógyszerrel való ellátását. A zsidó-kórház egy ingyenes ágyat bocsátott rendelkezésére a Munkás Segély betegeinek. Egyszóval, most már egyre több segítő kéz nyúlt a Munkás Segély irányította teendők felé. Tejgazdaságok és hóstáti tehenészek lehetővé tették, hogy az elemi iskolákban tejkiosztásokat eszközölhessen az egyesület. Kisgyermekes anyák, várandós munkásasszonyok jutottak általuk tejhez, orvosi tanácshoz, gyermekvédelemhez. De mindezek mellett lendületes kultúrmunkát is kezdeményezett ez az egyesület. Igaz, nem kamaraszínházzal, hanem az egyesületi és utcai kisKönyvtárak megszervezésével, analfabétakurzusok létesítésével, odvasókörök létrehozásával.

E népnevelés elmélyítése érdekében körkérdéseket intéztek immár ezrekre szaporodott tagjaikhoz. Kinek mi tetszett ebből vagy abból az olvasmányból? Kinek mi a véleménye erről vagy arról az előadásról vagy a gyermeknevelésről? Mi a társadalom? Mi a nemzet? Hogyan képzelik el jövőjüket? stb. stb. A körkérdésekre írásban kellett válaszolni. A képzettebb tagok segítségével az Iris telepen, a Kerekdomb alatt, a Pata utcai munkásnegyedben, a Lupsán nehézkes munkásférfiak és mindig elfoglalt munkásnők, komolytalannak tartott munkásifjak, reménye vesztett vének százai hajoltak esténként a kiosztott irkák fölé és egymással versengve igyekeztek minél kimerítőbb vála-

szokat írni. Költői, írói s rajzolóművész hajlamok ébredeztek. E sorok írója is itt kezdte első irodalmi kísérleteit. Versikék, dalok és paródiák születtek ismert népdalok dallamaira. Eleddig sohasem észlelt társadalmi és kulturális erjedés indult meg ezekben a külvárosokban, olyan valami, amit igazi társadalmi és kulturális megmozdulásnak lehetett nevezni. A bölcs belváros gyanakvóan kapta fel a fejét. Kezdve a rendőrhatóságoktól le a polgári jótékony egyesületekig, egyházak és főiskolák, orvosok és kocsmárosok vitatták az egyesület szokatlan tevékenységét. Csudálatos módon arra a konklúzióra jutottak, hogy a működése „káros, egyelőre még be nem vallott szubverzív, ha nem bolseviki célja lehet".

Mikor aztán az 1932. év vége felé Erdélyben végighömpölygött a nagy sztrájkhullám és ez az egyesület már a sztrájkolók gyermekei számára is segélykonyhákat szervezett, a gyanakvók diadalmasan csaptak le: íme a szubverzív lóláb máris kilóg a zsákból. Megkezdődött a rágalom- és uszító-hadjárat az egyesület működése ellen. A tagokat különböző címen egyremásra perbe fogták. Ugyanakkor azonban örvendetesnek látszó konkurrencia is támadt a sokféle egyházi és jótékonycélú egyesületek, nőszövetségek révén. Ők is járták már a külvárosokat. A Munkás Segély példáját követve, tej-akciókat szerveztek, ingyenkenyeret osztottak, felolvastak. Még csak a Munkás Segély szervezeti formáit is igyekeztek lekopirozni, hogy átcsalhassák magukhoz a „szocialista mételyből" a külvárosiakat. De ez alig sikerült nekik. És nem birták felfogni, miért?

Sikertelenségük oka abban keresendő, hogy a konkurrens urak és hölgyek tényleg leereszkedtek a külvároshoz, ahelyett, hogy melléálltak volna. Egyszerűen jótékonykodtak és tűrték, sőt elvárták a kézcsókot. Nevelés helyett türelemről, erkölcsösségről és túlvilágról prédikáltak. Ennek következtében a komoly, önérzetes külvárosi népelemek visszahúzódtak tőlük. Csak a lumpenproletárok lepték el őket, akik hozzá voltak már szokva, hogy mindent szenteskedve, ellenérték nélkül fogadjanak el. Holott a károsnak mondott egyesület fő erkölcsi elve a kölcsönös segítségen alapult. Tagjaikat és a gyámolításra szorulókat különböző alosztályokba osztották be és rájuk bízták a vezetést. Kezdeményezési teret engedtek nekik, véleményre és kritikai bátorságra nevelték őket. Mindezeket persze mellőzték a konkurrensek és érthetetlenül nézték, hogy ezalatt a Munkás Segély, minden nehézség és gáncsoskodás ellenére, országos moz-

galommá nő, kéthetenként megjelenő újsággal, amit egyszerű munkások írnak és szerkesztenek. Egyre több polgári elemet hódítottak pártjukra. Már falun is fiókokat kezdtek szervezni. Ez a fejlődés aztán egyeseket komolyabban is meggondolkoztatott a konkurrensek közül. A jótékony egyesületek egyikmásik lelkiismeretesebb tagja puhatolózó lépéseket tett a Munkás Segély vezetőségénél, vajon nem lehetne valamilyen módon összeműködést teremteni a különböző ilyen természetű egyesületek között. De a sikerektől elbizakodott és az őket ért rágalmak miatt érzékeny munkások kitértek az ilyen kísérletek elől. Pedig ma bizonyára más arcot mutatna a külváros, ha akkor elfogulatlanabbul nézik az ilyen szándékokat. A munkások tapasztalati fölényükkel vezető szerephez juthattak volna az összeműködő egyesületek között. Állandóan kezükben tarthatták volna a kezdeményezés emeltyűit. Átalakíthatták volna a polgári egyesületek lomha szellemét tényleges népmentő tevékeny szellemmé... Hogy ez a külvárosi népmozgalom valójában mit jelenthetne, arra igen jellemző a Pata utcai fiókszervezet története.

A PATASOK

A PATA UTCAI városrész a második kerületben húzza meg magát s így az első látásra úgy érezni, mintha a várótermek és a vendéglők II. osztályú közönsége lakná ezt a negyedet, pedig hát a Pata utca és környéke a város talán legősibb proletárfertálya. Kőművesek, kőfaragók, dohánygyári munkások és a muzsikus cigányok főfészke még ma is. A város keleti sarkában terül el s a Györgyfalvi út fehér szalagja fekszik közte és a Tisztviselő telep közt. Talán a muzsikus cigányok közelsége az oka, hogy ez a legszegényebb negyed volt a város legmulatósabb, legiszákosabb és úgy mellékesen a legbicskásabb fertálya is.

A fiatalemberek nyáron éppen úgy, mint télen, munka után az utcák sarkán csoportokba verődtek, hogy a cigányoktól tercelni tanuljanak s így mély érzéssel énekelve, jól szemmel tarthatták a hazatérő munkáslányok becsületét. Jaj volt annak a más fertálybeli legénynek, aki haza mert valakit kísérni az ő lányaik közül. Igaz viszont, hogy ők is sokszor póruljártak, ha más fertályba vetődtek. Persze mindez jórészt a múlté, de akkoriban az Anna-bálokon sokszor még a vitás Bözsik is megverődtek, amiért más fertály legényeiért mert dobbanni a szí-

vük. Később, asszonykorukban is kijárt nekik a verés a mulatós, fizetést eltercelő férjektől, amiért haza akarták hurcolni őket a kocsmából.

Így éltek ősidők óta a patások valamilyen torz fertályközösségben, nemegyszer vérüket ontva az utca becsületéért, amiről különben aligha tudtak elfogadható magyarázatot adni, miből is áll hát ez a fertály- vagy utcabecsület. Hírhedtségükre büszkén verték a mellüket s egy készülő verekedésnél az egyik legény így kiáltott oda ellenfelének: „Szűcs Misi vagyok a patások közül, üss ide, ha sose hallottad hirünket!" Persze a másik rendszerint odaütött Szűcs Misinek és jöhetett a rendőrség vagy mentőautó.

Virtusos pózukat és még inkább fantáziájukat főleg a Nick Carter füzetekből másolták, de „Sobri Jóskának" is sokat köszönhettek, míg a lányok ötezer oldalos „Titokzatos grófkisasszony szerelmé"-ből tanultak ábrándozni. Egynek-egynek sikerült is nagy ritkán összetalálkozni a „lovaggal", hogy egy szép napon eltűnjön mindörökre, maga után hagyva egy kis „apródot" örök emlékül és örök szégyenére a fertálynak. A fiúk közül is kikerült egy-két középszerű betörő, akiket minden Sobri Jóska-féle vakmerőség és Nick Carter-furfang sem bírt megóvni a gyors lefüleléstől. Egyszóval ez a külváros pontosan és szabályszerűen magába rejtette mindazt, amit erkölcsnemesítő aggszűzek képzelnek el a perifériákról...

A patások évszázados íratlan fertálytörvényeibe azonban 1932-ben rendbontók gázoltak, Munkás Segély tagok. Egy téli napon egyszer csak megjelentek itt is, ott is gyűjtőíveikkel és — szörnyűség — más fertálybeli munkanélküliek gyermekeinek gyűjtöttek! A merénylet elsősorban a patásokat, aztán a Csákány utcaikat háborította fel. A többi kis mellékutcák, mint a Munkás utca és Hajnal utca, már csak puszta lojalitásból is velük háborogtak. Mindeddig soha senki sem merészelt közéjük jönni, hogy a fertályok közötti összetartásról meg a kölcsönös segitségről beszéljen. Ráadásul pedig igen jól emlékeztek még egy harminc évvel azelőtt megszökött szakegyleti pénztárosra, akinek átkos emlékét apáról fiúra hagyományozták a mindig elkeseredett anyák és óva intették őket a szervezkedéstől. A Munkás Segély szervezőket is, hogy, hogy nem, hamar azzal vádolták, hogy „összepaktálnak" a pénztárossal. Azt persze nem fejtették ki, vajon a harminc év előtti pénztárosra gondolnak-e?

Mikor aztán az is kiderült, hogy a Munkás Segély pénztárosa Lupsán, a Berek utcában tanyázik, már fenyegetőztek is, hogy egyszer lejönnek és szétverik azt a „tolvaj lupsai bandát", ha nem hagynak békét nekik. Lupsa tudvalevőleg valamikor szintén hóstáti földésznegyed volt és a legelkeseredettebb ellenségeskedést folytatták az „iparas" patásokkal, s általában holmi „iparas pociherekkel". Ez a kellőleg nem indokolható gyűlölet sejthetőleg még a sötét céh-időkből ered és alighanem a céhbeli mesterlegények számlájára írható, akik mindig is szerettek pályázni a gazdag földészlányok kezére és vagyonára... Ez a vagyonféltés plántálódott át évszázadokon keresztül a földészivadékok lelkébe. E féltéssel járó vetélykedés aztán fertálygyűlölködéssé alakult át az idők folyamán Lupsára is betelepülő ipari munkások révén. Most a Munkás Segély új tápot nyújtott e vetélykedésnek a pénztárossal. A tájékozatlanabb patások már bizonyosra vették, hogy az egykori sikkasztó pénztárossal van dolguk. Megbüntetése céljából az ószeren bokszereket vásároltak. De a bicska- és bokszerszakértőkön kívül került már olyan is, aki a pénztárkönyv felülvizsgálatával fenyegetőzött...

A Berek utcában eleinte mosolyogtak ezen az acsarkodáson, később azonban a dolog komollyá vált. Már olyan vádak érkeztek a Patából, hogy a vezetőség egyes tagjai titokban házat építenek az egyesület pénzéből. Sokan megnevezték: az elnök itt és itt épít házat, még csak a telek számát és a vételárt is tudták. Ez a határozott vád végre gyanút ébresztett a lupsaiakban is. Végül a szorongatott helyzetbe került elnök úgy vélte, hogy a Pata utcaiakat le kell hívni, bizonyítsák be állításaikat. Azonkívül meg kell mutatni nekik minden könyvet és leltárt, győződjenek meg az itt folyó munkáról. A vezetőség többsége viszont felháborodva utasította vissza ezt a bizarr gondolatot. Elképzelhetetlennek tartották, hogy ilyen-olyan illetéktelenek „dugják az orrukat" az egyesület belügyeibe, azonban csakhamar be kellett látniok: a pataiak vádaskodásával le kell végre számolni valahogy. Különben ártalmára lesz az egyesület működésének. Hiszen az ingyenes rendelő orvosok egyikemásika máris célzást tett „a tudomására jutott inkorrekt ügyvezetésre" és a saját önzetlenségük kihasználására. Félős volt, hogy megtagadják további ingyenes közreműködésüket.

— Jöjjenek hát és ellenőrizzék a dolgokat — határozta el végül a csupa munkásokból álló vezetőség. A vádaskodó patá-

sok meghökkentek erre a nem várt felszólításra. Két vagy három hétig tanácstalanul süllögtek maguk közt a kocsmákban vagy hajnyirás közben a mindent tudó borbélynál: mit is kellene csinálni? Végre aztán az egyik jog szerinti taggal leüzenték, hogy valamelyik vasárnap délelőtt ellátogatnak, de kikötik, hogy azok a patautcai renegátok, akik már tagjai az egyesületnek (körülbelül 4—5), nem vehetnek részt a „dumá"-ban, mert azok úgyis a vezetőség pártján állnak. A vezetőség vérmesebb tagjai káromkodva tiltakoztak e sértő feltétel ellen, de végül is beletörődtek.

Ettől kezdve minden vasárnap reggel izgatottan verődtek össze a Berek utca közelében lévő tagok, némelyik nehéz furkósbotot hozva magával, mert alig hittek a fura ügy sima lezajlásában. Csak az elnök volt nyugodt, biztatta őket: majd megfogják a patásokat saját csapdájukban.

Végre egy zúzmarás vasárnap, reggel tíz óra körül a kiküldött előőrsök sápadtan jelentették: „Jönnek a patások!" Tényleg meg is érkeztek vagy nyolcan, két ólmosbottal. Egyikük homlokán nagy horpadás éktelenkedett. Szóval elég szakértőknek néztek ki. Különben meglett családos ember volt valamennyi. Amint beléptek az egyesület helyiségébe, nemigen keltették az elfogulatlanság látszatát. Igen gyanúsan pislogtak hátra, a mögöttük becsukódó ajtóra. A helyiségekben előbb megbámulták a falakra aggatott plakátokat s szemmel láthatólag csudálkozásra késztette őket a terjedelmes, képekkel tarkított faliújság. Aztán fellengős hangon maguk elé kérték a jegyzőkönyvet, de az előkerülő vaskos pénztárkönyv és a doszszírozott gyűjtőív-halmaz meglepte őket; amint utólag bevallották, egyáltalán nem hitték, hogy itt rendes könyveléssel lesz dolguk. Az adatok fárasztó összehasonlítása ásításra késztette őket, óráról órára lohadt buzgóságuk. A szemük déli egy óra felé már káprázott a sok szám és gyűjtőív adataitól. De nem volt kegyelem, jött az asszonyokból álló konyha-bizottság, az utcai bizalmiak, a könyvtárosok, a ruhakiosztó raktárnok, legeslegvégül a legnagyobb meglepetésükre következett a gyermekekből szervezett napközi otthon-bizottság. És számba adtak minden fej káposztát, minden darab murkot, minden félretaposott cipőt és összegyűjtött csecsemőstaférungot. Ebéd nélkül, korgó gyomorral folyt az ellenőrzés estig. Az izzadó patások fejében már tótágast állt minden. A behorpadt homlokú patás

aztán este nyolc óra tájt elveszítette türelmét, földhöz vágta a keze ügyibe eső rossz cipőt és keserveset káromkodott.

Neki elég volt ebből a sok „vacakból". A „dumnyezó" hitte volna, hogy ez így megy... Itt akkor se lophat az ember, ha mindjárt akarna. De hogy állunk elnök úr kis házacskájával? Miből épül az?

Az elnök először is kijelentette, hogy nem úr, csak munkás; masodszor pedig felvilágosította, hogy ő nem azonos sem a kicsi házacskával, sem tulajdonosával, csak valami buta véletlen folytán névrokon az illető háztulajdonossal, de más rokonság igazán nem fűzi hozzá. Ezt tanúkkal bizonyíthatja és mindjárt kéznél is voltak a tanúk. Erre kölcsönös és kínos hallgatás feküdt mind a két táborra. Végül a horpadt homlokú patás felemelkedett és azt mondta:

— Nahát akkor menjünk a fenébe; én eddig is mondtam, hogy asszonypletyka lesz az egész és kár előre jártatni a szankat...

— Hohó, de ez még nem elég — szakította félbe valaki ingerülten a lupsaiak közül.

— Nem elég — vakarta meg a hátát az egyik szekrény sarkán. — Hát akkor gyerünk és a mi kontónkra megiszunk valahol egy pár lityi békebort és hagyjuk a fenébe már az egészet...

— Még ez se elég — szólt most a hallgatag pénztáros is. — Maguk meg kell mutassák, nemcsak szájalni tudnak, hanem ha meggyőződtek ennek az egyesületnek a becsületességéről és hasznosságáról, akkor alakítsák meg maguk is a Pata utcai fiókot. Mi megbízzuk ezzel magukat. Látták, mit hogyan kell csinálni és fogjanak hozzá. A gyanúsítást csak így lehet jóvátenni...

És a sarokba szorított Pata utcaiak jóvátették a hibát csupa virtusból. Két hónap múlva már ingyenes ambulancia működött az utcájukban. Ugyanott egy „védőnő" gondjaira bízva csecsemők és más kisgyermekek nyertek elhelyezést nappalra, míg az anyák munkában voltak. A fertályromantika rohamosan átlényegült. A Munkás Segély mentelmi jogot biztosított az idegen fertálybelieknek az ő utcájukban is. Csak egy baj volt még a patásokkal: a férfiak többnyire ittasan állítottak be a vasárnapi értekezletre, holott ezt egyáltalán nem türte az egyesület antialkoholista házirendje, s bizony kitessékelték az izgága embereket. Ez határtalan lelkesedést váltott ki a férjük iszákos-

sága miatt sokat szenvedő Pata utca környéki asszonyokból. Egyszerre szétfoszlott minden bizonytalanságuk az egyesület iránt. Százával özönlöttek és vállaltak szerepet az egyesület különböző bizottságaiban.

Az alkoholista férfiak a közhangulat nyomása alatt egy ideig szintén fegyelmezni próbálták magukat, ámbár zsörtölődtek, morogtak és apródonként elmaradoztak. Helyükre mindenhova asszonyok kerültek. Egyre-másra kellett alakítani az új alosztályokat, hogy mindenkinek jusson valami felelős szerep, különben megsértődtek. Hánytorgatták, hogy ők talán nem olyan megbízhatók, mint teszem fel Kovácsné vagy Fehérné? A háttérbe szorult férjek azonban nem birtak beletörődni, hogy a feleségek „beüljenek gyűlésbe, míg őket kidobják azért a' kis borszagért". Némi igazuk volt is, mert az asszonyok túlzásba vitték már az alkohol elleni kollektív fellépést. Elég volt, ha csak megérezték valamelyik férfin a legvizesebb fröccs szagát s már kárörömmel tették az ajtón kívül. Csakhogy ebből irtó nagy családi háborúságok kerekedtek. Nem egy asszony kékre verve jött panaszkodni: az ura meg akarja ölni, amiért idejár, mert ahova ő nem teheti be a lábát, oda őt sem akarja engedni. Egy ács meg éppen az egyesületben csinált szörnyű botrányt. Fejszével kergette haza a feleségét és orditott: neki senki se tilthatja meg, hogy ne igyék, nem a Munkás Segély pénzét issza, „neki már ennyi öröme se legyen?"

Ezek a civódások az asszonyokat is kimarták az egyesületből. Enyhíteni kellett az antialkoholista szigoron, mire az elmaradozók apródonként visszaszivárogtak megint a bizottságokba, bár korántsem működtek olyan lendülettel, mint kezdetben. Elég későn engedett fel a fagy, aztán rákaptak a jó könyvek olvasására, megszokták a fegyelmezett vitákat, közreműködtek a gyűjtéseknél... Persze megtörtént, hogy egyik-másik férfi elitta azt a néhány lejt, amit a gyűjtőívre kapott a segélykönyv részére és többé az egyesület tájékára sem jött. De hogy mennyire hatással lehetett rájuk az egyesületi életen belül uralkodó ön- és általános kritikai szellem, arra éppen annak az ácsnak az esete jellemző, aki fejszével akarta leszoktatni feleségét az egyenjogúságról.

Ez az izgága ember egyik szombat este a fizetésnél összegyűjtött valami százharminc lejt a neki adott gyűjtőíven. Hazajövet betért kedvenc kocsmájába, ahol egy nagy csoport kő-

műves már javában mulatott három cigánnyal. Kért magának ő is egy fröccsöt és toroköblögetés közben agitálta a kőműveseket, adjanak azok is a gyűjtőívre. Emezek bosszantani kezdték, amiért olyan ostoba, hogy más számára koldulni jár, hát megérdemli ezt akárki is? Aztán miért akarja hizlalni a vezetőséget és mennyi percentet kap a gyűjtött összegből? Szó szót követett s végül már mindenki az ácsot ugratta. Ez dühében egyre-másra rendelte a fröccsöket, utoljára is annyira elkeseredett a kőművesek gonoszkodásán, hogy tényleg belátta: „Semmit sem érdemes tenni a népért." Efeletti bánatában aztán mind megitta a gyűjtött pénzt, majd a cigányokkal addig húzatta búját a munkásindulót, míg jött a rendőrség és cigányostól együtt beráncigálták őket az őrszobára. Két nap múlva, mikor kijózanodva szabadon eresztették, messzire elkerülte a Munkás Segélyt. Hetek múlva egyszer csak megjelent a kislánya és újságpapírba csömbölyítve hozta a gyűjtőívet, ezenkívül húsz lejt. A következő szombaton tizenöt lejt. Ez addig ismétlődött, amíg csak le nem törlesztette az eldorbézolt őszszeget, akkor megjelent maga az ács is:

— Bocsánatot jöttem kérni — mondta röstelkedve —, aztán dobjanak ki, megérdemlem. — Persze nem dobták ki. Megtanulták már, hogyan kell bánni az ilyen emberekkel, sőt bizalmuk jeléül újabb gyűjtőívvel kínálták meg, de az ács semmiféle biztatásra nem fogadta el. „Amíg szeretem ezt a büdös italt — mondta határozottan —, addig nem lehet rám idegen pénzt bízni..." Ezzel el is távozott. Nem tett egy szó ígéretet sem, de titokban megpróbált leszokni az italról. A felesége boldogan újságolta, hogy szombatonként már egyenesen hazamegy a munkából és a leánykával vitet magának „egy féldecit". Hetek múlva az ács minden fölösleges magyarázkodás nélkül gyűjtőívet kért magának és pontosan elszámolt a gyűjtött összeggel, pedig akkor már munkanélküli volt...

Nemsokára, 1933 februárjában miniszteri rendeletre az egyesület működését betiltották, illetve a segélykonyhát és az ambulanciákat meghagyták, de nem volt szabad többé tagokat toborozni és adományokat gyűjteni, nem lehetett többé gyűlésezni. Pedig ennek a tömegszervezésnek éppen a gyűlésezés volt a lelke. E lélek száműzése után rövidesen elsorvadt az orvosi rendelő és utána pusztult a segélykonyha. Szétzüllöttek az utcánként kialakulóban levő könyvtárak, olvasókörök. Nem sokkal azután a nagypiacon egy holtrészeg embert a kezénél

és a lábánál fogva hurcoltak a rendőrök. Az ember artikulátlanul ordított. Az ács volt.

A Berek utca 42. számú ház előtt ma közönyös arccal haladnak el az emberek. Öt év hosszú idő és sokat lehet felejteni ezalatt. Az átelleni sarkon friss színekkel átmázolva rendületlenül áll a kocsma. Rádiózene szűrődik ki az ajtaján az utcára s a fényes arcú tulajdonos büszke lehet: egyedül terjeszti a környéken a „kultúrát". Az utca másik sarkán vízvezeték tömöríti maga körül a vedrekkel, csebrekkel jövő lakosságot. A gyári munka után főzni, mosni készülő asszonyok kölykeikkel és borotválatlan urukkal rosszkedvűen, szótlan türelmetlenséggel várják, hogy sorra kerüljenek. Vedreik összekocolódnak, amint mindenki elsőnek akarja csap alá helyezni edényét.

Nem merem megszólítani őket, olyan morcosak, haragosak. Mindenki sietve takarodik be a házába, mintha az önellátásos országok szelleme hajtaná őket is. Házaik egy-egy bizalmatlan kis országnak tűnnek, hiszen egymás szomszédságában annyi ellentét zsúfolódik itt össze, ahány ház sorakozik egymás mellett. Szinte undorodnak egymás közelségétől.

A lakosság egymáshoz való viszonyát e negyedben egyébként nemcsak a nemzetiségi különbség, de felekezeti megoszlás teszi még bonyolultabbá. Majdnem minden utcában találni reformátust éppúgy, mint katolikust, görögkatolikust és görögkeletit, nemkülönben unitáriust vagy baptistát, kivéve talán a zsidókat, akik már kevésbé húzódnak ki Lupsára, legfeljebb a boltosok között képviselnek jelentősebb százalékot. Nekik meg igazán minden körülmény az elzárkózást parancsolja.

Elhagyva ezt a gazdag múltú utcát, felötlik a kérdés: vajon az innen kisugárzott közösségi szellem, az összetartás, a kölcsönös segítség szelleme nyomtalanul beléfúlt az elmúlásba, vagy tovább él s meglapulva várja az alkalmas pillanatot, amikor megreped a burok, hogy kitörhessen? Vajon a hídon lábukat a víz felett lógató fiúcskákkal cseperedik fel egyszerre?

A Junász-vasgyár közelében megbúvó unitárius imaház és bibliakör arról tanúskodik, hogy a Berek utcai mozgalom hatása nyomokat hagyott maga után. Előbb a katolikusok húzták meg magukat e magyar stílusú házban, de aztán leszedték a kis fatoronyról a keresztet és kinnebb költöztek, helyet adva az unitáriusoknak. A reformátusok is bibliakört alakítottak. Mind a reformátusok, mind a többi felekezetek egyházai a Munkás Segély ellensúlyozására fedezték fel a külvárost és alakították

meg köreiket. A lakosság keresi is őket. A katolikus körbe a reformátusok is eljárnak és viszont. A vallásküldönbség nemigen fontos nekik, ha kultúráról esik szó. Sajnos, nagyon ritkák ezek az alkalmak, pedig annak idején éppen azért alakultak e vallásos körök, hogy fölöslegessé tegyék a Munkás Segély befolyását. Nagy buzgalommal konkurráltak, de a „pogány" konkurrens kidőlésével ők is elvesztették lendületüket, abbahagyták a segélyek kiosztását s aktivitásuk szociális térről visszahúzódott és begubózott a gépies vallásgyakorlatok falai közé.

A Munkás Segély példáját nem értették meg. A szociális megsegítést csak konkurrens eszköznek tekintették és nem célnak. Nem ismerték fel, hogy a külvárosokban az unalmas bibliamagyarázás eltávolít, ahelyett, hogy összehozna, pedig e körök vezetői eleget hangoztatják, hogy ha nem tartunk össze, hát elveszünk. A Munkás Segély idejében oly nagy lendülettel működő kultúrkörök ma korosabb emberek álmos dominó- és sakk-körévé zsugorodtak össze. A kezdetben sűrűn ismételt közismeret-terjesztő előadások és felolvasások vonzották a Munkás Segély nélkül maradt környékbeliek érdeklődését, de miután már ők is tanultak valamit a világesemények mozgató erőiről, a nagy világnézeti összecsapásokról, háborúkról s általában a társadalmi problémákról, bizony nem egy kényes kérdést intéztek a belvárosi előadókhoz, akik a külváros felfogásával ellentétes vagy semmitmondó magyarázatokkal válaszolták meg azokat. Így érthető, ha a Munkás Segély által felébresztett kritikai szellem vitába szállt és kényelmetlen helyzetbe hozta az előadókat. Hogy ez ne történhessen meg többé, hát kiutasították a vitázókat, az előadásokat pedig megritkították, s végül kultúrmunkájuk területe teljesen összeszűkült a vakbuzgók kicsi szektájára.

Ilyen körülmények közt a külváros nagy zömének a kocsma újra alkalmasabbnak bizonyult arra, hogy olykor szabadjára eressze gondolatait. De utóbb már ez a lehetőség is indexre került. A kocsmárosok éber fülekkel ügyelnek arra, hogy az üvegen kívül más egyéb ne igen érdekelje a vendégeket.

Még nem is olyan régen a helyi lapok rikkancsai verték fel esténként e városnegyed csendjét és minden ablakon vagy utcaajtón kinyúlt egy-egy kar a kedvenc újság után, mostanában azonban valahogy olyan üresek az újságok, a kommentárok meg sehogy se ízlenek a külváros mást váró szája ízének. Eredmény: a rikkancsok kiveszőfélben vannak a mun-

kásnegyedekből. Az utcaajtókban sok helyt kétszer is megtekerik a kapukulcs nyakát... Néha veszekedések lármája csap ki egyik-másik kapu mögül, jelezve, hogy udvarországon belül mégiscsak szűk a hely annyi gondnak és a sok visszafojtott véleménynek. Gyerünk innen!

Lupsa távolodó hátterében, magas kőfalak közt egykedvűen vár a kiskorú bűnözök börtönévé átalakított javítóintézet. Tőle nem messze befejezetlenül, véres téglabordákkal alattomosan leselkedik a „kapitány" vasgárdistái által megkezdett „légióház". A lupsaiak borzongva néznek fel rá s szemükben kérdés csüng, vajon ki fejezi be ezt a furcsa épületet és milyen célra? Állítólag titkos kinzókamrák lapulnak a pincékben...

A BOLDOG UTCÁN INNEN

EGYKÉZŐ KÜLVÁROS

NYOLCLEJES átszállójegy ellenében a város déli oldalán, az Andrei Mureşan utca elején megáll a 3-as számú autóbusz, aztán rögtön befordul a Pop Cicio utcába, illetve a Pata utcába, nincs miért követni. Ott semmi érdemleges se kínálkozik azóta, mióta a részeges ács jó útra akart térni. Legfeljebb tízszer annyi ház épült azóta a környéken is. Szoba-konyhás lakóházak házigazdával és egy-két lakóval. A lakó fizeti a házbért és irigyli a háziurat. A háziúr viszont átkozza a bankot és törlesztésbe hordja a házbért, saját keresetének egy részével együtt. A statisztika szerint boldognak kellene éreznie magát a sok százezer szoba-konyhás, cserépfedeles, pádimentumos háziúr, de sajnos, nem ismeri a statisztikát s ezért csak irigyli a belvárosi nagy bérházak házmestereit. Irigysége nagyon ésszerűnek látszik, mert sohasem történik meg, hogy a házmestert dobják ki, amiért a lakó nem fizet és a háziúr megbetegedik. A külvárosi háziúr esetében viszont mind a betegség, mind a lakó fizetőképtelensége azt jelenti, hogy vége a bankadósság törlesztésének és a házát elveszti. Mehet lakónak.

Nagyjából ennyit lehet mondani a Pop Cicio utcán kívül épült új városrészekről, de bizonyára vigasztalóbb képet nyújt a vele szomszédos Tisztviselő telep; a város déli oldalán lassan, de biztosan hegyre mászik a tisztább, egészségesebb légkörbe, de minél feljebb ér, annál szélesebb lesz és annál lomhább, nem úgy, mint az ittlakók, akik szombat esténként hátizsákjukba pakolva, csak éppen hogy a fürdőkádat nem viszik magukkal az Árpád-csúcsra. Nem kell irigyelni tőlük, hétköznapjaik a regiszterfiókok és doszárok közt múlnak. Estéik

pedig a römi mellett vagy a fürdőszobákban semmisülnek az éjfélbe. Megérdemlik a fehérre festett rácsos villakapukat és a nyírott bokrokat. Igaz, kapuik kissé nehezen nyílnak, nem olyan egyszerűen, mint a Patában, ahol kővel potyolják a kapufélfát a bebocsátást kérők.

Az itteniek érzékeny lények, záraik hihetetlenül bonyolultak, egyetlen kapunyitáshoz a technika és az elektromosság legújabb vívmányain kívül a Goga-kormány idejében egészen speciális faji alapon született cselédrendeletekre is szükség volt.

E házak tiszta környéke csöndes, de ennek nem annyira a jólneveltség az oka, hanem főként a gyermektelenség. Langyos nyári estéken különös korzó elevenedik meg az aszfaltos járdákon. Bolhányi kis ebecskék szíjon ugrálva lefekvés előtt szobatisztulni jönnek ki a cseléddel, ahol cselédre nem futja, ott a szigorúnak látszó úrral, aki még a legcsikorgóbb téli hidegben is atyai türelemmel négyszer-ötször fel-le sétál a görcsökben vonagló ebecskével az Attila utcán. Azaz... csak az egykori Attila utcában és a szomszédságában. Most egyetlen utca sem viseli e Nagyúr nevét. A kor ízlése és tapintata úgy látszik, megsejtette, mégsem illik egy ilyen humánus, finom, úri külnegyedet barbár fejedelemről elnevezni. Mert ahhoz, hogy valaki olyan megható odaadással törődjön egy rongyos kis ölebecskével, ahogy ezt errefelé csinálják, az már több, mint humánum, hatalmasabb az anyai szeretetnél.

Valahol e környéken lakik valaki, aki tekintettel az intellektuális nyomorra, szintén az egykézők közé tartozik. Ez a súlyos társadalmi tünet csak az utóbbi években harapódzott el a környéken. A fent nevezett tehát és mások is, a változó viszonyok kényszere alatt csak egy kis kutyuskát engednek meg maguknak, ellentétben a könnyelmű bankigazgatókkal és más tisztviselőkkel, akik négy-öt kiskutyát is felnevelnek öreg napjaik örömére. (Gyermeket persze néha egyet sem.) Nos, egy ízben az alábbi eset hősének egy kis egykéje megbetegedett és nem volt pénzük orvosra. Az egyetlent megsorvasztotta a láz, a szájába dugott hőmérőt elharapta kínjában, s lázmérő hiányában már a kór előrehaladását vagy visszafejlődését sem kísérhették figyelemmel, mi több, nappalra egyedül kellett hagyniok a négylábú beteget, miért is első ízben sajnálni kezdték, hogy nincs bár legalább egy kislányuk, akit mellette hagyhatnának ápolónak. A jószívű ismerősök végül közadakozással segítettek előteremteni az orvosi költséget. De

ugyanezek a közadakozó kutyamentők habozás nélkül rendőrrel fenyegetőzve kergetik el a koldusgyermekeket, ha be merészelnek csöngetni villájukba.

Ilyen esetek láttára a társadalomkutató joggal gondolhatja, ha Madách most írná meg az ember tragédiáját, bizonyára ezeknek a kis drótlábú kutyuskáknak is szentelne néhány szót a mellett a nagy kutya mellett, amelyről azt mondja az egyik jelenetében, hogy a kutya sokszor volt barátja és életmentője az embernek. Az ölebre viszont azt mondaná: ez a kis féreg pedig a halál kutyája volt. Mely asszonynak az ölébe szökött, ott többé nem fogant élet...

HALOTTAK KÜLVÁROSA

A TISZTVISELŐ teleptől jobbra, a Tordai úton túl, a Házsongárdban a halál is parcelláz, telkei alig két négyzetméternyi nagyok és mégis többen megférnek rajta, mint a külvárosi telkeken. Muszáj követni a külvárost erre a helyre is. A régi temető megtelt s vége annak a demokráciának, ami ebben a birodalomban honolt eddig. Most már a halottaknak is van külvárosa. Kívül kerültek a régi temető deszkakerítésén és a frissen hantolt földszintes sírhelyek szép szabályos sorokban menetelnek a Bükk-erdő felé, amerre egyre több szántóföldet vet be a halál terméketlen csontokkal. Itt nem emelkednek tornyos kripták semerre. Ellenben a módosabb kegyeletű szívek inkább bombaálló betonpalotákat készíttetnek halottaik és a maguk számára — a föld alá. Betonlapjaik alig állnak ki valamivel a föld színe felett. Nem volna meglepetés, ha ezután gázmaszkokkal temetkeznének. Miért ne, ha a rácsos kerítésekről itt sem tudunk lemondani? Némelyik sírhely rácsos kapuján még lakat is lóg, mintha ez meggátolna valakit is abban, hogy az elmúlás szent magántulajdonának a területére lopózzék, hiszen elég, ha a tolvaj minden különösebb megerőltetés nélkül keresztüllépi a rácsot. Hisz legfeljebb az örök töprengő ha visszatorpan előtte és magába szállva horgasztja le fejét — a lakat előtt. A nagyon rendes ember keresi a rácsra szerelt csengőgombot és a levelesládát s talán meg se lepődne, ha a rácsok közül csontváz-szobalány nyújtaná ki karját, hogy kirázza a portörlőrongyot. Talán még azt is rendjénvalónak találná, ha valamelyik egyszerűbb sírkereszt lábához dühös házőrző kutyát látna láncolva.

De ha mindezek profán gondolatok is, igazolásukra a sír-

kövek és keresztek közt nyári időben itt-ott előtűnik egy-egy fekete árny s azt hinnéd, valamelyik megboldogult lény bújt ki a hant alól szellőzni, pedig csak gyászruhás nénikékráncos, fakó arcai sápadnak rád, amint felegyenesednek görnyedt helyzetükből s fonnyadt ujjaik közt kigyomlált burjánt markolnak. Aprólékos műgonddal igazgatják, szépítik hantjaikat. Tollseprővel még a keresztről is leseprik a port. Szájból locsolják a hervatag virággyökereket, mert itt az újtemetőben még alig csemeteényik a szomorúfüzek s a borostyánok. Sehol egy derekabb árnyékvető fa, mely óvná a gyönge virágokat. A kegyetlen napfényben izzó márványsírkövek felfokozva sugározzák ki a perzselő hőséget a szomjas növényekre.

Egy ízben akaratlanul is tanúja voltam egy sírjelenetnek. Két öreg néni éppen végzett a sír körüli nagytakarítással és mindenik leült a maga sírhelye mellé beásott festett padra. Kis ideig bánatosan maguk elé merengtek, mikor aztán beszélgetni kezdtek, az idősebbik szava oly halk, zengés nélküli volt, ami csak a fogatlanok tulajdonsága, arca átszellemült, mintha valami üzenetet kapott volna elhunyt hitvesétől a virágok gyökerein keresztül és azt készülne elmondani. Pedig nagyon is emberi, nagyon is külvárosi gondokat közölt:

— Bizony, Szakácsné nagysád, nekem már senkim sincs ezen a világon — mondta sóhajtva. — Mikor esik az eső, vagy beáll a tél, olyan árva vagyok, ha nem jöhetek ki hozzájuk... Istenem, legalább kerülne elő a macskám.... — Ezt a néhány szót követő hosszú szünetet szipogással töltötte. Megkésett visszhangként felelt a másik:

— Pont így vagyok én is — sóhajtott nagy későre. — Az ember jó, ha előre hozzászokik ehhez a helyhez... Tudja szívem, én olyan voltam már az uram életében is, addig sosem tudtam beköltözni az új lakásba, mielőtt meg nem szoktam az utcát és ki nem festettük a szobákat. Most sem szeretnék addig meghalni, amíg nem vagyok biztos abban, hogy ez a borostyánhajtás meg nem fogan.

Észrevétlenül távoztam közelükből, hadd lessék zavartalanul a borostyán foganását, hadd rendezkedjenek be kényelmesen a túlvilágra, ha már erre a világra oly készületlenül jöttek. Tőlük távolodva, nem hagy nyugtot ez a sok sírkő, fakereszt és rács. Hát még a beton sírkamrák! A régi temető címeres, tornyos kriptái és ez a hatalmas terület még inkább az életre irányítják a figyelmet. Ehhez a temetővároshoz már

jó néhány ezer tagot számláló temetkezési egyesület tartozik. A kolozsvári csizmadiák temetkezési társulata például azt a célt szolgálja, hogy az elhalálozó tagoknak rezesbandával, tömöntelen sok koszorúval, márványfejfákkal ellátott temetéseket biztosítson. Városunk legnagyobb társadalmi tömörülése az övék a halál szolgálatában, csak azért, hogy minél emlékezetesebb, minél egyénibb temetésük és sírhelyük legyen.

Távol áll tőlem a kegyeletsértés szándéka, de el kell mondanom, hogy bizonyos külvárosi személyek arra gondolnak, vajon nem volna-e sokkal maradandóbb és kegyeletesebb megemlékezés halottainkról az, ha temetkezési egyesületeink olyan temetkezési szokásokat vezetnének be, mint például Amerikában? Vagyis, nem volna emberségesebb, ha halottainkat ezután egyszerűen elhamvasztanák s a temetkezési költségeket népjóléti célokra fordítanák? Például a temetkezési egyesületek pénztáralapjaiból vásárolni lehetne vagy tízholdnyi telket és a sírkövek, keresztek, betongödrök helyett felépítenének rája néhány hatalmas és egészséges bérházat szoba-konyhás lakásokkal, olyan minimális lakbérekkel, amelyek éppen csak a ház karbantartását fedezzék. Minden ilyen bérházban lehetne terveztetni egy pompás előcsarnokot, ahol elhelyezhető volna a halottak hamvvedre, vagy a márványfalakba vésetnék az elhunyt egyesületi tagok neveit, és a kifüggesztettek arcképei örök hálára késztetnék az ittlakókat. Úgyszólván örökéletet lehetne így biztosítani az elhunytaknak. Haláluk értelmet nyerne és sokak számára kevésbé volna olyan félelmetes, mivel valami maradandót is hagy maga után. Hiszen százévi ilyen temetkezési szokással olyan temetővárosokat lehetne építeni, amelyekbe csak a lakásnyomort temetnénk el. Az élő hajléktalanok örömvárosai keletkeznének a holtak nyomán. S mindezeken kívül micsoda jó ajánlólevél volna az ilyen jóttevő temetkezés a mennyország kapujában?! Gondolkozni kellene ezen a külvárosi ötleten. Utóvégre, ha még nem tudunk az emberiség javára célszerűen élni, legalább halálunkban lehetnénk praktikusak...

BETEGEK KÜLVÁROSA

HÁZSONGÁRDBAN nemcsak szomorúfűz és fejfa terem. Zamatos gyümölcsöt feslő lombok közt és zöld réteken át visz az út a napfényben ragyogó Holdvilág utca tetejére. Öreg utca és mégis úgy iramodik lefelé a bolondokháza és a Pasteur-

intézet tövébe, hogy rendbe legyen annak a sofőrnek a fékje, aki versenyre kel vele. Holdvilágos esténként az aljból feltekintve, a holdba látszik érni, s lehet, azért is nevezték el róla a régiek. A nagy kapaszkodó még a gyengébb turistáknak is derék munkát ad, nemhogy a lomha kispolgári házaknak. Nem is bírják szusszal és ezért ez a környék talán az egyetlen külvárosi rész városunkban, amely évtizedek óta — mondhatni — semmit sem terjeszkedett. Az utóbbi években mindössze egy állami román iskolát építettek a tetőn. Régebben kisiparosok és a verthajú fehérkenyerek meg a szőke kenyeresasszonyok fertálya volt ez a meredek külváros. Hirük azonban eltörpült a Pasteur-intézet felépülése óta. A híres francia tudós egészen szokatlan népszerűségnek örvend ezen a tájon. Ugyanis a nap bármely órájában is haladjon el az errejáró, a kapuk előtt mindig emberek lézengenek, de még milyen emberek! Itt harisnyás és réklis székely család ácsorog asszonyostól, gyerekestől. Ott zsugori képű bánáti svábok tétlenkednek. Amott pedig a kerítés tövében, a gránitkockás járdára kuporodva, tüszős máramarosi románok szortyogtatják vékony szárú pipájukat. Erdély mindenféle fajta népviselete és tájszólása ad itt találkozót egymásnak. Ismerkednek, keverednek és barátkoznak. Amit eddig el nem ért a felvilágosítás, a kultúra, a hitszónoklat, vagy amit szétbomlasztott és elválasztott a faji uszítás, azt itt összeforrasztja egyetlen veszettkutya-harapás. Naponként újabb áldozatok lepik el a Pasteur-kórházat és a környékbeli lakóházakat, gyógyulást és szállást keresve. Alig van ház a közeli utcákban, ahol ne volna egy-két beteg megszállva, tíz-tizenöt és húsz lejeket fizetve egy éjjeli alvásra. A szegényebb munkáscsaládok számára valóságos kenyérkereseti forrás lett a veszettkutya-marás.

Az egy szobát bérlő háziak a padon vagy a fáskamrában alszanak, hogy az ágyat bérbe adhassák. Télidőben ily módon nyolcan is összezsúfolódnak egy szűk, egészségtelen odúban, kitéve magukat annak a veszélynek, hogy a betegen esetleg kitör a veszettség s valamennyiüket összemarja. Az ember a sok beoltásra jelentkező beteget látva azon tűnődik, vajon nem volna-e célszerűbb agyonlőni minden kutyát. De egy ittlakó nyomban figyelmeztet, hogy a veszett kutyáknak szánt golyó tulajdonképpen a környékbeli szegény ágytulajdonosok ételesfazakát lyukasztaná ki. Földönfutóvá tenné a veszettségre épült orvosi egzisztenciákat és a szérumkészítő gyárakat, ke-

nyértelenné tenne néhány tucat Pasteur-intézeti alkalmazottat. Bukásba sodorná a sarki vendéglőst, elszaporodnának a külvárosi házakba besurranó tolvajok. Egyszóval kisülne, hogy az emberiség nem tud élni egy kis veszettség nélkül. Talán ezért nem gondol senki komolyan erre a megoldásra. A Pasteurban rendületlenül oltanak, a veszett kutyák pedig harapnak...

Nem kevésbé fura ötletek szülője az átellenben épült bolondokháza. A fekete rácsokon belül szótlanul sétálnak a csendes őrültek és az idegbajosok. Ebédidőben az ápolók nagy fatálcákon hordják szét az ebédet a közös nagykonyháról asszonynak, férfinek és gyermeknek egyaránt, persze első-, másod- és harmadosztályú ebédeket. De ha lelkiismeretes a kórházvezetés, a nagy központi konyhákon tíz személy egyszerre százaknak főz ízes és kalóriadús ételeket... Míg a rácsokon kívüli ebédhez készülő épeszű külváros egyetlen utcájában annyi kicsi fazék, nagy fazék, lábos és bögre van egy családnál, hogy ha valamennyit egy csomóba olvasztanák és kazánokká alakítanák, bizonyára főzni lehetne bennük legalább húsz utca népének. Szabaddá válna a munka után agyonhajszoltan főzni álló asszonyok ideje s amellett olcsóbban jönnének ki. És mégis a környéken csak a vendéglősök merik utánozni a bolondok háztartását.

Igaz is, a bolondok után nem mehet minden ember. Ellenben sokkal inkább követendő lenne az épeszű betegek kórházi élete. A klinikák gyárszerű konyháin harmadosztályú betegek, tehát külvárosiak százainak főznek és mosnak egyszerre. Hogy aztán a betegek gyógyultan hazakerülve megint betegre dolgozzák magukat a külön főzésért, mosásért s a külön kemencéért. Pedig nem kellene egyebet tenniök, mint egy kissé szervezkedni. Háztartási szövetkezetekbe tömörülhetnének. Minden népesebb utcában közös mosodákat, kifőzéseket szervezhetnének. Csak néhány nagyobb helyiség, pár kazán, néhány nagyobb teknő volna ehhez szükséges a sok mindenféle apró háziedény helyett. Egy kis egyetértés segítségével, az utcában lakó asszonyok naposrendszerbe osztásával havonként egyszer sor kerülne egy-egy asszonyra a mosásnál és így rengeteg költséget és fáradságot takarítanának meg. A mostani viszonyok közt a Holdvilág utcaiak nehéz vedrekkel hordják a vizet a meredek úton a távoli vízvezetékről. Egyszobás lakásuk pedig hetenként egyszer mosókonyhává alakul át. És a legtöbb kül-

városi családnál a nappali üzemi munka után éjszaka mosnak, főznek. Télen a gőz lecsapódik a hideg falakra, a bútorokra és csurog a víz mindenről. Lúggőzben alszanak a gyerekek.

Vagy vegyünk egy más fonák helyzetet figyelembe. Innen, a Holdvilág utca tetejéről nézve, az alant fekvő házrengetegek fölött sürű pókhálóként feszülnek a rádióantennák. Ez a látvány egy idegen előtt azt a benyomást keltheti, mintha városunkban mindenki rádiózna. Pedig az igazság az, hogy az adást legfeljebb csak a házigazda élvezi. De sok esetben talán hetekig feléje sem néz, míg a lakók ugyanakkor derűtlenül, a világ kultúreseményeiben tájékozatlanul gubbasztanak szűk lyukaikban. De előfordul az is, hogy egyetlen külvárosi udvarban, nem is említve a nagy bérházakat, minden lakó külön rádióra koplal vagy koplalt össze, a részletfizetéssel keserítve meg magának a rádió nyújtotta élvezetet. Nem látszik-e sokkal ésszerűbbnek, gazdaságosabbnak az a mód, ahogyan egy külvárosi udvarban egyetlen apparátussal elégítik ki három család rádióigényeit? Anélkül azonban, hogy összecsődülnének az apparátussal bíró lakótárs szobájában. Ehelyett megfúrták a szobák falait és drótokon vezették el egymáshoz a leadást. Igaz, egyelőre csak fülhallgatóval oldották meg a kérdést. A kiadásokat közösen fizetik. Ezt a közös rádiózási lehetőséget az egyik lakó valamelyik kórházban leste el.

Miért volna az lehetetlen, hogy az új házak építésénél a víz és villany mellett bevezessék minden lakásba a rádióvezetéket is? A lakó így csak a hangszórót kell, hogy magával hozza és valamivel több lakbért kell fizetnie. Az adást meg egyetlen központból a házigazda vagy a házmester intézné, mint a központi fűtést. A lakó egyetlen kattintással hallgatná a műsort s ha történetesen nem volna szája íze szerint való, akkor várna, amíg más műsort közvetítenek. Bár nem hiszem, hogy ilyen sérelmek gyakran előfordulnának. Tanúja voltam nem is egyszer, hogy egy egész negyedben bizonyos esetekben mindenki ugyanazt a műsort hallgatta. E merésznek látszó tervezgetések egyáltalán nem idegenek a külvárosban. Kezdenek rájönni már arra, hogy a szegény embernek nem muszáj mindig csak akkor jutni a jóhoz és az ésszerűhöz, amikor betegen fekszik a kórházban, vagy amikor a bolondokházába kerül.

TAVALY, a román húsvét éjszakáján Monostor környékén kóboroltam. Éjfélkor dörögni kezdtek az ágyúk. A fellegvári hegyek fölött világító rakéták hasítottak mély sebet az égboltozaton. Harangzúgás hirdette: Krisztus feltámadott! Rövid egy hét alatt most másodszor. Első ízben a római katolikus, most az ortodox naptár szerint.

A belvárosi hatalmas katedrális előtt nagy tömeg követte az égő gyertyás körmenetet, élén az aranysujtásos papi karral. A bezárt templomajtó előtt az egyik főpap messzehangzó hangon kérte:

— Deschideţi porţile voi boierilor. Christos a inviat. (Nyissátok meg a kapukat, ti hatalmasok. Krisztus föltámadott.) Válaszként dörögtek az ágyúk és zúgtak a harangok. Erre a felszólítás még kétszer ismétlődött.

És a templomajtók feltárultak. A gyertyák lángjai meglibbentek, mintha a menekülő rossz szellemek sóhajtása suhogna felettük. A fénylő süvegű popák eltűntek a tömjénfüstben a templomajtókon belül. A kórus diadalmasan hirdette: Krisztus feltámadott. A kívül maradt nép visszhangként utánuk mondta. Aztán tenyerükkel védve az égő gyertyák lángját a légvonattól, szétszéledtek a villanyfényben ragyogó belvárosban, mintha keresnének valamit, ami sem a feltárt templomajtók mögött, sem a szemkápráztató villanyfényben nem található meg a feltámadás éjjelén sem.

Ezer és ezer gyertyaláng kóborolt szét a városban. Útiránya valamennyinek a külváros felé vitt. A kiskapukban egyenként kihunytak. De a legtöbb láng mégis a Monostor út végén lobbant utolsót, a rikítóan kékre festett parasztházak előtt. A parasztházak csűreiben szárnycsattogás és kakaskukorékolás fogadta a hazatérőket:

— Krisztus feltámadt...

A gyertya utolsót pislantva, a pajtákban kérődző barmok közé világított be. Egyik-másik tehén felbőfögött.

— Krisztus feltámadt...

Öreg, remegő lábú román nagyapók a ház ajtajában pálinkásüvegekkel várták a hírhozókat és ők is azt mondták: Krisztus feltámadt.

— Bizony feltámadt — felelték a fiatalok és sorra ittak az üvegből.

Ez Monostor. A Gyalu felé vivő országút kétfelé szeli s jobbra-balra kis utcák nyílnak. Majdnem minden ház előtt fapadok kínálkoznak. Távolabb, a szántóföldekbe vesző dűlőutakon jobbágyarcú feszületek tárják szenvedésüket az ég felé. Monostor bár régen elveszítette önálló község jellegét, szellemében mégis falu maradt. Román falu Kolozsváron belül. Mellékutcái sárosak és ezért a csizmaviselés semmit sem veszített értelméből. Az idősebb nemzedék öltözéke a hóstátiak hajdúviseletéhez hasonló kék, testhezálló posztógúnya.

A monostori udvarok népét jórészt ma is a patriárkális család adja. Az első házban laknak a fiatal házasok, a közbülsőt a fiatalok szülei, a hátulsót a nagyapák és nagyanyák lakják.

A főhatalomváltozás előtt a monostoriakból kerültek ki a város kitűnő útkövezői és aszfaltozói. Asszonyaik a dohánygyári, gyufagyári és szappangyári munkásság meglehetős nagy százalékát tették. Ámde főfoglalkozásuk mégis a földművelés maradt, illetve a hármat együtt űzték. A nemzeti felszabadulás aztán egyszerre megnyitotta előttük a közhivatalok és az értelmiségi pályák ajtóit. A fiatalok élnek is az alkalommal és csak igen ritka esetben választanak ipari pályát maguknak. Szüleik pedig lassan kivénülnek már a dohánygyárból. A gyufagyár viszont évek óta leállt. Csak a kéménye mered az égre hidegen és fenyegetően. Sok monostori nő fogsorát és egészségét füstölte el a tűzre vetett kénes hulladékkal együtt. Az elcsigázott laposmellűség meg is látszik az egykori gyufagyáros öregek utódain. Számukra az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása az elproletáriasodás közvetlen veszélyét temette el. A világháború előtt soraikból kikerült már néhány szocialista munkás is. Amíg be nem tiltották, a „Patria" volt a kedvenc újságuk. Kitartottak mellette még a fiatalok is. Nem talált náluk komolyabb visszhangra a „Porunca Vremii". Nem tudott újat mondani nekik a „Buna Vestire" sem. Öreg, szúette keresztjeik mellett nemigen talált magának helyet a horogkereszt. Mert ezek a népek maradiak, de maradiságuk egyenlő a szabadsághoz való ragaszkodással.

A monostori háztulajdonosoknál lakbérben lakó, egyébként kevés számú kisebbségiek helyzete semmivel sem rosszabb, mint amilyen általában lenni szokott a lakók és a házigazdák között. A monostoriak többségi magatartása a kisebbségiekkel szemben alig hasonlítható össze az utóbbi években a faluról

városba özönlött románokéval. Ezekben friss falusi voltuknál fogva is több az elzárkózásra való hajlam és a soviniszta gőg. Az állami és más közhivatali alkalmaztatásukkal járó fölény még inkább alkalmassá teszi őket erre. Amilyen mértékben azonban tért hódítanak a gyári és a kisipari munkaterületen, az ott talált kisebbségiekkel olyan hamar meg is barátkoznak. A külvárosi kisebbségi lakossággal keveredve, egyáltalán nem látszik valószínűnek a köztük lévő nemzetiségi ellentét kiéleződése. Hacsak idegen uszítók fel nem bolygatják ezt az összebékélési folyamatot.

A lakóhely megválasztásával azonban az elkülönülés bizonyos tünetei észlelhetők. A városba költöző románság házvételeinél vagy lakásbérléseinél ugyanis nagy szerepe van a baráti, rokoni tanácsoknak. Főként pedig a közös anyanyelv és a foglalkozási helyhez közel eső városnegyedek tömörítik tömeges szomszédsági viszonyba őket.

A kisebbségi lakossággal való jószomszédi viszony tehát a gyárak és üzemek területére összpontosul. A közhivatalokban való érintkezés a nyelvi különbség és a hivatalok szigorú természete miatt a barátságfejlesztés szempontjából nagyon korlátozott. A közvetlen megismerésre és barátkozásra a kisebbségiekkel közös munkaterületek maradtak. Igaz, hogy az újabb gyári munkarendek hovatovább kevesebb alkalmat adnak erre, hiszen egyik-másik üzemben már nem tartanak ebédidőt és a munkaidő sem kezdődik mindenütt egyidőben... Így az egyedüli és zavartalan társadalmi érintkezés a többféle nemzetiségű lakosság számára csak a közös szakmai szervezetekben adódik. De kérdés, van-e ilyen közös szakmai szervezet külvárosainkban s ha igen, akkor hivatásának megfelel-e? Nézzünk szét a monostori negyedben, hátha megismerkedhetünk egy ilyen nagy fontosságú szervezettel.

A Monostori út egyik végén a szántóföldekbe süppedő külmonostori kalányos cigányok kunyhói gubbasztanak, a másik végén, messze bent a belvárosban a büszke tornyú vármegyeháza őrködik. Innen jobbra egy kis utca surran át a Banca Naţionala oldala mellett a sétatér felé. Meszes kezű fenesi kőművesek bicikliznek be az utcába. Gyalogos ácsok, nagyhangú szobafestőlegények tartanak arra és nyeli őket egy állandóan nyitva álló kapu. Fölötte egy transzparens szinte nyakába ugrik az érkezőnek, amint hirdeti: „Cinema Muncitorilor", vagyis „Munkás Mozi". Azt lehetne hinni, hogy a kőmű-

vesek saját mozijukba mennek, de ekkor különös dolog történik. A Munkás Mozi kapuján elegáns polgárférfiak és még elegánsabb polgárnők lépnek be. Kissé kényelmetlenül néznek szét az udvaron, aztán jegyet váltanak és bemennek a moziba.

Az ácsok, kőművesek kinn maradnak és körbeülik a keritések mentén elhelyezett fapadokat, mások felmennek az emeletre és tagdijat fizetnek. Ez a mozis, nagy ház az Épitőmunkások Otthona, a Strada Văii 7. sz. alatt. A radikális baloldali munkásság az utca román nevét célzatos rossz forditással Jajj utcának mondja, utalva ezzel a feloszlatás előtt szintén itt székelő szociáldemokrata párt memorandumos panaszkodó politikájára... Az udvaron vitatkozó csoportok dugják össze a fejüket. A külváros közéletét látod itt alakulni. Karok lendülnek, öklök csattannak az asztalra, mintha a hevesebb szavakat lapitanák szét. Egy munkás éppen azt magyarázza, hogy képtelen feljárni ide a „világ végéről" a kultürelőadásokra és a szervezeti gyülésekre.

A világ vége ez esetben az úgynevezett Bulgária városrészben van. Tehát mintegy jó három kilométerre innen. A vitázókkal való beszélgetés során kiderül az is, hogy a szakszervezetek szinte kivétel nélkül mind a belvárosban székelnek. Egy idősebb festőmunkás hallva ezeket a kifogásokat, előveszi terpentinszagú zsebkendőjét s miközben kirázza, nyersen odaszól a kritizálóknak: „Egy öntudatos munkásnak semmi sincs messzi". Szavaival mintha borsot hintett volna a fiatalabbak közé, egyszerre több oldalról támadnak neki: „Senki sem búvik a világra öntudatosan" — válik ki egy hevesebb hang a többi közül s gyorsan kifejti, hogy éppen az Épitőmunkások Otthona, amelynek legnagyobb a befogadóképessége — 600-700 személy —, esik a legmesszebbre a tipikusan új munkás-külvárosoktól. De ez még nem volna nagy baj, ha a szakszervezeti vezetés felismerné végre ezeket az új külvárosi viszonyokat és tekintetbe venné az ehhez mért új szakszervezeti taktika szükségességét. A titkári iróasztalok mellől, úgymond, csupán szónoklatokkal nem lehet sem gazdaságilag, sem kulturálisan beszervezni a friss, félfalusi bérmunkás-tömegeket, melyek az utóbbi évtizedekben kerültek a városba. Együgyűséggel mondja határosnak, hogy szép nagy dísztermüket évtizedekre bérbe adták mozinak s emiatt nem lehet sohasem rendszeres kultúrmunkát kezdeni, mert soha sincs terem. Butaság volt azt hinni, hogy amiért a mozit elnevezték Munkás Mozinak, hát

a munkásság ezért rögtön meghatódva özönlik majd ide a puszta név hallatára. Még az olcsó helyárak sem tudják velük feledtetni azt a roppant távolságot, ami köztük és a Munkás Mozi közt fekszik. Ellenben a belvárosi polgárság az olcsó helyárak kedvéért feledni tudja a Munkás Moziban, hogy ezt az olcsóságot a lenézett és mindig „jogtalanul követelődző" munkásság jóvoltából élvezi. Igaz, hogy már felmerült az óhaj részükről, hogy meg kellene változtatni a mozi nevét. (Ez azóta meg is történt.) Időközben a heves temperamentumú vitázó kifullad, ámde egy nagybajuszú román ács segítségére siet és minden arcizmával, kezével-lábával érveket halmoz és azt állítja, nem elég a friss román munkásságot azzal csábítani a munkásszervezetekbe, hogy minden népgyülést és kultúrelőadást románul is ismertetnek. Hiszen a hallgatóság soraiban olykor alig lézeng húsz-harminc ezekből az új emberekből. Még a tiszta román előadásokat is jórészt csak a belvárosi kereskedelmi alkalmazottak látogatják. Végkövetkeztetésében megállapítja, hogy azért konganak üresen a Munkásotthon falai, mert az előadásokat csak a helyi lapocskák eldugott hirrovatában hirdetik, ahelyett, hogy kimennének ezekkel az előadásokkal a külvárosokba.

Ezzel aztán a vitatkozó társaság szétszéled. Aki fáradságot vesz magának, az meggyőződhetik, hogy kevesen zaklatják a szervezeti irodák helyiségeit. Csupán a biliárdteremben van élénkség. A „ziccerek" és „falcsok" fanatikusai még a „világ végéről" is bejárnak ide minden este. A távozó ácsok és festők helyén a fapadokon már a munkába készülő álmos, viaszszínü pékek ülnek és a kopott ruhájú, lúdtalpú pincérekkel sakkoznak... Halántékukon lüktet a mérkőzés izgalma. Az egyik pincér fiatal kőműveslegénnyel méri össze képességeit, aki minden újabb hadmozdulatát zajos megjegyzésekkel kíséri. Mikor felemeli a lovat és sekket ad a fehér királynőnek, a támadást így jelenti be: „Ezt a bulándrát slafrogon rúgjuk, az anyja sóját". Ezalatt a moziban véget ér az előadás, az udvar pár percre megtelik a kiözönlő úrinéppel. A pincér azt hajtogatja: „Csak ne sajnáltam volna azt a futárt". És chaplini járással elindul leváltani nappali kollégáját valamelyik kávéházban. A kőműveslegény is hazamegy a Sétatér végén rongyoskodó Kétvizközé. Büszke a mattra s bizonyára kevélyen tér nyugovóra, hiszen Munkásotthon-tulajdonos — távol a belvárosban.

AZÉRT nem éppen véletlenül telepedett le az Építőmunkás Otthon a Nemzeti Bank szomszédságában. Persze korántsem azért, mintha közelségével bőszíteni akarná a hatalmas tőkét, hanem mert a Kétvízközben lakó építőmunkások zöme elég közelinek találta a „Jajj utcát" saját fertályához. De útjába esett ez a Fenesfalváról bejáró szaktársaiknak is. Ezenfelül abban reménykedtek, majd csak jobbra fordul a világ sora és akkor bennebb költözhetnek ők is. Egyszóval, hittek a jövőben, de ez a jelenné öregedett jövő bekerítette őket. Útjukba építette a strandot, a villanytelepet, és ők kint rekedtek a Kétvízközben. Téli időben májrágással élnek. Még a háború előtti munkáshumor nevezte el őket májrágóknak. Olykor „csizesek"-nek is gúnyolták őket. Az előkelőbb szakmák a „fecske" elnevezéssel is bosszantják e szezonmunkásokat, amiért a fecskékkel egyszerre másznak az ereszek alá vakolókanállal és naphosszat dalolva dolgoznak. Ennek az epés humornak a hátterében komoly gazdasági hátrányok rejtőznek. Az építőszakmával járó téli munkásnyomor.

Ha a tücskök nyári muzsikálás közben házépítéssel is foglalkoznának, akkor hozzájuk lehetne hasonlítani a kétvízközi építőket. A nyári szezon alatt verthajú fehér kenyérnél és a kolozsvári származású tordai pecsenyénél alább nem adják a hétköznapi ebédet. A háború előtt meg amolyan elővacsorának tormásvirsli és Czell-sör járta náluk. Azt meg magam is láttam nemegyszer, hogy vasárnaponként a libapecsenyés ebédekhez hordóban gurították haza a sört. Így mire elmentek a fecskék és beállt az első fagy, elittak és felfaltak mindent, amit nyáron kerestek. Ezt azonban legfeljebb egyesek tették meg, de a munkaadói túlzás, mely szereti a munkásnyomor okait a munkásra hárítani, általánosította ezt a pazarlást valamennyi építőmunkásra, gondosan elhallgatva azt a körülményt, hogy az építész urak sem sajnálták maguktól a sört és a libapecsenyét, de azért télen sem éheznek. Ellenben bizony az építőmunkások józanabbja is felkerekedik már úgy karácsony felé és a zúzmarás szamárkórékkal tűzdelt szemétdombon elhelyezi a ragadós mézeslépet az ártatlan csízek és sármánykák veszedelmére. Az ószeren eladott sármánykák vagy csízek árából aztán kikerül a „májravaló". Külvárosi krónikás szerint ilyen alkalommal küldte be kicsi fiát a kőműves a mé-

száraoshoz, hogy vegyen kétkrajcárra májat a macskának, de igen erősen a lelkére kötötte, hogy jó nagyot kérjen. A gyermek csodálkozott a dolgon, mert sohasem is volt nekik macskájuk, ellenben a májat mindig ők ették meg. A mészáros odavetett neki kétkrajcárra májat a macskának, persze ehhez mérten lehetett vagy kéthetes. De az apa visszakergette a fiút, hozzon frisset.

— Nem mindegy az a ti macskátoknak? — kérdezte a mészáros.

— Nem bizony — találta fel magát hirtelen a gyermek —, mert kérem a mi macskánk olyan nagyon kényes, hogy addig semmiből sem eszik, amíg nem látja, hogy édesapám jól nem lakik belőle...

Ez az anekdota egyidős lehet az építőszakmával, de ma sem vesztett semmit se érvényéből. Ez meg is látszik a kétvízközi fertályon. Ősidőktől fogva ugyanazok a roggyant viskók szülik a kőműves- es szobafestő- meg a mészkavaró-generációk végeláthatatlan sorát, amelyeket talán már az özönvíz előtt Ádámék építettek. Szinte a csodával határos, hogy milyen szívósan tartják magukat ezek az alacsony, összevissza tatarozott, gerendás házak.

Sikátorszerű utcáik is híven őrzik ősi nevüket. Legfeljebb elrománosodtak egy kissé, de azért száz esztendő múlva is tudni fogja mindenki, hogy ez itt Kis- és Nagygereblye utca, amaz meg Ásó- és Kapa. És így tovább Fűzfa utca, Sütő utca.

De a közeli szemétdombok beépülésével és az állatvédelem megszigorításával a kétvízközi építők lassan-lassan áttértek a madarászásról a disznóölésre. Persze csak a más disznóit ölik, csak úgy kontármódra, de mesterszúrásokkal. A szükség rávezette őket, hogy a szamosparti perzseléseknél ellessék a hivatalos disznóölőktől a perzselés meg a bonctani szabályok titkait. Így aztán saját készítésű és munkabér fejében kapott májashurkát esznek a házilag vágott disznók jóvoltából. Karácsony és újév táján egészen rendesen megkeresik így a mindennapit, csak a kevésbé élelmesek követik nagyapáik nyomdokait, a sétatéri jégpályán hótakarítással keresve kenyerüket. A jégpálya karbantartásáért ugyan gyenge napszámot fizettek, de kárpótlásul mind megtanultak korcsolyázni... Mindezeket persze már nagyon is múlt időben kellene említeni, mert egyelőre minden múlik a kétvízköziek körül. Ilyen múló erények közé tartozik a futball körül szerzett érdemük is. Erről már-már

csak úgy lehet beszélni, ha behunyjuk a szemünket és magunk elé idézzük a háború után néhány évig beépítetlenül álló közeli területeket, a sporttelep helyén elterülő réteket, ahol mezítlábas, feltűrt gatyaszárral rugdosó kétvízközi ifjúságot látunk futballozni. Látjuk őket 15 évvel ezelőtt, amint minden tréner nélkül, mezítláb úgy bedugózzák a tréningező profikat a halomba rakott nadrágokból alkotott kapufélfák között, hogy majdnem országos röhej lesz belőle. Többé nem is álltak ki a hencegő hivatásosok a kétvízközi kocafutballistákkal tréningmeccset játszani. A kétvízközieknek azonban megnőtt a tekintélyük a más fertálybeli munkásifjúság előtt. Bicskapárbajok helyett futballmérkőzésekre voltak hivatalosak a Patába és a Lupsára. Volt is négy vagy öt csapata a Kétvízköznek. A többi külvárosok fertályvirtusa, a kétvízköziek nyomdokán haladva, szintén futballcsapatokat toborzott. Ilyen módon különböző külvárosokban legalább húsz-harminc csapat keletkezett és saját költségükön szerelték fel magukat. Amolyan laza szövetségi viszony alakult ki közöttük. A verekedések élén bicskázó „bandavezéreket" átformálták csapatkapitányoknak, akik egyszerű liszteszacskókra írt meghívókkal meccsekre hívták ki egymást. A cikkfogók ide-oda futkostak a külvárosok közt az üzenetekkel, míg végre a meccset lekötötték. A meccsdíj többnyire 25 liter sör volt, hogy a foltos fenekű taccsbírónak is jusson. A sört mindig a vesztes csapat fizette, de azért közösen fogyasztották el. Poharazás közben néha megóvatoltak egy-egy kétes győzelmet.

A kétvízközieket szinte a verhetetlenség nimbusza vette körül Igaz, megesett többször is, hogy a vesztes csapat jóvoltából betört fejjel mentek haza. Közöttük kapitányzsenik tűntek fel és hanyatlottak vissza. Külvárosi gólkirályok buktak és emelkedtek. A csapatok hol felbomlottak, hol újraszerveződtek, s mindezekről a hivatalos sportvilág semmit sem tudott, senki sem bánta, mi megy végbe és mi mehetne végbe a külvárosok ifjúsága között, ha támogatásukra sietnek. Még csak a KMSC munkás-sportegyesület sem figyelt fel az utcai csapatok jelentőségére, holott mindig gyenge lábon álltak jó játékosok dolgában Ma ezreket számláló sportszövetségünk lehetne, míg így a labdázásra alkalmas területek beépülésével fokozatosan tönkrement a külvárosi spontán sportmozgalom. Még a kétvízköziek is elfeledték hőskorukat. Ma bekeríti őket a sok teniszpálya, a kiépített sporttelep s a nemrégen épült Carol-park,

ahova bejutni csak belépődíj ellenében lehet. Beépültek a „rúgásra" alkalmas rétek a Szamos túlsó partján. Ma általában az erdőszéleken és mindenhol „tilos a rúgás". Épülő sportpályák és hanyatló népi sportélet. Ez a jelmondat lebeghetne transzparensekre írva a Kétvízköz fölött. A profiszellemű és más hivatalos jellegű sportszervezetek a külvárosokból legfeljebb a primadonnahajlamú rúgózseniket szipkázzák el.

A külvárosi ifjúság nagy zöme viszont egyre idegenebbül húzódik vissza a militáris szelleművé hanyatló sportkezdeményezésektől. S ha a kétvízközi kocsmáknak nem megy sokkal jobban, mint tíz évvel ezelőtt, annak igazán nem a két víz (Szamos és Malomárok) bősége az oka, hanem a leromlott gazdasági helyzet. Ma az itteni ifjúság (általában is észlelhető) tér hiányában a zenére kap rá, mintha panaszkodni akarna. Esténként a kerítésnek dőlve négyen-ötön fújják a szájmuzsikát. Egy-egy nyomorult kis maroknyi hangszerből kicsalják az egész kerítések közé rekesztett világ keservét. Mozgásba jön minden porcikájuk s oly erővel dolgoznak a szájmuzsikán, mintha legalábbis orgonafújtatót taposnának. A belvárosi römihóbort télidőben közéjük is betör, mert a turisztika különös követelményei ruházkodás tekintetében képtelenné teszik őket arra, hogy a városon kívüli sportnak áldozzanak. Csak nyáron, a forró napokkal egyszerre kerekedik fel kicsi és nagy, hogy valóságos népvándorlás induljon a városon kívüli Szamospartok felé vagy a közeli erdőkbe. Valamilyen egészen különös menekülésszerű hátteret kap ez a tömeges szabadba vándorlás; a friss levegő élvezése s a napfény mellékes örömökké törpülnek a mellett a tény mellett, hogy eltűnnek körülöttük a kerítések, a láncra vert kutyák és a mindenféle tilalmakkal megnehezített falak közé zárt világ. A Szamosparton lehulló ruhákkal mintha a ráncok is lehullnának a homlokokról, szinte kérkedni látszanak meztelenségükkel, olyan fesztelenek. Egy-egy vasárnapra az Iris, a Pata és a Lupsa, Monostor és Kétvízköz egymásra talál. Ismerkednek, barátkoznak, csakhogy nem mondják: miért is nem élhetünk mindig így pucér testtel és pucér, kiszellőztetett lélekkel? De a tilalom polipkarja és az üzleti szellem már ide is kinyúl utánuk. Némely szamosparti rét- vagy kerttulajdonos a pénzügyigazgatóságokat felülmúló számítással táblákat állít a fürdőzni jövők karavánjai elé és ravaszul csak ennyit mond:

— Itt tilos az átjárás. 2 lej büntetés.

De ez mégis enyhébb büntetés, mint a strandjegy ára. Persze mindenki bűnbe esik és bűnhődik a tábla tövében kuporgó furkósbotos csősznek. A két lej ellenében kap egy rózsaszínű üres papirost az e célra kéznél lévő blokktömbből, amit visszafelé jövet le kell adni a csősznek, különben baj lesz. Pénzhiány esetén még a kabátot is „elfogadja" zálogba.

FELLEGVÁR

NYÁRI vasárnap este az ember hátába süt a naplemente, amint kiázva, leégett, repedező bőrrel elhagyja a szamosparti fűzfakabint. Bokáig érő porban bandukol a Dónát úti gesztenyefák tikkadozó lombjai alatt vissza, a kerítések mögé. Előtte és mögötte hátizsákokkal, hurkába csavart pokrócokkal és flekkensütő rostélyokkal immár megint zsémbes arcú külvárosiak menetelnek, az út most sokkal hosszabbnak tűnik nekik, mint idejövet. Némi fájdalmas irigységgel tekintenek a gyümölcsfák közé burkolódzott nyaralók nyitott teraszaira, ahol vacsorához ülve, belvárosiak fehér inge villan a sok zöld között. Valamerről a szobák hűvös mélyéről a rádió cigányzenét szór az estbe hanyatló alkonyba. Az irigységből vágy lesz és a kerti mulatók zenés álvigsága előtt cammogó külvárosi szívében a vágy nagyobb erőre kap. Az aprópénzek foga megvacog a gyönyörtől, hogy a Törökvágáson túl már majdnem minden kerti mulató előtt megtorpanjon egy-egy csoport. Majdnem mindig a férfi szól. Majdnem mindig ugyanazokat a szavakat mondja, a majdnem mindig ellenkező asszonynak:

— Menjünk be, fiam, egy pohár sörre...

A „fiam" egy darabig ellenkezik, félmondatokkal félig kifizetett bolti adósságokra emlékeztet vagy az esedékes cipőrészletre s a hétfői koránkelésre, amely rendszerint mindig nehezebb és zsémbesebb, mint a többi. A „fiam" emlékeztet és a szemével hunyorít, de csak azért, hogy majd a könnyelmű férfi szemére vethesse: Ugye, én megmondtam, hogy ne menjünk be, amiért itt is, ott is bemennek. Mert a zeneszó száll, száll a vasárnapesti homályban és láthatatlan hurokként a nyakuk köré tekeredik és behúzza őket a fehér abrosz mellé. Az ellenállóbbak pedig erőszakolt süketséggel fáradtabban vonszolják magukat és a hátukon csak most ég igazán a napfény. Így érnek a Rákóczi út elejére, amibe a Fellegvári út zötyögős macskakövezete torkollik. Az állomás felé igyekvők itt megtorpannak, különösen a nők, akik tanácstalanul néznek a sötét Fellegvári

út mélyére, ahol magányosan vagy párosával sétáló nők szoknyája libben. Ezek a magányos nők az éjszaka szépségei s minél sötétebb az éj, annál szebbnek tűnnek. Kerülik is a villanylámpák fénykörét gondosan. Körülöttük zenefoszlányok szálldosnak. A sétatéri tó környékéről is idehallatszik a kioszki zene. Zeneszó száll a Sétatér elejéről is, a fellegvártetői Erzsébet mulatóból is, a nyitott ablakokból is. Valósággal bekerítik, útját állják a tisztességes prolicsaládoknak. Az asszony még inkább zavart, nem tudja, mit csináljon, merre menjenek, hogy az eddig féken tartott urából ki ne törjön a Szamos vizével locsolt vasárnapozó tűz...Végül akadozva mégis így szól és a Fellegvári út irányába int:

— Ne menjünk erre, fiam...

Ezzel óvatosan megkerülik a bűnös fertályt. Csak a fiatalemberek vágnak neki elszántan és közben az orruk alá mosolyognak. Majd az utca román neve szellemeskedésre ösztökéli őket és a fogaik közt ropogtatják: Dragalina. Str. Dragalina. Aztán szótagolják és végül magyarositják: Drága Lina és ezen szivből nevetnek valamennyien. A szembejövő és a járda közepén útjukat álló „kisasszonyokat" már drága Linámnak szólítják. Mindeniket, öreget, kevésbé öreget és kevésbé fiatalt, mert egészen fiatal kisasszony az nincs erre, vagy ha van, az akkor rútabb a legöregebbnél is. A szépek és fiatalok nem itt kezdik, de itt fejezik be. A felhajított kő sorsa az övék. Repülnek felfel a bárok, szállodák emeletes szobájáig s talán még feljebb, aztán lehullanak, hullanak vissza valamelyik bakának, parasztlegénynek vagy vékonypénzű ipari munkásnak az ölébe, ahol tisztán, fiatalon és egy életre tartón kellett volna kezdeniök. Most már mindegy nekik a drága Lina. Igazi nevüket úgysem használják még ők sem, talán el is felejtenék, ha a rendőrségi nyilvántartás nem juttatná eszükbe havonként egyszer. Nem használják, mert az egyszerű leánynevek tisztességüket veszitve, laposan hatnak. A vendégek nem szeretik, mert a nő magánéletére emlékeztetnek, holott a legtöbben bukott hercegnőket szeretnének maguk előtt látni, mert az iparral járó otromba lélektani felfogás úgy kivánja, hogy nemcsak a ruha és a szaj rikitson, hanem a név is. Hazugságában izgatás csengjen és bujaság! De itt a Sáncalatt a bakáknak és hasonló külvárosi nőtleneknek megfelelő a „kisasszony" titulus is. A szerelem ószerére vetett „kisasszonyokat" éppen olyan izgalommal veszik birtokukba, mint az ócskapiacról szerzett úri rongyokat. S csak

viselés közben veszik észre, hogy a nadrág ülepén kiadósan átdereng a külvilág...

És mégis a Sáncalatt áll a vásár évről évre, nemzedékek óta. Áll türelmesen, kitartóan, szilárdabban a fellegvári sziklák nál. Itt legalább egyszer életében minden külvárosi férfinek el kell haladni és meg kell állni. A székely szolgalegény első útja nem a szemben álló kupolás magyar színházba visz, hanem ide. S ha meg odamegy, akkor lenge operettrongyok alól kivillanó fehér lábszárak űzik ide, hogy ismeretséget kössön közelről is az elérhetetlen színpadi kisasszony másával... Mindenki idejön a külvárosi özvegyemberek közül is. Én sokszor láttam, mert itt születtem a Sáncalatt.

Most a kisasszonyok ablaka alatt elhaladva, óvakodom túl közel menni, nehogy berántsanak dühükben, amiért még csak nem is válaszolok hívó szavukra. Pedig válaszolni kellene nekik. Valami erőset. Biztatót kellene mondani, hogy csukják be ezeket a kis, förtelmes ablakokat, zárják be az ajtókat és kövessenek a tetőre és hengergessünk sziklákat e nyomorult, bűzös házakra, hogy legyen egyszer már vége ennek a cudar kisasszonyvilág-életnek. De ők nem ilyen szavakat várnak. Ők reggelig legalább ötször húsz lejt akarnak becsábítani az ablakon, ha lehet, még többet. Lovagjaik arcában nem a férfiasság vonásait kémlelik, talán észre sem veszik azt. Talán minden arc húszlejes cikornyáit mutatja nekik s mohón lesik, mikor jön már egy részeg százlejes ezüstképű alak, aki mellett tétlenül átaludhatják ezt a zenével zsúfolt vasárnapi éjszakát.

Egyedül megyek hát fel a Fellegvártetőre. A sziklák fekete üregeiből denevérek repkednek szét. A burjánrengetegben eltévedt gyíkok zörögnek. Néhol a sötétben valami fel-felfoszforeszkál s a burjánok, mérges bogáncsok a nadrágszárba kapaszkodva vissza akarnak rántani. A göröngyök pártjukra kelve megindulnak a cipőm alatt, mintha magukat feláldozva, vissza akarnának gurítani az aljba. Úgy látszik, már elfeledték, hogy én ismerem őket, hiszen együtt tanultunk meg lefelé hengerikázni. Hiába mesterkednek, a szülőföldemen én csak jobban tudom a járást, mint ők, hiába vadult el annyira. Szegény fellegvári göröngynépségek mindig csak lefelé tartanak s nem értik, hogyan birom felfelé a nehéz kapaszkodót. Egy betömött barlang fölött a kiugró csúcson szobrot állok s lenézek a városra. Semmiféle különösebb meghatottságot nem érzek, pedig a lábam alatti barlangban születtem. Akkor persze még sok

ilyen barlanglakó volt a sziklaoldalon. Talán a legsivárabb külváros volt ez a város szívében.

A főtéri Szent Mihály-templom tornya a város felett kékesen világító holdfényben olyan közelinek látszik, hogy szinte oda nyúlok a mutatóujjammal a toronyóra mánusaihoz, hogy öt perccel előbbre vigyem, mert késik. Mindig késik. A fellegváriak életéből biztosan lekésleltetett néhány évszázadot. Ki tudja, hány évszázadot kellene sietnie, hogy az itteni barlanglakók szétszóródott utódjai beérjék azt a századot, amiben most a főtéri transzparensek felgyúlnak és kihunynak?

A hegy lábánál a Szamos fekete vize olyan mozdulatlan, mintha elszundított volna. Hát csoda, mikor olyan magas gátat emeltek eléje, amióta elsodorta a németek fedeles pallóját? Aztán a folyóvizek is pihenhetnek néha. A Szamosnak ma amúgy is sok dolga volt. Legalább tízezer kolozsvárit fürösztött meg teljesen díjtalanul. Sőt a hálátlan külvárosiak a végén beledobálták a zsíros papírba csomagolt retek héját és a zöldhagymaszárat. Ámde az öreg Szamos bosszúálló. A sok gonoszságért cserében minden évben magába fojt egy-egy túl vakmerőt. Aztán nem is kell magát nagyon törnie. Évente akad önkéntes vízbefúló. A jövője biz egy cseppet sem kilátástalan. Csak a kősziklák merednek reménytelenül a belváros felé, amely 1928 óta mozdulatlanságra kárhoztatta őket. Roggyant inaik alá cementtel kevert malterrel raktak támfalakat, nehogy megint lavinát zúdítsanak az alanti prostituáltak házaira. Legutolsó lerohanásuk helye ma is olyan kopáron áll, mintha valami óriási borbély egyszer végigtaszította volna valami üstök közepén a nyírógépet. Nyolc embert és egy tucat házat lapítottak egyenlővé a sárga, homokos talajjal. A városi szépészet évekkel ezelőtt sétautakká akarta szelídíteni a burjános ösvényeket, de aztán a terv elsüllyedt sok más jószándékkal együtt. Ki tudja, hátha arra várnak, hogy az én szobrom ideállításával egyidőben csinálják meg a sétautakat is. Csak éppen szét ne porladjatok addig, sziklák. Most egyelőre a felhők árnyéka végigtörli őket s az ég egyre sötétebb. A külvárosok irányába futó villanylámpasorok elveszítik a támpontjaikat s ragyogó égőikkel csak függeni látszanak, mintha az égről ereszkedtek volna alá a csillagok. Nincs is az égen már egy sem. A város zakatái a csend vattáiba fúlnak, csak lent, mélyen az én ősi barlangvárom alatt csörtet a burjánok közt egy szilárdabb árnyék. Hol lerogy, hol feláll és morog hozzá dühösen.

Ej, csak nem az a vérmedve szabadult ki a titkos sziklabörtönből, ahová még 1848-ban zárták, hogy felfalja rendre a titokban bebörtönzött szabadsághősöket. Legalábbis azt hallottam egyszer kölyökkoromban egy öregembertől, hogy éjjelenként hallani az orditásukat és ki kéne szabaditani őket. Szerinte a vérmedve éjjelenként kinyújtotta nagy mancsait egyik-másik sziklarésen s ha valaki arra ment, hát nyakon csipte és megfojtotta. Bizony egy reggel a részeges Cigi bácsit szétzúzott fejjel találták meg az egyik szikla alatt. S lám, ez az alak egyre feljebb mászik, mégpedig négykézláb és akkorákat szusszant, ahogy csak az állatok fújnak dühükben. Tántorogva megáll az egyik befalazott üreg előtt s félkarral matat a köveken. Vajon ragadozó körmei karmolnak úgy a kemény sziklán, vagy csak a hulló törmelékek okozzák ezt a reszelős zajt? A sötétben még mindig nem lehet kivenni, ember-e, medve-e. Az ám, de most hirtelen letántorodik a lábáról és gurul lefelé, alig bir megkapaszkodni a burjánokban. Egy darabig igy fekszik, mozdulatlanul s végül felül. Ezúttal hangosabban mordul, hirtelen láng csap ki belőle, amit a szél rögtön semmivé szaggat. Látom, hogy azon erőlködik, hogy végtagjaiból megint lángot csiholjon, de a szél résen áll és az alak messze hajit magától valami könynyűt és részeg dadogással már kivehetően motyog:

— Eredj a francba, mamám... érted, a mélységes nagy francba...

A többi csuklásba fúl, miközben kinnal-bajjal visszavergődik iménti helyére, a szikla tövébe, ott erőtlenül elterül és mozdulatlanná válva, nemsokára mélyen hörögve horkol...

Lekúszom hozzá s akkor veszem észre, hogy a befalazott üreg kövei meg vannak lazitva s belátni a fekete barlangszájba. Rongyok és újságpapirok fehérlenek benne. A lábamnál hortyogó valaki bejelentetlen lakása lesz ez. Az örökös lakásmizériában szenvedő cigányok nemegyszer próbáltak már itt tanyát ütni, de hamar kifüstölték őket. Úgy látszik, az én vérmedvém is ide törekedett, de közben kihullott fejéből az értelem kapukulcsa. Most itt fekszik s úgy bűzlik, mint valami szeszbe mártott rongyhalom. A pálinkaszagra még kigyó talál kúszni a torkába, de nincs idő csak vele törődni, mert lent az aljban, a drága Linák közt, hirtelen rikácsolás, sikoltozás, ablakcsörömpölés, majd rendőrfütty és rohanó alakok teszik mozgalmassá a Szamospartot. A szinkör automatikus szinházablakai egyszerre csudálkozva kinyílnak és világosság néz ki a szikla-

oldalra. Az első felvonás vége lehet a Hatodik emelet című vígjátékból, ugyanakkor a Sáncalatt egy rekedt női hang visítja:

— Az orrodat, lator... az orrodat... aztán a szemedet, latorrrrrrr!

A lárma akkora, vagy a kövek túl kemények, de ez a mag nem magyarázható férfilény a szikla tövében fuldokló hörgéssel kezd mozgolódni... Fejét felüti, nem cigány — állapitom meg gyorsan s aztán egy-kettő eltűnök a közeléből, nehogy hajléktalanná tegyem jelenlétemmel, mert valószínű, többé nem mer idejönni, ha meglát. De mig én visszakapaszkodom a palotám tetejére, azalatt úgy látszik, egészen felébred és kedvet kap a szamospartiak rikácsolásától, mert egyszerre ő is elbődül:

— Eredj a francba, mamám... érted, a mélységes nagy francba, mamám...!

Aztán elcsitul a lárma, a szinkör ablakai becsukják pilláikat s kezdődik a Hatodik emelet második felvonása... Még egyszer felsikolt a női hang hosszan, borzalmasan s úgy érzem, ott röpköd tarka rongyaiban a város felett láthatatlanul s mindenhova berikoltja: Latorr... latorrr...!

AZ ELMONDOTTAK után úgy tűnhetik, hogy fölösleges lenne feltenni ezt a kérdést. Nem is akarok ismétlésekbe bocsájtkozni, azért befejezésül csak annyit: Előbb volt a belváros, a falakkal védett múlt; aztán az előjogokat élvező polgárok rendjéből kiszorulók a falakon kivül kerültek, a város hamis káprázata a falak tövébe vonzotta a falvak menekültjeit és felépültek a külvárosok. A felülről aláhullók többnyire a múltat siratják vissza, a felfelé törők a jövőbe tekintenek. Ezért, ha a külváros néha torz képet tár a figyelő elé, az csak a múlthoz ragaszkodó belváros bűneit tükrözi vissza. Hiba volna tehát a torz képből ítélni. A jövőbe nézők esetlensége se tévesszen meg, mert ez a fogyatékosság csak a járni tanuló gyermek ügyetlensége. Ne közelítsenek hát részvéttel a külvárosok felé. A szamaritanizmus mit sem ér. Az atyáskodás se jó nevelő. Társadalmi kérdésről van itt szó. Ehhez pedig a szív és az értelem összefogása szükséges. A látszólag egyéni elesettek sorsában meg kell látnunk a társadalmi hibákat, éspedig az alapvető hibákat. Társadalmi életünk legkirívóbb fogyatékossága a gazdasági egyenetlenségben nyilvánul meg. Társas voltunk ezért a kényszerű egymásmellettiség jegyeit viseli magán, vagyis mindnyájan kapukulcsot hordunk a zsebünkben. Pedig a külvárosok közösségi élete, mely nagyrészt a közös munkahelyen zajlik le, az emberiség társadalmi életének átalakulását jelzi. Új közösségi viszonyok felé mutat: a munkaközösségben nyugvó testvériség felé.

Ez a testvériség egyelőre csak a nehézkes iskolaközösségben, az örömtelen gyárimunkában és a kaszárnya-kollektivumokban vergődik. Más szóval, társadalmi életünk formálisan a kollektiv termelés irányába fordult, de a javak élvezését,

a szellemi megnyilatkozást, az irányítást még mindig egyes kiváltságok szabják meg. Utóbb meg éppen azt látjuk, hogy minél inkább társadalmivá válik a termelés, a termelés célját annál inkább egy egészen totális hatalmú kis csoport szabja meg. Épp ezért a kellemesebb társadalmi összeműködési felületek is, mint a templom, színház, mozi, a könyv, a sajtó szintén csak igen ritka esetekben nyújtanak olyan élményt, ami a testvériség tudatát mélyítené el. A szakmai és politikai közösségek, ahol a tömegek önként és cselekvően kapcsolódhatnának be az együttes társadalmi teljesítménybe, egyre szűkebb határok között működhetnek. A korlátlanul működő pártokban és szakmai céhekben viszont csak marsolni, és éljenezni lehet. A kulturális egyesületek oly gépiesek s oly kasztszelleműek s a jobbak oly kevéssé megtűrtek, hogy rövid virágzásuk után rendszerint beáll a hanyatlás és lassan üres keretekké válnak. Ezért a társadalmi lény, a magasabbrendű egyén viszasüllyed az alacsonyabbrendű egyéniség állapotába. A römiasztalok, kávéházak, kocsmák közösségébe ássa be magát, s mindent, ami ezen túl társadalmi életre kötelezi, kényszerként fogad... Pedig a külvárosok kezdeményező ereje, amint azt ebben a könyvben is láthattuk, az önkéntes társadalmi összeműködés és az irányítás hatalmas képességeit árulta el. Ennek a kezdeményező erőnek kell szabad teret engedni. A kültelki világ népei a gyerek finom ösztönével rögtön visszahúzódnak, magukba zárkóznak, mihelyt nem életkörülményeikből fakadó tömörülést, illetve közösségi életet és kötelességet akarnak rájuk erőszakolni. Aki ezt nem érti meg, az ugyan egy időre leigázhatja a külvárost, de soha meg nem nyeri, s jobban teszi, ha messziről elkerüli ezt a világot.

*

Könyvem, az első kiadás idején, az előbbi intelmekkel fejeződött be. Ki vette figyelembe? Talán a román államhatalom? Nem, könyvem a hatalmon levők előtt olyan lehetett, mint viharban a madárcsipogás. Tőlük nem is vártam meghallgatást. Elég bizonyítékát adták ellenséges magatartásuknak már korábbi években is ahhoz, hogy a külvárosok semmit se reméljenek tőlük. A betiltott külvárosi munkásszervezeteken kívül az akkor hatalomra kerülő királyi diktatúra feloszlatta még a szakszervezeteket is. Még a vallásos kultúregyesületek működését is

betiltotta a külvárosokban, s még a kocsmákban is lakatot tétetett az emberek szájára. De a külvárosokra szabadított vasgárdista propaganda a végsőkig szította a nemzeti és faji gyűlöletet. Mikor aztán ez a gyűlölet már a hatalmon lévők ellen is fordult, akkor sietve megalakították a Román Nemzeti Újjászületés Pártját, a Munka és Jókedv „munkásszervezeteket". Egyenruhába bujtatták és marsokra parancsolták a külvárosiakat.

Hogy a magyarságnak se legyen panasza, részére engedélyezték az úgynevezett romániai Magyar Népközösséget. Azon belül szabad önkormányzatot ígértek. És ezt a szabad önkormányzatot azon melegében azzal csúfolták meg, hogy a Népközösség országos vezetőit a román kormány nevezte ki. Az országos vezetőknek kiszemelt egyének elfogadták a kinevezést. A magyarság felé a kinevezettek megbizatásukat ideiglenes jellegűnek mondták. Ígérték, a Népközösséget a szomszédsági tizedek alapján szervezik meg. A szomszédság tízcsaládonként tizedeseket, emezek főtizedeseket s a főtizedesek közgyűlése a helyi vezetőségeket, a helyi vezetőségek pedig az országos vezetőséget választják meg. Ilyen értelemben működési szabályzatot is dolgoztak ki. Általában demokratikus színezetűnek állították be az egész mozgalmat. Rögtön felhivást bocsátottak ki a munkanélküliek összeírására. Várandós anyáknak és munkanélkülieknek segélyt ígértek a befizetett tagdijakból. A tagdijak összegét a „néptársak" tehetségükhöz mérten saját maguk állapithatták meg. De a működési szabályzat ezenkívül gazdasági érdekvédelmet és jogi segélyt is kilátásba helyezett, továbbá munkásegyetemet, kultúrelőadásokat ígért. Öles újságcikkek hirdették, hogy a munkásság saját maga köréből munkásvezetőket választhat a népközösségi ügyek intézésére.

A külváros felfigyelt. Dörzsölte a szemét a csodálkozástól. Kicsit gyanakodott, fejcsóválva olvasta az országos vezetőség névsorát. Csupa gróf, csupa gyáros, csupa gazdag ügyvéd és földbirtokos szerepelt azon. Ezek ígérnek ennyi mindent? Tán csak nem fordult meg a vizek folyása? A lupsaiak, a patások, a kerekdombiak, a kétvizköziek felszedelőzködtek. Küldöttségeket menesztettek az országos vezetőség szine elé. Az irodák legbelsőbb szentélyébe vezették őket. Tanknyi bőrfotelekben foglaltak helyet. Kopogott az irógép, csengett a telefon s küldöttségek várták az elnök urat. Nézelődtek s láttak egy hatalmas táblát, azon lángoló betűkkel Reményik egyik híres verse:

„Testvér, ha egy a cél,
Ne nézd, hogy ki a vezér."

A külvárosiak fejcsóválva dörmögtek. És előadták, hogyan látják a célt. Az elnök úrék szorongatták a kezüket és megnyugtatták a patásokat: „mindnyájan magyarok vagyunk". A külvárosiak belefeküdtek a munkába. Könnyű dolguk volt. Valamikor a munkássegélyt is szomszédról szomszédra és gyárakról gyárakra járva szervezték. A szakszervezeti mozgalom is sok tapasztalatot nyújtott nekik. Úgy gondolták, ha a külvárosiakat igazán megszervezhetik, akkor nem lesz baj a „céllal", sem a „vezérrel". A külváros és a falu szomszédsága a tizedenkénti választásokon akarva sem választhat más vezetőt, csak hasonszőrűt. Aztán a cél tekintetében is tudják, hol szorít a cipő. Én is így kaptam főtizedesi megbízatást a szomszédságtól. És jártuk az iszonyú nagy sarakat a külvárosok külvárosaiban. Megszerveztük a szomszédságot, s nem véletlen, hogy épp azokban a fertályokban szerveződött meg a legkorábban, ahol valamikor a Munkás Segély és a szakszervezetek tagjai laktak nagyobb tömegekben. Ezalatt a belvárosban a volt magyarpárti vezetőkáderek és a Népközösség kinevezett vezetői között torzsalkodás dúlt. Elfeledkeztek a „célról", nagyon is a „vezéreket" nézegették. Már tudniillik azt, hogy miért Ő és miért nem Én vagyok a vezér. De az irigyelt vezérek sokkal jobban megijedtek a szervezési munkába buzgón belefekvő külvárosiaktól, mint a gáncsoskodó magyarpártiaktól. Pár hét alatt legalább kétszáz külvárosi főtizedest választott a szomszédság. Hozták a munkanélküliek névsorát és a tagdíjakat. Várandós anyákban sem volt hiány. De különösen sok volt az olyan magyar család, amelyiknek a kenyérkeresőjét behívták sáncot ásni, követ törni, utat építeni Beszarábiában. Az itthonmaradottak egy bani segélyt se kaptak az államtól. A behívott férfiak napi ötven bani zsold fejében a saját ruhájukat rongyolták a „zónán". Tetvesen kerültek haza néhány heti szabadságra. Munkát pedig nem kaptak, a külpolitikai háborús események befagyasztották a vállalkozó kedvet. Ahol pedig volt valami munka, oda a hatvanéveseket és a huszonegy éven aluliakat alkalmazták. Ezenkívül dühöngött a nemzeti munkavédelem is. A kisebbségi munkást még a magyar gyárosok is sietve elbocsájtották, sok esetben még hamarabb, mint a román vállalkozók.

A külvárosi főtizedesek mindezt feltárták, a nemzeti munkavédelem alkalmazásának módja ellen mozgalmat sürgettek, lépéseket kívántak tenni a hadbavonultak családtagjainak felsegélyezéséért, de a drágaság letörése ellen is mozgalmat akartak indítani. Baj volt a drága gázálarcokkal is, a kierőszakolt hadikölcsönök is elkeseritették a külvárosiakat.

Igen, a Népközösség minden nyomorúsága kifakadt, de az országos vezetőség keveset érzett át ebből a nyomorúságból. Nem is nagyon hitte, hogy épp annyira gyászos a helyzet. Ímmel-ámmal segélyt utaltatott ki vagy ötven munkanélküli családnak, de azonkívül csak gyanakvást adott a külvárosnak. A főtizedesek személyi kérdéseit firtatva, vajon jó magyar emberek-e, meg hogy nem valami titkos politikai párt lázitóinak szegődtek be?

Vagyis hamar kiderült, hogy baj van a „cél" körül. És ebből logikusan következett, hogy a „vezérkedés" kérdése is elmérgesedett. Mikor ugyanis sor került a kolozsvári helyi vezetőség megválasztására, a közel kétszáz külvárosi főtizedes közül csak alig negyvennel tudatták a közgyűlés idejét és helyét. Ez a negyven az előkészitő bizottság tagjaival szemben függő viszonyban volt, olyan helyi vezetőséget választatott, amelyből éppen csak a külvárosi elem hiányzott. Azt a két-három külvárosi főtizedest, akik meghívó nélkül mégis betoppantak a közgyűlésre és tiltakozni próbáltak a működési szabályzattal ellentétes választások ellen, sziguranca-detektivekkel vitették el. E sorok irója az ajtónállók be sem engedték.

A külváros megfellebbezte a közgyűlés határozatait. A detektivekkel elhurcoltatott és a közgyűlésről kizárt főtizedesek jóindulatú, de kemény bírálatban részesitették a puccsközgyűlés megrendezőit. Emezek válaszként azzal vádolták meg a bírálókat, hogy osztálygyűlöletet szitanak és az erdélyi magyarság egységének felrobbantásán munkálkodnak.

De a külvárosiak tudták, hogy ezzel a váddal kiket lehet illetni. Aradon a külvárosi magyarság számarányának megfelelő vezetőséget választott, mire az országos vezetőség, néhány kebelbarátjuk kérésére, feloszlatta az aradi vezetőséget, és olyanokból nevezte ki azt, akiknek semmi közük sem volt a dolgozó néphez. De hasonló hirek érkeztek a falvakból is. Csupán Brassóban bizonyult valamivel tágabb látókörűnek a belvárosi középosztály. A külvárosi dolgozók népközösségi szervezkedésében egészséges közösségi törekvéseket ismert fel, s

beletörődött a többség akaratába. A kolozsvári puccsközgyűlésen választott vezetőség azonban hidegvérrel fojtott el minden kezdeményezést, ami a szomszédság részéről jött. Belenézett a kalendáriumba, és mivel ott éppen tavasz kezdetét írták, kijelentette, hogy nincs több munkanélküli, mert tavasszal megindulnak a nyári munkálatok. Segélyek helyett körleveleket küldözgettek a külvárosokba. Tudatták, hogy a vezetőség a körzetek számára 50 centiméter magas, 70 centiméter hosszú tizedládákat csináltat, amelyekben a főtizedes a tizedek iratát őrzi. És a tizedládát ünnepélyes külsőségekkel adják majd át a tizedeknek.

A külváros már a fogát csikorgatta. Épp akkoriban került sor a „kisiparos szakosztály" megalakítására. Az országos vezetőség a szakosztály elnökéül egy grófot nevezett ki. Az egyébként tiszteletre méltó arisztokratának állítólag annyi köze volt a kisiparhoz, hogy vidéki kastélyában néha az asztalosság körül műkedvelősködött. A szegény, sok bajjal, adókkal, hadikölcsönökkel s a kartelákkal küszködő kisiparosság hiába kapálódzott kézzel-lábbal. Az országos vezetőség saját mindenhatóságának a tudatában, intézkedéseit kritikán felül állónak tartotta. A kisiparosság szegényebb rétegei mellett maga ellen ingerelte a szakmai céhekbe kényszerített munkásságot is. A munkásság megkérdezése nélkül „munkásegyetemet" szervezett. Figyelmen kívül hagyta a Munkás Athenaeumba tömörült munkáshű értelmiségiek javaslatait. A munkásegyetem irányítására kinevezett tanárok kimerítő előadásokat tartottak — a munkanélküliségtől és mindenféle háborús nyomorúságtól meggyötört munkásságnak — a naprendszerekről. A nemzeti munkavédelem ürügyével kenyerüktől megfosztott külvárosiak közt népnevelési célzattal olyan füzeteket osztogattak szét, amelyek felvilágosították őket a „kinai ezüst" tisztításának módjáról és más ehhez hasonló „hasznos tudnivalókról". A nongyoskodó külvárosiak nevetni tudtak volna, ha a csodálkozás nem fojtja torkukon a szót. Épp ekkora tudatlanságot, ennyi tájékozatlanságot mégsem tételeztek fel a „népnevelőkről". Hát hol éltek eddig, hogy ennyire nem ismerik a munkásság helyzetét? Mikor aztán ráadásul egy szökevény szociáldemokrata ügyvédet is előadónak állítottak a munkásság elé, a hallgatóság felháborodása nem ismert határt. Nem hagyták szóhoz jutni az előadót. Irásban követelték, hogy a munkás-

egyetem vezetését bízzák a Munkás Athenaeum nevű kultúrszervezetre.

De az országos vezetőség megingathatatlannak bizonyult. Tovább haladt a megkezdett úton. 1940 tavaszán a román kormány lakbéradó bevezetésével foglalkozott. A háztulajdonosokra készült kivetni. A Magyar Népközösség egyik parlamenti képviselője, egyébként a Háztulajdonosok Szövetségének elnöke is, azt javasolta, hogy a lakbéradóval a lakókat terheljék meg. Persze, hogy örvény lett belőle. Ekkor aztán a külvárosok türelme is véget ért. Főtizedeseik útján tiltakoztak a Népközösség vezetőségénél. Kinek a felhatalmazásával merték ilyen törvényjavaslattal terhelni a városi lakosság többségét? A tiltakozást kifejező főtizedeseket a helyi vezetőség önkényesen megfosztotta eddig viselt tisztségüktől.

Ezt merték tenni, mikor a hadbavonultak éhező családtagjai már a kenyereskocsikat rohanták meg. Mikor a nemzeti munkavédelmi törvény ezrével dobálta a nincstelenségbe a kisebbségi munkásokat. Ilyen viszonyok közepette a Népközösség céltudatosabb tagjai önálló kezdeményezésekre kényszerültek. Valamiképpen kifejezésre kellett juttatni a külvárosok és a szegény parasztság tiltakozását a kibirhatatlan állapotok ellen. Ilyen tiltakozás volt az a Néptalálkozó, ami Kolozsvárt jött össze az ország minden részéből. Majd Brassóban, végül Désen történtek hasonló néptalálkozók. Ezek erélyesen követelték a magyarság emberi és nemzeti jogait. De ugyanekkor kifejezték a dolgozó magyarság azon óhaját, hogy az országban élő népekkel békében kíván élni. Megfogalmazták a Népközösség feladatát is. Ezek értelmében egyes külvárosi főtizedesek körzetükben kulturális előadásokat rendeztek. A szomszédság óhajára magam is hasonlóan cselekedtem. Petőfiről és Táncsics Mihályról, illetve a magyar szabadságharcról tartottunk előadást. Mire a helyi vezetőség engem is megfosztott főtizedesi tisztségemtől, holott erre csak a körzet tizedeseinek gyűlése lett volna jogosítva. Körzetem követelte is a szomszédsági gyűlés összehívását. Erre a vezetőség fegyelmi bíróság elé idézett, ahol azzal vádoltak, hogy a körzetemben tartott kultúrelőadáson a magyarság becsületét sértő beszédet mondtam. Hogy a magyar szabadságharcról beszélni mennyiben volt a magyarságra nézve becsületsértő, arra később a királyi diktatúra adott választ. Egyszerűen internálótáborba hurcoltatott sok más külvárosi és szegény falusival együtt, épp azért,

mert népközösségi aktivitásomban igen sok szó esett a magyar szabadságharcról. No de a helyi vezetőség ezt nem láthatta előre. Szemrebbenés nélkül vádolt és öt „feljelentőt" szembesített velem, akik állítólag hallották az én sértő beszédemet. Mentő tanúnak jelentkezett mellettem és a másik tizedes mellett körzetem szomszédsága, de még más körzetből is számosan. A fegyelmi bizottság erre aztán elhalasztotta a tárgyalást, máig is halasztja.

Körzeti munkánkat azonban megbénították. A szomszédság megkérdezése nélkül, hivatalból új főtizedest neveztek ki helyünkbe. Ennek a főtizedes úrnak napidíjat fizettek. Fenyegetésekkel csikarta ki a tagdíjakat. Míg mi igyekeztünk megszervezni a szomszédság egészségügyi, jogvédelmi és gazdasági, továbbá kulturális nevelését, védelmét, addig az új főtizedes minden népközösségi tevékenysége a régi főtizedesek rágalmazásában merült ki.

Így sorvadt el máról holnapra a Népközösség szomszédsági munkája. A város szívében viszont fényes, nagy irodába költözött a vezetőség. Szaporodtak a hivatalnokok és a körlevelek. Az önkéntes és ingyenes munkát végző külvárosi főtizedesek helyébe egyre több napidíjas kolompost állítottak be. A tetszés szerinti tagdíjak heti összegét önkényesen 10—20 lejben állapították meg, hogy lehetőleg minél kevesebben tudják megfizetni a kenyérkereső nélkül maradt családok. A munkanélküliek segélyezése összezsugorodott az „egészen megbízható nélkülözők"-re. Így alakult át alig egy év alatt a Népközösség öncélú *irodanépközösségé*, amelynek már semmi köze sem volt a magyarság eleven életéhez.

A külvárosok kiábrándultsága teljes volt. A magyarság hivatalos vezetői eddig azzal vádolták a munkásságot, hogy osztályszervezeteiben nem törődik az erdélyi magyarság egyetemes érdekeivel. Külön szervezkedéssel gyöngítette a magyarság egységét. Nos, a Népközösségen belül a munkásságnak meg kellet érnie, hogy a „vezetőréteg" éppen olyan ellenségesen állt vele szemben, mint amikor csak osztályalapon szervezkedett. Meg kellett érnie, hogy míg a munkásszervezeteit a román államhatalom zúzta szét, addig a nemzeti alapon való szervezkedést maguk a magyar vezetők tették lehetetlenné. Ebből pedig azt a tanulságot vonta le, hogy nincs mit kezdenie többé a középosztállyal s még kevésbé az azon felülivel.

A külvárosi tudja, hogy a vezető rétegek nem képesek össze-

egyeztetni osztályérdekeiket a dolgozó népével. Emez pedig saját rovására szintén nem egyezkedhetik. Ebben a lelkiállapotban érte a külvárosokat a királyi diktatúra minden csapása. Ami pedig azóta történt, nem áll módomban megírni. De egyet tudok, a külvárosiak népközösségi tanulságai ma sem halványultak el. Odafent a belvárosban, abban a bizonyos legbelső szobában ma már nem bámulják reménykedő külvárosi szemek a költő verssorait. Ma a külvárosiaknak egyetlen kívánságuk van, a lehető legritkábban zaklassák őket a felülről jövő közeledési kísérletekkel. Aki őszintén akar tőlük valamit, az szó nélkül, feltételek nélkül álljon mögéjük és kövesse őket, ahova a külvárosi tömegek öntudatosai igyekeznek.

(1937—1941)

A SZÍKI ASSZONY

A SZÍKI ASSZONYT mi egyszerűen csak Sárinak szólítottuk. Magunk között tavaszt hozó asszonynak is neveztük. Minden év márciusában kerti magvakat árult Kolozsvár piacán egészen pünkösdig. Magvai zöldbe borították városunk kis kertjeit s ő dolgavégzetten, egy halom aprópénzzel s egy tarisznyára való tavalyi újsággal megrakodva hazagyalogolt a mezőségi „Szikországba". Az idén azonban Sári asszony elmaradt, a tavasz vele volt elfoglalva. Kislányt vitt neki a két fiú mellé. Sári levéllel tudatta, hogy a kicsit ráhagyja a „testvérire", aki szintén letavaszodott, mi pedig szerezzük be őt dadának, mert „szüksig van a pizre". Megirtuk neki, hogy sehova nem tudjuk ajánlani, mert az idén a nagyságák között is divatba jött a szoptatás. Nevezetes volt még Sári arról is, hogy tőle hallottam a legőszintébb kritikát tavaly bemutatott színdarabomról. Azt mondta a benne szereplő sziki cselédlányról, hogy „a szava és a szive még csak tanál valahogy, de a testin nincs annak egy szikra sziki sem". Szelíd szemrehányással illetett, mért nem szóltam neki, szívesen kerített volna a testire „sziki gúnyát". Végül az is érdeme, hogy az enyéim bivalyszekeren mehettek hozzájuk nyaralni. Engem is biztatott:

— Vasárnapokra jöjjék ki maga is. Várni fogjuk a hegyen, mert onnét belátni Bonchidáig is. Hozzon az uramnak olvasnivalót.

Egy borús vasárnap reggel éltem az alkalommal. Válaszútig vonat vitt, azontúl pedig a lábam. Gyerekkori izgalmak és a népszínművek emléke kisért a hosszú gyalogúton. Anyám meséiben a falu mindig sok és jó gyümölccsel és farkaskalandokkal szerepelt. A népszínművekben pedig vakitóan fehér és

vadonatúj gyolcsgúnyák meg villogóra lakkozott csizmák elevenitették meg. A valóságfeltáró könyvekből ugyan volt már némi fogalmam az igazi faluról, de azért én mégis inkább a szinházi reflektorok fényében látott faluval szerettem volna találkozni. A törésig meghajlott szilvafák termése mellett nyomban az tűnt fel a Bonchidára vivő úton, hogy miért van oly sok vakolatlan és lakatlan ház errefelé?

A legtöbb kerités nélkül árváskodott, udvarát felverte a burján, az ablakok meg bedeszkázva. Majdnem mindegyik ház homlokzatán románul vagy magyarul bevágva ez állt: „Épült 1930". Általában az 1930-on felüli házakból hiányzott a lélek. Csak az idősebb korosztályokhoz tartozó kunyhókban ébredezett némi vasárnapi zaj, igen lustán. Egy pajta ajtaján tehén nézett ki s bölcsen tűnődni látszott, érdemes-e a vályúhoz járulni? Máshol éhes malacok futkostak a csirkék után. Imitt-amott eléjött egy-egy álmosképű paraszt is. Román-e vagy magyar? Nem tudtam megállapitani. Sovány és megviselt volt mindahány. Az ingük bizony nem vakított, mint a kolozsvári szinpadokon, csizmájuk sem villogott lakkosan és mintha mázsás ólomgolyók húznák le karjukat. Közben beértem egy felemás külsejű férfit. Nem tudtam, elvárosiasodott falusival vagy ennek fordítottjával lesz-e dolgom. Karjára akasztott faragóbárdot vitt. A másik karján hosszú és otromba ácsfúró lógott. Csüggedten lityegő hátizsákjából ácsvinkli szára meredt ki.

Ismerkedni kezdtünk.

Ő Válaszútról jött, a heti munka befejezése után. Tőle tudtam meg a lakatlan házak rejtélyét. Gazdáik a regáti nagyvárosokba és nagygyárakba vándoroltak ki malterra és télire valót szerezni. Ott koplalták össze ezt az elátkozott külsejű új faluvéget. 1930-tól errefelé hosszabbra nyúlt a böjt s görcsösebbé a zsugorgatás, mégsem tudnak visszatérni, hogy befejezzék és benépesítsék az új hajlékokat.

Ezalatt áthaladtunk a Szamoson. Két partján évszázados nyárfákat zörgetett a szél. Tele voltak elhagyott csókafészkekkel. Az ács szerint a csókanépség nyaralni ment a szamosújvári meg a kolozsvári szemétdombokra... Beértünk Bonchidára s a nap is kisütött a felhők közül. Egyszerre bujábbnak, zöldebbnek tűnt minden. És csak most, az alacsonyan járó felhőpárák oszladozása közben vettem észre, hogy mily sok itt a domb, illetve Sári elképzelése szerint a „hegy". Az még

hagyján, hogy sok volt belőlük, de jobbról is, balról is, szemköztről is sűrűn hömpölyögni látszottak felém, mint a tenger. Vajon melyik hullám tetején várnak reám Sáriék? Ezt elfelejtették közelebbről is megjelölni. Az ácsember igazított útba.

Ötkilométeres gyaloglással megmásztam három „hegyet". Éppen sarjúhordás volt. Egy közelben kaszáló legény nyelire állította kaszáját s míg fenkőért a csizmaszárához hajolt, addig a nap fenkövezte a kasza élit. A negyedik hegyesdombon tényleg vártak reám. A feleségem és a Sári kis legényfia jött elém. Ez az emberke nagyon bő gatyában, szalmakalapban és mezítláb fogadott. Magától értetődően elfogadta kézfogásomat s közben minden oldalról behatóan fürkészett, valósággal fel- és lebecsült. Keresni látszott ruhám mögött azt, ami nem látszik úrinak... Beszédjében az „é" hangok helyett sűrűn használta az „i"-t. Mondataiban gyakran előfordult a „roppant" és a „nyilván" szavak. A gyakori roppantozást helyénvalónak éreztem itt e folyton torlódó hegyesdombok között vivő nehéz és fárasztó úton. Hamarosan kiszedtem belőle, hogy református, de azért román iskolába jár. „Azért, mert kicsi a magyar iskola s a szegényeknek nem jut benne hely." A román iskolában volt bőven, de ott az a baj, hogy kevés a pad. Reggel hat órakor megrohanják az iskolát s valóságos közelharcot vívnak a padokért: akit kiűznek belőle, az a földön ül.

— És te sokszor ültél? — kérdeztem kíváncsian.

— Vót úgy is, de azért szépen levizsgáztam a másodikbul.

— És jól tudsz románul?

— In aztán igen a szavakat, de az értelmit nem...

Magaviseletből tízest kapott, ahogy egy „lojális kisebbségi polgártól" el is várták, a többitől azonban csak hatosra érdemesítették... „Roppant" gondot okozott Jánosnak, vajon a harmadikba beiratkozzék-e? Szívesen elmulasztaná, de félt, hogy két osztállyal nem veszik fel mészárosinasnak.

— Mészárosnak? — kérdeztem gyanakvással, hiszen nem látszott rajta semmiféle vérengzésre mutató hajlam. Kiderült, hogy nem a mesterség gyilkos remeklései ihlették meg, sosem látott marhát vágni, de nagyon szeretett volna egyszer sok húst enni. A feleségemtől aztán megtudtam, hogy az alatt a két hét alatt, amit náluk töltött, csak egyszer ettek húst, akkor is csak úgy, hogy ő főzetett. Különben Sáriék reggelire renglószilvát, délebédre a változatosság kedvéért besztercei

szilvát puliszkával, vacsorára „mogyorólevest" ettek. (A krumplit nevezik így.) Másnap ezt felváltotta a hullott almából főzött hosszúlé. Ezek után megértettem, miért tessékelt Sári oly nagyon éppen szilvaérés idejére nyaralni. Az augusztusi hónap náluk a bőség hónapja. A sziki vendégszeretet szegényes élestára roskadozott annak a hegyoldalnak (az volt az ötödik) viruló gyümölcsösében, amelyiken végül leereszkedhettünk a községbe.

A község fekvését gyönyörűnek találtam. Káprázatos színek váltakoztak a zöld oldalakon s nehéz árnyak feküdtek a házakra. A vendéglátó gazda és szomszédainak házai nem igazodtak sem a képeslapok, sem a népszínművek „takaros" házaihoz. A felszegi házak roskadoztak az aránytalanul nagy nádzsúpos fedelek alatt. A mi Sárink a híres-nevezetes Pázsint-kúttal szemben várt minket a kapuban.

*

Olyan volt ez a Pázsint-kút, mint egy menyecske. Életerős diófalegények örök hűséggel gyökereztek körülötte, föléje hajolva diót hullattak az ölébe. A felszegi emberek is hódoltak neki, kicsik és nagyok, férfiak és féltékeny asszonyok térdre borulva órák hosszat lesték, mikor merhetnek szűkkeblű könyörületéből. Mert ez a kútasszony kevés vizet eresztett s fanyar volt az íze, mint a szépkeblű, de szűktejű anyának... Aki Sáriéknál nyaralt, már hajnali három órakor arra ébredt, hogy valamelyik szomszéd bekiált az útról:

— János, felköltél-e már? Add ki hamar azt a meritőt.

A meritő egy rozsdás konzervdoboz volt, két méter hosszú zsineg lógott rajta. János persze még nem kelt fel, de azért hamar kivitte a „meritőt", ami e korai órákban hamar vissza is került, mert a kút ilyenkor pihentebb volt és aki korán kelt, bő vizet lelt benne. János, a Sári ura, számba vette a meritőt, hogy öt perc múlva már másnak szolgáltassa ki. Mikor aztán kivirradt, a sövénykerítésből kiálló ágvégre szúrta a bádogot. Ettől kezdve sötét estig onnan veszi el és teszi vissza. Aki iható vizet akar inni Felszegen, annak okvetlenül oda kell zarándokolnia a János meritőjéhez. Ez az ő elvitathatatlan tulajdona és pénzben ki nem fejezhető az értéke. Megvásárolhatatlan, mint középkorban az apáról fiúra szálló hivatalok. A János közhivatala volt ez a meritőőrzés. Erről

a merítőről tudta, hogy ő is valaki. Akinek bármilyen rogyggyant is a háza, akinek csak fél hold földje van, azért mégsem lehet csak egy kurta „isten segítsé"-vel elhaladni mellette. Igaz, a jobbmódúak így se sokkal többet mondtak neki. Legfeljebb ilyeneket szóltak be hozzá a tornácról, ahol naphosszat a szemétrevaló, rongyos csizmákat tákolja:

— Rongyosok-e nagyon, János?

— Nyilván, hogy rongyosak — felelte önérzetesen s ennél többet ő sem mondott. Minek is? Csupa hangtalan beszéd volt körülötte minden. Évszázadok óta ugyanazt beszéli környezetük, hogy rongyos, türelmes világ járja errefelé. Fejük fölött végigzúgott a tatárjárás, a negyvennyolcas idők, azután a világháború, aminek a végén a székiek a sóstóba fojtották a jegyzőjüket, aki zsarolta őket, ellopta a hadbavonultak asszonyai elől a hadisegélyt. Aztán ismét visszasüppedtek a hangtalan lomhaságba. A „jegyzőitatás" óta mindössze annyi változás történt, hogy a székieknek megengedték, saját szükségletükre ingyen használhassák a sóskutak vizét. Ilyen sós vízbe mártva eszik a hagymát vagy a hajába főtt krumplit, egyszóval mindent evvel sóznak. Az én tiszteletemre azonban két lejre borsot vásároltak a boltosnál. Ezenkívül szereztek egy marhafejet s annak kifőtt levéből laskalevest remekeltek. A lakomát főtt kukorica és kürtöskalács, végül a vendég jóvoltából egy liter kegyetlen ízű, helyi bor tette felejthetetlenné. Mondhatni, igazi nagyparádés húsvétvasárnapi ebédekre emlékeztette Sáriékat ez az ebéd. És ami még nagyobb szó, János ez alkalommal berakta az ágy alá a „nyilván" nagyon rongyos csizmákat s maga is ünneplőbe öltözött. Komoly volt és megfontolt, mint súlyos betegei közül szabaduló orvos, aki tudja, hogy a magának rabolt pihenővel nagy mulasztást követ el. Nem is csodáltam homlokráncait, hiszen szomszédai egyáltalán nem vették tudomásul a „hetedik nap" rendeltetését. Gyümölcsöt szedtek, sarjút hordtak és sanyargatták a Pázsintkutat késő estig. Amellett mindegyre beállított egy-egy bőgatyás, mezítlábas férfi és vagy újabb lábbelik megbetegedését jelentette, vagy a már kezelés alatt állók sorsa felől érdeklődött, de Sári suttyomban felvilágosított, hogy ez csak amolyan hamiskodás: tudták az emberek egy héttel azelőtt, hogy az ura ma nem fog dolgozni. Biztatott: beszéljek nekik valamit a nagyvilágról, mikor lesz még egyszer olyan jegyzőitató világ, azért jöttek azok.

Kis lámpaláz hevített, vajon hol kezdjem ki a nagyvilágot? Égen-e, földön-e, melyik érdekli jobban a szikieket? Végül egy új világteremtéssel kezdtem, egy olyan világteremtésen, ami a félholdas szegényeknek 5—6 holdat porcióz. Beszéltem a készülőfélben lévő népfronti összefogásról. Felolvastam az előkészítő bizottság felhívását, hogy össze kell fogni munkásnak, földmívesnek és a tanultaknak a nagy veszedelem ellen. Mire észrevettem, már minden közeli szomszéd ott fülelt a János tornácán. Fogta őket erősen a gondolat. Hiába jöttek utánuk villa- és gereblyenyelekkel fenyegetőzve az asszonyok, hogy ne lopják ott a drága napot, mikor az eső odaverheti a száraz sarjút. Nem mentek. Apránként belemelegedtek az eszme megvitatásába s keresztkérdésekkel alaposan megvallattak: hogyan képzeljük mi el azt a dolgot a földművesek és a városi munkásság összefogásával s mily módon fogja ezt a kettőt kisegíteni a „tanult úri nép"? Én persze gyönyörűen elképzeltettem velük ezt a kisegítést. Segített nekem egy orosz fogságot végigszenvedett s a forradalmat végigharcolt ember is, volt példája bőven, egy másik azonban hitetlenkedve sóhajtott:

— Kár, hogy a város messzi esik tőlünk, mi nem mehetünk el arra a találkozóra, s biztos kifelejtenek minket a hasznából. Úgy járunk, mint a régiek a deszkaárulással.

Valamelyik Jókai regényben olvastam, ha jól emlékszem, hogy a szikiek valamelyik fejedelem idejében azt kérték egy izben, őnagysága mondja ki, miszerint Kolozsvár ezután csak harminc kilométerre legyen tőlük. Ezt állítólag azért kérték, mert csak harminc kilométeres körzetben volt szabad deszkát és fát árulniok. Fejedelmi rendelettel próbálták közelebb parancsoltatni a nagyvárost.

E távoli múltra nézve kezdtem faggatni Sárit, de ő mit sem tudott erről a fura kérésről, aztán nincs is a közelükben jelentősebb erdőség. Azt viszont Sári nagyon is jól tudta lába révén, hogy Kolozsvárig negyven kilométerre becsülhető a gyalogút. Sok türelme azonban nem volt a kilométerek bolygatásához. Ehelyett egy kis falunézésre sürgetett bennünket s igen buzgón magának követelte az urától az „idegenvezető" tisztét. Gyönyörűen kiöltözött, csizmáját egyéb híján a kürtőből vakart és vízben feloldott korommal fényesítette ki. Az urát újságolvasásban felejtve, leereszkedett velünk a kanyargós úton a községbe. Azt már vettem észre saját portáján is, hogy igen nagyra van velünk. Most a feleségemet a szomszé-

dai előtt önkényesen éppenséggel nagyságos asszonynak léptette elő, míg ő egyszerűen csak keresztnevén szólította. Szegény és egyszerű szomszédai minden további nélkül tudomásul is vették a nagyságos rangot és a Sári ehhez való bizalmas jóviszonyát, de ahogy lennebb értünk s a házak elmosódtak, a kapukban ülő gazdák nem nagy ügyet néztek ki belőlünk. A portáik előtt vasárnapozó módos gazdák és gazdánék öltözéke ugyan semmivel sem volt szebb a Sáriénál, de arcuk jóval pirultabb és teltebb volt, korántsem oly kimerült, mint az övé. Müértő szemükben a mi városi, olcsó munkásrongyaink értéke jól alászállt s a nagyságos megszólításban ugyancsak érződött a megerőltetés. Sárit módfelett bosszantotta ez az értékcsökkenés. Minden lehető kifogást felhozott, hogy eltántoritson minket a pöffeszkedőkkel való szóba elegyedéstől.

— Ezek nem tudják megbecsülni a tisztességes embereket — kezdte bemártogatni előttünk valamennyit. De az egyik porta előtt hiábavalónak bizonyult minden mesterkedése. Itt nemcsak szóba kellett állnunk, hanem be is kellett térnünk, mert kolozsvári piaci ismeretségre bukkant a feleségem. Ahogy beléptünk a házba, nyomban megértettem Sári ellenkezését. Ez a ház éppen akkoriban épült újjá egy nagy „égés" után. Közadakozásból cserépfedeles, pádimentumos hajlék vedlett a régi házból. A berendezés rendes asztalosmunka volt, a menynyezetig vetett ágyon diszes varratú huzatos párnaemeletek kellették magukat. Virágos cserépkancsók és tányérok csüngtek a falakon. A testes ládák meg egyebeket sejtettek velünk, mindazt, ami hiányzott Sáriéknál. A nemrégen mázolt mestergerendák azonban erős karbolin szagot árasztottak. Sárit szemmel láthatólag nyugtalanította az én párnák iránti érdeklődésem, azt hitte, evvel lebecsülöm az ő szegénységét, grimászkodni kezdett, s hol felugrott a kicsi zsámolyról, hol meg leült s tüntetően hangoztatta: „milyen kiálhatatlanul büdös van ebben a lyukban". Mikor aztán a háziak fekete búzakalácccsal megkínáltak minket és a gazdáné ténsasszonynak szólította a feleségemet, Sári végérvényesen felpattant a zsámolyról. Arca egyszerre visszanyerte leánykori szépségét és felháborodva utasította vissza a „ténsasszony" titulust. „Mit gondol Gergely ninim, nem tojásos zsidónival beszil, még csak nem is kezil ölben hordó dámával." Végül is felsorolta a mi összes „nagyságosra" feljogosító érdemeinket. Nagy nehezen kiegyez-

tünk vele: egyszerűbb lesz a rangkérdés, ha simán csak a nevünkön szólítanak. A savanyú béke helyreálltával elfogyasztottunk egy-egy darabot a búzatortából, ami száraz volt, mint a szikla, s a dióbelek olyan kiszáradtan kövesedtek benne, mint a kolozsvári Fellegvár kőzeteiben az apró tengeri csigák.

Mikor eltávoztunk innen, Sári a szemünkre vetette, hogy többre is becsülhetnénk magunkat...

(1938)

SZILVÁSI BÁCSI RÖVID SZENVEDÉSE

VÉLETLENÜL tévedtem a gyászoló utcába. Az egyik ház léckerítésén aranysujtásos fekete drapériát duzzasztott a forró, de lomha szellő. A tüzes napgolyót az ember a fejére érezte nehezedni s gyakran nyúlt tarkójához, nehogy lángra lobbanjon a haja. A földön lepényt lehetett volna sütni, úgy tüzelt, akár egy kemence lapja. Könnyü lehet ilyenkor gyászolni — gondoltam —, hiszen az ember minden porcikája könnyezik. Vasárnap délután lévén, biztosra vettem, hogy csak munkásember halhatott meg ebben a külvárosi utcában. S ezt rendjén valónak találtam. Utóvégre a halál elég ünnepélyességet hordoz magával s a munkásember csak a pirosbetűs napokon temettetheti el magát kellő számú gyászolóval. De az már gyanúsnak tűnt, hogy dolgozó ember nyár közepén, tudniillik szezon idején haljon meg. A gyászjelentést elolvasva, a gyanúm csak elmélyült. Szilvási János földész volt. A tornácos gyászház s az udvar végén égnek álló szekérrúd, valamint a szekér formája sejtette, hogy hóstáti földész lehetett. Na, itt aztán igazán nem lehet szó természetes halálról. Ezt látszott megerősiteni az is, hogy a Szilvási bácsi neve alá oda volt irva: „Életének 56-ik évében s 30 évi boldog házasság fordulóján rövid szenvedés után lelke az Ur szine elé járult". Mikor aztán azt is elolvastam, hogy négy leány gyászolja, a *rövid szenvedést* teljesen kétségbe vontam. 56 évvel és 30 évi házassággal, négy leánnyal s ráadásul nyár közepén nem lehet meghalni rövid szenvedéssel, mégha sziven szúrják is az embert! Az utcaajtókon ki-be jövő-menő szomszédok elejtett szavaiból csakhamar kivettem, hogy Szilvási bácsi rövid szenvedése az „ágyban, párnák közt" esetei közé tartozik. Egy-

szóval természetes halál érte. A „természetes" szót egy szomszédban lakó szűrszabó említette, aki földet seprő trottyával a szomszéd kapuban cégtáblájának támaszkodva állt. Ez a szó már szinte felbosszantott, mert a rövid szenvedés szerintem ellentmond a természetesnek is. Ennek a végére járok — határoztam el. S a közeli villanyfának támaszkodva vártam és lestem a gyászdrapériás kaput, hogy kitáruljon előttem a titok...

Kis idő múlva nagyobb csoport férfi, hóstáti földészek, iparos és munkás külsejű emberek jöttek ki a gyászházból. Mindenik szép tiszta s frissen vasalt, enyhe szódaszagú zsebkendőt szorongatott a kezében. Arcfintoraikból ítélve inkább az orruk előtt tarthatták eddig, vagy az izzadságot törölték. Könnyekről ugyanis nem lehet szó, mert kemény, száraz arcukon nem látszott semmi meghatódottság. Inkább amolyan mélyenszántó tűnődés vont élesebb ráncokat homlokukra. A további dolgomat megkönnyítette a trottyos szűrszabó, aki egy energikus markolással felrántotta a nadrágját a szíj alá és a kijövő férfiakhoz lépett. Az első téglát ő rakta le az előttem ismeretlen Szilvási bácsi élettörténetéből. Egy lyukas mellű Nacionált nyálazva, fontoskodva mondta:

— Ki gondolta volna, kérem, hogy ilyen hamar magával viszi Szilvásit az apatársa...!?

Szavait csend fogadta. Egy hóstáti földész, minden bizonnyal Szilvási rokonságából, akin majd kirepedt a feszes ünneplő, előbb lepillantott fényesre vikszolt csizmájára s miután meggyőződött, hogy az bátran helyettesíthetné az izzó nap ragyogását, gorombán odavetette a cigarettával küszködő szűrszabónak:

— Há, nem hiába volt az az apatárs román ember... — s kis tűnődés után még gőgösen hozzátette, miközben válla a bal szomszédház felé rándult — egy ilyen Bozsán...

Ekkor háttal felém fordulva egy vén ember szólalt meg. Kőmíves lehetett, mert a kabátja fel volt akadva a nadrág farzsebéből kiálló nagy, meszes collstokon. Beszéd közben úgy ütögette összeszorított öklével, mintha valami láthatatlan asztalt döngetne. Végül megfogta a hóstáti dolmányán az egyik gombot s így fejezte be:

— Akár Bozsánnak hítták, akár nem, azért mégis jó szomszédok voltak ők Szilvásival, te murkos...

— Aztán tíz évig együtt gürcöltek a vasútnál is — esett szavába egy vasutisapkás fűtő. Még mondott volna valamit, de a murkos szóra elveresedő földész csizmája dühösen villant a fűtő közelében, fojtottan kiáltott:

— Éppen ez az, hogy tíz évig együtt gürcöltek és mégis kivágták Szilvásit, mint a répát...

A szűrszabó kezében ezalatt a Nacionál kibomlott a sok haszontalan nyálazástól s nem tudni, ezért-e vagy a mély átérzéstől, nagyot sóhajtva jegyezte meg:

— Bizony én eleget csodálkoztam akkor a dolgon, hogy mit akarhatnak tőle a nyelvvizsgán, mikor a kezével dolgozott a műhelyben...

— Bizony jó keze volt neki, az istenfáját — tűnődött maga elé a kőműves...

— Mégis kivágták — ellenkezett érthetetlen haraggal a földész. — Ilyenek ezek a Bozsánék...

— Na, de azt már ne mondja! — ütközött meg a fűtő. — Nem Bozsán vágta ki. És azért nem halt éhen Szilvási sem. Én nem mentem volna az ő helyiben a vasúthoz, ha nekem is lett volna földem, mint neki. A paraszt maradjon parasztnak. Ne egye el a szegény munkás kenyerét...

— Most már eszi magát a sárga irigység, mi? — jött dühbe egészen a hóstáti. — Pedig az öreget éppen a főd ölte meg. Az a piszok főd!

— Na, na — vágott közbe békítőn a szűrszabó —, az öléshez volt egy kis köze a hatvanöt fokos szesznek is, az Omul solid (A szolid emberhez) korsójából. Emlékezzenek csak, mindig azt mondta Szilvási: reggel, délbe, este egy porció fertőtlenítő sose árt... Bottal kellett volna elkergetni azt a szolid ómot a sarokról ezelőtt tíz évvel, ma nem temetnénk...

— A szesz csak a szívit ölte — nézett félre zavartan a kőműves, akinek, úgy látszik, szintén lehettek ilyen módon szerzett szívbántalmai...

— Igen, az csak a szívit ölte — mondta utána gonoszul vigyorogva a fűtő —, a szíve pedig megölte Szilvásit...

— Mit tudják azt maguk?! — dörrent közéjük a hóstáti. — Amíg a vasútnál volt, sose ivott... Én mondom, hogy a felgyűlt bánat ölte meg, amért ráadásul ez a Bozsán fia összeadta magát az öreg leányával. És a református hitről átcsábította az ő mokány...

A szűrszabó ijedten nézett felém s lerázta az orrán csüngő verejtékcseppet s csitította a hóstátit. — Hangfogót a szájra, szomszéd. Ebbe már belé kell törődni. Utóvégre egyszer úgyis meg kell halni... Ilyen az élet. Egyszeribe vége...

Mikor az élet végére ért, hirtelen elhallgatott. Hosszú gyászfátyolban, kisírt szemekkel, talpig feketében kilépett a Bozsánék kapuján az élet eleje. Nyomban sejtettem, hogy ez csak a Szilvási lánya lehet. S az élet eleje már szembeötlően kidomborodott a gyászruhája alól. Nyomában fekete karszalaggal átkötött sárgaruhás, fiatal barna férfi jött. A szomszédok bűntudatos arccal, elnémulva csináltak helyet előttük a kapuban. Csak a hóstáti rokon maradt mozdulatlan s mérgesen sodorta amúgy is kínosan hegyesre pödört bajuszát. Könyöke súrolta a fiatal férj oldalát, aki azonban nem látszott törődni ezzel. Mikor asszonyával együtt elnyelte a gyászház fekete üregű ajtaja, a hóstáti káromkodásba tört ki.

— Há mit lehet szeretni egy református szoknyának egy ilyen izén?!

— Azt, ami nem található a másik izében — morogta maga elé a kőmíves, de látva a hóstáti indulatos karmozdulatát, gyorsan kipótolta: — Csak azért mondom, mert a mi utcánkban nem nagyon volt református izé...

Ekkor megérkezett a gyászkocsi s az utcaajtókba csődült szomszédság között most nekem is feltűnt, hogy egyetlen fiatal embert sem látni. Csupa többgyermekes családapák. Ezt a szemlélődésemet az utca végén feltűnő földész dalkar szakította félbe. Zászlóval és feketére vikszolt, fényes csizmában masíroztak Bocskai hajdú-unokái. Mögöttük izzadva kutyagolt egy csomó vén vasutasmunkás. Olyan komor ábrázattal jöttek, mintha csak arra gondoltak volna szüntelenül, holnap biztosan rajtuk a sor. Végül összeverődött egy rakás nyüzsgő-mozgó, megszeppent gyermek. Egymás közt sugdosódva, szemmel láthatólag sehogy se értették a gyászkocsi igazi és tragikus értelmét... Időközben megérkezett két koldus is... S az ő megjelenésük megint az imént vitatkozó csoport felé terelte figyelmemet. Azt hittem, újabb részleteket tudhatok meg Szilvási bácsi rövid szenvedés után bekövetkezett természetes haláláról és közelebb furakodtam. De a szomszédok most már azon rágódtak, vajon honnan a pokolból szereznek tudomást ezek a koldusok minden temetésről, hogy mindenikre elcipelik nyomorúságukat. Azt feszegették, hogy bizonyára percentre

összedolgoznak a temetkezési vállalkozókkal. Rejtélyes megjelenésüket aztán összehasonlították egy másik rejtéllyel, ami mindig jelentkezik, valahányszor gyereke születik valakinek az utcában. A fűtő előadása szerint ilyenkor már másnap pontosan hozza a postás azt a nyitott borítékot, melyben egy igen díszes nyomtatvány húzza meg magát. A nyomtatványon gyönyörű áramvonalas gyerekkocsik, pólyák, gyermekpaplanok díszelegnek nagyon udvarias szöveggel, mely gratulál az újszülötthöz és tisztelettel felhívja a boldog szülők figyelmét az olcsó bébikelengyékre s a részletre vásárolható gyermekkocsikra. Mikor a fűtő idáig ért a beszédben, a szűrszabó, akinek közbekotyogásaiból kiderült, hogy éppen most várja a hetedik gyermeket, felháborodva kiáltott fel:

— Kikérem magamnak, itt nem születnek bébik. Csak egyszerű, mocskos kölykök és nem biztos, hogy a szülők boldogok. Mi — rántotta fel megint lecsúszó nadrágját —, hogy még én vegyek nekik áramvonalas gyerekkocsit?... Majd gyászkocsit...

Kitörését az előretolakodó koldusok zavarták meg, akik igazi gyásszal az arcukon az utcaajtóhoz furakodtak. Az egyik, a férfi, valószínűleg hadirokkant, két mankó közt úgy lógott ide-oda nagy, kapásoknak való szalmakalapja alatt, mint valami harangnyelv. A koldusasszony fekete, úriasszonyos, molyrágott ruhát viselt. Az orrán koromszínű sötét szemüveg lógott. Egy lepattogzott zománcú, kicsi kék csuprot merev tartású karral magasan előrenyújtott a gyászolók orra alá, mintha könnycseppet akarna gyűjteni tőlük. Mire a kapu eleje egyszeribe megritkult s csak gyéren zörgött pénzdarab a hangos pléhbögrébe. A mankós ember időnként dühös, konkurrens ábrázattal nézett feléje. Közben nekivetette széles hátát a kapufélfának s egy útonálló ábrázatával leemelte kuszált, ősz fejéről a harangot s mankóján lógva, könyörületért esedezett, pénzt vagy életet modorban. Szerencsétlenségére éppen akkor érkezett meg a fekete fövegű református pap s mindenki megkönnyebbülten kotródott be a koldus kalapja előtt a ravatalos szobába. Én kint maradtam, bár tudtam, hogy odabent most nagyon sokat hallhatnék Szilvási bácsiról, de sejtettem, hogy az kevesebb a semminél. Hosszú és könnyfacsaró prédikáció után végre néhány ember kicipelte Szilvási bácsit abban a tölgyfatokban, ami immár őt is túléli az enyészetben. Koszorúrengeteg borította el a kocsit. A dalárda túlharsogta az asszo-

nyok sikoltozását s a vak asszony csupra is sűrűbben zörgött. A mankós is hálát morgott...

S lassan megindult a koszorúhegy. A kapukba csődült szomszédságot a menet lemorzsolta a kapufélfákról s úgy hömpölyögtek a gyászkocsi után, mintha ők taszítanák ezt a mozgó sírdombot az egészen elöl lépkedő dalárdistákkal és a zászlóval együtt. Velük mentem. Kíváncsi voltam az „omul solid"-ra, akit a szűrszabó Szilvási gyilkosának sejtetett. A menet eleje nemsokára el is érte a „La omul solid" nevű sarki korcsmát. A szolid ember a kocsmáros volt, aki a nagy melegben hasig kigombolt ingben, bűntudat nélkül, izzadva támasztotta az ajtót, egyik kezében a sörösüveg dugóját felspékelő dugóhúzót szorongatta, a másikkal pedig meghatódva vakarózott. Ennyi elég volt nekem.

El akartam maradni a menettől, hiszen többet már úgysem derithetek ki Szilvási bácsi rövid szenvedésű haláláról, de nagyon tévedtem, mert a gyászkocsi egyszer csak nagyot billent. Már úgy tűnt, hogy felborul, de aztán megint egyensúlyba került...

Megvártam a menet elhaladását s akkor az út közepén jó nagy gödröket pillantottam meg. Ezekbe döccent belé a gyászkocsi kereke. A kocsmáros látva tűnődésemet a gödrök felett, közelebb jött.

— Haj, uram — mondta —, mennyit átkozta az öreg ezeket a gödröket. Napjában háromszor, ahányszor csak elhajtott itt. Nem csudálnám, ha most is morog a városi tanácsra a koporsófedél alatt. Igazán könnybe lábadt a szemem, amikor tegnap kihúztam nevét a kontókönyvből...

Elköszöntem a derék embertől s most már mindent tudtam a rövid szenvedés után elköltözött 56 éves Szilvási bácsiról.

(1939)

AZ ELMÚLT HÉTEN levelet adtam fel az állomáson. A harmadik osztály váróterme'n áthaladva, meglepő beszélgetésre figyeltem fel. Az egyik sarokban vonatjukra várakozó földmű-vesek arról vitáztak három munkáskülsejü férfivel, hogy van-e magyar szabadság? Az egyik szucsági nagybajuszos gazda azt hajtogatta, hogy van egy kicsi. A munkások egyike viszont azt ismételgette, hogy csak félkicsi az.

— Tán még annyi sem — tette hozzá a másik munkás elgondolkozva.

— Há' mért? — heveskedett a szucsági. — Most jöhet-mehet, ahova akar. Beszélhet magyarul bátran. Senki sem veri be a fogát érte, mint a román világban.

— Az igaz — bólintott a harmadik munkás. — De amig csak 15 pengő a heti kereset, addig félmagyarok vagyunk. Nem jut egy újságra. A gyermek is csak négy osztályt járhat. Pedig annyival még inasnak sem veszik fel. Aztán az egyik komámat már nem akarják dologba fogadni, mert 45 éves. És most a románok fogát verik ki, ha a maga nyelvén mer szólani. Mind kell félni, hogy minket is háborúba rántanak a . . . a izék. Ezért nem hiszem én, hogy a zászlókkal visszatér a szabadság is.

— Miféle zászlókkal? — vegyültem közéjük érdeklődve. Meghökkenve hallgattak el. A szucsági ember gyanakodva nézegetett.

— Az úr tán csak nem afféle? . . . — kérdezte elutasitón.

— Milyen az az afféle? — kérdeztem csodálkozva.

— Hát aki bajt csinál a szegény embernek, amért hangosan mer gondolkozni. De mi nem is gondoltunk olyasmit . . .

Csak arról szavaltunk, hogy miért nem hozzák már haza azokat a szabadságzászlókat az oroszoktól? Csak nem ettünk bolondgombát, hogy ne fogadjuk el, ha kínálják. Szeretnénk mi is látni azokat, hátha jobb világ lesz tőle... Ez az ember — mutatott a munkásra — erre mondta, hogy...

Ekkor berobogott a vonatjuk s rögtön faképnél hagytak valamennyien. Elgondolkozva jöttem ki az állomásról. Tényleg, miért is késnek azok a 48-as honvédzászlók, amit a Szovjetunió oly jóakarattal adna vissza Magyarországnak? Mintha a kormány nem lelkesedne e valóban nagylelkű ajánlatért... Igaza van a szucsági embernek. Nemzeti öngyilkosság számba menne visszautasítani a honvédzászlókat egy olyan birodalomnak, mint az oroszoké. Szovjetköztársaságuk a mi nemzeti függetlenségünk tiszteletben tartását kívánja jelképesen kifejezni a fogságban tartott zászlók hazaengedésével. Nekünk pedig ugyancsak szükségünk van ilyen tiszteletre és barátságra. Ki tudja, mit hoz a holnap?... S aztán a 48-as szabadságzászlók visszatértével ideje volna már újult erővel számba venni, vajon hány pont valósult meg a Márciusi Ifjúság 12 pontja közül? Néhányat még hozzá is írhatnánk.

Erre gondolhatott az állomáson vitázó munkásember is. És nincs talán igaza? És mennyire igaza van a szucsági földművesnek is! Valóban szeretnénk mi erdélyiek is megtapintani azoknak a viharvert zászlóknak a szent szövetét. Hiszen Petőfi Erdély földjében nyugszik. Közeleg a fehéregyházi gyászosvégű csata századik évfordulója. Akkor ünnepelhetnénk meg Petőfihez méltóan a százéves fordulót, ha a hazatérő zászlók alatt addigra kivívnánk azt, amiért Petőfi életét adta, — ha költészetét valóban valósággá változtatnánk. Küzdünk érte, hogy így legyen és sóvárogva várjuk a zászlók hazatérését. Várjuk és sürgetjük.

Utóirat: A cenzúra véleménye nem egyezett az enyéminel...

(1941)

A BÉCSI DÖNTÉS hire a caracali internálótáborban ért. A tágas kaszárnyaudvar köré emelt magas deszkakerítés fatornyaiból gépfegyvercsövek meredtek reánk. A hitlerizmus ádáz ellenségeiként internáltak oda bennünket. Tudtuk tehát, hogy a bécsi döntés milyen végzetes következményekkel jár majd az érdekelt két ország, főként pedig Erdély népeire. Az első napokban azt hittük: Románia nem fogadja el a döntést. Rá kellett jönnünk azonban, hogy arra a Romániára, amelyik ezt a döntést visszautasíthatná, a fasiszta rendszer gépfegyvercsövei merednek. A döntés következményeit egyelőre csak a lágerparancsnokok sűrűbb dühkitöréseiben észleltük. Aztán fokozottabb mértékben kezdtük érezni, mi északerdélyiek.

A diktátum napjától kezdve már nemcsak a Déli Kárpátok, nemcsak az internálótábor szöges drótsövénnyel magasított deszkakerítése választott el életünkért rettegő családjainktól és küzdőtársainktól, hanem egy képtelen országhatár is: „a bécsi határ". Érezni kezdtük hatását a tábor izgatottabbá váló hangulatán is. Nem egy olyan északerdélyi magyar kispolgár került közénk, akinek semmi köze sem volt az antifasiszta mozgalomhoz, csak valamelyik túlságosan soviniszta csendőrőrmester bosszúja juttatta hűvösre. Ezeknek a bécsi döntés hirére felcsillant a szemük. Ezek egyszerre büszke magyar állampolgárokként kezdtek fészkelődni. Védettebbnek hitték magukat, rózsaszínűnek látták a jövőt, ami rögtön felingerelte a hozzájuk hasonló románokat. Követelni kezdték a láger kommunista vezetőitől: tegyünk lépéseket hazabocsátásuk érdekében. Félős volt, hogy az addig jó egyetértésben élő láger belső

rendje, melyet mi szerveztünk meg, felborul. Itt is, ott is izgatottan vitatkozó kis csoportok verődtek össze. Ha nem vigyázunk, hamarosan közénk dörrenhetnek azok a hidegcsövű gépfegyverek. A parancsnok lesve leste erre az alkalmat. Úgy vélekedtünk, hogy ha csak egy lehetőség kínálkozik ezeknek az északerdélyieknek az elengedésére, azt ki kell próbálnunk, hadd szabaduljon meg a tábor az izgága elemektől. Ha már a többi nem szabadulhat, legalább őrizhessék meg a belső fegyelmet. Kihallgatásra jelentkeztünk.

A román elvtársak semmiféle sovinizmust sem láttak abban, hogy utóbb mi, elvtársak is haza akartunk jutni. Velünk együtt úgy vélekedtek: többet ér egy szabadon járó antifasiszta tíz bebörtönzöttnél.

Sejthette ezt a dereshajú, folyton fenyegetődző lágerparancsnok is. Egyáltalán nem volt hajlandó továbbítani követelésünket a belügyminisztériumhoz. Fel volt háborodva kívánságunk miatt. Minket okolt a bécsi döntésért. Az új világháborút is a mi rovásunkra írta. Ha Románia végromlásba jut — mondotta —, az is a kommunistáknak, illetve a zsidóknak lesz tulajdonítható. Zsidóknak, legalábbis „zsidógondolkodásúaknak" ítélt bennünket.

Ha rajta múlik, ott pusztulhattunk volna egytől egyig. Főhadnagy korában, 1918. december 13-án ő vezényelte azt a századot, amely sortüzet adott a bukaresti munkásokra.

Az ezredes úr dühére azonban csendőrfedezettel mégis elindítottak bennünket Kolozsvárra. De Tövisen vonatunk elakadt, minden vágányon öt-hat vonatszerelvény vesztegelt egyvégtében. Az állomás környéke, a kis város, a közeli mezők és szántóföldek feketék voltak az odazsúfolt embertömegektől. Ebben a zúgó, torlódó, folyton ide-oda áramló emberhullámzásban meglepetésemre édesanyám bukkant elém. Mint kiderült, húgomhoz igyekezett Vajdahunyadra. Itt aztán elakadt, sem előre, sem vissza Kolozsvárra nem tudott már menni. Egyáltalán nem sírta el magát, mikor annyi idő után csendőrszuronyok között látott viszont. Az öregasszonyt becsempésztük magunk közé a sorba. Ahogy mi eljutunk Kolozsvárig, ő is eljut valahogy.

Tövisen hatalmas CFR-teherautó állt elő s minket abba zsúfolva tovább vittek Tordára. A teherkocsi orra vadul túrta az országúton szembehömpölygő menekülők tömegét. Mi egy-

másba préselődve, szorongva néztük az elkeseredett arcokat, hátukon cipelt batyuikat, árokba fordult szekereiket s a Torda határában kigyúló nagy máglyákat, melyeknek lobogó világánál a hajléktalanná vált északerdélyi románok táboroztak. Egy másik, de kisebb népáradat velünk egy irányba sodródott, délerdélyi magyarok és hazatérő északiak. Ezeknek az arcán rejtett öröm lappangott, azt hitték, felszabadult hazába és derűsebb jövőbe igyekeznek. Szánakozva figyeltük őket a ponyva nyílásán. Előre láttuk, hogy ezzel az örömmel nem lesz könnyű szembeszegezni a kijózanító valóságot. Tudtuk, fel kell majd tárnunk előttük a bécsi döntéssel felidézett veszedelmet, ki kell majd ábrándítanunk őket, ha maguktól is hamar ki nem ábrándulnak.

Szuronyok közé szorítva sejtettük, hogy szabadság helyett Kolozsváron esetleg már kakastollas csendőrök várnak minket és őket. Tordán azonban majdnem teljesen elakadtunk. A sziguranca emberei nem akartak tovább engedni. Mint utóbb kiderült, a közöttük szájaskodó vasgárdista elemek azt tervezték, hogy csak a Feleki Tetőig visznek s ott golyószóróval lekaszálnak valamennyiünket. Szegény anyám, mily gyanútlanul lapult közöttünk, mily kicsin múlott, hogy életét ne ott végezze a nekünk szánt gyilkos golyók tüzében. Tragikus vég lett volna ez számára. Örökké intett, ne törődjem más bajával, őrizzem magam a családom boldogítására s hagyjam a többieket, járják a bolondját, ahogy nekik tetszik.

Éjfél után mégis épségben beérhettünk a vaksötét Kolozsvárra. Mily nyomasztó csend fogadott a városban; pedig ezen az éjjelen kevesen aludtak. A megkótyagosodott emberek balga örömüket dugdosva izgatottan virrasztottak, a helyben maradó románság pedig zokogó fájdalmát fojtotta álmatlanul a párnák közé. Az alku szerint kísérőinknek a néptelen Nemzeti Színház tájékán szélnek kellett volna ereszteniök bennünket, ki-ki húzza meg magát reggelig, ahol tudja, aztán szóródjanak haza Szatmárra, Nagybányára, Désre, Nagyváradra, mindegyik oda, ahonnan elhurcolták. Közben azonban a sziguranca emberei meggondolták magukat. Egy órával azelőtt minden aggály nélkül halomra lövöldöztek volna bennünket, most egyszerre lelkiismereti kérdést csináltak belőle, hogy valakinek hiánytalanul számba adjanak, nehogy őket számoltassák „a bevonuló magyarok", ha netán valami baj ér minket a ki- és bevonuló sereg forgatagában.

Behajtattak velünk a főrendőrség udvarára. Azt már birtokába vette a város „jó magyarjaiból" alakult nemzetőrség. De még ott táborozott egy kis román csendőrkülönítmény is. S ennek köszönhettük, hogy másnap délelőtt nem kerültünk máris az esernyősen bevonuló M. Kir. Rendőrség politikai nyomozóinak a karmai közé. A nemzetőrség parancsnoka nyomban fogdába akart dugni bennünket és ezt oly nagy dérrel-durral próbálta, hogy a csendőrkülönítmény parancsnoka dühbe jött. Fogadkozott, hogy itt reggelig ő az úr élet és halál fölött. Mi is segítettünk neki. Követeltük szabadon bocsátásunkat. Egyesek hivatkoztak a közöttünk lévő románokra. Azokat is kiszolgáltatná a kapitány úr a Horthy kakastollasainak.

Ez az érv és a nemzetőrség parancsnokának makacskodása teljesen kihozta sodrából a sovinizmusától amúgy is füstölgő román csendőrszázadost. Megmutatta, hogy reggelig még valóban ő volt az úr a rendőrségen. Kitáratta előttünk a hátsó nagy kaput s az utcára csapatott. Menjünk, de hamar tűnjünk el szem elől és vigyázzunk, belé ne botoljunk valami cirkáló patrulba, mert akkor nem tudja, hol érjük meg a virradatot.

Csomagjaikkal loholó elvtársaim úgy szétrebbentek, hogy még kezet sem szorithattam velük. Egyeseket közülük többé sosem is láttam viszont. Csak holthirük jutott fülembe évek múlva. A DEF* kinozta őket halálra.

Csupán édesanyám maradt velem kis batyujával. Eddig még szót sem igen válthattam vele. Csak kölcsönösen aggódtunk egymásért. Majdnem kommunista fogolyként került magyar dutyiba. A sötét utcán összeölelkeztünk. Aztán elindultunk hazafelé, a távoli Kerekdomb aljára, a vasutasok külvárosába. Anyám ujjongott szabadulásunk fölött s oktatott, hogy ha már a román urakkal kikezdtem, legalább a magyar urakkal ne akasszam össze a tengelyt. Kezdjek új életet, most már lehet, hallotta a rádióból, hogy Horthy új életet ígért minden magyarnak. Azért ment volna a húgom után Vajdahunyadra, hogy hazahozza, miért maradjon román rabságban éppen ő. Mert most igazán szabad lesz a magyar.

— Igen — gondoltam bosszúsan a nemzetőrség parancsnokának fogadkozására, aki miután látta, hogy nem bír minket ott tartani, ígérte, majd összefogdostat bennünket, ahogy megtörténik a bevonulás. Tehát a szabad magyarkodást máris a

* Kémelhárító csendőrkülönítmény

bujkálással kezdhettem. Nem akartam azonban vitázni örvendező anyámmal. Minek rontsam el a viszontlátás jó érzését, főként pedig nem kívántam hangos beszéddel észrevetetni magunkat, ha netán valahol a közelben cirkál valami járőr. Nagy kerülőkre fogtam anyámat. Ő azonban biztatott, hogy most már igazán nem kell félnünk s a főutcákat kerülgetnünk. Végül is le kellett intenem: ha azt akarja, hogy hazáig vergődjünk valahogy, s ha nem akar valamelyik gyűjtőfogházban megvirradni, hallgasson, mint a sír.

Megsértődött, de ami a fő, valóban elhallgatott. Kerülő utakon szerencsésen ki is jutottunk a külvárosba. A vasúti hídon kellett áthaladnunk, innen már csak kétszáz méter választott el a mi utcánktól, rettegésben várakozó feleségemtől és fiamtól, akik úgy búcsúztak el tőlem Caracalba internálásom idején, mintha utoljára látnának. Éreztem, hogy ha a hídon szerencsésen túljutunk, megszabadultunk. A híd közepén azonban zseblámpa fénye lövellt ránk, s egy szurony meredt felénk:

— Stai, cine?! Állj, ki vagy?

— Na — gondoltam — most nekünk befellegzett... — édesanyám, szegény, egyszeribe megdermedt.

Én meg románul határozottan feleltem, hogy „om bun", jó ember.

— Az majd kiderül a fogdában — felelte a katona. S ránkparancsolt, hogy fordítsunk hátat. Ő meg arcunkba világítva megmotozott, fegyver és bomba után érdeklődve... Sokszor voltam szorult helyzetben a hatóságok előtt, de elvből soha, de soha nem próbáltam magam baksissal menteni. Most láttam anyám reszketését s féltettem a hiábavaló fogság szenvedéseitől, ezért ezegyszer eltekintettem elvemtől, szóltam a motozó katonának, fegyverünk ugyan nincs, de van húsz lejünk, utolsó pénzünk, vegye és eresszen utunkra; most érkeztünk haza messzi idegenből s nem szeretnénk csupa ártatlanul innen a küszöbről börtönbe kerülni anélkül, hogy én legalább viszont ne lássam rég elhagyott gyermekemet, feleségemet, anyám pedig az unokáit.

A katonát meghatották az unokák, s a húsz lej is igen szívhez szóló lehetett, mert elfogadta s kis gondolkozás után eleresztett. Mi meg sebesen belefúródtunk a sötétségbe, nehogy visszahívjon, nehogy újabb járőrbe botoljunk.

Kapunk elé értünk végre s be kellett másznom, hogy a kulcsot kikérjem s anyámat beengedjem, fél karjától nem kíván-

hattam, hogy áttornásztassa törődött csontjait a magas keritésen. A dörömböléssel meg a szomszédok álmát nem kivántam félbeszakítani, jobbnak véltem a magam érdekében is észrevétlenül bekerülni a lakásunkba, minek tudják meg egyes rossz szomszédok, hogy hazakerültem; ha bujkálnom kell a bevonuló magyar rendőrség elől, miért ne bujkálhatnék itthon.

Igy szottyantunk be a mieink közé, szinte az égből, azon a hajnalon, mikor a város a Horthy-honvédség bevonulását várta.

Mi a feleségemmel gondterhelten néztünk az elkövetkezők elé. Fiunknak titkolnia kellett hazaérkezésemet, azután is magunkba kellett fojtanunk a viszontlátás örömét; a még el nem menekült román szomszédok nehogy azt higgyék, hogy mi is Horthynak örvendünk.

Mig mások nemzeti kokárdásan már kora délelőtt kimentek ujjongani a honvédségnek, mi otthonmaradásunkkal tüntettünk; mi egészen más felszabadulásért küzdöttünk, mint amit ezek ünnepeltek. Hogy adhattak volna igazat nekünk, mikor a város magyarsága örömmámorban úszott s a hazafiaskodó kis és nagy szónokok azt hirdették: lám, még a románok is belátták Magyarország igazát...

A rendezetlen állampolgárságú magyarok csak azt látták, hogy bizonytalan állapotuk egycsapásra megszűnt, a nyugdijukat hiába kérők meg abban biztak, hogy a magyar államban visszakapják járandóságaikat, a nyelvvizsgákkal elbocsátott tisztviselők és vasutasok pedig visszanyerik állásukat és azután szabadon beszélhetnek és iskolázhatnak magyarul. Hogy a románok ugyanakkor mindezt a szabadságot elveszitik s hogy mi következik ebből, arról nem akartak tudni, mások meg éppenséggel helyeselték, sőt követelték a románok jogfosztását. Egészen kevesen meg abban biztak, hogy a magyar állam bölcsebb nemzetiségi politikát fog folytatni a románokkal.

Örömteli várakozással s gyanútlanul néztek a jövőbe. Nem birták elhinni, ha azt mondottuk, hogy Magyarországra nem áldás, hanem történelmének legnagyobb szerencsétlensége zúdul majd a bécsi döntés miatt. Hagytam hát a meddő vitát velük. Beláttam, hogy ezeket már csak a minket igazoló események birhatják jobb belátásra.

Az események nem is várattak soká magukra. Előbb csak apró, jelentéktelen dolgok keltettek lehangoltságot, affélék például, hogy a városi hivatalokban megleckéztették a „felsza-

badult" magyarokat, miért nem szólítják méltóságos úrnak a polgármestert és miért nem nagyságolják a tanácsos urakat. Eleinte mindenki örömujjongva fogadta a Délerdélyből hazaérkező rokonokat, de ahogy mind szaporábban jöttek és rátelepedtek az itthoniak nyakára, s nem találtak számukra munkát, hivatalt s csakhamar lakást sem, dühös kifakadások estek már itt is, ott is. Hiába zúgolódtak, az áradást feltartóztatni már nem lehetett.

Sok családhoz hazaverődtek a szétszórt sógorok és az öcsémek meg a bátyámok. Akikről már régen megfeledkeztek, vagy akikkel csak hébe-korba váltottak levelet, egyszer csak beállítottak felbatyuzva vagy teljesen batyu nélkül, pénz nélkül, két-három gyerekkel. Ilyenformán nálunk is összeverődött a huszonkét év alatt szétszóródott család. Hamar megállapítottam, hogy az elmúlt két évtized alatt se lettek sokkal szegényebbek, mint amilyenek 1918-ban, az első főhatalomváltozás idején voltak. Ez elsősorban saját testvéreim esetében volt igen szembetűnő. Apánkat az első világháború nyelte el, édesanyánk jobb karját 1917-ben a hadimunka tépte le a csermalomban.

Városi munkásnépek voltunk egytől egyig, falun nevelődött édesanyánkkal az élen. Vagyonként csak egy betelt sírhelyet tartottunk számon a házsongárdi temetőben. Rokonságunk élt Udvarhely megyében és Vajdakamaráson. Budapestre is felszármaztak néhányan. Ezek ott állítólag meggazdagodtak s ezért nem adtak hírt magukról, hisz a nagy szegénység a nagy levéliró. Az Udvarhely megyei rokonok falun rekedt serege kisbirtokos székelysorban tengődött. Öcsém és sógoraim egyforma mesterséget tanultak. Valamennyien magyar feleséget szereztek maguknak. Velük vagy nélkülük, de mindegyik bejárta a román ókirályságot. Húgom, a legkisebb, román fiúba szeretett belé. Neki, ahogy édesanyám mentegette, már pici korában is örökké csak a „maradék" jutott. Gabi esetében ez túlzásnak bizonyult, ő igazán nem volt maradék embernek mondható. Derék villanyszerelőnek tartották. Amikor összeismerkedtünk, ő bizony magyarul is helyesebben írt és olvasott bármelyikünknél. Öt osztályt végzett magyar gimnáziumban. Nekünk 4—5 elemi osztálynál többre nem futotta. Gabiról csak akkor tudtuk meg, hogy román, mikor az esketö pap elé állt húgommal. Nem törődtünk vele, sosem éreztette „többségi" voltát. Édesanyám meg titokban avval vigasztalta magát: az

a magyar lány jár jól Erdélyben, aki román embert kap magának. A románok előtt nyitva áll minden ajtó.

Gabi azonban nem vette észre a nyitott ajtókat. Mesterségén kívül csak a gyerekszaporításhoz értett s nem jutott ideje vagyonszerzésre. Román származásával csak a vajdahunyadi Állami Vasgyárig vitte fel. Valami almesterfélének léptették elő. Igazgatója azonban hála fejében esténként és vasárnap befogta gépésznek saját mozijába, cserébe a húgomék ingyen mozizhattak. Gabit közben egy korábbi áramütés következtében mindegyre hevesebb szívgörcsök teperték le. Egészsége napról napra romlott, amit keresett, patikára ment el. Húgom ennyire vitte kisebbségi sorban „többségi" férje mellett.

Legnagyobb öcsém Konstancában szobafestő mesterré koplalta fel magát. Eljövetele napján volt 16 darab kétágú létrája, 30 darab festékesvedre, vagy 5 meszeshordója, néhány tucat falimintája, örményszármazású szamosújvári magyar felesége, két elrománosodott gyermeke, szoba-konyha bútora s négyhónapi lakbérhátraléka. A lakbérhátralék azalatt keletkezett, míg öcsém Besszarábiában földet talicskázott a hírhedt Károly-erődökhöz, amelyeket magunk között tetű-erődöknek neveztünk, lévén ott annyi e férgekből s oly nagyok, hogy szinte elhordták kezünk ügyéből a lapátokat is. Öcsém — ahogy ezt egy hónapig magam is tettem — saját ruhájában, saját cipőjében, napi 50 bani zsoldért dolgozott. A felesége és két gyereke azalatt segély nélkül éhezett Konstancában. Mikor öcsémet hazaengedték szabadságra, mezítláb állított be, ruhája meg rongyokban fityegett róla. Sanyi öcsém fejcsóválva nézett körül, hogy cipőt szerezzen magának. Jóformán még fel sem húzta, a lakbérhátralék letörlesztéséhez még hozzá sem kezdhetett, mikor egy októberi napon durva csendőrkezek rázták le a létráról.

— Haidi! — Pakoljon és takarodjék haza Kolozsvárra. Nem sok pakolnivalója maradt. Bútorai, létrái, vedrei és meszeshordói, egyetlen jó ruhája, huszonkét évi szerzeménye ottmaradt a négyhónapi lakbérhátralékba. Rongyosabban került haza, mint ahogy elindult. Erősen tűnődött magában, érdemes-e ismét felruházkodni, más bútort szerezni. Ki tudja, mire összeszedi magát, hátha ismét pucéran menekülhet valamerre.

A változásnak örvendő kisebbik öcsém élete is felborulóban volt. Ő is szobafestőséget tanult. Betársult egy fiatal román

festőmesterhez. Jól megférték egymással, igazságosan osztozkodtak a kereseten, de a magyar kuncsaftoknak a bécsi döntés után egyszerre eszükbe jutott, hogy ők román mesternek nem adnak munkát, az iparhatóságok meg az iparigazolványát kérték vissza. Végül is a fellángoló „magyar-pártolás" lehetetlenné tette, hogy kisebbik öcsém továbbra is együtt vállalkozzék román szaktársával. Az megbántva és nemzeti érzületében megsértve végül is haraggal vált el tőle.

Híre jött, hogy amoda át Délerdélyben, Vajdahunyadon Gabi sógort kezdik marni a húgom miatt. Kidobatják a vasgyárból, ha megtartja magyar feleségét. Így felhősödött el még előbb csak saját családomban, aztán felhősödni kezdett feleségem családjában is. Bukarestből futni kellett bátyjának is. Ingóságait bevagonírozta. Ő szerencsésen meg is érkezett feleségestől, holmija azonban ma is útban van valahol. A „felszabadulás" első két hetében hazatoppant feleségem öccse is. Egy évvel azelőtt, tízévi csatangolás után jövedelmező házmesteri álláshoz jutott Bukarestben. Időközben szerzett hozzá egy feleséget, egy szépen szóló hegedűt, egy harsogó tárogatót és egy rossz patefont is. Sokféle hangszerével aztán hazacsapták. Leleményes ember volt. Maradék pénzéből itthon nyomban átvette a szomszédból menekülni készülő Bánné recsegő hangú rádióját is. Aztán egész nap hol ezt, hol a hegedűt, hol a tárogatót, hol meg a patefont nyaggatta.

A szomszédoknak úgy tűnt, hogy a mi udvarunkon s főként apósoméknál folyton dáridóznak; hogy nem birunk magunkkal a „felszabadulás" örömétől. Nekünk viszont már hasadt szét a fejünk. Apósom meg szakadatlanul káromkodott s azzal fenyegetőzött: világgá fut a fia rettentő zenekara elől. Különösen a rádiót átkozta s vele Bánnét. Mi az ördögért nem viszi magával azt a ropogó masinát Romániába. És egyáltalán miért megy, cserébe biztosan hazakergetnek egyet a saját rokonaink közül.

A vérmesebb magyarok vigasztalni próbálták. Így van ez rendjén. Cserebere. Egyik ide fut, a másik meg amoda. Így lesz végre rend Erdélyben. Eltakarodnak a nem idevalók. Menjen csak Bánné is. Bánné azonban urastól együtt nagyon is idevaló volt. Egy közeli román községből származtak Kolozsvárra — vettem védelmembe őket. Úgy éreztem, már ismét vitát kezdhetek az események hatása alatt kijózanodókkal. Így érveltem:

Bánné ura megjárta az első világháború poklát. Az osztrák-magyar hadseregben szolgált. Ha úgy vesszük, védte a magyar hazát. Falun eladott földjéből vették Bánék a szomszéd telket. Hadirokkantságért, a „magyar haza védelme" közben esett rokkantságáért járó nyugdíjból és huszonkétévi koplalásával szerzett házat rája. Miért űzik hát el? Gyerek helyett, igaz, csak kutyát és macskát neveltek, de ezzel igazán senkinek sem vétettek.

Hallgatóim bólogatni kezdtek. Eszükbe jutott, hogy ezek a Bánék már a bécsi döntés előtt is mindig magyarul köszöntek nekik. Ők meg moslékot vittek Bánék disznójának. Bánné pedig disznóöléskor kóstolót adott a magyar szomszédoknak is. Ha úgy esett, apósomtól kölcsönkérte a favágó baltát. Cserébe tojást kölcsönzött a kotlók alá, vagy éppenséggel harcias, „jómagú" kakasát eresztette rá a szomszédok tyúkjaira.

Konstancából hazamenekült sógornőm, aki különben nagyon el volt keseredve, hogy annyira megkopasztva kellett hazafutniok, elképedt. Miért is kell Bánnénak menekülni? Megkérdezték ezt magától Bánnétól is. Az tanácstalanul sírdogált és pakolt tovább. — Lehet, hogy azért — mondta zokogva —, mert az uram vitte búzaszentelőkor a máriás templomi zászlót. — Sűrűn kérte a bocsánatot, ha ezzel vétettek valakinek. Egy reggel a helyébe költöző vasutasnak örökbe adta a házőrző kutyáját, macskáját meg egy másik szomszédra hagyta és elment Tordára.

Így jöttek és mentek románok és magyarok. Így érkeztek haza Vajdahunyadról is néhányan. Anyám szörnyű ijedelmére ismét rossz híreket hoztak. Gabi sógorunknak már alig van maradása magyar felesége miatt. A csendőrök folyton szidják, miért vett feleségül román létére egy „bangyin" fehérnépet. Verje ki a fogát, ha még egyszer magyarul szól, vagy váljék el tőle. És ha sem ezt, sem azt nem teszi, pusztuljanak Vajdahunyadról.

A hírhozók szerint húgomék „pusztultak" volna, de egy banijuk sem volt a meneküléshez. Ez a hír ismét felgerjesztette az egyik rokonunk gyűlöletét: — Úgy kell! — támadt anyámra —, miért is csinált a lányából „oláhnét".

— Mert szerették egymást — kiáltotta édesanyám könnyek között.

— Butaság — torkolta le anyámat a nekivadult rokon. — Hogy lehet szeretni egy ilyent?!

E vitát édesanyám egyedül csatázta végig. Hirszerző útján akadt össze evvel a megbokrosodott rokonnal. Oly felháborodva újságolta nekem, mintha én neveztem volna butaságnak a húgom és a Gabi szerelmét.

— Ha a szeretet butaság — kiáltotta —, miért rakta Isten őket egy földre, Erdélybe? Miért parancsolja, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, ha ez butaság? És még azt merik mondani, hogy ne jöjjön haza avval az „oláhval", és hogy én rossz magyar vagyok, ha pártolom. Nekem mondják ezt, Pista, a székelynek. Hát nem a székely tojta a magyart?! Hát én nem adtam fél kezemet és apátokat a hazának?

Szigorúan megkért, azért is írjak Gabiéknak. Jöjjönek csak bátran, megvédi őket a mocskos szájúaktól, ha kell, szembeszáll egész Magyarországgal. Ki hitte volna, hogy azért jönnek ide ezek a pestiek, hogy a feleséget összeveszítsék az urával, az anyát ráharagítsák a vejére, csak azért, mert...

Én írtam szívesen. Megírtam Gabiéknak, mi szívesen látnók őket, de hacsak tehetik, maradjanak ott, ne hagyják el a biztos munkát a bizonytalanért. Aki nem tud megküzdeni kenyeréért és nemzeti jogáért Erdély déli részében, az nem érdemli meg ideát az északi felében sem. Amália vállalja csak továbbra is Gabit, Gabi meg tartson ki mellette mindhalálig, mert eljön az idő, mikor édesanyám együgyű szíve szerint fog gondolkozni az egész világ Erdély sokat szenvedő gyermekei felől.

A levél elment. Anyám mindennap izgatottan és emelt fővel ácsorgott a Tordai út elején s leste a mindegyre szállingózó menekülteket, mikor pillantja meg közöttük Málikát avval a „szegény oláhval" és sóvárogva várt unokáival, De Gabiék nem jöttek meg, új hír sem jött felőlük.

Édesanyám végül is gyanút fogott, hogy nem azt írtam, amit ő kívánt S ezután már idegenekkel íratott leveleket Gabiéknak, jöjjenek már. A kész levelekkel aztán szaladt a másik szomszédba és felolvastatta magának, hátha azt írták, hogy ne jöjjenek. Nem bízott már a fülében sem, a levelet maga próbálta végigböngészni. Karhossznyira tartotta magától, vagy belébújt egészen.

Közben egy éjjel bekövetkezett az, amitől az első napoktól kezdve tartottunk. A rendőrség politikai nyomozói értem jöttek. Horthy érkezését várták Kolozsvárra. Míg a „Corvin koszorúra" felterjesztett írók udvarképes gálában az „Ország-

gyarapító Őfőméltósága" előtt tisztelegtek a Ferenc József Tudományegyetem díszes aulájában, én addig ugyanabban az utcában, a Farkas utcai fiatalkorúak fogházának egyik sötét zárkájában kuporogtam a padlón az oda befogott román emberekkel és a Caracalból szabadult elvtársakkal.

Másnap ugyan a kormányzó távozása után szabadon bocsátottak. Megszégyenitett rokonságom, különösen pedig az édesanyám komor arcáról azonban leolvastam a néma felháborodást. Tudtam, Horthy egyszer s mindenkorra eljátszotta előttük a becsületét.

Nekifogtam hát az irásnak, hogy lekoptassam a glóriát a többi „nagy felszabaditóról" is.

A Kelet Népében, Móricz Zsigmond folyóiratában a tél folyamán óvatosan már arról irhattam, ami kimaradt az erdélyi leltárból.

(1945)

KÉT ŐSKERESZTÉNY

KULVÁROSI szomszédaim magyar emberek a javából. Nem dicsekvésként közlöm ezt felőlük, hiszen ha nem felsőbbrendű tulajdonság, hogy a hal kopoltyúkkal lélegzik, akkor az sem különös erény, ha valaki magyarnak születik. Csak azért említettem szomszédaim magyarságát, mert a kövezett utcákban, amott a szemétdombokon belül mostanában, az Úr 1941-ik évében igen beteges tüneteket észlelni. Ha például két barát találkozik az aszfalton s az egyik közülük valamilyen friss hírt közöl, akkor a másik, ha a hír történetesen magyar érzelmeit kellemetlenül érinti, rögtön rávágja:

— Ezt biztosan a zsidók találták ki.

És mindaddig rémhirnek, koholmánynak bélyegzi a kellemetlen hírt, amíg csak hitelesnek mondott „jó magyar forrásból" is meg nem erősítik Hogy ez a jó magyar forrás esetleg Berlinben vagy Rómában vagy éppenséggel Tókióban ered, az nem zavarja ezeket az urakat. Hogy ezek a „források" menynyiben hitelesek, hagyjuk most. Tény az, hogy bizonyos beteges hajlamok ez évben igen elharapóztak. Továbbfertőzésüktől tartva, a gyógyítás reményében, kénytelen az ember úgy beszélni, hogy a betegségre hajlamosak is megértsék. Mivel most én is egy vaskos hírt készülök továbbadni, kénytelen vagyok hangsúlyozni: jó magyar munkás szomszédaim tudatják — ismétlem: jó magyarok —, azt állítják, hogy Kolozsvár keresztény — „őskeresztény" — orvosai között a hibbantság tünetei mutatkoznak. Bizonyítják: alig két hét leforgása alatt egy OTI és egy klinikai orvosnál észleltek hasonló tüneteket. Az első hallásra badarságnak hittem ezt a mendemondát. Utóvégre, akik ezt beszélik, kétkézi munkások és nem orvosok

Ráadásul a szóban forgó orvos ma is pirospozsgásan rendel s talán gyógyít is, szabad óráiban pedig vidáman korzózik elegáns hölgyek oldalán és családalapításra gondol.

És mégis a következőket állítják róluk:

Nemrégiben egy román munkásnak a kislánya hirtelen és igen súlyosan megbetegedett. Szülei éjfél körül arra riadtak fel, hogy sikoltozva hánykolódik az ágyban. Az álmukból felvert szomszédok ijedten szaladtak össze. Mit tehetnének? Az OTI-ban éjjeli szolgálat nincs. A mentőket nem hívhatták, a közelben nem volt távbeszélő. A külvárosok külvárosában laktak. Valakinek a szomszédok közül eszébe jutott a legközelebbi gyermekorvos címe. Az apa másfél kilométert nyargalt odáig s felverte az orvost. Az megállapította: ha egy félórával később jönnek érte, a kislány menthetetlen. A szomszédok innen-onnan összeadják az orvosnak járó borsos összeget. Másnap az apa kimaradt a munkából, vagyis egy félnapi munkabérveszteség érte. Jelentkezett az OTI-ban, az illetékes orvosnak előadta a történteket s kérte az OTI-tól a gyermekorvosnak fizetett összeg megtérítését.

— Ki az a gyermekorvos? — kérdezte a doktor úr igen szigorúan. A gondterhelt apa mondott egy nevet, mire az orvos úr felháborodva támadt rá:

— Kicsoda? Egy zsidóhoz fordult, annak akarja vinni az OTI pénzét?

— Doktor úr — a munkás elsápadt —, a gyermekem halálos ágya felett nem politizálok. Visszafizetik nekem azt a pénzt, vagy nem?

— Hogy... — képedt el a másik — egy zsidóért...

De már erre a munkás az asztalra vágott. Visszafizetik neki azt az összeget, vagy nem fizetik?!

— Hát igen — kiáltotta az orvos nyersen —, most az egyszer még visszafizetjük, de máskor keresztény magyarhoz menjen, különben...

A másik eset:

Egy negyvenéves özvegyasszony hetekkel ezelőtt szintén kezelésre jelenkezett az OTI-ban. Hűlést állapítottak meg. Néhány napra lefektették, majd egészségesnek nyilvánították, az özvegyasszony ennek ellenére tovább gyengélkedett. Teltek a hetek, újra megvizsgálták s ezúttal petefészekgyulladást állapítottak meg. Sok huzavona után kórházba utalták. Ott a kezelőorvosok egyike kijelentette, hogy a beteget Budapestre kell

szállítani rádiumkezelésre. A beteg tizenhét éves leánya négyszemközt megkérdezte az orvostól: miért nem kezelik az édesanyját itt helyben? Ekkor derült ki, hogy a klinikának nincs rádiumja s miután az édesanyja méhrákos, operáció előtt rádiumkezelésre szorul. Nem biztos, hogy hasznára válik. Nem kellett volna ily megkésve jönniök vele a klinikára. Most már aligha menthetik meg.

A halálra ijedt lány majd összeesett e kegyetlen felvilágosítás hallatára. Dadogva kérlelte az orvost, szállíttassa az édesanyját Pestre azonnal, mire az orvos vállát vonogatva az OTI-ba küldte. A beteg öregasszonyt ágyba dugták s gyanútlanul várta, hogy elszállítsák. Orvendett a pesti utazásnak. Fájdalmai alig voltak, napról napra soványodott. Leánya ezalatt kétségbeesetten futkosott az OTI-ba, onnan meg küldték a klinikára. Onnan pedig vissza. Végül közönséges nem-orvosemberektől megtudta, hogy a helyi Mátyás-szanatóriumban van rádium és ott azonnal kezelés alá vehetnék az anyját. Szaladt a klinikára. A főorvos durván rámordult:

— Azt a zsidót akarják maguk gazdagítani? Zsidók maguk?

A fiatal lány könnyben ázva bizonygatta keresztény voltát. A főorvos azonban türelmetlenül vágott közbe, mondván; ha keresztények, miért kívánják a zsidó orvosokat gyarapítani.

— De hát hagyjam meghalni anyámat? — zokogott a lány. — A főorvos úr hagyná, ha saját anyjáról volna szó? Én nem hagyom...

— Ne merje a zsidó szanatóriumba vinni! — vágott közbe a másik. — Nem részesítjük utókezelésben, ha odaviszik. Pedig az operáció után utókezelésre lesz szüksége.

A fiatal lány elrohant. Több napi őrült szaladgálás után egy magánorvos tanácsára mégis beszállíttatta édesanyját a Mátyás-szanatóriumba. Pénzzé tette mindenüket, hátha megmenthető az anyja. Ki tudja, hátha...

Egyebet mit mondjak még? Ezek a Pestről jött orvosok felháborodva tárgyalják az esetet. Hallatlan, mennyire kiöltek a románok az erdélyi magyarokból a faji szolidaritást és a magyar ügy iránti érzéket. Még csak annyit. Épp a napokban érkezett Kolozsvárra Móricz Zsigmond, az ország legnagyobb élő magyar írója. A magyarság egyetemes sorskérdéseiről tartott előadást. Színét sem láttuk ezen az előadáson annak a polgárságnak és azoknak a szenvedélyesen őskeresztény ma-

gyar orvosoknak, akik úgy el vannak keseredve az erdélyi magyarok magyar ügyekben észlelt érzéketlensége miatt.

Kész. Ki-ki ítéljen belátása szerint...

Ui.

A cenzúra már ítélt. Törölte ezeket a sorokat az utolsó betűig. Úgy hiszem, engem is nemsokára törölni fognak a szabadon irkálók soraiból. Tegnap Hitler rajtaütésszerűen megtámadta seregeivel a Szovjetuniót. Szinte megszoktam már, hogy mindig börtönbe hurcoljanak, valahányszor a horogkeresztesek nagyobb rablásra indulnak.

(1941)

EZERKILENCSZAZHARMINCÖT nyarán kezdő munkásíróként a Prahovavölgy fölött égnek meredő hideg kővár* urai zálogba fogtak. Tizenegy hónapig törlesztettem könyvkiadói merészségem bűneit. Már beletörödtem, hogy robotolok még vagy három hónapot a hátralévő pénzbüntetés fejében is az ezüstködbe burkolódzó völgy fölött, mikor hazulról egészen váratlanul megjött a szükséges váltságdíj s én hazajöhettem. Örömömben azt hittem, hogy népes munkásrokonságom adta össze a pénzt. Lám, gondoltam, mégiscsak húznak ahhoz a munkásirodalomhoz, amelyre én az életemet tettem fel.

Annál mélyebb volt lehangolódásom, mikor örvendező feleségemtől megtudtam a valóságot. Rokonságom, egy-két sógor kivételével, nemhogy kiváltani igyekezett volna, hanem még meg is leckéztette a feleségemet. Ha kellettem neki, viselje sorsát mukkanás nélkül. Az ura meg hadd puhuljon Doftánán minél tovább, annál biztosabban hátat fordít az irkafirkás munkáskultúrának... Egyszerűen kiderült, hogy egy teljesen idegen férfi lekötelezettjévé váltam: egy bizonyos Tóni nevű egyénnek. Feleségem, látva kedvetlenségemet, minden szókészségével dicsérni kezdte azt a férfit. Hogy koldusszegény, szülei a bölcsője mellől fordultak a sírba. Nagyobb testvérei meg szétbódorogtak a világ minden tájára. Ő valahol Besztercében hányódott egy kisebb uradalom elcsigázott román béresei között. Egyetlenegy osztályt végzett, az elemi iskola palatáblás osztályát, azt sem magyarul. Volt ő kiskondás, tojásos zsidók cselédje, gyári napszámos, bejárta egész Romániát, szúnyogos mocsarat szárított Palesztinában. Pártfogók nélkül kitanulta

* Doftána

közben az autószerelést, a sofőrséget s szabad idejében a világirodalom klasszikus remekeit olvasta.

Bosszantott ez az áradozás, türelmetlen mozdulatomra feleségem azonban még élénkebben kelt a Tóni pártjára. Tudtam, hogy ez a férfi sokáig teljesen létszám fölötti fiatalembernek számított. Szinte földből gyúrt magának asszonyt, hogy feleségül vehesen valakit. De megesett vele az a csoda, ami a filmeken naponta előfordul. Beleszeretett egy gazdag úrilány. Egybekeltek, mint két veréb, mert a lány szülei semmit sem adtak a lánnyal. Attól tartottak, hogy lányuk valami kalandor hálójába került. Tóni becsületet kellett, hogy szerezzen előttük is.

Feleségem evvel a munkásfeleséggé idomult úrilánnyal a kölcsönkönyvtárban ismerkedett meg, az meg bemutatta Tóninak, aki már hallotta hiremet a munkásmozgalomban, de nem figyelt fel reám komolyabban. Most elolvasta írásaimat s egyszerre sorstársat vélt felismerni bennem. Lelkesedő asszonyom előadása szerint Tóni úgy érezte, hogy bennem, a makacsul igyekvő munkásíróban az ő törekvéseit is büntetéssel sújtották: hogy én a hadiárvaságommal, gyárban félkarúvá csonkult anyámmal s négy elemi osztályos analfabétaságommal éppoly mélyről rugaszkodtam neki, mint ő. Úgy vélte, hogy nem csupán magamért küzdöm magam a felszínre, mint ő, aki vagyonilag próbált gazdag sógorsága fölé kerülni, hanem én olyan fiúhoz hasonlítok, akit társai hátukon segítenek fel a zamatos almát csüngető fára, hogy aztán a többit is felhúzza maga mellé.

Nos, ez a Tóni méltatlankodva kelt ki rokonságom ellen. Nem látják, mijük lehetnék nekik, ha segítenek nekem, ha egy perccel sem hagynak tovább senyvedni Doftánán, mint amennyi feltétlenül muszáj. Így hát ő maga kínálta fel a pénzbüntetés összegét s ezen felül is mindenben segítségére sietett feleségemnek, télire tüzelőfát szerzett részletfizetésre, gyámolította kisfiamat s most alig várja, hogy személyesen is megismerhessen és barátjaként köszöntsön.

Míg a feleségem ezeket elmondotta, Tóni nemhogy rokonszenvessé vált volna előttem, hanem egyre ingerültebben gondoltam rá. Munkásrokonságomat illetőleg igaza volt, de fájt és dühített igazsága.

Én a rokonságot szerettem volna olyannak látni, mint Tónit. Feleségem lelkesültsége meg éppen haragra gerjesztett

engem. Hogy mert ez az ember bizalmába fogadni, tudtom nélkül olyan szívességet tenni, ami abba a kínos helyzetbe hozhat, hogy meggyőződésem ellenére jóképet vágjak személyéhez?

Micsoda tolakodó s ha nem tolakodó, akkor micsoda együgyű alak ez, ha azt hiszi, hogy én az első látásra barátommá fogadom? És honnan tudja, hogy én valóban az az ember vagyok, akinek írásaimból látszom? Az írásokba nem mindig azt önti az ember, ami, hanem ami lenni szeretne: amivé kedvezőbb körülmények között válhatnék.

Kifakadásomban mindezt indulatosan vetettem feleségem szemére. Belesápadt ellenkezésembe. Semmi szín alatt sem akartam megismerkedni Tónival. Megadjuk a pénzt és isten áldja. Aszszonyos sírásba fúló hangon tiltakozott. Ne szégyenítsem meg őt és ne vadítsam el azt a hűséges, jó embert. Ezerszer közelebb áll hozzám s ezerszer különb, mint saját atyafiságom.

Éppen ez fájt nekem a legjobban.

Tán sohasem is tettem volna be a lábam Tóniékhoz, ha feleségem nem emlékeztet: vigyázzak, ők a munkásság ügyét látják bennem. Ez az érv legyőzött. Felülkerekedett bennem a felelősségtudó józan ész. Reméltem, Tóninak is lesz annyi esze és nem erőlteti magát, ha én nem vállalom. De ő nemcsak eszét, szívét is odaelőlegezte már a mi barátságunknak. Sajnos, én ezt még akkor sem viszonozhattam volna, ha történetesen már jó előre nem merevedek meg irányában. A félévi lélekpusztító, zord magánzárka Doftánán még mordabbá tett, mint amilyen azelőtt voltam. Ráadásul elszoktam a beszédtől; magába süppedő, befelé marcangoló, szótlan tuskóvá vadítottak. Tóni viszont az első perctől kezdve legrejtettebb gondolataim közé igyekezett beférkőzni rámtörő bőbeszédűségével.

Szoba-konyhás lakásuk, politúros bútoruk meg éppen növelték ellenállásomat. Előttem akkor még úrilakás-számba ment az ilyen. Megpillantva cselédjüket, éppenséggel futni szerettem volna tőlük. Pedig hát csak kicsike kis cseléd volt az, amolyan pesztonka, éppen hogy csak az egykori úrileány Tóniné illúzióit szolgálta. Hiába, nem vette be a gyomrom a cseléddtartó munkáscsaládokat. Féltem, hogy egyszer mértéktelenül kitör belőlük a jómódtól rendszerint megvaduló kispolgár... Legalább ne ölelt volna meg ez a Tóni és ne szólított volna testvérének és ne tegezett volna le azonnal. Sem ezt, sem az ölelést nem birtam volna viszonozni, ha tőből vágják is le a

kezem és ha kitépik a nyelvem. Feleségemen kívül senkit sem szoktam megölelni, még az édesanyámat sem.

És most jött ez a fekete Tóni s egyszerre úgy átadta magát, hogy szinte káromkodni kezdtem rosszul palástolt dühömben. Munkástestvéreimet a kimerülésig kellett nyaggatnom, amíg a saját, közvetlen érdekeiket védő szakszervezeti tagságra rábírtam őket. De ez a Tóni mit várhatott tőlem? Annál többet, mint amennyit maguktól is megszereztek? És kell-e ezeknek ennél több?... Rádió, cseléd, pénzkereső asszony és az ezermester Tóni, aki kettőjük fizetésén kívül esténként és vasárnap mindenféle apró fuserálásokból is pénzt csikar ki. Vitt volna ez a saját költségén moziba, színházba, cukrászdába, hogy feledjem doftanai élményeimet! Igyekezete azonban felesége józanságán — hogy ne mondjam zsugoriságán — és az én konokságomon minduntalan megtört...

Minden lehető módon sejtetni próbálta velem ragaszkodása okát. Hogy csak árva fiú örvend a másik árvának, szerinte „erős az erősnek". Ezért kívánt folyton együtt lenni velünk. Nem hittem neki. Kerültem, de minél merevebb, minél zordabb, sőt elutasítóbb voltam én, annál ragaszkodóbbnak bizonyult ő. Csak a feleségemnek árulta el: érzi ridegségemet, de megérti. Utóvégre — látta be — én még nem ismerhetem őt. Ő nem írt elkötelező könyveket, sem Doftánán nem ült: nem bizonyíthatta, mire képes, mire érdemes. Bevallotta, bár roszszul esik, de azért tetszik neki ellenállásom. Garancia ez számára, hogy éppígy ellenállok annak a világnak, mely szívesen felkarolna mint írót, csak hagyjam cserben elveimet, vagyis a munkásságot.

Alapjában véve igaza volt Tóninak, jólesett értelmes belátása, de ugyanannyira ingerelt is. Éreztem, előbb-utóbb, de be kell törnöm előtte. Aztán pedig örök életemre vigyázhatok, nehogy csalódást okozzak neki. És ha egyszer mégis kedvem támadna elveimet faképnél hagyni, ezekért a Tóni-félékért hűnek kell maradnom, még fogcsikorgatás árán is. Tudtam, ostobaság, amit gondolok. Elveimet az élet gyökereztette belém, azokat pusztulás nélkül éppúgy nem téphetem ki magamból, mint a szívemet. Mégis kikívánkozott belőlem, hogy a Tóni szeme közé vágjam: mit szólna hozzá, ha egy szép napon éppen az ellenkezője sülne ki belőlem, mint aminek engem tart? Akkor is ragaszkodnék barátságomhoz?

A józan belátás azonban visszatartott ettől az esztelen

kisérlettől. Elvégre a barátság mi másból fakadna, ha nem a másik fél számára is rokonszenves elvi és erkölcsi magatartásból? Még a testi gerjedelemből fellobbanó szerelem is hamar odalesz, ha nem gyújt alá az ember újra és újra a társas életből vett jószokásokkal. Hűség, tudatos önfeláldozás, eszes bátorság, tapintatos gyöngédség, önzetlenséggé álcázott okos önzés és a védelmet kereső gyávaság hősi legyűrése lehetnek azok a belégyökerezett szabályok, amelyek kiegészítik az emberi faj létfenntartó társas ösztöneit.

Ezek a tulajdonságok egytől egyik jelen lehetnek Tóniban, de nem annyira kiegyensúlyozottan, hogy ez a sok erény egy nagy és mértéktelenül eszes önzéssé ne lássék összesűrűsödni előttem. Ezt abból a bosszantó körülményből véltem kiolvasni, hogy a mi Tónink egyszerűen sohasem adott módot fölöttem nyert előnyeinek behozására. Ha egy évig semmit sem tett volna értünk, akkor is derekasan igyekezhettem volna, hogy legalább az anyagi részét letörlesszem a családomnak juttatott segítségének és a pénzbüntetés kifizetésével tanúsított szivességének.

Ölt meg a méreg.

Mig én heti részletekben törlesztgettem valahogy a kölcsönadott pénzt, addig ő a másik oldalon újra adósságba vert. Hol a fiamnak vásárolt valamit, hol a feleségemet lepte meg egy kiló mosószappannal vagy cipőkrémmel, aztán meg ismét az általa garantált részletre fizethető tűzifával. Nekem pedig irópapirt, tintát küldött. Náluk felejtett töltőtollamat becserélte újra... Dühömben hetekig elkerültem háza táját, feleségemnek is megtiltottam, hogy odamenjen.

Hiába.

Tóni utánunk jött lakásunkra. Ijedt arccal, sietségtől kifulladva, aggodalmas hangon faggatott: csak nem haragszunk, csak nem beteg valamelyikünk? Engem sápadtnak, kimerültnek látott, akkor szindarabot irtam és a vajúdás kinos izgalma sorvasztott. Tóni rohant volna orvosért, hogy kigyógyittasson. Nem is sejtette, hogy a készülő drámát kúráltatná ki belőlem. Végül is zavartan távozott. De nem birta megállani, hogy ilyenkor észrevétlenül nálunk ne felejtsen egy tábla vajat vagy egy csomag cigarettát.

Amikor ezért egy alkalommal ráförmedtem, kiengesztelően oktatott:

— Ne szamárkodj, Pista. Te csak írj, hogy sikered legyen, az a mi sikerünk is. Avval teszel nekünk soha le nem törleszthető szívességet.

Meghökkentett és dühbe hozott, de ezek az indulatok nagyon jól fogtak a színdarabírásnál. El is készültem vele, a pályázaton be is futott a második díjra. Éppen csak a bemutató ideje tolódott mind távolabbra. Tóni az újságokból értesült a sikerről és loholt ki hozzám. Nálam is jobban izgult a „süllyesztőbe" került dráma miatt. A színháznál voltak ismerősei, mint mindenütt, kulisszatologatók, díszítők. A függönyös meg a kellékes egytől egyig jóbarátja volt. Ezekhez szaladgált hírekért. Rátelefonált az igazgatóságra, hasonlóra bírta szakszervezeti barátait. Uszította őket: nyaggassák a színházat, látni akarják a darabomat, tessék már műsorra tűzni.

Nem tudom, mennyiben köszönhettem Tóni buzgóságának, de végül is szinte egy évi huzavona után műsorra került a dráma. Már meg tudtam volna bocsátani neki, ha történetesen ez is az ő érdeme. Igaz, elszomorított volna, mert én a darabom érdemének szerettem volna tulajdonítani a bemutatót. Mivel azonban mégsem voltam egészen bizonyos, nem bírtam felengedni Tóni iránt, pedig a darab próbái alatt is egyre hordta a jóhíreket a függönyöstől, a kulisszamestertől és mindazoktól, akik sohasem kerülnek a színlapra, pedig munkájukkal éppúgy hozzájárulnak a színészek sikeréhez és az igazgatóság kassza-sikeréhez, mint az „ünnepelt szerző".

— Biztos siker — rázta belém az örömet Tóni. — A színpadi munkásoknak szörnyen tetszik a darab. Ne félj, azok jobban értenek hozzá, mint az egész igazgatósági finomvegyes. A színészek is kedvvel tanulják.

Az ő jó hírei nélkül elégtem volna az izgalomtól. Az ő csíkos nadrágja és fekete zakója s az egyik diák barátja fehér inge nélkül talán ki sem állhattam volna a függöny elé, hogy a tetszéstől dörömbölő erkély s a premiernek tapsoló földszint láthasson. Mégis, ki hiányzott az igazgatóságtól „zajosnak" mondott bemutatót követő rögtönzött bankettről? Tóni! Tudtam, ha valakinek ott helye van, Tóninak az asztalfőn kellene ülnie. Mégsem hívtam meg; nem bírtam. Gondoltam, kinézik maguk közül a siker mellé hirtelen felzárkózó „szinpatizánsok". Nem hívtam azért sem, mert már annyira reménytelenül lekötelezettjévé váltam, hogy lelkiismeretfurdalás és szégyenkezés nélkül látni sem bírtam. Jelenléte folyton arra emlékeztetett, hogy az

ő vőlegényi ruháját viselem. Felforrt bennem a méreg, mert még a bankettel is ő került fölénybe. A színház utáni tolongásban úgy búcsúzott tőlem, mikor valami mentegetőzés-félét morogtam:

— Eredj csak, Pista. Te most ott kell, hogy parádézz azokkal az urakkal. Ez alól nem bújhatsz ki. Mi megkaptuk a magunkét a színpadon. Eredj, ne várakoztasd őket. Te mindennap a mienk vagy, de az övéké csak ilyenkor.

Faképnél hagytam, nehogy a fenébe küldjem. Az újságíróklubban összetolt fehér asztalok mellett majd kifordult szájamból a sonka. A jeges fröccsök nemhogy oltották tüzesen fortyogó lelkiismereti lángolásomat, hanem még jobban felszították. Odalett minden örömom. Néztem keménygalléros író, orvos, ügyvéd meg más ilyen „szerzőavatásra" kivasalt asztaltársaimat.

Mi közöm nekem ezekhez? És mi közük nekik Tónihoz, hozzám és Doftánához meg a munkásséghoz, hogy így lefoglaltak maguknak? Tűrjem, hogy Tónin kívül most már ezek is osztozkodjanak velem a sikerben, ezek is kérkedjenek ezután ismeretségemmel? De ha csődöt mondok, ha több sikeres drámát vagy regényt nem tudok írni, biztosan cserbenhagynak és elfelednek.

Legalább ezt a Tónit lerázhatnám a nyakamról. Legalább tudnám biztosan, hogy mi célja van velem? Elhiggyem, hogy hátsó szándék nélkül oly megszégyenítően jó és bölcs?

Mind abban reménykedtem, hogy egyszer elárulja magát. Miért nem láthatom ennek az embernek a fonákját is? Amikor veszekedik a feleségével, amikor gorombáskodik a cseléddel. Ezt a felét vagy ügyesen leplezte, vagy — ami hihetetlennek látszott — csak jótulajdonságai voltak.

Tóninál elmélet és gyakorlat örökké kézen fogva jártak egymással, akár valami összenőtt ikrek. Ő a munkásszolidaritást nemcsak hirdette, hanem rögtön meg is valósította. Ő, ha egy regényem nagy kinnal-bajjal megjelent, elismerését azzal kezdte, hogy házalni ment vele ismerőseihez és a szakszervezetekbe. Személyes hálaként fogadott részemről minden új elbeszélést, minden kis újságcikket, amit írtam. Személyes sértésnek vett minden, akár jó-, akár rosszindulatú bírálatot, amivel írásaimat vagy személyemet illették. Színéből kikelve méltatlankodott előttem:

— Csupa őrültek futkosnak ebben a városban. Azt kell hinnem, hogy egyesek a másik oldalra akarnak téged kergetni. Némelyek meg azt kívánják, hogy Istennek rajzold a munkásokat. Mások azt mondják, maradj a gyalupad mellett. Meg hogy szervezz, agitálj! Nem veszik észre a bolondok, hogy a te könyveidben együtt van minden...

— Nincs igazad — utasítottam rendre. — Ezek jobb szolgálatot tesznek, mint te. Kizaklatják belőlem a tökéletesebb hitvallást. A te elfogult dicséreted viszont a vízre vinne engem. Sohasem tudnám meg hibáimat...

Elpirult s elképedésemre igazat adott. Csak azt sajnálta, hogy nem hallhatták szavaimat bírálóim is. Többé nem lenne merszük igaztalanul vádaskodni. Tehát még összeveszni sem lehetett Tónival, mint korábbi barátaimmal. Mivel a korábbi barátságok mindig is elvbarátságból keletkeztek, csupa dühös vitákban merültek ki vagy morzsolódtak végül szét.

De azért nem adtam fel a reményt. Tetten érem egyszer Tónit. És lestem, figyeltem, közben azonban belétörődtem, ráhagytam, hogy én csak újabb és újabb jó írásokkal viszonozhatom a szívességét. Utóbb már mindinkább az a gondolat foglalkoztatott, hogy legközelebbi regényemet Tóninak ajánlom: legyen boldog vele s lehetőleg kerüljön el.

Ez a szándékom aztán arra bírt, hogy saját magam furaságán essek gondolkodóba. Micsoda igazság ez bennem? Csak nem abból az állandó bizonytalansági érzésből fakad, ami minden művészi munka kísérője lehet? Engem legalábbis minden megjelent írásom után elfog a kétség, vajon nem az volt-e az utolsó, ami még sikerült? ami végeredményben ismét és ismét arra ösztökélt, hogy újra kipróbáljam erőmet. De meddig bírom ezt így? Mikor bír le a tehetetlenség? Elvégre az igazán jó munkára törekvő írók — küszködésekkel járó önmarcangolás közben — sohasem tudhatják, mikor mond csődöt alkotóképességük. Olyanok lehetnek, mint a petróleumvidék. Addig fúrják, gyötrik és szivattyúzzák, amíg csak valami belső földcsuszamlás el nem dugja az oly sok áldást bugyogtató forrásokat.

Abbahagytam e töprengéseket s figyelmem ismét annak a regénynek a tervére irányult, amit Tóninak készültem ajánlani. Az a tudat, hogy evvel a regényemmel lerovom összes tartozásomat Tóninál, elbizakodottá tett s még annyi tapintatot sem mutattam irányában, mint azelőtt. Ha hozzánk jött, oly-

kor szóra sem méltattam, néha meg éppen elmentem hazulról, csak hogy ne kelljen beszélnem vele. Feleségem rettenetes alaknak nevezett, máskor meg szörnyeteget látott bennem s ijedezni kezdett. Mindenkit el akarok űzni magam mellől: az egész világot elenségemmé kívánom tenni, hiszen se szerük, se számuk már.

— Mit nekem Tóni — vágtam oda nyersen —, mikor olyan könyvet készülök írni, ami a munkásság közös diadala lenne.

Tóni biztosan helyeselt volna még ehhez is. Nem jutott rá alkalom. Irodalmi sikereimet a mozgalom politikai téren igyekezett gyümölcsöztetni. A föld alá szorított mozgalom látható íróképviselőjévé tettek. Könyvek helyett bedobtak a témák kellős közepébe, a tömegek életébe, az újságírásba, irodalmi és politikai vitákba. Forrongani kezdett körülöttünk a világ, nagy földcsuszamlások voltak keletkezőben. Polgárháború Spanyolországban, létéért viaskodó népfront Franciaországban, mind vakmerőbb fegyverkezés Németországban. S ebben a világrengésre ijedt világban mennem kellett, ahova hivtak, más városok munkásságához; értelmiségiek közé és a falvak szegényeihez. A hirtelen felémrajzó emberek sűrűje jó időre elsodorta mellőlem Tónit.

*

1942-ben ismét az életünkbe lépett, de ugyanakkor kilépett a magáéból. Magánélete az elmúlt esztendőkben kevés figyelemben részesült, pedig rég közüggyé vált. Időközben kisfia született s korai örömébe utóbb sok keserűség és ijedtség vegyült. A világpolitikában történt nagy változások igen súlyos megpróbáltatásokat hoztak nemcsak neki, de az egész emberiségnek. Az ő megpróbáltatásain keresztül szemlélhetjük valamennyiét. Megpróbáltatásai oly természetűek voltak, hogy bizvást remélhettem, most majd elárulja igazi lényét, megmutatja emberi rossztulajdonságait... Kiderült, hogy korán elveszített koldus szüleitől mégis örökölt valamit, olyasmit, amit azokban a napokban millió és millió szülő nem szívesen testált volna gyerekeire. A bécsi döntés után Tóniék ijedten törhették a fejüket, hogy mi legyen velük.

Tóni felesleges munkásnak bizonyult a vegyigyárban. Hasonlóan fölöslegesnek találtatott felesége is a magánkereskedelemben, helyesebben az „őskeresztények" kereskedelmében. Tóni

helyére a munkáslistán az egyik „arányszám feletti" igazgatósági tagot csempészték be, aki úgy szerepelt a névsorban, mint raktári munkás, közben pedig igazgatott tovább, nehogy készpénz-vagyonát kelljen felélnie. Tóni ellenben munkás lévén, mehetett.

Felesége most eltűnődhetett volna, hogy mennyivel jobban jár, ha annak idején úrilány létére egy ilyen munkáslistára menekíthető igazgatósági taghoz megy férjhez. De nem tűnődött, éppen csak dermedten nézett Tónira. Vállalta vele a bizonytalan munkásélet küzdelmeit s hirtelenében sehol sem kaphattak maguknak új küzdőteret. Ekkor derült ki, hogy Tóni mennyire igazán csak munkás. Felháborodva fakadt ki, mikor más, állásukat vesztett zsidó sorstársai azt tanácsolták, hogy félretakarított kis pénzüket fektesse fekete áruba.

— Soha — kiáltotta. — Két kezem munkájával kerestem kenyeremet örökké s most piócának csapjak fel?

— Éhen fogsz halni — vontak vállat tanácsadói.

Tóni azonban nem ijedt meg. Még a vegyigyárból ismert egy magyar fiatalembert. Az vegyészmérnöknek készült valamikor. Szegénysége miatt tanulmányai abbamaradtak még a „kisebbségi" időkben. Egy ideig akkoriban cipőkrémmel, szappannal, gyógyszerekkel ügynökösködött, majd a bécsi döntés után ipart váltott s kis vegyiműhelyt nyitott a város legszélén. Cipőkrémet, bakancszsírt gyártott egymagában... Ez az ember maga mellé vette a megszorult Tónit és rábízta műhelyét: osztozzon meg vele a kereseten, míg ő Pesten gyártmányaikkal házalva, befejezi abbamaradt egyetemi tanulmányait is. Segítsenek egymáson.

Tóni habozás nélkül kezet adott. Mestere elmehetett a pesti egyetemre, ő meg kenyérhez jutott. Tóni 16—18 órát dolgozott naponta. A benzines, gyantás, forró zsírpárában, terpentingőzben sorvasztotta tüdejét. A másik meg ezalatt Pesten házalt, koplalt s éjt-napot egybetéve tanult, hogy két év alatt végezhese el azt, ami másnak négybe kerül. Tudta, hogy a kis vegyiműhely jövedelme négy évig nem bírja ki több család táplálását. Tóni rettegve figyelte a mérnökjelölt szorgalmát. Minél hamarabb végez az, annál korábban lesz vége az ő keresetének. A másik, ha kész lesz, biztosan jófizetésű gyári mérnökké szegődik el, mintsem hogy ezzel az egészségtelen kis kócerájjal vesződjék. Akkor pedig mi lesz vele? Iparát átváltani, nincs rá törvényes mód.

Tóni erre az időre gondolva, szorultságában azt képzelte, hogy ha azt a nyomorult vegyiműhelyt kis gyárrá tudná fejleszteni, míg a mester tanul, akkor az mérnök korában is kedvvel foglalkozhatik vele. Törekedett hát rendelőkörüket kiszélesíteni. Legalább hat-hét munkást kellene foglalkoztatnia ahhoz, hogy a számarány előírásai szerint Tóni is meghúzhassa magát közöttük... Másfél év alatt sikerült is annyi rendelést felhajtania, hogy munkanélküli sógorom, ki sokféle hangszereivel Bukarestből jött haza a bécsi döntés után, feleségestől együtt s annak egy barátnője is munkához jutottak Tóniéknál. Ő ugyanis nemcsak engem, de számon tartotta rokonságom majd minden arra érdemes tagját. Félakkora munkabérért felfogadhatott volna éhezéssel küszködő munkásokat, de ő nem gondolt rájuk, pedig már azt hittem, fülön csíphetem Tóniban a kizsákmányolót.

Sehogyan sem értettem ezt az embert. Hétköznapokon rogyásig dolgozott, szombaton és vasárnap pedig rendelések után utazott, intézte a körülményes anyagbeszerzést. Hogy rendelőit kielégíthesse, éjjelezett is. Viaskodott a mérnökjelölt versenytársaival. Azok áskálódtak ellene az anyagbeszerzésnél s olcsóbban kínálták gyártmányaikat. Tóninak rajtuk kívül arra is vigyáznia kellett, hogy valamivel a nagy gyárak árainál olcsóbban szállítson. Szeme állandóan gyulladástól vöröslött, régi gyomorbaja is kiújult, szívével is zavarok támadtak, már-már alig lézengett, de azért hozzánk is ki-kiszaladt. Boldognak látszott, gazdája megígérte, tényleg megtartja a kis műhelyt, sógoromékat sem küldi el. Azzal loholt is tovább, hóna alá csapott egy-egy példányt legújabb regényemből, hogy majd eladja valakinek.

Már nem a tettenérők szándékával, hanem az író szemével figyeltem. Észre sem vettem s a neki felajánlandó regény főhősének alakja az ő arcát és jellemét öltötte magára. Mikor erre rájöttem, meghökkentett ez a körülmény, végül azonban egészen megbarátkoztam az ötlettel. Dugdostam ezt a titkot, feleségemnek sem árultam el. Meglepetésül szántam. Tóni megregényesített alakja lett volna kétséget kizáró cáfolatom feleségem ama vádjára, hogy bennem valami epés embergyűlölő lappang s azért bánok komiszul Tónival. Itt tartottam tehát, midőn egy havas márciusi délután anyósom dermesztő hírrel toppant haza. „Tóniéknak vége." A déli órákban szörnyű robbanás repesztette meg a vegyiműhely olajpárás falait.

Életben maradt sógorom csak annyira emlékszik, hogy

Tóni éppen benzint öntött a felforralt gyantába, a két asszony meg ugyanabban a helyiségben a hosszú asztalokon sorba rakott dobozokba merte szét a párolgó cipőkrémfolyadékot; egyszer aztán lángra lobbant körülöttük a levegő. Tóni hirtelen feltépte a keskeny ajtót, melyhez ő és a sógorom állt a legközelebb s ráordított a sikoltozó asszonyokra:

— Meneküljetek!

Ő maga tetőtől talpig lángoló fáklyaként rohant ki, utána sógorom szintén égő ruhában. Odakünt segítségért kiáltozva, kinjukban beléhengeredtek a frissen esett hóba. Ruháikat valahogy eloltották, de mikor a feltámolygó Tóni nem látta künt az asszonyokat is, sikoltozásaikra visszarohant az ajtón kicsapódó lángok közé, vele a sógorom. De a sürű füstben hiába keresték az asszonyokat. Ruhájuk közben ismét lángot fogott s ki kellett jönniök. Tóni harmadszor is vissza akart térni, de a hátán izzó szénné vált kabátja már a testéig égett, meggyúló haja végül ledöntötte lábáról. Most már a fájdalomtól eszét vesztő ember vak életösztönével hánykolódott ide-oda a hóban. Az előszaladó szomszédok tépték le a testén parázsló ruhacafatokat.

Sógorom feleségét a kibontott falon behatoló tűzoltók is alig lelték meg. Ijedtében az égő műhely legbelsőbb sarkában az asztal alá bújt be. Az asztalról lecsurgó égő zsiradék végigfolyt a hátán s deréktól bokáig kopogó, kemény üszökké perzselte. Arca csontig égett, haja teljesen lepörkölődött. Mégis ő húzta legtovább, szinte egy hétig. Erős szívű, keményhúsú székely fehérnép volt, utolsó percéig eszméleténél maradt. Egyre csak azt kérte, húzzák le a harisnyáját, mert nagyon szorítja, pedig nem volt szegényen még egy szál ing sem.

Barátnője sokkal enyhébb sebekkel már a robbanást követő napon meghalt. Tóni rá néhány órára adta fel a küzdelmet. Legyengült szíve nem birta tovább. Úgy hagyott itt, hogy a a szemébe sem nézhettem búcsúzóul. Megégésük napján utaztam el valami irodalmi előadásra felolvasni. Az orvosok nem árulták el, mily komoly a bajuk. Azt hittem, két nap múlva is elég korán lesz meglátogatni őket. Ki gondolt volna halálra, ilyen regénybefejezésre? Ugyanez a sógorom évekkel azelőtt egyszer már szinte halálra égett, súlyos égési sebeiből pár hét alatt mégis felépült. Tóni két nap alatt elment.

Elmenőben még a felelősségre vonás izgalma is kinozhatta megrongált szívét. Siettethették halálát azok a kártérítést kere-

sők is, akik halálos ágya körül keringve, világgá szerették volna vijjogni, — íme: halálba spekulált két keresztény munkásnőt, özveggyé és nyomorékká tett kapzsiságában egy harmincéves férfit. A haldokló nőkhöz férkőző kémjeikkel mindenáron terhelő vallomást akartak ellene kicsikarni.

A hazatáviratozott párnapos mérnök-mester könnyezve tántorgott egyik haldokló ágyától a másikéig. Hiszen jól tudta, hogy kinek köszönheti oklevelét s az ország vegyiipara az új mérnököt.

Most már én is megírhattam volna a Tóninak szánt regényt. Halála évfordulójára szerettem volna elkészülni vele. De ennél a vázlatnál többre nem futotta erőmből. Értelmem hiába ösztökélt, hogy végezzek teljes munkát: emeljek Tónihoz méltó irodalmi sírkövet. Egy megmagyarázhatatlan belső ellenállás megbénított. Az kísértett állandóan, vajon Tóni nem azért ragaszkodott-e oly makacsul hozzám, mert titokban éppen ezt a regényt, az ő megörökítését szolgáló művet várta tőlem. Úgy érzem, megérdemelte volna. Egyszer talán meg is írom. Addig igazolja ez a vázlat szándékomat. Háború dúl és ha engem is elragadna: elégedj meg ennyivel is Tóni.

(1943)

AZ ELSŐ VÖRÖSKATONÁT a Papp utcában pillantottam meg. Hosszú sörényű, kis mokány lován ügetett felém, csak úgy nyereg és kengyel nélkül. Géppisztolyán kívül más katonaholmit nem láttam rajta, se borjút, se kenyérzsákot, semmit abból, ami úgy megterheli és elcsigázza a magyar honvédet. Megálltam és szívdobogva bámultam utána. Október 7-én, amikor hírül hozták, hogy keres a Gestapo, azzal vettem búcsút a családomtól: készüljenek rá, esetleg vagy a Gestapo csíp el valahol, vagy egy becsapódó ágyúlövedék ver szét. S íme, most ennek a kis mokánylovas vöröskatonának a jóvoltából élve és szabadon bújhattam ki abból a Gyulai Pál utcai pincéből, ahol három napig rejtőzködve hallgattam az elsivító ágyúlövedékek becsapódását meg a hidak felrobbantását.

Ujjongva tértem haza s boldogan újságoltam el, hogy ezután szabadon vallhatom magam kommunistának, amiért ifjúságom óta oly sokszor bebörtönöztek és megkínoztak. Ezután kedvemre dolgozhatom szakszervezetben és a pártban és ami a legbiztatóbb, megírhatom végre legszebb, legforróbb mozgalmi élményeimet. Gátlás nélkül szólhatok a tőlünk eltiltott tömegekhez. Nem kell éjjel felriadnunk a legkisebb zörejre, hogy vajon nem a csendőrnyomozók jönnek-e?

A nagy örömbe azonban kis üröm is vegyült: nem tudtunk értekezni a géppisztolyos szovjet katonákkal, pedig mindegyre be-betoppant egy-egy járőr s végigfürkészte a ház minden zugát, nem bujkálnak-e hátramaradt fasiszta katonák a pincékben vagy a padlásokon? Szerettük volna tudtukra adni, nem rejtegetünk mi semmiféle fasiszta partizánokat vagy „oficéreket", hiszen gyűlöltük őket.

Valóban felszabadítottaknak éreztük most magunkat, szívszorongva és szeretettel vártuk a szovjet csapatok győzelmét, de az egyetlen „tovább" megszólításon s a hirtelenében feltűzött vörös karszalagon kívül más egyébbel nem tudtuk kifejezni érzelmeinket.

Csakhogy a városban — minket jóval megelőzve — már a nagykereskedők és a spekulánsok is vörös karszalagot viseltek, mindenki vörös zászlót tűzött a házára. Érthető tehát, ha a vöröskatonák minket sem tekintettek különbnek másoknál. Mikor láttam, hogy már azok is vörös karszalagot viselnek, akik egy héttel azelőtt még gyűlölettől őrjöngve átkozódtak, ha a szovjet győzelmekről hallottak, a magam karszalagját egy napi viselés után zsebre gyűrtem, a hirtelen forgalomba kerülő jelvények közül pedig egyet sem tűztem fel. Ellenben a házigazdának nem engedtem meg, hogy bereteszelje a kapunkat, mint a szomszédban lakó nagykereskedő, aki még nappal is zárva tartotta. Ezt azonban nem sokra értékelhették az udvarunkra beszállásolt vörös harcosok. Lefekvés előtt ugyanis igen körültekintően lenéztek a pincébe, nem fogadták el a felkínált ágyakat, egyszerűen a konyhába dőltek le a deszkapadlóra, pisztolyukat a fejük alá dugták.

Bár jól tudtam, hogy a szovjet vitézek saját partizánharcaik tapasztalatain okulva viselkedhetnek ily elővigyázatosan, azért folyton ingerelt a kérdés, hogyan közölhetném velük, hogy kommunista irónál, a fasizmus esküdt ellenségénél, szóval valóban elvtársnál szállásolták be magukat. Nincs mitől tartaniok. Pihenjenek csak gondtalanul, őrködünk mi álmuk fölött. Igen, mindenképpen segítségükre szerettem volna lenni, legalább a pihenésükben. Sajnos, mindebből egy félmondatnyit sem tudtam közölni velük. Ha továrisnak szólítottam őket, elnéző mosollyal intettek, mintha azt mondanák, no hiszen most mindenki továrisnak akar látszani.

Jószándékunk kimutatására meg akartam vendégelni őket, de nem fogadták el. Mi több, látva mily szűkön van kenyerünk, ők ajándékoztak meg egy óriási tábori cipóval. Kislányunkat ölbe vették, babusgatva karról karra adták és jóízűen nevetve értekeztek vele azon a nemzetközi csecsemőnyelven, melyet minden mosolygós, bátor kislány megért és meg tud értetni a maga gügyögésével.

Én azonban sehogy sem tudtam beletörődni abba, hogy egymás igazi megismerése nélkül érintkezzünk. Szüntelenül

azon törtem a fejem, mit tehetnék. Végül egy este eszembe jutottak féltve dugdosott marxista könyveim. Vörös karszalagja és jelvénye bárkinek lehet, majmolhatja a továris megszólítást is, de a fasizmus alatt Marxtól, Engelstől vagy Lenintől csak a magunkfajták akartak és mertek írásokat rejtegetni. Izgatottan szedtem elő a könyveket s az asztal köré telepedett harcosok elé raktam. Mehring könyvén a Marx mellképének minden félreértést el kell háritania.

Örvendezve láttam, hogy a katonák arca mindjárt felderült, mikor a könyvek címét felsoroltam. A nagyobb siker reményében megemlitettem Gorkij, Tolsztoj, Majakovszkij, Solohov, Plehanov és Puskin nevét is. A katonák helyeslően, mind vidámabban bólintottak és elismételtették velem a neveket, hogy a helyes orosz kiejtést megszokjam. Hazájuk nagy forradalmárainak és iróinak említése felidézte távoli otthonuk, szeretett családjuk képét... Szemük kigyúlt vagy elhomályosodott, aszerint, hogy mi jutott eszükbe. Kislányomra mutogatva, kezüket oly magasra emelték, mint amekkora húgocskát vagy gyereket otthonhagytak.

Igy kézzel és jelekkel, Marx szakállas mellképének közvetitésével, lassacskán összemelegedtünk. Vállamat veregették, dohánnyal kináltak. Az egyik sebhelyes arcú, vidám tekintetü harcos ajkán végül elhangzott az a megszólitás is, aminek kiérdemléséért eddig hiába küzdöttem.

— Továris magyarszki ..

Ámde ekkor az egyik nyúlánk s kissé zárkózott természetű katona Marx vaskos életrajzában lapozva váratlanul rászólt társaira s a könyvet szétnyitva gyorsan magyarázni kezdett valamit. Az asztal körül egyszerre fagyos csend támadt. Az imént már bizalmasra melegedett tekintetek gúnyorosan fordultak felém s Mehring vaskos kötetére.

Csodálkozva meredtem rájuk. Az első pillanatra fel sem fogtam, mi kifogásolnivalójuk támadt Marx életrajzán. Csak nem hiszik, hogy valami más könyvet raktam eléjük? Ezt könnyen feltételezhetik, ha csak a cirillbetüket ismerik, de Marx képe félreérthetetlen.

— Továrisi — dadogtam s a tartózkodó modorú katona felé fordultam, de az felállt s legyintett:

— Ti nyet továris! Nem vagy te elvtárs! — majd végigpörgette a könyv lapjait. A forgó lapok a katona helyett is beszéltek. Marx életrajzának egyetlen lapja sem volt felvágva.

A megsárgult könyvet úgy dugdostam eddig, ahogy éppen kikerült valamikor a könyvkötőtől. Amint a kutatótekintetű, szigorú katona társaihoz intézett szavainak hangsúlyából kivettem, azt magyarázhatta a többinek, hogy én lehetek a város legravaszabb köpönyegforgatója. Nem viselek ugyan vörös karszalagot, sem ötágú csillagot, hogy bizalmukba férkőzzek, hanem vörös könyveket mutogatok, de el is árultam magam, mert a lapokat elfelejtettem felvágni. Tehát egy sorát sem olvastam el! Lehet-e egy ilyen ostobán ravaszkodó magyarszki őszinte antifasiszta s még elvtárs is?

Társai helyeslően bólogattak. Én pedig vérvörös arccal próbáltam megértetni, hogy már tíz évvel ezelőtt elolvastam Marx életrajzát. Ezt a kötetet dugva vettem tavaly egy antikváriustól s felvágatlanul rejtegettem, hogy majd felszabadulás után bármikor kéznél legyen, hiszen író vagyok. Magyarázkodásomból azonban semmit sem értettek meg. Kérdezősködtek ugyan, de azt meg én nem értettem. Elkeseredve és megszégyenülten horgasztottam le a fejem. Nem mertem többé szólni, nehogy még gyanúsabbá tegyem magam.

Másnap azért a felszedelőzködő katonák melegen búcsúzkodtak s valami affélét mondhattak: „No, nem baj, majd ezután elolvasod még azt a könyvet".

A helyükbe jövő szovjet katonák előtt aztán már meg sem kíséreltem illegális múltammal kérkedni.

Akkor frissiben azonban fájt az a tudat, hogy a Berlin felé győztesen előrenyomuló szovjet katonák majd egyszer hazatérnek hazájukba s talán még hírét költik, mint találkoztak Kolozsvárott egy agyafúrt emberrel, aki azt hitte, hogy az ő felvágatlan könyvével túljárhat a szovjet katonák eszén. Igen, ez a gondolat fájt akkor, de most legszebb emlékeim között melengetem az elmondott esetet. Hálát érzek Marx életrajza iránt. Felvágatlan lapjai nélkül talán sohasem lett volna alkalmam meggyőződni, hogy az egyszerű, névtelen szovjet harcosok nemcsak a fegyveres vitézség, hanem a műveltség és a szellemi éberség dolgában is páratlan katonái a világnak.

(1945)

SZERKESZTŐSÉGUNKBEN sok ember megfordul. Többnyire verseket, újjáépítési terveket és gyakorlatilag keresztülvihetetlen találmányokat mutatnak be. Jönnek tanácsokért vagy olyan kérések teljesitéséért, amire egy szerkesztőség nincs berendezve. Ezek között az ügyesbajos emberek között nyitott be nemrégiben egy vasúti lakatos is. Úgy negyven év körül járhatott. K. elvtársat kereste, aki éppen valami értekezleten volt. A vasúti lakatos azonban nem tágított. Halaszthatatlan ügyet kell elintéznie vele, megvárja. Volt valami baljóslatú komorság a hangjában, ami arra késztetett, hogy faggatni kezdjem:

— Szerkesztőségi ügy? — kérdeztem. — Esetleg én is elintézhetem. Verset hozott talán, cikket, munkáslevelet?

A vasúti lakatosnak nehezére esett a válasz, elgondolkozva tekintett maga elé, végül szűkszavúan elárulta, hogy szeretné, ha K. elvtárs ajánlaná a pártba való felvételét.

— Ismeri K. elvtárs a múltját?

— Nem, nem hinném, hogy ismerje — tűnődött el a vasúti lakatos. — Ő csak a jövőmet látta előre, megjósolta, pedig személyesen nem is ismert. Lehet, hogy még látásból sem...

Ismerve K. elvtárs józan, megfontolt egyéniségét, a tényekhez való ragaszkodását, nehezen tudtam elképzelni mint tenyérjóst, különösen akkor nem, ha evvel a vasúti lakatossal még kezet sem szoritott.

— Bajosan hiszem — szőttem végül is tovább a megkezdett beszélgetést —, hogy K. elvtárs ismeretlen egyének felvételét ajánlja a pártnak.

— Engem biztosan ajánlani fog — felelte a vasúti lakatos meghökkentő bizakodással. — Biztosra veszem, hogy még a

szerkesztő elvtárs is ajánlana, ha elmondanám, amit neki fogok elmondani.

Biztattam, kezdjen hozzá, szívesen meghallgatom, bár nem valószínű, hogy egyszeri hallásra és látásra meggyőzzön, pedig azt mondják, hogy K. elvtársnál sokkal engedékenyebb vagyok.

— Hát fogadjunk — vált ezúttal a vasutas valamivel derűsebbé. — De nem, nem fogadok — mondotta ismét elkomolyodva —, amit mondhatok, azt először K. elvtársnak kell hallania. Megérdemli, s úgy is illik, hogy első szájból hallja, neki volt igaza, nem nekem.

Hm — kezdtem bosszankodni —, ez úgy beszél, mintha ő és K. elvtárs évek óta vitatkoztak volna valami felett. Hogyan vitatkozhattak volna, mikor személyesen nem is ismerik egymást; hogyan lett akkor mégis K. elvtársnak igaza? És ezt kissé türelmetlenül szemére is vetettem a vasúti lakatosnak.

— Az úgy van — felelt erre ismét teljes biztonsággal —, hogy én ma is sokat vitatkozom vele. Már csak úgy messziről. Elolvasom valamelyik cikkét az újságból, aztán ha valami nem tetszik belőle, mind gondolom magamban, hogy miket mondanék neki. Igy volt ez akkor régen is, még harminchatban. K. elvtársat a szaktanács küldte a vasasok taggyűlésére. Én akkoriban iratkoztam be. Arról volt szó, hogy mért hiányzik a tagoknak több mint fele. K. elvtárs előállt, hogy ő tudja: fuserálunk otthon, házépítéseken törjük a fejünket, pedig hiába építünk, hiába koplaljuk meg a szerzést, ha elhanyagoljuk a szervezkedést. Mert ha nem törődünk a szervezettel, felülkerekednek a világrontók és ismét kirobbantanak egy nagyfene háborút, lebombázzák a házunkat. Sírhatunk, jajgathatunk, de akkor már késő lesz.

Á, gondoltam lankadó érdeklődéssel, ilyesmiket jósolt ez a K. elvtárs. Ezt ugyan mindnyájan megtettük ebben a formában, sajnos, igazunk lett, bár ne lett volna. Igaz, ezt csak mi állapítottuk meg magunk között, nem emlékszem, hogy ezt valaki is fülünk hallatára belátta volna a hitetlenek közül. Az emberek nemigen szeretik belátni a tévedésüket, különösen a nyílt beismerésekre nemigen kaphatók. Ebből a szempontból ez az őszinte vasúti lakatos valóban figyelmet érdemel. Biztattam, mondja csak tovább, hogy történt az a néma vitatkozás.

— Az úgy — kezdte rá ismét —, hogy én felmérgelődtem azon a taggyűlésen. Miért akar ez a szaktanácsi ember elriasztani a házépítéstől. És honnan tudja, hogy én is éppen építek.

Hiszen mind azon járt az eszem még ott a taggyűlésen is, hogy a fedélcserépre valót honnan kaparjam elő. Aztán honnan tudja ő, hogy háború lesz. Mit mérgesíti az embert, mit gyengíti kételkedések felébresztésével?! Ki is maradtam a szervezetből nemsokára, ne vesse nekem a szememre senki, hogy hanyag vagyok. Nem is láttam aztán többé K. elvtársat a felszabadulásig. Én a házépítést szépen befejeztem. Hát nem akkor tört ki a háború? Volt a nyakamon egy csomó adósság. Az utolsó részletet 1944 májusában fizettem ki. Júniusban jött az angol bombázás és úgy leberetválta a házamat és a többiét, ott a vasút környékén, hogy majd megölt a bánat.

A vasúti lakatos most is elkomorult, majdnem hogy könny esett ki a szeméből, de megemberelte magát s tovább mesélt.

A felszabadulás után való héten, a vasutasokkal tartott első gyűlésen viszontlátta K. elvtársat. Az állomás romjaira hágva beszélt hozzájuk. Rettentő igazságokat mondott. És ez a vasúti lakatost ismét felbosszantotta. Miért emlékezteti K. elvtárs az embert arra, hogy már akkor régen is igaza volt. És ha igaza volt, miért nem mondta úgy, hogy az ember el is higgye. Miért hagyta, hogy eltévelyedjen...

— Persze — nézett maga elé a vasúti lakatos elrévedezve —, azóta egészen legyőzött. Akármire gondoltam egyik nap — néhány nap múlva már felelt is rá az újságban, mintha a fejembe látna. Ez — mondtam a feleségemnek — nem tiszta dolog. Honnan találja ki, hogy mit gondolok ellene. Megkérdeztem az osztálybizalmitól is. És az csak rávágta nekem: Ja, fiam, a párt...

— Fene a pártodat — mérgelődtem fel. — De a fene belém állt, furdancsnak, nem a pártba. Most itt vagyok, vegyen engem kezelés alá K. elvtárs. Ha így megzavart, most aztán tisztítson ki valamerre. Tanítson meg jósolni engem is.

Hosszú ideig hallgattunk, mit titkoljam, K. elvtárs nevében is jólesett ennek az embernek az elismerése. Hirtelen támadt ötlettel felkínáltam neki, hogy szívesen aláírom tagfelvételi kérését, másodiknak pedig írja alá K. elvtárs.

— Na tessék — kapott észbe a vasúti lakatos —, ilyen szerencsém van nekem, először életemben én is megnyerhettem volna egy fogadást, én meg fogadás nélkül szépen kitálaltam magának mindent.

(1945)

VALAMIKOR Kolozsváron minden május elsején zöldágakkal tűzdelték lombosra a kiszáradt kapufélfákat. Különösen a külvárosi házak eleje zöldült ki az első májusi hajnalon. Akkoriban még nekem is volt egy ügyes kis édesapám s ő úgy mondotta, hogy a zöldágak helyettesítették a tiltott vörös zászlókat. Az én édesapám csak termetre volt kicsike, máskülönben nagy szocialista volt, számomra a világ valamennyi szocialistái között a legnagyobb, nagyobb Marxnál, egyszerűen azért, mert akkoriban még nem hallottam Marx Karolyról. Édesapámon kivül más szocialistát még nem ismertem.

Elhittem neki, hogy a zöldágak vörös zászlókat helyettesítenek a munkásházakon. Hogyne hittem volna el, mikor lovasrendőrök nyargalásztak a közeli erdőhöz vezető utakon s megkardlapozták a zöldágakkal hazalopakodo munkáslegényeket. Igy aztán, amíg meg nem tudtam május elseje igazi értelmét, mindig azt hittem, hogy május elseje a madarak, a fák és a lovasrendőrök ünnepe. A fák ünnepelték első tavaszi lombjaik kihajtását, a madarak ünnepelték a lombok közé rejtett fészkü ket, amelyeket május 1-től kezdve nem egykönnyen vehetnek észre a naplopó madarászok, a lovasrendőrök azt ünnepelték, hogy ezen a napon kivonhatták fölöslegesnek látszó kardjukat a zöldágakat cipelő munkáslegényekre.

Emiatt aztán számomra május elseje mindig is izgalmas nap volt, egy kicsit mindig reszkettem édesapám miatt, aki szintén zöldágért ment a május elsejei hajnalokon s mindig szurkolnom kellett, vajon nem szabdalják-e össze a lovasrendőrök. És mindig nagy diadal volt számomra, mikor az én

ügyes kicsi édesapám túljárt a lovasrendőrök eszén s kapunkon ott virított a zöldág.

Egyszer aztán én is munkáslegény lettem. s akkor már magamat kellett féltenem a lovasrendőröktől. Én már nem elégedtem meg zöldágakkal. A lovasrendőrök különben le is szoktatták a kolozsváriakat a házuk feldiszítéséről.

A magamkorabeli legények röpcédulákat dugdostak május 1-re virradólag a kapuk alá. Mindenkit figyelmeztetni kívántunk, aki észbeli vagy kézbeli munkával keresi kenyerét, változtassuk a világot és a napokat olyanná, hogy öröm legyen dolgozni, hogy a béke ne jelentsen megalkuvást az elnyomókkal, hogy a szeretet hangoztatása ne jelentsen megalázkodást a megalázók előtt, hogy az ünnepnapok ne legyenek bűnbocsánatok a hétköznapok megkeserítőivel szemben.

A rendőrök az ilyen röpcédulás május elsejéket még kevésbé állhatták. Civilbe öltözve leskelődtek utánunk. Már április 29-én éjjel utánunk jöttek s kiráncigáltak az ágyból, büdös rendőrfogdába zártak, hogy ne dugdoshassunk a kapuk alá „ünneprontó" röpcédulákat.

Attól kezdve, míg mások május elsején bárányhúst és fánkot sütöttek s kirándulni mentek, nekünk, kommunistáknak el kellett bujdosnunk hazulról már egy héttel azelőtt, hogy el ne fogjanak s börtönbe ne dugjanak, mielőtt röpcéduláinkat, titkos gyüléseinket elő nem készítjük.

Emlékszem, egy ilyen május elseje előtt valami beugrató férkőzött titkos nyomdánk közelébe. Hogy a röpcédula-osztogatók nyomára vezesse a rendőrséget, erős nyomot hagyó lila festéket adott a nyomtatáshoz, s másnap rémülten ismertem fel lilára mázolódott kezükről, ruhájukról azokat az ifjúmunkásokat, akik ezeket a röpcédulákat szétszórták. Intettem őket, takarodjanak haza az utcáról s tisztálkodjanak meg, különben mindnyájunkat hurokra kerítenek a rendőrök.

A fasizmus legsötétebb éveiben május elsején az erdők mélyére húzódva gyűléseztünk. Röpcédulákkal szórtuk tele a kirándulóhelyeket. A rendőrség szemében mindenki gyanússá vált, aki május elsején az erdők felé igyekezett. Már nem bánták volna, ha zöldággal díszítik kapuikat az emberek.

Dühükre egész éjjel és egész nap talpon kellett lenniök. Ismeretlen kezek mégis felhúztak egy-egy fasisztarémítő vörös zászlót valamelyik gyárkéményre.

Azt a zászlót vonták fel, amely alatt találkozni lehetett volna minden nép fiának.

Folyton figyelmeztettük embertársainkat: gyász, keserűség, megnyomorodás, tönkremenés fenyegeti a világot. Hiszen az én ügyes kis édesapámat is felfalta az első világháború, édesanyám kezét meg leette a gyári gép. És bár előre láttam e másokat fenyegető vészt és küzdöttem ellene, mégis meg kellett érnem a második világháborút, meg kellett érnem, hogy fiam mindkét keze megcsonkuljon. És ti többiek is meg kellett érjétek fiaitok, apátok, kis munkásházaitok, parasztgazdaságaitok, tudományos műhelyeitek, hivatalaitok pusztulását. Ezektől a csapásoktól kívántunk megóvni mindenkit, ezek elhárítására hivtuk fel a világot a régi május elsejéken.

Most, amikor annyi vörös zászló lengedez a házakon, mint gyerekkoromban zöldág: ne feledjétek, a vész még nem múlt el teljesen. Ma már ugyan nem üznek bennünket lovasrendőrök és nem lesnek utánunk civilbe öltözött fogdmegek, de gyűlölettől égő szemeket érzünk magunkon, tudnunk kell, hogy a vakondok sorsára jutott erőszakosok titkos bűnvetésre bújnak össze. Emlékezzetek ti régi munkástestvérek, régebben egy-egy május elsején ezek az alattomosok ugrasztottak egymás ellen, miattuk vertük be egymás fejét a május 1-i gyűléseken, holott ellenük emelkedett tiltakozásra az öklünk.

Ma már a testvérharcnak vége, ma már együtt és egymásért vagyunk. Legyen a mi sok megpróbáltatáson keresztül végre szabad szóhoz jutott májusi emlékezésünk mindenki tanulsága. Május 1 legyen végre valóban minden igazszándékú ember ünnepe, ahogy az én ügyes kis édesapám kívánta és megálmodta unokái és embertársai számára.

Igy kell lennie, mert küzdünk érte.

(1946)

A PÁLINKASORBÓL A MUNKÁS SZABADEGYETEMIG

RÉGI VAGYAM teljesült. Végre lejuthattam Zsilvölgyébe. A Magyar Népi Szövetség dévai, szászvárosi, petrozsényi, vajdahunyadi, lupényi és brádi szervezete irodalmi felolvasásra hívta meg Írószövetségünket. Kacsó Sándor, Szentimrey Jenő, jómagam és Szilágyi Albert bölcsészhallgató, a Móricz Zsigmond Kollégium versmondója vittük volna a hírt a haladó szellemű magyar irodalom törekvéseiről a zsilvölgyi bányászok és a csángó magyarok közé Mikor azonban indulásra került a sor, Szentimrey és Kacsó Sándor lemondották előadásukat. Feltorlódott munkájuk nem engedte őket velünk jönni. Más írók után kellett szaladnom. De az egyik éppen költözködött, a másik hűlésére hivatkozott, a harmadik: hogy csak három napra jöhet, családi és hivatali ügyei mellett többre nem futja idejéből.

Hogy nekem futja-e, azt nemigen kérdezték, csak biztattak: vágjak neki egyedül a körútnak, nem okozhatunk csalódást a zsilvölgyieknek. Velem jön a Móricz Zsigmond-kollégista, az majd szaval és felolvas a hiányzó írók helyett is. Bosszúsan megváltottam hát a két autóbuszjegyet. Magam előlegeztem reá a pénzt, az autóbusz azonban csak velem indulhatott. A Móricz Zsigmond-kollégista szerencsésen lekésett. Vagy őt is valami eltéphetetlen családi kötelék rántotta vissza az utolsó percben? Amint útközben kiderült, sokkal izgalmasabb dolog történt vele.

Engem nem tartott vissza az sem, hogy a feleségem minden percben lebetegedhetett, aminthogy távollétem alatt valóban egy kisfiút hozott a világra. Ráadásul a túl szűk és túl zsúfolt autóbuszban nem jutottam ülőhelyhez. Kétrét görnyedve zötyögtem alig palástolt dühömmel mindaddig, míg egy szemüveges, kis, barna kámzsás ferencrendi valahogyan helyet nem szorított egyhar-

madnyi ülőfertályomnak. Ez a kis haladó szellemű papocska, kit a dévai Népi Szövetség tagozatában csak egyszerűen Gyula testvérnek szólítanak, ajánlkozott arra is, hogy Gyulafehérváron szállást szerez a kolostorban. Ő is ott akar megszállni. Hajnalban aztán együtt folytathatjuk utunkat Dévára.

Igy kerültem a kegyes, csendes kolostorba, ahol csupán egy kemény arcélű székely páter és egy aszkétaképü főtisztelendő úr remetéskedett. A mi kis Gyula tisztelendőnkkel arcon csókolták egymást, engem nem kis meglepetéssel, de szívesen fogadtak. Nemigen hallhatták eddig a nevemet s talán azt sem, hogy a romániai magyar íróknak szövetségük van, sőt még elnökük is lehet. Kissé zavarba jöttek, nem tudatlanságuk miatt, hanem mert két átutazó vendég számára tartalékolt fekvőhelyük egyike már foglalt volt. Gyula testvér azonban feltalálta magát. A főtisztelendő úr szobájából kicipeltette a magastámlájú díványt a vendégszobába, a maga számára pedig valami táboriágy-félét keritett. Ide-oda cipekedve, alaposan felforgatták miattam a kis kolostor szokott rendjét. Gyula testvér megtömte a hevülő cserépkályhát, éhségére hivatkozva hamarosan vacsorát is tálaltatott. Mégpedig friss tepertőt, szalonnát meg kolbászt vöröshagymával és fekete retekkel. Vacsora előtt és után én jöttem zavarba, az asztali áldás miatt, amit hangosan mondtak el. Szerencsére latinul s igy tudatlanságomba rejthettem ateista hallgatásom okát. Sem a kezem, sem a szám nem állt áldáskérésre. Aztán meg azért jöttem zavarba, mert miután a felszolgálást végző székely páter leszedte az asztalt, azt ajánlotta, hogy kártyázzunk. Nem tudom, máskor is szokták-e az ördög bibliáját forgatni, de én hajlandó voltam azt hinni, hogy csak irántam való szivélyességből kerítik elő a paklit. Kelletlenül ráálltam hát: játsszunk durákot vagy disznót, esetleg fekete kutyát vagy máriást, ők ramslit ajánlottak, de én nem ismertem s amint hamarosan kiderült, már a máriást is elfeledtem, még a durák szabályaira is csak játék közben emlékeztem vissza.

Bárhogy erőskódtek is, nem birtak bedurákozni. Csuda jó lapok jártak pedig, a játék azonban egyáltalán nem érdekelt. Valahogy irodalomra szerettem volna terelni a szót. Nézelődtem a könyvespolc felé, de lexikonokon kívül egyebet nemigen láttam, újságot egyet sem. Az új idők politikai jelét csak egy román pap megjelenésében észleltem. Még vacsora előtt jött s behúzódott a főtisztelendő testvér szobájába, ki gondosan behúzta erre az

időre szobája ajtaját s vagy öt percig igen halk eszmecserét folytattak. Hogy miről, azt már csak ők tudják, egy kukk se hallatszott ki. Durákozás közben felajánlottam, hogy viszonzásul szíves vendégszeretetükért, felolvasom egyik elbeszélésemet. Örömmel kaptak rajta. Egyik börtönnovellámat olvastam fel, ami mindent megjelenít abból, amit börtönben átélhet az ember: a szekszuális önmegtartóztatást, az önfegyelmet és a vezeklést meg a csüggedést, harcot és mindenféle felgerjedő, de ki nem elégíthető vágyat, egyszóval még a bűnbeesés hajlandóságát is, vagyis ez az elbeszélés igen alkalmas lett volna arra, hogy valamiféle eszmecsere induljon meg közöttem és a rabságot vállaló papok között a kolostori élet legrejtettebb ügyeiről.

Nem álltak kötélnek. Láttam rajtuk, hogy az elbeszélés tetszett nekik, elgondolkoztatja őket s mégsem nyilatkoztak, hogy nekik is lehetnek hasonló vívódásaik gyarlóságaik leküzdésére. Kilenc órakor aludni tértünk, anélkül, hogy külsőségeken kívül bepillanthattam volna a kis kolostor belső, rejtett életébe. Csupán annyit jegyezhettem meg utoljára, hogy a két kolostorbeli pap fűtetlen szobába vonult vissza aludni, a fráter — ki nem volt tanult pap — gyanithatólag a konyhában tért nyugovóra. A mi Gyula testvérünk azonban tábori ágyát jó közel húzta a kitüzesedett cserépkályhához, egyáltalán nem titkolta, mennyire fázós és mennyire szereti a jól vetett ágyat.

Igy ért véget első felolvasásom tiznapos Hunyad megyei körutamon. Másnap hajnalban Gyula testvérrel együtt rohamoztuk meg a Piskire menő munkásvonatot A vaksötétben mohón kaptuk el a szétesésig tömött egyetlen személykocsi gyanús könnyedséggel nyiló ajtaját s ötödmagunkkal zsúfolódtunk be valami szűk fülkébe. A fellobbantott öngyújtó fényénél bosszúsan vettük észre, hogy a WC-fülkébe kerültünk. Kénytelen-kelletlen azzal vigasztaltuk magunkat Dévaig, hogy az ütközőkön és a vagon tetején utazókhoz képest elsőosztályú kényelemben utazunk.

A nem éppen kéjutazásnak számító vonatozás után Déván egyszerre két meglepetés is ért. Az állomáson a nagy kifelétolongásban csak mellém sodródott egy kerekarcú fiatalember, ölében óriási csecsemőként egy hatalmas és szétesőshez közel álló könyvcsomaggal, bal kezében nagy bőrönddel s rám köszönt, hogy ő az a bizonyos Szilágyi Albert, az autóbuszról lekésett Móricz Zsigmond-kollégista. Elbeszéléséből kiderült, hogy nemcsak az autóbuszt késte le, hanem lekéste az este induló sze-

mélyvonatot is. Hogy irodalmi körutamat mégse járjam végig egyes-egyedül, egy teherautón Kolozsvárról Aranyosgyéresig elébe nyargalt a megugrott személyvonatnak s a nagy nyargalásban bomlásnak induló könyvcsomagot Aranyosgyérestől idáig az ölében hozta.

Megkönnyebbülten szusszantam egyet. Igy hát három író és egy szavaló helyett nem én kell kitöltsem az öles plakátokon meghirdetett dévai műsort. A második meglepetéssel a Magyar Népi Szövetség megyei elnöke, Dubovszky Pál várt. Az állomás előtt azzal fogadott, hogy míg Déván tartózkodunk, a „Fehér Kereszt" szálloda legkényelmesebb szobájába helyeznek el. A 4-es szoba befűtve vár. Dubovszky Pál lerakhatta csomagjainkat s azt is tudtunkra adta, hogy autó jö érettünk, úgy vonulunk be a vendégfogadóba.

Még autó is! — képedtem el a meglepetéstől. Végre írók számára is jut autó. Olyan autó, ami nem szalad velünk a sáncba, nem kap defektet minden villanyfánál, mint a temesvári könyvnapokra utaztunkban, amikor is Váradon egy özönvizelőtti bárkára ültettek fel, hogy Nagyszalonta alatt „durchdefekttel" majdnem a másvilágon találtuk magunkat.

Érthető izgalommal vártam a dévai autót, vártam és nem jött. Az első meglepetés után eleve gyanúsnak találtam, hogy miért nem jött ez a Dubovszky egyenesen az autóval elénk. Gyanúm sötét pesszimizmussá változott, mikor az autó egy negyedórai egyhelyben topogás után sem mutatkozott. Hideg volt, a dévai hegyeket fehérre meszelte a vastag dér. Végül is dermedt ujjakkal megmarkoltuk csomagjainkat s elindultunk gyalog. Mire a szállodához vezető utca sarkára értünk, hát csak jött veszettül zörögve egy törött ablakú autó. Dubovszky fellelkesedve állt elébe s bé minket az autóba, hogy kétszáz méternyi zörgés után már ki is szálljunk nagy előkelően a Fehér Kereszt előtt. Megbocsátottam az autónak, ami csak azért késett, mert a vízzel feketített benzin beléfagyott s míg bemelegítették — mi is kimelegedtünk a gyaloglásban.

De ha nem így utaztunk és nem így érkeztünk volna, megérdemeltük volna-e este azt a meleg ünneplést, azt a lelkesedést, amivel Déva magyarsága s a demokrata románság képviselői fogadták előadásunkat? Demokráciánk, ha sok defektussal is, ha ütközőkön és vonattetőkön is, de éppúgy befut a célba, mint ahogy mi is befutottunk. A reakció vizes benzinje és semmiféle más mesterkedése sem tudta megakadályozni, hogy végül is

ott álljunk a pódiumon s irodalmi fegyverzetünket is mellének szegezzük.

Az előadás után dr. Almaşan, a vármegye főnöke, elismerően rázott kezet velünk. Mi is vele, akkor már tudtuk, hogy a megyének nincs alispánja, s annak a dolgát is ő végzi, hogy a városnak nincs életrevaló polgármestere, hogy a reakció az alispánoknak való tanult elemeket teljesen hasznavehetetlenekké fertőzte. A megye és a város dolga azért szépen fejlődik. A reakció megpróbálta kiüldözni Groza ekéseinek[1] legrégibb szövetségeseit, a csángókat, akik a Madoszba[2] tömörülve már 1936-ban együtt küzdöttek Groza Péterrel. De az ODA[3]-val összeműködő, helybeli Magyar Népi Szövetség felvilágositó munkája véget vetett a csángók kivándorlásának.

Dubovszky Pál felvilágositásaiból megtudtuk, hogy a kivándorlásba hajszolt csángóktól 5—6000 lejért harácsolták össze a földeket holdanként a mindenre elszánt gazdag földszerzők, de ugyanennyit vettek el egy kivándorló személy Áradra szállításáért a feketén fuvarozók. Emiatt sok határon túlra érkező csángó egy árva garas nélkül, minden nélkül ment új földet szerezni. Amelyiknek pedig még maradt valamije, azt a teljesen elértéktelenedett pengő tette hasznavehetetlenné. Mindez ráeszméltette a csángók józanabbjait, hogy lelketlen üzérek martalékául estek. De kijózanitólag hatottak a Magyarországról átlátogató kormánybiztos felvilágositásai is, aki tudtára adta a csángóknak, hogy Magyarország elsősorban a csehszlovákiai magyarok letelepitésével törődik.

Természetesen a Déva környéki csángók nyugtalansága még nem ült el teljesen. A Hunyad megyében eddig nagybirtokosként élő magyar nagyurak reakciós környezetéből, akiknek a földjeit a földreform kisajátitotta, az a hir kelt szárnyra a csángók között, hogy sor kerül az ő holdacskáikra is. A román reakció megerősiti ezt a hiedelmet, mikor azzal fenyegeti a csángókat, hogy jobb, ha önként adják el földjeiket, mert úgyis határon túlra teszik őket.

Az igazság ezzel szemben az, hogy a hatóságok a földreformtörvény szellemében igazságot tesznek ott, ahol törvényellenes kisajátitások történtek. A csángók megnyugtatására szolgáljon

---

[1] Frontul Plugarilor (Ekésfront)
[2] Magyar Dolgozók Országos Szövetsége
[3] Országos Demokrata Arcvonal

az, hogy Hunyad megyében újra megkezdték működésüket a diktatúra alatt bezárt összes magyar elemi- és középiskolák, ugyanakkor még 12 új állami magyar iskolát is kapott Hunyad megye magyar lakossága.

A megye 30—32 000 lelket számláló magyarsága számára a magyar nyelvű iskoláztatás tehát teljesen biztosítva van. És ezt maga a dévai Magyar Népi Szövetség iskolaügyét intéző Közművelődési Bizottság vezetője jelentette ki előttem.

Ez persze nem vigasztalja meg a földbirtokaitól megfosztott magyar urakat. Hiszen a kisajátítást elszenvedők között ilyen nevek olvashatók, mint: Kendeffy, Apáthy, Fáy Viktor, Pogány, Brazojai, báró Nopcsa, Holaky. Ezek közül nem egyhez azzal a tanáccsal fordultak a földreform kihirdetése előtt a „magyar szempontokat" hangoztatók, hogy vágjanak elébe a földreformnak és osszanak földet magyar béreseiknek, hogy minél több föld jusson magyar kézbe, mire a fent említett nagybirtokosok azt felelték, hogy jószántukból egy darabot se senkinek. Ha már elveszik a földet, számukra teljesen közömbös, hogy magyarnak vagy románnak jut-e. A falusi Agrár Bizottságba beférkőzött román reakciósok viszont úgy próbálták dolgukat végezni, hogy akkor csak hadd jusson minden elvett „magyar föld" román kézbe.

És sok a dolgos román kéz. A megyében közel 400 000 szeretne minél több földbe hasítani barázdát. A földreform végrehajtását felülvizsgálók dolga nyakon csípni azokat a nagybirtokosokat, akik valamilyen ürüggyel kibújtak a törvény végrehajtása alól. Ezek az elemek beférkőzve a CASBI[1] végrehajtó szerveibe, ellenséges vagyonként foglaltak le olyan magyar vagyonokat is, amelyek egyáltalán nem tekinthetők annak. Így például Kandrai Gézát 1940. augusztus 16-án táviratilag helyezték át állásából Kolozsvárra, ahonnan egy percre sem mozdult el, Déván lévő vagyonát mégis az ellenséges vagyonok között zárolták. A Magyar Népi Szövetség dévai vezetősége több ilyen kirívó esetet terjesztett fel magához Groza Péter miniszterelnökhöz.

Ezek az egyéni sérelmek azonban a megye magyarságának egyetemes érdekei mellett eltörpülnek. Ezek az érdekek viszont biztosítva vannak. Ezt tapasztaltuk a Dévától autóbuszon elérhető Szászvárosban is. Ez a város annak idején Motának, a

[1] Ellenséges javakat kezelő és ellenőrző bizottság

később Spanyolországban meghalt s Szászvárosba hazahozott hírhedt vasgárdista légionáriusnak a terrorja alatt állott. Ma a magyar iskolák zavartalanul működnek. Előadásunkat feszülő érdeklődéssel hallgatta meg az összesereglett magyarság. A városka román polgármestere előadásom után nyomban sietett a románság nevében kezet szorítani, mind előadásomért, mind Horváth István „Nyújtsd a kezed, Muntyán testvér" című szép versért, amit a román parasztsághoz címezve, a két nép megbékéléséért írt.

Szászvárosból visszatérve Dévára — hogy onnan vonatra szálljunk s a Zsilvölgyébe ereszkedjünk —, megtudtuk, hogy Gyula páter, kivel Déváig együtt utaztam, velünk egyszerre indult volt el Szászvárosba, a kolostorba, hogy leülje négynapos zárkabüntetését, amiért a Magyar Népi Szövetség marosvásárhelyi Százas Bizottságának ülésén fel mert szólalni. Magas Déva vára alatt ilyen erőlködésekkel próbálják elrettenteni a demokráciától mindkét nép fiait. De nem tudják.

A Kommunista Párt dévai Tartományi Bizottságánál egyhónapos káderkiképző iskolában mind fiatal román és magyar munkásokat, bányászokat és parasztokat láthattam. Kitűnő, mohón tanuló, friss harcosok, a megye jövő vezetői. Munkájuk és lendületük mellett magas Déva vára már jelképesen sem fellegvára többé a reakciónak.

Megmászva a várhoz vezető meredek utat, a lentről épnek, egységes épületnek látszó zord vár fent nem egyéb, mint összefüggéstelen kőomladék. Itt egy bástyarészlet, amott egy fél boltív. Kőmíves Kelemen és Meşterul Manole hiába falazta feleségét e kövek közé, ahogy ezt a román és magyar népballadák regélik. Az irtózatos emberi munkával hegyre cipelt kövek százezer darabra málva csúsznak le a hegy lábán. Alant a mély völgyben elterülő városban egyre erősödik a szabadság, de a vár — magas Déva vára — bomlik, roskadozik; fagyok, esők, kegyetlen szelek repesztik, mállasztják.

Ezzel az egyrészt megnyugtató, másrészt elszomorító érzéssel szálltunk le a hegyről és aztán fel a marhavagonokból összeállított petrozsényi személyvonatra, hogy a bányák, a szén népeinek emberi színvonalra törő küzdelmeiről és sikereiről is hírt hozhassunk.

DÉVÁTÓL Petrozsényig a vonat állítólag szép hegyek között szalad. Mi semmit sem láthattunk a tájból. A marhavagon legmélyén jutott hely a fapadokon. A közepén ülő utasok a hidegebb léghuzat miatt becsukták a tolóajtókat. Szinte koromsötétben ültünk. Ezen a vak vonaton igazán megszüntnek látszott minden osztálykülönbség. Katonatisztek, bányászok, volt földbirtokosok és új kisgazdák, inspektorok és közlegények vegyesen utaztak. A táj külsőségeiből semmit sem láthattunk, de annál inkább éreztük a lelkét. Beszélgető csoportok verődtek össze. A beszélgetések románul folytak, de itt is, ott is magyarra fordult a szó. Csak a szó, a mondatok fűzése és hangsúlya románós maradt; jobban odafigyelve, hamar feltűnt, hogy ezek a szóvivők a román nyelvet is kerékbe törték.

Egyszerűen kiderült, hogy a magyar utasok helyesen magyarul beszélni már elfeledtek, románul pedig még nem tanultak meg. Ahogy elhagytuk Piskit, vagy ahogy a felemás beszédűek mondották — Szimériát, a háború, a fasiszta rombolás jelei elmaradtak. Már nem láttunk szétbombázott épületeket, folyóba roskadt hidakat, de folyton hallanunk kellett a fasizmus, az Antonescu-diktatúra nyelvpusztításait. Ezeknek a magukat magyaroknak vagy románoknak valló munkásembereknek az ajkán a nemzeti elnyomás nemcsak a szép magyar nyelvet, hanem a füleknek oly kellemesen dallamos román nyelvet is megrontotta. Egyszerűen zsilvölgyi nyelvvé nyomorította.

Ezt tapasztalva, irodalmi körutunk célja új értelemmel gyarapodott. Itt Délerdélyben nemcsak a fasizmustól megrontott fogalmak igaz értelmét kell helyreállítani, hanem mind a román, mind a magyar nyelvre nőtt vad bozótokat is le kell nyirbálni. A Groza-kormány, mikor ismét szabaddá tette és még 12 állami magyar iskolával Hunyad megyében meg is toldotta a magyar nyelvű okatást, a románság számára legalább annyi nyereséget szerzett, mint a magyarság számára. Az anyanyelvükbe megromló magyar gyermekek ezután nem ronthatják meg többé román játszópajtásaik nyelvét sem. Mind a két nép gyermekei az anyanyelv törvényei szerint tanulhatják meg előbb saját nyelvtanukat, aztán a másik nép nyelvét, így meg is érthetik annak szellemét, beszélhetik finomabb árnyalatait is. Emellett felbecsülhetetlen tudásgyarapodást is jelent. És erre éppen Zsilvölgyében, ebben a fontos nehézipari központban mérhetetlen

szükség van. A régi, reakciós és javíthatatlan szakemberek helyett új és jobb, a demokráciát szolgáló vezető szakemberekre van szükség és sokkal többre, mint ez ideig. Itt most a munkásság általános felemelkedéséről van szó. Meglátásomat szóvá is tettem Petrozsényban tartott előadásomban, a hatás leírhatatlanul hosszan tartó tapsban nyilvánult meg.

Ezt megelőzően, mikor jó szénfekete este megérkeztünk Petrozsényba, a fogadásunkra kijött Magyar Népi Szövetség vezetői kis csalódással fogadtak. Szinte egytől egyig értelmiségi emberek voltak. Ők Szentimreit, főként Kacsó Sándort várták, a sorstársat, akivel együtt voltak internálva Tîrgu-Jiuban. Azelőtt Antonescu pribékjei kommunistákként üldözték, ahogy augusztus 23-án megfordultak a román fegyverek, ugyanezek a pribékek állásukban maradva, fasisztákként internálták őket. Én a szemükbe petrozsényi előadásomig bizonyára nem sokat jelentő munkásíró lehettem s talán egyikük-másikuk előtt továbbra is az maradtam, hiszen a másnapra tervezett lupényi előadást a lupényi Magyar Népi Szövetség vezetői hirtelen lefújták azzal, hogy ők a népnek három írót ígértek: most hogy álljanak oda csak velem? Petrozsényi előadásunk sikere után ez a lefúvás a petrozsényiakat mélyen felháborította. Íróvá léptem elő az ő szemükben is.

Hasonló valami történhetett Petrillán is. Az a katolikus pap, aki Petrillán vállalta az előadás előkészítését, érkezésünk előtt szökésnek tűnő módon elutazott, anélkül, hogy bármit is előkészített volna. A vonatindulást félreértés miatt lekésve, kigyalogoltunk Petrillára s akkor derült ki, hogy nincs „közönség". De került hamarosan. Kísérőnk, Nagy Péter, egy régi kommunista, átszaladt a pártba s akit lehetett, mozgósított, úgyhogy majdnem megtelt a kis terem. Az előadás végén odajött hozzánk egy fejkendős bányászasszony s így fejezte ki elismerését:

— Fogadják köszönetét egy négygyermekes anyának.

Míg a koromsötétben visszabotorkáltam Petrozsényba, azon tűnődtem: úgy látszik, Petrillán nagyon nagy tisztesség lehet négygyermekes anyának lenni.

A négygyermekes anyának az elismerése mellett még csak a petrillai ODA elnökének, egy román bányásznak magyar nyelvű üdvözlete ért minket a legnagyobb megbecsülésként. Kár, hogy nem maradhattam Petrillán egy napig, kár, hogy nem hívathattam meg magam valamelyik bányásszal, hogy megtudhattam volna, mit vacsoráznak vagy ebédelnek, mikor nem

várnak vendéget. Szerettem volna tudni, vajon a bányászok is öltek-e már az idén disznót. Petrozsényban disznótornak is beillő vacsorákra és ebédekre voltam hivatalos. Ahogy a petrozsényi kisiparos és értelmiségi családoknál észleltem, mindenki vagy disznóölésre készült, vagy már éppen túl volt rajta. A dévai, szászvárosi polgárcsaládoknál is, vendéglőkben is húsos ebédekkel meg vacsorákkal traktáltak, kenyér is került asztalukra, bár a pékségben egyáltalán nem volt kapható, akárcsak Petrozsényban. Így élnének a bányászok is, a felszíni munkások is?

Ezekre a kérdésekre az idő rövidsége miatt már csak a Kommunista Párt körzetvezetőségénél kaphattam választ. Irodahelyiségük, pártházuk, ahogy felénk nevezik, egyáltalán nem hasonlított a mi előkelő pártházainkhoz. Ütött-kopott emeleti helyiségbe nyitottunk be. Fapadok, rozoga íróasztalok, a régi munkásotthonok szokott füstös falai fogadtak. Rajtuk a párt vezetőinek arcképei, Lenin és Sztálin mellképei és mindenütt látható plakátaink, jelszavaink. Románul s valamivel gyérebben magyarul.

Elvtárs és barát, fűtő és fűtőző,
mikor szenet löksz a kazánba
vagy a kályhába, vigyázz: egy
morzsányi se menjen kárba. Irtó-
zatos küzdelem folyik a petril-
lai hegyek alatt és felett minden kis darab
kőszénért.

Az irodák néptelenek voltak, négy irodahelyiség közül csak egyben találunk írás fölé görnyedő elvtársat. A többi? Kiment Petrillára, Aninószára, Lupénybe. Ezek a kommunisták lohol-nak, hogy meg ne álljanak a vonatok és a gyárak, hogy még több vonat szaladhasson s még több gyár, még több kohó üzembe kerüljön, hogy a fűtetlen kórházak és iskolák szénhez jussanak, hogy a nagyvárosok központi fűtésű épületeinek lakói minél kevesebbet dideregjenek.

Muschik István elvtárs, kádertitkár, kivel már az irodalmi előadás után megismerkedtem, idősebb régi harcosa pártunknak, egyszerű munkás. A több szénért folyó munkahajrá lendületét számokban fejezi ki. Iratokat vesz elő, de éppen csak belenéz. Látszik, hogy emlékezetből is tudja. A következőkről értesültünk általa:

Amíg a bányatársulatot Bukarestből igazgatták s a régi vezetőket le nem váltották, Lupényban 1200—1400 s néha 1500 tonna szén volt a napi kitermelés, hasonló volt Aninószán, Petrillán. Lónyán ellenben csak 200—260 tonna. Ezek a bányák együttvéve naponta átlag 4000 tonna szenet termeltek ki. Amióta a bányatársulat adminisztrálását az új igazgatóság Petrozsényban intézi, Lupényban, Aninószán, Petrillán napi átlagban 2000 tonnát termelnek ki. Lónya 500 tonnára emelte fel termelését. Átlagba elérték együttvéve a napi 6000 tonnát.

— Mi a titka ennek a szembetűnő eredménynek? — tettük fel a kérdést. Muschik elvtárs magától értetődő hangon válaszolt:

— Bányához és bányászhoz egyformán értő emberek kerültek a termelés vezetéséhez. Aztán feldolgoztuk ezt a kérdést a sejtekkel. Az új adminisztráció új fizetésbeosztást vezetett be. Ezzel nagyobb keresetet biztosít minden bányaalkalmazottnak. Ezenkívül a bányászok 1000 lej leszállási prémiumot, az iparosok pedig 600 lejt kapnak. Ez arra ösztökéli a bányászokat, hogy a második műszakkal is leszálljanak dolgozni a tárnákba. Továbbá minden üzemnél konyhát állítottak fel. Leszállás előtt egy tál jó, kiadós ételt kapnak ingyen.

Így értük el, hogy november 21-én 4500, 22-én 4700, 23-án 5138, 24-én pedig 7025 tonnára emelkedett a szénkitermelés.

A többit már egy bányászember hivatalnok fiától tudtam meg. A régi adminisztráció szabotálása mellett a szénkitermelés ütemét veszélyeztette az is, hogy a bányákat környező falvakból a háború alatt a hadmentesség kedvéért olyan falusiak behúzódtak a bányákba, akik egyébként nem voltak erre rászorulva, most hogy a háború véget ért, a föld kedvéért kezdték cserbenhagyni a bányát. Ezeket most a leszállási prémium s a tetemesen megjavított kereseti viszonyok visszacsábítják a termelésbe. A született ősbányászok pedig olykor ledolgoznak két műszakot is, vagyis 16 órát naponta.

Az ilyeneket nevezik itt a munka hőseinek. Ezek többnyire kommunisták. Külön hősökként emlegetik a pártban Balog Mihály kéményseprőt, aki rendes napi munkája után egy hónapban 16 műszakot, Bodean Traian 10 műszakot és Visonivszki Gyula modellasztalos 7 műszakot dolgozott le a petrillai bánya 3-ik szektorában. Nemkülönben Dan Andrei, aki szabadidejében 6 műszakot dolgozott végig rendes foglalkozása mellett.

Nem találkozhattam ezekkel a munkásokkal. De anélkül is tudom, hogy egy modellasztalosnak és egy lakatosnak — akik oly finom és pontos munkát végeznek szakmájukban, vagy egy kéményseprőnek, ki mindig a „magasba" igyekszik — valóban nem kis hősiességre volt ahhoz szüksége, hogy alászálljon szenet fejteni a tárnákba. Ott az embertelenül nehéz munka mellett folytonos életveszedelem is környékezi őket, hol bányaomlás, hol az idejében fel nem robbant patronok — „lövések", ahogy a bányászok mondják — fenyegetik testi épségüket és életüket. És mégis mennek, alászállnak a tárnákba — olyan munkások, kik nem a több keresetért, hanem a termelés fokozásáért áldozzák fel szabadidejüket. Feláldozzák, hogy biztosítsák emberi szabadságukat. S még ezen felül kulturális fejlődésükre is annyi erőt fordítanak, amennyit talán sehol másutt.

A PÁLINKASORBÓL A MUNKÁS SZABADEGYETEMIG

A ZSILVÖLGYÉBEN csak három szakszervezet működik, a bányászoké, a tisztviselőké és a CFR-istáké. E három szakszervezet kulturális munkáját közös kultúrbizottság fogja össze.

A bizottság ott székel a társulati tisztviselők kaszinójában, ami Petrozsény legszebb épületei közé tartozik. Üveges, parkettás szobákon keresztül jutunk a kultúrtitkárhoz, Droblics Istvánhoz. Élénk feketeszemű, barna fiatalember. Szívesen fogad, de mint mondja, nem volt ideje az irodalmi előadáson megjelenni. Közlöm vele, hogy egy kultúrvezetőnek effélére feltétlenül időt kell szakítania. Mi Kolozsvárról is szemmel tartjuk őket. Tudunk róla, hogy munkásszínjátszó gárdájuk a bukaresti rádióban is szerepelt s amellett bemutatták műsorukat a fővárosi munkásság előtt is. Mit láthatnánk itt tartózkodásunk alatt munkájukból?

Sajnos, semmit, éppen új műsort próbálnak, előadásokat meg csak vasárnaponként tartanak. De áttekintést kaphatunk az elvégzett munkáról. Múlt év szeptembere óta a szakszervezeti káderiskola működik itt. Eddig 24 előadást tartott, átlag 64 rendes hallgatóval. Ezek mind szakszervezeti tevékenységükkel kitűnt munkások. Analfabéta iskolát is nyitottak. A bányatársulat központi műhelyéből 30 felnőtt jelentkezett, az első tanfolyam 12 jelentkezője közül az I. és II. osztályú elemi iskola tananyagából levizsgázott 3 s ezek tovább tanulnak, a többi

csak a betűvetést tanulta meg. Petrillán 18, Lónyán 4, Aninószán 13 analfabéta jelentkezett...

— Csak ennyi analfabéta lenne ezekben a helységekben? — vetem közbe.

— Sokkal több — feleli Droblics elvtárs —, de a többiek érdeklődését még nem tudtuk annyira felkelteni, hogy a sokszor két műszakot is kidolgozó munkások időt és türelmet áldozzanak a módszeres tanulásra. De azért működik idegen nyelvű tanfolyamunk is, középiskolát és elemi iskolát végzett munkások jelentkeztek az orosz és angol nyelvtanulásra, 30 oroszul, 18 angolul tanul.

— Ezek a számok fokmérői egyben a két nagy szövetséges állam iránti rokonszenvnek is? — teszem fel a kérdést.

Droblics elvtárs elmosolyodik s bevallja, hogy nemigen firtatták eddig, melyik munkás miért tanul éppen oroszul vagy angolul, de majd megérdeklődi. Hozzáteszi azonban, hogy a munkások között nagyobb az érdeklődés a politikai és közgazdaságtani káderiskolák iránt. Igen népesek a szakmai továbbképző tanfolyamok is. Petrozsényban 28-an bányász, 60-an technikai rajztanfolyamot, 18-an segédlakatos, 22-en hegesztő és 8-an villanyszerelő tanfolyamot hallgatnak. Lupényban 42, Aninószán 17, Petrillán 15, Lónyán 26 munkás jár bányásztanfolyamra.

— A diktatúra idején is voltak ilyen szakmai továbbképzők?

— Igen, a társulat kezdeményezte s a társulat fizette a tanárokat, de a munkások nem jelentkeztek. Ahogy a diktatúra megbukott, a társulat rögtön megtagadott minden támogatást. Teljesen a magunk erejéből szerveztük meg tanfolyamainkat. Most az új társulati vezetőség ezen a téren is segítségünkre van. Eddig műsoros előadásainkból teremtettünk pénzt. Műsoros előadásaink jövedelméből szerveztük meg Munkás Szabadegyetemünket is, aminek 60 munkás hallgatója van. Az első csoport január 15-től június 15-ig hallgatta az előadásokat. Második szabadegyetemi előadássorozatunk szeptember 15-én kezdődött. A Szabadegyetem költségén a végzetteket tanulmányi útra küldtük Vajdahunyadra és Kalánba.

Beszámolókat, leírásokat mutat azoktól a munkásoktól, akik a tanulmányútról visszatérve, írásban számoltak be, hogy mi ragadta meg a figyelmüket a legjobban útjuk alkalmával. Az egyik munkás levelében olvastam, s nyomban feltűnt, hogy mily elragadtatással ír a vajdahunyadi várról s a természeti szépségekről. Olyan bányász írta ezeket a sorokat, aki eddig csak a

lakástól a tárnáig elterülő világot ismerte. Most úgy ír Petrozsénytől Vajdahunyadig megtett útjáról, mintha kéjutazáson vett volna részt, öt világrészen keresztül. Aki még ma sem érzi a változás mibenlétét, ezeknek a tanulmányúton járt munkásoknak a beszámolóját kellene olvasnia.

Droblics elvtársat közben folyton zavarják, telefonon hívják hol ide, hol oda, munkások is érkeznek. Ülésre hívják, s már csak sebtiben tudom lejegyezni, hogy Petrozsényban Népművészeti Iskolájuk is működik, két színjátszó csoporttal, a munkások saját szerzeményeiket adják elő. Közösen javítgatnak rajtuk. Nagy sikert aratták még a nagyigényű Bukarestben is az „Ilyen a bányászélet" című színdarabjukkal. Most készülnek egy „Munkás parádéra". Ez zenés revü lesz, a bányászzenekar szerzi hozzá a zenét. „Jó szerencsét" címmel operettet is írnak.

— Hát drámákat? — tartom még vissza Droblicsot. — Komoly színdarabokat nem adnak elő?

— Semmink sincs efféle. Különösen magyar írások hiányoznak. Amiket eddig munkások írtak, az nem tetszett. Küldjenek az írók színdarabot. Főként küldjék ide a magyar intellektueleket, hogy segítsenek. A magyar munkások rosszul írnak magyarul, ki kellene javítani, de nincs, ki... Aztán írtam már a Kolozsvári Szakszervezeti Kultúrtanácsnak, hogy segítsen felvinni a Zenekonzervatóriumba Ulican Trajant, aki a társulatnál villanyszerelő. Rendkívüli zenetehetség, nagyszerű énekes. Bukarestben le akarták szerelni rólunk, hogy az Operába vigyék, de nem adtuk, neki sem volt kedve ott maradni. Itt szeretne tanulni valahol Erdélyben... Színjátszó csoportunkkal mi is szeretnénk erdélyi körútra menni. Gépkocsit kapunk a társulattól, csak az előadásokat kellene előkészítsék a szakszervezetek.

Elmenőben tudatja még, hogy van egy 22 tagú klasszikus- és balett-, ezenkívül egy 30 tagú modern- és egy népi tánccsoportjuk, 46 tagú fuvola- és vonós zenekaruk, népkonzervatóriumuk 38 tanítvánnyal, főként gyerekekkel. A társulati tanonciskolában is 52-en tanulnak zenét.

— Tovarăşul Droblics! — kiáltják a másik teremből, ahol a helyi szakszervezeti tanács gyűlt össze értekezletre.

Droblics elvtárs elköszön s hagyogatózik, teremtsük meg a „kapcsolatot" Kolozsvár és Petrozsény munkássága között, cseréljünk „kultúranyagot"...

Kijövet gyér havazás fogad. A Petrozsényt környező hegyek fehérek már, egy-egy púpos, girhes teve mindegyik. A feketén

maradt oldalak élesen kidomborítják minden fehér orom, minden szakadék, minden szelíd hajlat árnyalatát. Szép a szemnek, de zord a léleknek ez a táj. Az egész Petrozsényt kettészelő keskeny, de igen hosszú főutcán élénk a jövés-menés. Egy kis üzlet előtt több száz bányászasszony és gyerek áll sort. Mit árulnak vajon, cukor érkezett-e vagy dohány, vaj vagy hús, esetleg kenyér?

— Szesz — feleli egy bányászasszony.

— Szesz? — hökkenek meg. — Milyen szesz?

— Pálinkaszesz, ha házilag készítünk pálinkát belőle, úgy olcsóbb.

Zola „Germinal"-ja jut eszembe. Nem azért, mintha ezek a sorban álló asszonyok olyan rongyosak, emberi formájukból kivetkőződöttek lennének, hanem csak mert sorban állnak pálinkaszeszért s a kiszolgálás még meg sem kezdődött. Mire a sor vége is bejut, bizonyára este lesz. Most még csak két óra lehet ebéd után. Ennyi mindenre jut ezekből a bányászokból? Munkásszabadegyetemre, balettre, zenekarba, színjátszó csoportba, káderiskolába, szakmai továbbképző tanfolyamra? Antonescu alatt bizonyára hosszabb volt ez a szép pálinkasor, most megkurtítja a sokféle tanfolyam.

A Dévára visszainduló, személyvonattá előléptetett tehervonatba több kérdéstől zaklatva szállok fel. Érzem, itt legalább egy hónapot kellene tölteni, hogy egészen mélyre tekinthessek, csak így mérhetném fel azt a magasságot is, ahova a szeszsorból már felkapaszkodtak ezek a zsilvölgyiek a demokrácia meredekén. Továbbmaradásra azonban nincs idő. Másnap este már Vajdahunyadon kell előadást tartanunk. Fütyült a vonat, a petrozsényi hegyek lassan megmozdultak s tovavonaglottak, púposra gyűrűződő kígyótestükkel.

Holnap Vajdahunyadon ismét találkozunk.

*

Vajdahunyadra Dévától csak egy ugrás az út autóbuszon. De ahhoz, hogy ezt az ugrást megtegye az ember, el kell felednie, hogy író, azt is, hogy ember, különben lemarad az autóbuszról, vagy legjobb esetben az autóbusz tetejére hasalhat fel. Nos, én nagyon is és csakis azt tartom észbe, hogy író vagyok és este előadást kell tartanom a vajdahunyadiaknak. Így hát

sikerült felöklöznöm magam s még ülőhelyhez is jutnom. Hogy az autóbusz teteje nem szakadt be és az oda felkapaszkodott utasok nem nyomtak agyon, ezt most sem értem. Tény az, hogy én is, Szilágyi Albert Móricz-kollégista is épségben szálltunk ki a vajdahunyadi főtéren.

A reánk várakozók közül elsőnek Amália húgomat s hétéves kislányát pillantottam meg. Húgom közel tíz éve szakadt ide férjével, ki román ember s mester a vajdahunyadi állami vasgyárban, illetve most a brádi tüdőszanatórium betege. A nyugdíját biztosító vasgyár ronggyá tépte a tüdejét. Nyugdíját máris élvezheti alig 35 éves korával. Nagyobbik fia inas már ugyanabban a vasgyárban, a másik kettő, a kislány és a fiú még iskolába jár. Az ő révükön itt már ismernek, hírem van és megkülönböztetett módon várnak.

Húgom nagyon várt, izgult, nehogy lemaradjak valahol. Szegény, a bécsi döntés után úgy iderekedt s oly ritkán kapott tőlünk levelet, hogy már el se igen hitték neki, hogy munkásból lett író bátyja van, hogy egyáltalán bátyja van. Hogy mit élhetett itt át magyar nőként Antonescu magyarüldözése alatt, azt csak a nagyobbik fia viselkedéséből gyanítom. A hosszúnadrágos, 13 éves Gabi nemigen tudta, örvendjen-e avagy durcáskodjék. Anyai ágon örvendezni kívánkozott, inasiskolai ágon restelkedett a magyar nagybácsi miatt. Este az irodalmi előadás alatt folyton nógatta az anyját és testvéreit: menjenek már haza, megszólják őket holnap az iskolában.

Haza is ment, nem volt kíváncsi az előadás második felére. Az első felében nagyon megszégyenithettem, talán meg is bánthattam, hiszen Antonescu rendszerét bíráltam s őt a gimnáziumban négy éven át éppen Antonescuék nevelték. Nem vigasztalhatta meg az sem, hogy Antonescu mellett Horthy rendszeréről és románüldözéséről is alaposan megmondtam a véleményemet. Másnap nem ment be a vasgyárba, valószínűleg úgy gondolta, hadd feledjék az inastársak, hogy ott, Vajdahunyadon az ő magyar nagybátyja beszélhetett a munkáskaszinó pódiumáról. Miatta nem is utaztam el hajnalban, hadd melegedjek össze vele, hadd pillantsak be ennek a komoly gyermeknek a lelkébe. Túlságosan is komolynak, sőt búsnak látszott, hiszen édesapjáról füle hallatára gyógyíthatatlan betegként beszélnek, igen vigyázatlanul. Aztán biztosan állandóan harcban áll inastársaival is, folyton bizonyítania kell, hogy magyar édesanyja mellett azért a legjobb románok közé tartozik.

Velem keveset beszélt, alig lehetett szóra bírni, csak én beszéltem, hadd pillantson belém ő. Úgy látszik, belém is látott, délfelé már ő ment telefonálni Brádra, az apjának, hogy este ott tartok előadást s jöjjön le a szanatóriumból.

Míg ő interurbánra várt, felnéztem a kommunista pártba, hogy ellenőrizzem azokat az értesüléseket a vasgyár belső életéről, amelyeket húgomtól és szomszédasszonyaitól kaptam. Az igazgatóságot nem a legjobb színben festették le. Különösen az Ekonomátus miatt zúgtak, hogy semmit sem szerez be a munkások számára. Húgom asztalán azért szép és jóízű kenyeret találtam, udvarán meg legalább húsz jércét, tyúkot láttam, reggelire még tejet is tudott adni. Furcsa, mindenütt panaszkodtak errefelé a közellátásra, kenyérhiányra, de azért mindenütt „éppen került" egy kis kenyér az asztalra.

Fent a pártban Ion Creţu elvtárs fogadott. Türhetően beszélt magyarul is. Petrozsényből került ide. Kis termete is elárulta bányász voltát. Fiatalember, még egy éve sincs a pártmozgalomban, de azért már jól megszedte az eszét. Onnan rakta ki adatait. Az állami vasgyárban 3000 munkás dolgozik. De az öt kohó közül pakura- és szénhiány miatt csak egy kohó dohog, az is csak 10 százalék kapacitással. Creţu azonban értesült már a Zsilvölgyében elért eredményekről, a széntermelés emelkedéséről, mint mondja: a kormány nem alszik, tudja, hogy a vasgyárnak szén kell, mindent elkövet, hogy a hideg kohók is üzembe kerüljenek.

Még vagy háromezer munkás dolgozik a közeli erdőkben és a gyalári vasbányákban. Ontják azok a faszenet és a vasércet, ott a termelés körül nincs hiba, csak a gyár fel tudja dolgozni a vasércet. A gyár egyes üzemei máris három műszakot dolgoznak. A gyár legfőbb rendelője a Malaxa és a CFR. A közeli vasbányák 144 000 tonna ércet termelnek ki évente. Egy kohóval és 3 Martin-kemencével a gyár évente 60 000 tonna Lingen-acélt, 45 000 tonna kovácsolható acélt, rendelésre 4200 tonna öntvényt termel, gyárt továbbá 5400 különböző csövet, 480 tonna öntöttacél-alkatrészt s más különböző alkatrészekből 1800 tonnányit, ezenkívül 1800 tonnányi vasépítményt állít elő, a vagonjavítások pedig évente 720 tonnát tesznek ki. Kovácsolt alkatrészekből a gyár 480 tonnát termel. Mindezt csak az egyetlen üzemben lévő kohó végzi, mind az öt kohó üzemben tartásával a vajdahunyadi állami vasgyár az egész Balkánt el tudná látni nyersáruval.

Még sorolná Creţu elvtárs a termelési adatokat, de intek, hogy ízelítőül ennyi is elég, s megkérdem, hogy a termelési lehetőségek mellett milyenek a vasgyári munkásság kereseti viszonyai? Válaszát érdeklődéssel várom, mondhatni vizsgáztatom, de ő otthonos ebben a kérdésben is, látni, áttekintése van járása gazdasági helyzete fölött. Megtudom tőle, hogy most vezetik be a vasgyárban is az akkordrendszert, most van megállapítás alatt az új alapbér-rendszer. Az Általános Munkás Szövetség kollektív szerződése alapján a munkásság éppen most köt igen előnyös kollektív szerződést. Az órabérükre körülbelül ötvenszázalékos akkordot keresnek átlagban.

— Hogy áll az őszi vetés? — vetettem közbe hirtelen, de Creţu elvtárs itt sem jött zavarba. Felveszi a telefonkagylót, felhív valakit, s az a valaki nemsokára be is mondja a kívánt választ. Közben tudom meg, hogy a Frontul Plugarilor szervezetét hívta fel. Az őszi vetés felülmúlta a vetéstervet. Őszi és tavaszi vetésre 6600 holdat számítottak, s ebből az ősszel bevetettek már 5586 holdat, úgyhogy a 4692 holdnyi ugaron maradt földből a tavaszi vetésre még 2626 holdat vettek tervbe.

— És volt elegendő vetőmagjuk?

— Nem volt — feleli rögtön a mind rokonszenvesebbé váló Creţu elvtárs —, de a kormány idejében 10 vagon vetőmagot utalt ki a járásnak a szovjetgabonából.

Örömmel szorítok kezet evvel a fiatal román elvtárssal. Tudom, nem betanult leckét mondott fel, hanem politikai életünk, pártunk oly lelkes tagjával beszéltem, aki tudja, hogy az ország közigazgatásának jövendő bizalmija ő, akinek értenie kell a dolgát. S mind ilyenekkel találkoztam Hunyad megyében, nyoma sincs a sovinizmusnak ezekben a fiatal román elvtársakban, legalábbis azokban, akikkel én beszéltem. Egyszóval mindenképpen jól áll a vetésünk. A pártból lejövet rövid pillantást vetek az ablakból jól látható vajdahunyadi várra és a közvetlen közelében sorakozó vasgyár épületeire, kohóira és sűrű kéményeire. Vár ez a gyár is, de milyen óriási különbség van a két vár között. Az egyikbe behordták a környék összes javait, ebből a vasgyárból meg visszaadnak mindent a környező nagyvilágnak.

Közben az idő elszaladt, indulni kell vissza Dévára s onnan Brádra, utolsó előadásunkra. Okulva ideutazásunk nehézségein, jó félórával korábban jöttünk ki az autóbuszhoz. Kikísért az egész család, Gabi nyelve most az utolsó percben megoldódott, s el-

árulta, hogy már ő is belépett a haladó ifjak szervezetébe. Most szeretnék ezzel a fiúval igazán barátkozni, s majdnem hogy ott is ragadtam, kisült, hogy az autóbusz egyik kerekén a gumi lopott gumi. Vöröskatonák felismerték, hogy az övék volt s azonnali leszerelését kérték. Az autóbusz tulajdonosa izgatott lótásfutásba kezdett, de melegem lett nekem is, mintha én loptam volna el a gumit. Ha most e miatt a gumi miatt itt rekedünk, a brádi előadásnak vége, estére nem érkezem oda. Szerencsére a vöröskatonák megengedték, hogy az autóbusz a lopott gumival Déváig s vissza még megtegye az utat. Jó órai késéssel s húgom meg a román unokaöcséim üzeneteivel, csókjaival megrakodva befuthattam Dévára s onnan nyomban Brádra. Ide már a párt autója vitt, de az autóból szinte egyenesen a pódiumra léptem, onnan meg egy vacsorányi időzés után ismét száguldott velünk az autó. Brádból a vendéglői előadótermen és Gabi sógoromon kívül alig láttam valamit. Gabi sógorom üdvözölte román nyelven előadásunkat s a demokrata magyar írókat.

Hajnalban most már a párt autóján száguldoztunk Kolozsvár felé. Az autóban emlékeztem vissza a vajdahunyadi csángókra. Műsorunk keretében betétként egy élőképet mutattak be: egy fonójelenetet. Előtte „A fonóban szól a nóta" c. népdalt énekelték. Igen, a fonóban szól a nóta, de legény nélkül. A leányok öltöztek legénynek s bajuszt festettek maguknak. A legények felültek a fenyegetéseknek s a vajdahunyadi csángó lányokat magukra hagyták, elmentek Magyarországra. Visszajöhetnek-e, akarnak-e, tudnak-e? És ha nem, kihez mennek férjhez azok a vajdahunyadi csángó lányok? — Ez a gondolat tért vissza hozzám minduntalan, míg Kolozsvárra értünk. A vajdahunyadi irodalmi estünket követő táncmulatságon is a legényeknek öltözött festett bajuszú lányokkal táncoltak a csángó hajadonok...

Otthon azzal fogadtak, hogy épp aznap reggel fiam született. Rohantam a szülészetre.

(1945)

A MÁSODIK KÍSÉRLET

A MINAP magam köré gyűjtöttem szűkebb körű családomat és tudtára adtam, hogy rendkívüli értekezletet tartunk. Rendes parlamentáris értekezlet lesz: elnökkel, jegyzővel és napirenddel. Tekintettel arra, hogy egyéves kisfiam és négyéves kislányom, továbbá pedig hetvenkét éves nagyanyjuk még sohasem vett részt ilyen fontos közös megbeszélésen, kioktattam a parlamentárizmus szabályaira.

Először is az értekezlet tartama alatt senki sem szól közbe. Istvánka, az egyéves, erre az időre felfüggeszti a járnitanulást, pihenőt tart a beszéd- és értelemgyakorlatban; nem igényel tiszta nadrágot magának, nem kérezkedik át a nagyanyja öléből az édesanyjáéba, onnan meg nem kívánkozik az enyémbe. Sírni sem szabad. Ha valami mondanivalója akad, jegyzetet készít és szót kér az anyjától, akit ezennel elnöknek ajánlok.

Másodszor: a négyéves Pötyikének ahhoz kell tartania magát, hogy ő már egyáltalán nem is olyan kislány, mint amekkorának hiszik. Tizenhét év múlva már élhet szavazati jogával. Addig is vegye tudomásul, hogy egyenjogúságot élvez. Istvánkával, az öccsével és Karcsival, a bátyjával, egyáltalán az egész kis- és nagykorú családtagokkal együtt joga van helyt ülni, mukkanás nélkül végighallgatni előterjesztéseimet. Jogában áll nem szaladgálni a szobában; nem kiált közbe, hogy mondjak egy szebb mesét; nem kér almát, ami amúgy sincs, és nem veszi ki a jegyző kezéből a ceruzát. Mindenféle, e tárgyhoz nem tartozó kívánságát és kíváncsiságát az indítványok és különfélék során terjeszti elő. Jogában áll bármit előterjeszteni, de jóelőre fontolja meg; lehetetlen dolgot ne indítványozzon. Ezért leghelyesebb, ha semmit sem indítványoz, mert amit teljesíthetünk, indítvány nélkül is megtesszük.

Harmadszor pedig értekezletünk komolysága nagymamától csak annyit vár, hogy ne bóbiskoljon. Maradjon éber. Egyet sem gyökkentsen. Minden felelőtlen gyökkentés, minden nyúlfarknyi elszundítás dugába döntheti értekezletünk nagyhorderejű határozatait. Fontos, hogy nagymama is jól emlékezzék az itt elhangzó szavakra, hogy azokhoz tarthassa magát. Emlékezzék arra, hogy nemrég először és talán nem utoljára szabadon leadhatta szavazatát arra a jelre, melyért legnagyobb fia az életét áldozta s amely bosszút áll fia gyilkosain. Most is ilyen nagy dolgokról lesz szó.

Hatodik gimnázista fiamat és a jeleneten derülő feleségemet nem kellett külön kioktatnom, ők már régen begyakorolták magukat családi tanácsunk jogszokásaiba. Erőltetett komolyságuk s az én szigorú előadásom a túlontúl kiskorúakat éppúgy megszeppentették, mint a túl nagykorú nagymamát. Némi fegyelmezetlenséget csak Istvánka tanúsított. A nagyanyja ölében fészkelődve felfedezte az öregasszony csillogó szemét s piciny mutatóujjával mindenáron lyukat akart fúrni belé. De mikor az édesanyja kihirdette, hogy átadja a szót nekem, sietve, hogy még mindig az enyém a szólás joga, Istvánka is helybenhagyóan gügyögte:

— Tá-tá tit-tá...

Ezek után nyugodtan előadhattam, hogy életbevágóan fontos irodalmi feladatról van szó. Azt kívánják tőlem, hogy humoros elbeszéléseket írjak. Egyszer már belébuktam egy ilyen kísérletbe, holott akkor még csak vidám történetet vártak tőlem. Ma talán kitelnék belőlem valami vidámság, de az emberiség időközben oly sok gyászt és szomorúságot ért meg, hogy felderítésére nem elegendő akármilyen langyos vidámság. Ehhez jóízű, mély humor kell, olyan humor, ami rendes békeidőben pukkadozó nevetésre, a jelenben pedig legalább mosolyra bírja az embereket. Olyan humorra van itt szükség, ami a következő cukorkiosztásig megédesítse a hársfateát. Egyszóval újjáépítő humor szükséges. Röviden: ilyen humoros elbeszélést kell írnom. Ez azonban kollektív munka nélkül nem megy. Az egész család cselekvő közreműködését kérem. Nem kell megijedni. Nem azt kívánom, hogy együtt rágjuk szét a ceruzavéget, vagy véresre törjék a fejüket. Mondhatni, semmit sem kell tenniök...

A feleségem igérje meg például: míg én a humoros elbeszélésen gyötrődöm, nem beszél a piaci árakról, nem emlékeztet a fogyóban lévő tűzifára, eldugja előlem a víz- és villanyszám-

lát. Főképpen nem közöl egyetlen egy ostoba rémhírt sem, amit a kölcsönkönyvtárba hordanak be hozzá. Aztán lehetőleg titkolja el, ha ismét csőrepedés árasztja el a konyhát. Ne emlegesse a rozoga pinceajtót, mely mögül ellopták az ekonomátustól kapott krumplit. Ha húgomtól újra levél jön azzal a kéréssel, hogy édesanyámnak télikabátot és tyúkszemgyógyító cipőt kellene venni — dugja el. Karcsi fiamat arra kértem, hogy amíg én humorizálással leszek elfoglalva, ne lázadjon előttem Cicero szónoklatai ellen, melyeket latinul követel tőlük az antik világért lelkesedő tanárnő.

Ne emlegesse múzeumba való vén számtantanárát sem, aki minden órán avval növeli tanítványai munkakedvét, hogy folyton bezúgatással fenyegeti őket értelmes magyarázatok helyett. És ne mondja el naponta, hogy nincs tankönyvük és ami van, azt darabonként csak 15 ezer lejért kapni. Hallgasson közoktatásügyi reform-ötleteivel is; előbb a gazdaságiakra kerül sor, végül ne mutogassa kinőtt nadrágját sem...

Minek folytassam tovább. Egyenként és külön-külön felhívtam figyelmüket minden olyan zavaró körülményre, ami árthatna a humoros elbeszélésnek. Emlékeztettem őket első vidám történetem bukásának okaira. Igaz, akkoriban még javában dúlt a háború s nem volt szabadság. Ma már békében és szabadságban élünk. Közben gazdagodtunk is. Háromról hattagúra szaporodott a családunk s hetedikül minden percben megérkezhet megrokkant édesanyám, akit nincs hova fektessünk.

Befejeztem. Istvánka háromszoros brü-brü kiálltással megéljenzett. Erre aztán a nagyanyja is felrezzent szundikálásából. Kislányom komolytalanul azt kérdezte: „Igaz-e, hogy a kisgyerekek csokoládét is szoktak enni?" Kényszeredett igenünkre kijelentette, hogy ő ezután kislány akar lenni.

Feleségem elnöki higgadtsággal leintette, azaz megvonta tőle a szót. Az ülést bezárta. A társaságot átvezényelte a szomszéd szobába. Istvánkát tíz perc múlva nyakig kellett egy teknő meleg vízbe dugni, olyasmit művelt, amitől biztosan sok szerencse éri nagykorában, ha hinni lehet a közmondásnak. Én kéziratpapírt készítettem elő, íróasztalomról lefújtam a cigarettahamut, tollamat teleszívtam tintával, aztán elszántan, igen elszántan járkálni kezdtem. Újra és újra átgondoltam a helyzetet: elhárítottam-e minden humorkeserítő körülményt; nekikezdhetek-e már az írásnak? Úgy véltem, hogy igen. Leírtam az első mondatot: A világjáró köszörűs. Címnek ugyebár elég jól

hangzik. Ebből a figurából egy új Háry Jánost eszkábálhatok. Megáll az én világjáróm az utcák sarkán s míg a késeket kiélezi, elkezd köszörülni... Kislányom kijátszva a nagyanyja éberségét, áthágva az imént hozott határozatot, besurrant hozzám s a lehető legkomolyabban arra kért: egyezzek belé, hogy csak egy napra kislány lehessen, vagy pedig mondjuk ki, hogy ezután a nagylányok is, a nagymamák is csokoládét ehessenek. Földhöz vágtam a tollat s elrohantam hazulról. Nem törődve takarékossággal, víz- és villanyszámlával, vettem a négyéves nagyleánynak egy rúd csokoládét.

(1946)

HOGY MI A GÉPZELET? Egy négyéves kislány találmánya: a legújabb s a világ leggyorsabb közlekedési eszköze. Leszállás nélkül, néhány pillanat alatt körbe lehet utazni vele a világot. Üzemköltsége annyiba sem kerül, mint amennyi kenyeret egy személy részére biztosítani tudnak egy napra árulelemények ekonomátusaink s a maximális árak betartása körül oly nagy erélyt mutató hatóságaink... Ötlete eredetileg tőlem származik, a tökéletesítés munkáját azonban az említett kislány végezte el. Mégpedig az alább következő módon:

A napokban véletlenül egész családom egyszerre vetődött haza a vacsorához. Hogy jókedvre deritsem tagjait, a zsírtalan pityókaleves fölött így szóltam hozzájuk:

— Gyerekek és nagymamák, unokák és tisztes szülők! Jól emlékezhettek, a választások előtt azt ígértem, hogy ha győzünk, minden egyes pirosbetűs ünnepnapon elutazunk valamerre. Nos, hát győztünk. Ki-ki törje hát a fejét: melyik világrészt vagy természeti csodát szeretné látni, mert rendre-rendre mind sorra vesszük.

A szóértő legkisebbtől a legnagyobbakig, mind meglepődve tekintettek reám. Kiolvastam szemükből a „hogyan", „miből", „mikor", „mivel" kérdések özönét. Mert nem kicsi dolog ám manapság egy hattagú családnak akár a legközelebbi faluig is elutazni. Különösen, ha tekintetbe veszük, hogy egy ilyen útrakeléshez a mi garázsunkban csak egy gumik nélkül futó gyerekkocsi áll rendelkezésünkre. Ezzel felkerekedni járni is alig tudó kisfiunkkal se merészelünk, amióta beállt a tél. Hát még idegen világrészekbe látogatni egy olyan kisfiúval, akire tízpercenként száraz nadrágot kell hűzni, — aki miatt a konyha folyton kereszt-

tül-kasul van drótozva ruhaszáritó kötelekkel — és akit gyakran porcelán trónra nyomnak s aki mégis váltig a nadrágjába... azaz, hogy a nadrágjában járkál...

Hogy minden ehhez hasonló kifogásnak elejét vegyem, jó előre leintettem a gyanakvóan reám meredő famíliát: ne hozakodjanak elő holmi apró-cseprő akadályokkal: útiköltséggel s más effélékkel. Szokjanak végre hozzá, hogy én iró vagyok és sok mindent megengedhetek magamnak, amire más közönséges szellemi vagy fizikai munkás nem is gondolhat. Igaz, keresete ma még semmivel sem több, mint bármely jó szakmunkásé, de van egy összehasonlithatatlanul nagy előnye, amivel még a legbusásabban kereső és mindig találó spekuláns sem vetekedhetik. korlátlanul élheti szabadságával.

Tetszése szerint beülhet a feketézők legdrágább vendéglőibe is, s ehetik-ihatik, amit csak szeme-szája megkíván, ha mindjárt egy árva inflációs ezresbankó sem lapul a zsebében. Ha úgy tetszik, akár az egész családjával, sőt a barátjaival is megteheti ezt. Attól sem kell tartania, hogy gyanússá válik, vagy hogy a razzia lekapja. Az iró jöhet-mehet a tilalmas országhatárokon keresztül-kasul, útlevél nélkül, vizum és vámvizsgálat nélkül. Rendelkezésére állanak a legkényelmesebb közlekedési eszközök, kivéve azt az esetet, amikor közérdekű irodalmi felolvasásokra utazik valahova. Ilyenkor megtörténik, hogy gyalog kell cubikolnia egyik falu sarából a másikéba. Kéjutazásai és pihenőszabadsága vagy csak alkalomszerű kirándulásai alkalmából azonban utazhatik, amivel csak tetszik, díjtalanul, első osztályon vagy hálókocsiban — még csak meg sem kell váltania a helyjegyet.

— És te miért nem éltél evvel a szabadsággal eddig, apuka? — szólt közbe legnagyobb fiam felcsigázott érdeklődéssel.

— Mert nagyon el voltam foglalva. Annyira, hogy nem is vettem tudomásul ezeket az íróknak biztosított óriási kedvezményeket. De ezután élni fogok velük. És titeket is részesíteni foglak belőlük. Csak döntsétek el sürgősen: hol kívánjátok tölteni a legközelebbi ünnepnapokat — a Szovjetunióban, esetleg Indiában vagy Kínában?

— Ahol nyár van — kiáltott közbe négyéves kislányom.

— Jó, akkor Afrikába megyünk.

— Vonaton? — esett ismét szavamba a kislány.

Fölényesen legyintettem:

— Azzal nem érünk oda jövő karácsonyra sem. Tenger állja

utunkat. Márpedig mi 1947-ik újévünk második napjáig oda és vissza is meg kell, hogy tegyük ezt a nagy utat. Január harmadikán dolgoba kell állnunk.

— Repülőgépen megjárjuk? — kotyogott közbe ismét a kislányom.

— Az is túlságosan lassú nekünk — feleltem lefitymálóan. — Aztán nem szeretnék lepotyogni veletek.

— Igen, de mi gyorsabb a repülőnél is?

— A képzelet, kislányom.

— És mi hajtja azt a... azt a gépzeletet?

— Nem gépzelet, hanem kép-ze-let — igazítottam helyre a kislány botlását, de ő erősködött, hogy én tévedek, mert ami még a repülőnél is sebesebben jár, nem lehet más, mint a gépzelet. Mert csak a gép tud villámsebesen szállni.

— Hurrá! — kiáltottam örömmel. — Éljen a demokrácia legújabb vívmánya, a — gépzelet! Éljen a mi kis feltalálónk!

— Ne kiabálj azért apuka — intett le a kislányom —, mondd meg inkább, mi hajtja azt a gépzeletet?

— A vágy! — kiáltottam diadalmasan.

— És ki vezeti?

— Azt édesapád — szólt közbe ezúttal a feleségem s huncutkodó mosollyal tette hozzá: — Mert apád nagymestere ám a gépeknek. Meglátod, vasárnapra összetákolja még a gyerekkocsi szétszakadt gumiabroncsát is, hogy én levegőzni vihessem Istvánkát legalább a főtérig, amíg ti Afrikában időztök.

— Jó — egyeztem belé savanyú ábrázattal. Annyit mérgelődtem már azokkal a gumiabroncsokkal, hogy nem szívesen emlékeztem reájuk. Ha ezután is bajlódnom kell velök, nem sok időm marad a gépzeleten utazgatni. Egyébként, ha sikerül a gumiabroncsokat összetoldozni, bárkit szívesen látok a gépzeleten útitársul, de van egy kikötésem, ne fürkésszék a kislányom találmányának a titkát. A szabadalmat úgyis régen kiváltottam reá az írószövetségtől...

(1946)

AZ ÜSZKÖS BÚZA ÉS A NAGYGAZDÁK

MINT AFFÉLE VÁROSI, aki a rózsát valahogy még megkülönbözteti a szegfűtől, de nemigen tudja, melyik a margaréta és melyik a kamilla, kissé aggódva indultam ki falura, mikor pártom képviselői azt az utasítást kapták, hogy a gabonabegyűjtés ideje alatt tartózkodjanak kint a „terepen" s ahol szükségét látják, lépjenek közbe, ha netán valahol a törpebirtokosokat a rendelet ellenére magasabb osztályba irták, és igy a kelleténél több gabonát kérnének tőlük, vagy pedig a beszolgáltatás alól olyanokat is mentesitenének, akiket nem illet. Odakint a „terepen", pontosabban a bánffyhunyadi járásban, azután rájöttem, hogy nemcsak a virágok ismeretével állok hadilábon, hanem bizony nekem árpát is beszolgáltathatnának tiszta búza helyett s ha a zab nem volna oly hegyes, azt én rozsnak is elfogadnám.

Szerencsére a tudatlanság csak akkor szégyen, ha valaki elmulasztja a tanulás alkalmát, ezért aztán nem restelltem felvilágositttatni magam a gabonák neme felől. De a gabonaféléknek nemcsak neme, hanem betegsége is van. Igy hamarosan megtudtam, hogy a búza üszkös is lehet. Ám arra az agrárszakértők is csak ebben az esztendőben s talán éppen csak a bánffyhunyadi járásban jöhettek rá először, hogy miért lehet a búza éppen csak a nagygazdáknál üszkös, mig a kicsik búzájának kutya baja sincs, holott egymás mellett teremtek. Bánffyhunyadon ugyanis minden érdekelt hatóságnál, még a pártnál is az a hir fogadott, hogy a K.-i gazdák közül mind többen üzengetik: üszkös a búzájuk, nem tudnak beszolgáltatni semmit. Szóval a mentesitésüket szeretnék. Elhatároztam, hogy a helyzetről személyesen győződöm meg. Velem egyidőben hasonló elhatározásra

jutott a főszolgabíró is. Megüzente az illető községnek, hogy magával viszi az agrármérnököt s bizottsággal száll ki a baj megállapítására.

Mi történt erre a hírre? Valami afféle, mint mikor a fogfájósnak a fogorvos rendelőjében egyszerre kiáll az agyarából a fájás. A bizottság bejelentésére mindenekelőtt hirtelen megcsappant az üszkös búzára panaszkodók száma. Arra a hírre pedig, hogy a főszolgabíró szekeret kér a bizottság számára, egyenesen azok közül is kezdték felfedezni, hogy nem is olyan üszkös a búzájuk, akik azelőtt a legjobban siránkoztak. Senki sem akart a panaszosok közül szekeret s lovat adni. Végül a község bírájának kellett minden erélyét latba vetni, hogy szekér induljon.

Elindult hát a szekér. De hogy milyen lassú tud lenni az ilyen szekér, azt sosem képzeltem volna. Ha a járási pártszervezet nem bocsájtja rendelkezésünkre oldalüléses, rozoga motorkerékpárját, úgy a főszolgabíró és az agrármérnök a szóban levő község szekerén máig sem érkezik meg. Az agrármérnök ugyanis nem fért fel a motorkerékpárra s azzal maradt vissza, majd jön a szekérrel. Fele úton találkoztunk is a szekérrel. Nem mondhatnám, hogy gazdája lóhalálában hajtott, pedig neki is érdeke lett volna mielőbb lerázni ezt a dolgot a nyakáról. Másként kívánja azonban az üszkös búzájuk. Ők a jelekből ítélve úgy foghatták fel a dolgot, hogy a bizottság látatlanban is hihetne nekik. Mi a főszolgabíróval hamar vágtattunk a községbe. Vártuk, vártuk az agrármérnököt, hogy menjünk már ki a határba, a kalangyákba rakott termésben megállapítani az üszkösség fokát...

Érkezésünk hírére a panaszt tévők nem rohantak meg, nem örvendeztek, hogy lám milyen figyelmes a demokratikus hatóság: rögtön a színhelyen terem s még a képviselő is váratlanul ott terem segíteni, igazságot tenni.

Vártuk a mérnököt. Közben kinéztünk a cséplőgéphez, ahová a beszolgáltatás alól mentesülők már hordták a gabonájukat. Ők csépeltethettek legelőbb. Igaz is. Ők végezhettek a betakarítással a leghamarabb. Ott künt a napszínűre tarolt határban láttam először életemben, micsoda nagyüzem a mezőgazdaság, de kézműipari kisszerűséggel megdolgozva. Minden irányból a meredek domboldalakon le és fel hullámzottak a kévékkel házmagasságig megrakott szekerek. Festői, sőt mozgalmas filmre való kép tárult elénk. Mozgó kazlak vonulása, eleven sürgés minde-

nütt... Lent az aljban, a község főútjának szögletén, a községházával szemben öregasszony ült egy kövön az unokájával. A községbe beforduló búzásszekerek tetejéről egy-egy gazda lesuvasztott egy-egy kévét a botja mellett üldögélő nagyanyónak. Ő a falu hivatalosan, illetve kegyelemszerűen elismert rokkantja, akinek ősi szokás szerint önként szolgáltatnak a jobb szívűek egy-egy kévét, hogy legyen egy kis kenyere. Nem szólt az a vénasszony semmit, csak ült az unokájával és gyönyörködött az előtte elvonuló gabonahegyekben. Nem kért, de hálálkodott, ha lesuppant eléje olykor egy-egy olyan előre kiválasztott kéve, amilyeneken három-négy vagy alig több szemű a kalász.

Még volt időm megfigyelni a lemenőben izzó napot is. Néhány jegyzőkönyvet is átnéztem a kivetésről, de a mérnök még mindig nem érkezett meg. Már attól tartottunk, estére sem érkezik, mikor hozták a telefonjelentést, hogy Sárvásáron kitört alóla a szekér egyik kereke, küldjük utána a motorkerékpárt. Különben várhatunk, amíg idegyalogol.

Fura. Éppen a mérnök alól törik ki a kerék és éppen annak a szekérnek, amelyiken azért jön, hogy szakértelemmel megállapítsa, tényleg olyan nagymértékben üszkös-e a búza. És még furább, hogy csak az egy hektáron jóval felüli gazdák jelentettek üszkös búzát, olyan siránkozással, mintha éhínség fenyegetné őket. Most meg sehogyan sem akarnák, hogy kiderüljön a káruk!

Közben a községházára megérkeztek a gabonabegyűjtő bizottság tagjai. Közülük nem egy szintén beszolgáltat félmázsát vagy még többet, de volt olyan is, aki nem esett a beszolgáltatási kötelezettség alá. Üszkös-e a búzájuk?

— Nem mondhatnám — hangzott az óvatos válasz.

— Meg van elégedve a község a begyűjtés módjával?

— Meg, mert a bizottság magát sem kímélte.

Végre a mérnök is megérkezett s elindultunk a határba, egyenesen oda, ahonnan az üszkös búzát jelentették. A „kárvallottak" közül mondhatni véletlenül szedtünk fel útközben egy jóképű, erős embert. Jött velünk, de nem valami szívesen.

Hegynek fel mentünk vagy két kilométert. Amerre elhaladtunk, porzott a tarló a lábunk alatt, mindenütt szanaszét letört kalászfejek hevertek. Odébb egy nagy tagban a község szegényei már tarlózták is ezeket az elhullatott kalászokat a maguk számára. Rendelet van rá, hogy a falu gyerekeit kell mozgósítani az elhullatott kalászok összegyűjtésére. Hány mázsa

gyűlhet így össze, mikor az egész határ, ameddig a szem ellát, csupa búza, árpa meg zab s csak néhol még lábon. A dombtetőre érve más falvak határai tárultak elénk s nemsokára ott álltunk az „üszkös" kalangyák előtt.

— Míg levágtam, tiszta fekete lettem — mondotta a velünk jött ember s bizonyítékul a kalászfejek közé nyúlt.

Nekilátott azonban a mérnök is. Számomra eleinte minden kalász egyformán kövérnek tűnt. De aztán jobban odanézve három-négyszemű kalászokat fedeztem fel. A zizegő kalászok között motozók kötődő szóváltásba elegyedtek. Kiderült, hogy valósággal keresni kellett az üszkös kalászokat. Az ilyen kalász összedörzsölt tenyér között fekete porrá morzsolódott, mintha valami belső, láng nélküli tűz hamvasztotta volna szénné.

A búza gazdája szemlátomást bosszankodott, amiért most oly kevés üszköset talál. Kalangyától kalangyáig mentünk; az eredmény ugyanaz. Végül átmentünk egy másik gazda földjére. Ott a gazda arra biztatott, hogy ne a hosszúszárúak között vizsgálódjunk, hanem a rövidek között s azok a kéve közepén találhatók. A mérnök tehát szétbontott egy kévét, türelmesen összeszámlált száz búzaszálat, aztán egyenként sorra vizsgálta a kalászokat. Talált is száz közül két üszkös. Megvizsgált azután egy másik kalangyát, ebben még kisebb volt az arány. A tényleges üszkösség tehát legfeljebb kétszázalékos. Eredmény? Akik üszkös búzát jelentettek, legutoljára csépelhetnek, nehogy megfertőzzék a mások egészséges búzáját. Különben az egész község nekiállhat majd szemet mosni, mert a cséplőgép az üszkösöket porrá palja és a jót is befesti.

Ez az utasítás besavanyította a nagygazdát. Kezdtem érteni, miért nem tartották oly fontosnak a bizottság kiszállását. Úgy látszik, előre látták, hogy csak rosszul járhatnak. Mert hiszen amerre jártam, mind előcséplésre szerettek volna engedélyt kapni. És most ők csépeljenek és őröljenek legutoljára? A közérdek és a jövő évi termés viszont így kívánja. Am a közérdek nehezen elviselhető teher. Ők ebben többnyire az egyén károsodását érzik. Ezt olvastam le a nagygazda elkomorult arcáról. A begyűjtési rendeletben se sok előnyt érezhetett.

Egy kisgazdával elegyedtem szóba.

A beszolgáltatásnak eleget tesz ugyan, de még nem vált előtte tudatossá, hogy ezzel a maga érdekeit is szolgálja. Elmondtam neki, hogy a háborús és inflációs közellátás idején leromlott erejű és egészségű városi munkásság felemelt kenyéradagja fel-

javítja a munkások egyéni munkaképességét s ez kihat majd egész gazdasági életünkre, mivel a munkásság jobb erőben többet és jobbat tud termelni és így mind több ipari cikk jut, mind olcsóbban a falunak is, tehát egyenként mindegyiknek... Mélységesen elkomolyodva figyelt a többi is, de nem hiszem, hogy egyszer s mindenkorra meggyőztem volna őket a beszolgáltatás előnyeiről.

Egy másik községben ezzel kapcsolatban így sóhajtott fel az egyik kisgazda:

— Csak már látnánk, hogy így van...

— Vegyék számba azt, ami már beteljesedett, s bízzanak annak alapján abban is, amiért ezután küzdünk.

— Mi teljesedett be? — kérdezte emberem gúnyorosan.

— Például az igazságos megadóztatás.

— Ezzel tényleg meg vagyunk elégedve — felelte.

— Hát azzal, hogy a kisgazda semmit vagy egészen keveset szolgáltat be, a nagyok pedig gazdaságukhoz mérten mind többet?

Erre is rábólintott, de hamar hozzátette:

— Csakhogy emiatt felborul a béke a nagyok és kicsik között. Máris felborult. Nem akarnak munkát adni a szegényeknek, inkább mindent ők dolgoznak meg. A foguk csikorog belé, mikor 280 lej napszámot és kosztot kell adniok. Az is bőszíti őket, hogy már a bírót és a tanácsot is a szegényekből veszik. Sérti őket veszettül, hogy a tegnapi napszámosok rendelkezzenek velük. Ahol tehetik, bújnak ki.

Az üszkös búzát is ilyen kibúvónak szánhatták. Az idén csak a szekérkerék tört ki az agrármérnök alatt, holnap úgy lehet, a híd is beszakad, ha lebecsüljük ártatlannak látszó ravaszkodásaikat. De nem becsüljük le, ám nagyobb jelentőséget sem tulajdonítunk neki a kelleténél.

(1948)

KI NE EMLÉKEZNÉK gyermekkorunk meséiben a vasgyúrókra. Úgy gyúrták azok a kemény vasat, mint édesanyánk a laskának való tésztát. Mennyire csodáltam őket, jobban, mint a tengereket felhörpintő óriásokat. Annyira csak még a hétmérföldeseket lépdelő csizmások izgatták képzeletemet, hiszen melyik gyerek ne szeretne hét mérföldet lépni egyszerre, vagy vasat gyúrni, vagy legalább közelről egyet is látni e nagyszerű, erős legények közül?

Nos, én most elvezetem Önöket közéjük, ha kíváncsiak rájuk. Nem Meseországba, bár amit hallani fognak felőlük, az mesébe illő, hanem csak oda a törökverő Hunyadiak ősi vára alá, a zavarosan tovasiető, gyorsvizű Cserna folyó völgyébe. Nem is a képzelet szárnyán, hanem egy elég gyorsjáratú személyvonaton, két átszállással. Csak Tövisen és Piskin, vagy ahogy románul mondják, Szimérián kell vonatot váltani. Nem kell visszarettenni a fáradalmaktól. Az én édesanyám immár hetvenhárom éves, s idestova már tizenhét kerek esztendeje félévenként megteszi ezt az utat. Mert őneki két unokája és veje, de még az egyik fia is vasgyúró. Nem az öklükkel gyúrják ugyan, hanem mázsás gőzkalapácsokkal és villanyárammal, nem dagasztóteknőben, hanem óriási magaskohókban és Siemens-Martin kemencékben. Éppúgy kerekedtek fel és vették nyakukba a világot a hamuban sült pogácsával s vándoroltak Vajdahunyadra, mint a mesebeli szegényember legkisebbik fia. Mindössze az a különbség, hogy édesanyámnak a legkisebbik leánya ment világgá az urával és két fiával 1938-ban, mert a munkanélküliség elűzte őket hazulról. Követte aztán a második is, a bátyja, s vissza se tértek többé Kolozsvárra. És íme, ők

nem is a fele királyságot, hanem az egészet meghódították; nem a királykisasszonnyal kapták hozományul, hanem anélkül, sőt előzték a királyt kisasszonyostul együtt. Aztán meg olyan új várost építettek a vasgyúróknak a régi mellé, hogy a szemem csak káprázott belé.

Hogy s mint történt az, arról sokat tudok én édesanyámtól, akit nemegyszer fogadtam, ha közénk, papír- és mészgyúró fiai közé érkezett, avval a tréfás kérdéssel: na, mit csinálnak, hogy vannak a vajdahunyadi vasgyúrók?

Vagy hét esztendeig kevés jót tudott mondani. Pedig az első hét esztendőben sűrűbben járt haza, hogy nekünk is gondunkat viselje. Kiment a házsongárdi temetőbe is mindig, ott porladó három legkisebb gyermekéhez, rendbe szedte fejük felett a sírhantot s imádkozott egy verset értük: vigyázott a lelkiüdvösségükre is. Aztán nemsokára már megint vonaton volt, vitte a párnáját és a takaróját, amit ide-oda hurcolt eleinte, mert ha nem vitte és hozta, bizony akkoriban nemigen tudták mibe lefektetni sem a vas-, sem a papír-, sem a mészgyúró fiai. Mindegyiknek csak éppen az az egy ágya volt, amibe lefekhettek. Most már anélkül utazik, ha látogatóba jő. És kevesebbet is marad. A temetőben sem időzik már annyit. Siet vissza a vasgyúrók honába, mert az élők többen vannak, a vajdahunyadiak már két ükunokával is megörvendeztették.

De ne vágjak elébe a mesének, mely már igazán csak mesének tűnik.

Az első hét esztendőben, 1945-ig csak olyanszerű hírekkel lephetett meg bennünket, kolozsváriakat, hogy Licinek kinőtt már a két első foga, a kicsi Gabi meg átment a második osztályba, a kicsi Ferit pedig beíratták az elsőbe, vagy hogy a sógorom végre új ruhát csináltatott. Néha fényképet hozott tőlük, vagy pedig rosszhírét költötte a vasgyár igazgatójának, aki a mozit bérelte Vajdahunyadon, és a sógoromat arra kényszerítette, hogy jótett helyébe jót várj alapon mozigépésze legyen munkaidő után. Cserébe az igazgató úr szemet hunyt a magyar feleség fölött, vagyis nem dobta ki miatta sógoromat a vasgyárból. Mert bizony a román sógort kishíján múlt, hogy el nem szakították a húgomtól.

Mesélt édesanyám másokról is, a szomszédokról például. Azok se találtak sok örömöt a vasgyúrásban. Vasárnaponként összeültek sakkozni vagy kártyázni. Télen nagy volt a hó, ősszel nagy a sár. Néha a házastársi civódásokról tudott sokat

s ha nem erről, akkor arról, hogy valakit megint megölt a kohógáz, vagy pedig az egyik közismert német öntőmester ismét oly bőségesen felöntött a garatra, hogy részegségében a gatyamadzagot húzta ki az utca sarkán a fölösleges sörmennyiség lecsapolása céljából. Ami aztán ezután következett, afölött jobb híján fél évig hahotázott az egész vasgyár, kivéve a német öntőmester átkozódó feleségét.

Most tíz éve aztán édesanyám megszokott hírei szinte egycsapásra megváltoztak.

A vasgyúrók egyhangú életében a feje tetejére állt minden. Kiderült, hogy nemcsak vasat gyúrtak ott. Ilyenekkel állt elé édesanyám, hogy Moţáék ölik a kommunistákat, azaz hát halomra szeretnék öldösni őket, de már nem tudják. Aztán, hogy elviszik a csángótelepieket, de Grozáék nem hagyják, a vasgyáriak meg egyre-másra tartják a gyűléseket. Türkőznek-gyürkőznek neki valaminek, hogy csak ezután lesz ott igazi vasgyúrás.

De lehangolódottan azt is elújságolta, hogy a „nagy Gabi", a sógorom, a végét járja, tüdővészt kapott, alig húzza már. A húgom kétségbe van esve, mi lesz három gyerekével, ha apa nélkül maradnak?

Akkor ősszel, 1945-ben aztán utánam üzentek a Zsilvölgyiek: menjek, mert tudni szeretnék, mit gyúrtam én eddig annyit a papíron. Mentem hát. A sógorom akkor már a brádi tüdőszanatóriumban feküdt. Valóban úgy tűnt, hogy a végét járja: pedig csak a harmincötödik évét taposta. A háborús esztendők hajszája a hadiüzemmé nyilvánított vasgyárban lerombolta az egészségét. A tüdőbaj akkor verte le a lábáról, amikor elindulhatott volna, amikor a felekirályság az ölébe hullott. Augusztus 23 után mindjárt belévetette magát a felszínre robbanó munkásmozgalomba, fontos politikai feladatokat biztak reá; szervezett, agitált, járta a falvakat, csinálták a földreformot, a gyárban művezetővé léptették elő, de a tüdeje nem bírta tovább.

A brádi fenyvesek között bizony azzal a szorongó érzéssel vettem tőle búcsút, élve aligha látom viszont.

Sok vigasztalót akkoriban még Vajdahunyad sem nyújtott. A vasgyár öt kohója közül csak egyetlenegy dolgozott. Az is kihagyásokkal, a vasgyúráshoz koksz és kőszén híján a kihűlő magaskohók és Martin-kemencék is mintha a sógorom rossz tüdejével lélegzettek volna.

A vasgyáriak már a koraesti órákban vackaikba húzódtak. Még szomszédolni sem volt kedvük. Az utcai villanylámpák égői kiégtek, este héttől virradatig vaksötétség borult az elhagyatottabb utcákra. Fosztogatók és vetkőztetők settenkedtek elő. A városka egyetlen mozijában hetekig semmit sem vetítettek, színházat csak hírből ismertek. A kihűlt kohók miatt dermedezve vacogott az egész élet.

Érthető volt. A háború alig fél évvel azelőtt ért véget. A falvakban Mota vasgárdista vezér szellemével izgatták a parasztokat, a Vasgyárban pedig a régi rendszerhez húzó fejesebb mérnökök és főtisztviselők gáncsoskodtak, gúnyos rosszindulattal tartották szemmel a lázas terveket forraló munkásokat, a vasgyár teljes megsemmisülését jósolgatták

TIZ ÉV TELT EL AZÓTA

E TIZ ÉV alatt azonban mesébe illő változás történt a Cserna völgyében. Bár e tíz év alatt egyetlen egyszer sem jutottam hozzá, hogy újra Vajdahunyadra látogassak, a napilapok szórványos híreiből, na meg az édesanyám látogatásaival hozzánk érkező üzenetekből s egy-egy filmhíradóból azért értesültem a vajdahunyadi vasgyár feléledéséről. Arról is, hogy az ötéves terv megvalósításai nyomán mekkora fejlődésnek rugaszkodtak neki a mi vasgyúróink. Sőt, lábra állt a sógorom is, az orvosoknak sikerült elmeszesíteni a tüdejét és visszatért a gyárba, hogy villanyt, gőzt és gázt csináljon a vasgyúráshoz.

Mindez azonban mindaddig képekbe nem rögződő, elvont fogalom maradt, amíg néhány héttel ezelőtt fel nem kerekedtem és le nem látogattam két hétre Vajdahunyadra.

Amulva kászálódtam le a vonatról, pedig már Piskitől odáig felkészülhettem volna a meglepetésekre. A zsúfolt vonaton csupa ifjú lány és fiú, csupa harminc éven aluli fiatal munkás és munkásnő utazott. Mintha az idősebbje kipusztult volna, öregembert egyet sem láttam. Azonkívül a félórás vonatút mentén a vasúti pálya mindkét oldalán épülő vasbeton medencék, új hidak és sínpárok, daruk, sárfröcsköllő teherautók, munkások nyüzsgése jelezte, hogy valahova egészen máshova vagyok megérkezőben, mint tíz évvel ezelőtt.

Micsoda városka ez? De mit beszélek városkáról. Olyan új állomás-épület és betonkockákkal kirakott pályaudvar foga-

dott, mint Sinaiának az a szárnya, ahol azelőtt a királyi vonatokat várták. Igaz, azután mindjárt akkora sarat kaptam, amilyen csak ott lehet, ahol azelőtt mélyen szántott földek voltak s ma hernyótalpas traktorok, óriási Ziszek vágják rajtuk a keréknyomokat. Azt se tudtam, mit nézzek előbb. Az embereket-e vagy a jobboldali domboldalon fehérlő barakkvárost, avagy a baloldalon vöröslő, kétemeletes blokkházakat, s azon túl a másik, új földszintes városnegyedet, s ha nem azt, hát a Kombinát új kéményerdejét, a fölötte ívelő kettős égboltozatot; a felső valódi eget vagy azt, amelyik füstből, gőzből és gázakból állott össze a hajdani vasgyár fölött? Mert már csak hajdaninak nevezhetjük.

A régi Vajdahunyad földszintes, kopott, óvárosi házaival már csak szigetecskének tűnt a körülötte felsorakozó fehér barakkvárosnegyedek és a nagy kiterjedésű, még vakolatlan bérházak, inasotthonok és más középületek sokadalmában.

A tíz év előtti városkának hétezer lakója volt, azóta ez a szám megtöbbszöröződött. Legnagyobb részük vasgyúrással foglalkozik, a többi az új városnegyedek befejezésén s ha nem ott, hát az új áruházakban, állami üzletekben, az új kórházakban, a napközi otthonokban, bölcsődékben vagy a román, magyar és német iskolában, könyvtárakban dolgozik, vagy dolgozni tanul.

Honnan került elő ez a sokezres ráadás — s milyen ráadás? Csupa ifjú ember, húsz és harminc év között. Csak nem a vasgyárban gyúrták és öntötték őket is? Ez a hétezer őslakost megsokszorozó rengeteg ifjú ember nyolcszorozta meg 1944 óta a közönséges szürkevas- és a finomacél-termelést. Hol, mikor tanulta? Honnan vették hozzá azt a rengeteg sok új szakmunkást, honnan a régi öt magaskohó éjjel-nappal, ünnep- és hétköznap egyaránt három váltásban dolgozó kohászait, honnan a hatos számú óriási kohó építőit?

S ámulatunk csak nő, ha azt kérdezzük, honnan került elő az a sok kőműves, ács, víz- és villanyszerelő, asztalos és lakatos, és egyáltalán az a sok, másféle szakképzettségű ember, aki a régiek mellett alig öt-hat esztendő alatt ötvenezernél is több új lakónak hajlékot tudott építeni, vizet tudott fakasztani, élelmet előteremteni, világítani, gyógykezelést biztosítani, az egészségeseket óvni, a gyerekek oktatásáról és a 4500 szakiskolás ifjú szakmai és politikai neveléséről gondoskodni, szó-

rakoztatni, nyírni, beretválni, a lányok haját bodorítani, a véneket fiatalítani s az ifjakat csinosítani...

Azoknak, akik elhatározták, hogy e gyárvároskákat nehézipari nagyvárosokká fejlesztik az ötéves terv folyamán, mindenre gondolniok kellett. És nemcsak gondolni, hanem elő is teremteni. S íme itt van. Előteremtették. És nemcsak Vajdahunyadon és nem is egész öt esztendő alatt.

Honnan és hogyan?

Gondolataim villámsebesen váltogatták egymást. Közben a vajdahunyadi vadonatúj állomás peronján két magasnövésű, kreolbarna fiatalember lépett hozzám. Mindkettő térdig érő gumicsizmában. A kicsi Gabi és a kicsi Feri, vagyis a kisöcséim, mert ha én a nagybátyjuk vagyok, s nem vitás, hogy az vagyok, akkor ők csak kisöcséim lehetnek. Az olvasó elnézését kérem, amiért minduntalan hol az anyámmal, hol velük állok elé. Nem kérkedni akarok velük, nem magánügyeimet teregetem ki. Az én életem és az övék annyira össze van fonódva azzal, amiről szó van, hogy semmi se történhetett ebben az országban anélkül, hogy bennünket mélyen, alapvetően ne érintett volna. Mi nem kívülről érkeztünk ebbe az országba, s nem is egy olyan társadalmi réteg fiaiként, akik hűvös kívülállóként felülről szemlélik, ami eddig történt és ami ezután fog történni. Mi akkor is magunkról beszélünk, mikor harmadik személyben szólunk vagy írunk. Miért ne szóljunk hát első személyben is, ha úgy még meggyőzőbb, ha attól némely cinikus, hitetlen Tamásnak jobban eláll a szava: ha így arra is választ adhatok, hogyan dokumentálódom munkástárgyú regényeimhez. Nos hát úgy, hogy amikor összeülök népes munkásrokonságommal, máris valamelyik újabb regényem kellős közepén járok.

Mutassam hát be önöknek a kicsi Gabit és a kicsi Ferit. Kövessenek bennünket az érkezésem előtt félórával leomlott felhőszakadástól sártengerré változott vajdahunyadi Munkásvárosba. Mert oda tartottunk. Az a száznyolcvanhárom centiméter magas, vállas „kicsi" Gabi vitte a csomagomat, a másik „kisöcsém" valamivel alacsonyabb, az utat törte a szembejövők között. Az egyik huszonnégy, a másik huszonhárom éves. Hogy amíg felértünk az egykori Ghizid basa vadaskertjében épült Munkásvárosba, hány szemrevaló, ügyes lány szeme akadt meg ezen a két derék fiún, ahelyett, hogy a lábuk alá néztek volna, s hány lépett ezért nagyobb sárba, bizony nem tudnám megmondani.

Mindketten az édesapjuk mesterségét, a víz- és villanyszerelést tanulták ki a vasgyárban. Éppen csak, hogy a nagyobbik a magasfeszültségű, a kisebbik meg a rövidáramra specializálta magát. És ha csak rajtuk és édesapjuk keresetén múlott volna, meg is maradtak volna életük végéig egyszerű szakmunkásoknak, amilyenek ma már százezerszámra adják át egymásnak a szerszámot és szaktudásukat. De nem rajtuk múlott, az ötéves terven múlott. Ők alkotják majd az ősmunkások között azt az aranyfedezetet, mellyel az utánuk következő új káderekt nevelik.

Kicsi Gabit, akit nevezzünk utoljára kicsinek, mert lám hogy megférfiasodott az elmúlt tiz esztendőben, a vasgyári kombinát vezérigazgatósága alig egyévi szakmunkáskodás után kiemelte a termelésből és a kétéves munkásfőiskolára küldte, azután, mivel előremenetelével és odaadásával jó fejjel kivált a többiek közül, a bukaresti műegyetemre irányította. Négy év telt el azóta s fél év múlva hidroelektromérnökként tér vissza a kombinátba. S ha nem oda, hát valamelyik más óriásüzem víz- és hőerőmű telepén foglalhatja el mérnöki őrhelyét. De ez már rajta is múlott. Az elméleti, gimnáziumi előképzettség hiányát folyton érezte s éreztették vele egyes professzorok is Kissé lenézték kétéves munkásfőiskolai előképzettségét, de ő bepótolta a mulasztásokat, a lekicsinylő bánásmódon pedig túltette magát. Amit az egyenesen mérnöknek készülő fiatalemberek tizenkét évi tanulással sajátítottak el, azt ő hat év alatt gyömöszölte a fejébe.

Kedvezőbb feltételek között induló társaival ellentétben azonban ő azzal a fölénnyel kezdheti meg mérnöki munkáját, amire négyévi inaskodással és egyévi segédeskedéssel tett szert a vasgyári kombinát valamennyi üzemrészlegében: ami a többieknek, akik talán sohasem láttak nagyüzemet, csak elvont fogalom volt, neki élő valóságként él tudatában.

Az ő inaskodása idején kötelező szabály volt két-két hónapot a magaskohóknál, az acélolvasztároknál, ércpergelő kemencéknél, az öntödében meg a víztárolóknál, a nehézkovácsoknál s a villamos centrálénál, a magasfeszültségű és rövidáramnál, a gépházban és a föld feletti és föld alatti kábelhálózatoknál gyakorolni.

És még valami. O eleve mesterségének szenvedélyes szeretetével vágott neki a főiskolai elméletek elsajátításának. Nem

úgy, mint egyik-másik társa, aki csak karrierizmusból választotta a mérnöki pályát.

Igen-igen ajánlatos volna, ha ifjú mérnökjelöltjeink valamennyien a naggyá nőtt Kisgabi előgyakorlataival kezdenék pályájukat. Így bizony a kezdet-kezdetén kiderülhetne, szeretik-e annyira mesterségüket, hogy azután a feltalálók szenvedélyével vethessék rá magukat a főiskolai ismeretek elsajátítására.

Mindez felfelé haladtunkban, sárdagasztás közben került szóba. A kicsi Feri pályafutása is azt bizonyítja, hogy a komoly inaskodással való kezdés a legszilárdabb alap a tudományosan is kiképzett szakemberek lába alatt. Ez a Mefisztószemöldökű, huszonhárom éves fiatalember már családapa és helyettes művezető a kombinát bonyolult telefon- és villanyhálózatának központi osztályán. Előrejutását többfokozatú sikeres mestervizsga és az élmunkás cím előzte meg.

Kérdésemre, hogy hányan vitték még ennyire azok közül, akikkel együtt inaskodott, szűkszavú a válasz.

— Egy sem.

— És mi az oka?

— Az, hogy sajnálták a szabadidejüket tanulásra fordítani. Azt mondták, hogy az ember csak egyszer fiatal.

Időközben fel is értünk a Ghizid-hegyre, sógoromék lakására, egy burjántermő zöldséges kerttel övezett s az ablakok alatt virágágyásokkal díszített, kétlakrészes, földszintes, új házba. Az erdő, mely jövőre sétatérré fog alakulni, terebélyes lombozatú tölgyfáival — csak egy ugrásnyira van oda. A város mélyen a völgyben terül el, központból kiinduló körút kanyarog ide fel. Kanyargását a kétemeletes, már lakott, de még vakolatlan vörös téglájú blokkházak jelzik.

A levegő éles, tiszta, csak az eső nyers szaga fűszerezi.

Húgomék 1945-ben még odalent laktak a magaskohók tőszomszédságában, egy szoba-konyhás, mindig sötét s mindig komor lakásban. Naphosszat belélegezték a koksz és kőszén fojtogató bűzét. Valamennyiük arcán állandó volt az a különös sápadtság, mely oly jellegzetes színe a mérgezett gyárlevegőben élő munkásoknak. Mily gondot és gyötrelmet okozott húgomnak akkoriban a sógorom fertőző tüdőbaja. Nem tudta, mint különíthetné el gyermekeit egy oly szűk lakásban, ahol az egész család egyetlen szobában volt kénytelen étkezni és

aludni. Joggal tarthatott tőle, hogy valamennyien tüdővészt kapnak.

Több mint bizonyos, hogy ez is lett volna a sorsuk, ha a régi rendszer időközben meg nem dől. Az a vég érte volna őket is, mely annyi és annyi munkásnemzedéket fektetett a korai sírba a múltban. A mi rendszerünk azonban még idejében győzött ahhoz, hogy megmentse ezeket a szépszál fiúkat s még az apjukat is kiragadja a régi proletárhalál csontkezéből. Nemcsak az elsők között költöztette föl ide őket az erdő aljába, hanem az édesapjukat is visszaadta nekik a gondos, évenként megismétlődő szanatóriumi kezeléssel. Dolgozik is a sógorom kettő helyett, rendszerint éjfél felé s nemegyszer hajnalban vetődik haza.

Akkor sem találtam még otthon, pedig esteledett már.

Háromszobás, konyhás, fürdőszobás, tágas lakásba toppantam be. Jó sárosan. A két fiú mindjárt lerúgta a gumicsizmákat. Négy pár sorakozott fényesre mosva az előszobában, ugyanannyi bakancs mellett. Reggel még oly szép volt az idő, hogy szandálba mentek munkába a dologba járók. Minden házban így sorakoznak a gumicsizmák, ez itt esős időben és télen a lábbeli-divat. Férfi, nő egyformán viseli. Bár idefent a régebbi utcák már kövezettek, az új és magasabban fekvő, még kövezetlen utcákból alárohanó esővíz lehordja a hernyótalpas vontató traktoroktól és teherautóktól feldagasztott sarat. A jövendőbeli körút szélén, mely megkerüli majd az egész új várost, kiásott sáncok földhányása jelzi, hogy a szennyvíz-levezető kanálisokat még csak ezután fektetik le. Addig nem is lehet kövezésre vagy aszfaltozásra gondolni, amíg az új házakat be nem fejezik, amíg le nem vakolják és a díszítést is fel nem rakják.

Itt még nevük sincs az utcáknak, egyelőre az ábécé egymást követő betűi szolgálnak megkülönböztetésükül. A blokkházakat is csak egyszerűen számozzák. A régi utcák s az állami kölcsönökkel felépült és most épülő másik új városnegyed utcái jórészt ismert történelmi neveket viselnek.

Amit a viszontlátás öröme között mindjárt észreveszek, nem más, mint immár nagyanyává lett negyvenéves húgom és a többiek egészséges arcszíne meg egy ismeretlen fiatal asszonyka és a karján ülő dundi kislány jelenléte. Ők a család új tagjai. A Feri feleségét valahonnan Ploeşti tartományból küldték ide könyvelőnek a kombinátba. Ők lakják az egyik szobát,

a másikat külön sógorom, a harmadikat édesanyám a húgommal és Lici nevű, most érettségizett unokájával.

Licit nem találtam otthon. Éppen odavolt egy országos turistaversenyen. Vajdahunyadon elsőnek tűnt ki a turisztikában. Az egész család a rádióhíreket leste. Azért izgult kicsi, nagy, vajon az országos turisztikában hányadiknak mássza meg a nagy hegyeket. Persze titokban mind az első helyért szurkoltak. Kissé lehangolódtak, amikor harmadnap Lici a tizedik hely hírével toppant be síruhájában. Azért szorultak ennyire hátra, mert a vajdahunyadi turisták azt hitték, hogy az első hely győzelmi pálmájához elég a jóledzett, kitartó láb és az egészségesen dobogó szív meg a széles mellkas. Elhanyagolták a térképészetet, vagyishát a topográfiát. Ezért aztán kétszer is megmászták azt az egy hegyet, amelyiket csak egyszer kellett volna, s kifogytak az előírt időből.

Másnap kiürült a fiataloktól a ház. Lici is a kombinátban dolgozik. Alighogy leérettségizett, mindjárt felvették, hogy a könyvelőségben gyúrja a vasat.

Én meg az ifjabb Gabival nyakamba vettem a várost, hogy kideritsem, hogyan is történt mindaz, ami az ötéves terv szellemében végbement ezekben az emerekben s a kezük nyomán megfiatalodott gyárvárosban.

AMIRŐL A VÉN KÖVEK REGÉLNEK

BÁRMILYEN furán hangzik is, a vajdahunyadi Vas és Acél Kombinát közelebbi tanulmányozását a református vártemető elmosódó sírfeliratain kezdtem. Ott mohosodnak azok a lándzsahegy-formájú heggyel földbe szúrt sirkövek a Hunyadiak ősi vára fölött vonuló gerincen, terebélyes bokrok és lombos fák között. A távolabbi múltat fürkésztem, hogy a jelennel mérhessem össze. Kik nyugszanak ott, mit művelhettek, amíg éltek, ők is vasgyúrók voltak-e? S vajon miért temetkeztek ily magasra?

A legrégibb sírfeliratok, már amelyek még kiolvashatók, 1823-ból és 1841-ből származnak. Az előbbi Vill Rozália, az utóbbi Gelch János „Királyi Ispán" elhalálozásának évét tudatja. Egy másik kő németül adja értésünkre, hogy „Hier Ruht", vagyis itt nyugszik Karl Gromen és K. Krober Forster. Nevük után két évszám: 1795 és 1854. Nem lehet kivenni: a

két személy eltemetésének éveit, vagy pedig csak az utóbbinak születési és elhunyási idejét jelzik-e? Foglalkozásukról, rangjukról egy betű sem...

Egy másik, jóval későbbi sírfeliraton Szabó Miklós neve alatt ezt olvashatjuk:

„Az élet fáradalmait kipihenendő,
itt szendereg egy jobb jövő reményében,
a boldogabb lét bekövetkeztéig.
Erdélyi kir. Bánya Igazgató Tiszt."

„Királyi Ispánra" meg „Kir. Bánya Igazgató Tiszt"-re tehát már bukkantunk. Vaskohászt azonban egyetlen sírkő sem jelez, de a másik református temetőben, közvetlen a vár lába alatt, 1903-tól már egy „M. Kir. főmérnök" elhalálozásáról értesülünk. Nevét sem tudtam kiolvasni, mert csak a kerítés hasadékán nézegethettem. A hegygerincen fekvő régi temető sírfeliratából először is arra lehet következtetni, hogy magasrangú német és magyar nevű urak temetkezési helye lehetett. Szembeötlő, hogy csak a múlt század közepétől errefelé fordulnak elő sűrűbben olyan úri magyar nevek is, mint Bucsy, Zakkos, Szijj, Fabri, Daczó, Bálint, Keresztes stb. Továbbá csak 1903-ban találkozunk először „magyar királyi főmérnökkel". A korábbi urak „Erdély Királyi" rangjelzése arra utal, hogy akkoriban Erdéllyel és bányáival még osztrák tartományként és kincstári javakként gazdálkodhattak.

Hogy Vajdahunyadon voltak-e már a múlt század közepén is vaskohászok, amelyek a maiak őseinek számíthatnának, a sírkövekből nem olvashattam ki. Az élők sem tudtak felvilágosítani. Levéltári adatok után kutatni viszont nem volt időm.

A sógorom Petőfi-kötetében lapozgatva érdekes nyomra bukkantam. A nagy költő 1849. április 19-ről keltezett *Vajdahunyadon* című versére. E költemény szerint Petőfi átutazóban megtekintette a törökverő Hunyadiak akkor még csak négyszázados várát. Így kiált fel:

Fogadjatok be, ti dicső falak,
Fogadj magadba híres ősi vár!
Légy üdvözölve . . . hol a hős lakott.
A költő ottan lelkesedve jár.

Mikor e sorokat rótta, a vár még magányosan állhatott az avas sziklákon. Ma a vasgyári kombináttól csak a régi kőkerítés választja el. Tehát ha a közelben már akkor is vaskohók működtek volna, bizonyára nem így jellemezte volna Vajdahunyad várát a költő:

El van rejtőzve a világ elől
E szent magány; beléje más nem lát,
Csak messziről fehér fejével a
Hegyek nagyapja, a vén Retyezát.

Petőfi Bem tábornokot követte erdélyi hadjáratában és az osztrákok fölött aratott győzelmeiben Hunyadi János vitézségét látta újjászületni. Verse végén adja ezt tudtunkra.

Vajdahunyad Néptanácsa emléktáblát tétethetne Petőfi vajdahunyadi látogatásának és versének emlékére, a Ghizid-hegyi munkásváros lakói pedig Petőfiről és Bem József tábornokról utcákat nevezhetnének el.

Amikor Petőfi ott járt, mindössze három és fél hónap választotta el a fehéregyházi hősi haláltól. Ha akkor győzhettek volna Segesvár alatt, ma a vasgyári kombinát a hunyadiak várától bizonyára átérne a másik hegy oldaláig.

A Petőfihez hasonló nagy szabadságharcosok, Dózsa és Horea szelleme támadt föl azoknak a munkástízezreknek a keblében, akik megépítették a mai Kombinátot. Tíz évvel ezelőtt még a betoppanó idegenek tekintetét először a Hunyadiak vártornyai és bástyái nyűgözték le. Akkor még a vasgyár mellett óriásnak látszottak. Ma a Kombinát erdőnyi kéményeivel és víztornyaival, kohóinak csápszerű daruival és csöveivel, előmelegítő magoskemencéivel, éjszaka pedig a Martin-kemencék szájáin kicsapódó lángnyelveivel késztet elragadtatott csodálatra. A vár ma már eltörpül mellette, minden tömörsége ellenére is csak játékszernek tűnik. A vár gót és reneszánsz építészeti remekmű. Faragott köveiben munkáselődeink alkotó erejét, technikáját bámuljuk, de öt évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy ez az alkotó erő levethesse szellemi és fizikai béklyóit, s még ebből az öt évszázadból is csak az utolsó tizenegy esztendő volt a döntő. Csak az ötéves terv szerzői és megvalósítói múlták felül a táj korábbi teremtőerőit... De hagyjuk a néma sír- és várkövekkel való összehasonlításokat.

SANDOR JÓZSEF 1954-ben kiadott Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900 című munkájából olvasom, hogy a Hunyad megyei állami vaskohók rendkívüli fejlődési lehetőségeit a szakértők már 1872-ben felismerték. Az akkori magyar kormány mutatott is némi hajlandóságot komolyabb beruházásokra, de a reakciós földesúri többségű képviselőház töröltette a költségvetésből az előirányzott befektetéseket. A múlt századvégi magyar uralkodó osztályok a kincstári üzemeket éppúgy magánkézre akarták juttatni, mint az állami birtokokat, melyeknek eltékozlása éppen folyamatban volt.

A vaskohászatot azért szerették volna mindenütt megkaparintani, hogy kitermelendő erdőségeiket a vasolvasztásnál értékesíthessék. A kőszén és a koksz felhasználásának rovására, erdőbirtokaik érdekében csak a fával történő vaskohászatot támogatták. Ezzel aztán évtizedekkel visszavetették a kohászat fejlődését.

Igy Vajdahunyadon csak a múlt század legvégén került sor az első magaskohó megépítésére. A Kaláni Bánya és Kohómű is csak részvénytársasági formában alapozódhatott meg 1898-ban. A Haas-család kaparintotta magához az oroszlánrészt. Ez a „család" ezenkívül még 18 gyáripari és helyiérdekű vasútvállalatban 42 igazgatósági tagságot bitorolt. A földesúri román állam is csak névleg vált 1918 után a vajdahunyadi vasgyár birtokosává.

Az eltőkésedő földbirtokos családok a maguk erdőségei miatt nemcsak a vaskohászat, hanem a kőszénbányászat fejlődését is hátráltatták, ez pedig a kőszén helyi kokszosítását akadályozta. Ezért kell még ma is lengyel és cseh koksszal olvasztani az ércet a vajdahunyadi Kombinátban. Aki ismeri a vasúti tarifákat, kiszámíthatja, mennyivel többe kerül tonnánként vonattengelyen ezerkilométeres távolságból ideszállítanunk a kokszot. És ha ehhez hozzáadjuk az útközben való elszóródási veszteséget, mely a Kombinát Vezérigazgatóságának igen nagy gondja, nyomban világossá válik, milv nagy népgazdasági jelentősége lesz annak, hogy a közeljövőben a Kombinát befejezi saját kokszosító nagyüzemének építését. Azt, amit a vajdahunyadi Állami Vasgyár tőkései fél évszázad alatt nem akartak és nem tudtak megvalósítani, mert előbbre való volt külföldi tőkés barátaik koksz-piacának és busás extraprofitjá-

nak a biztosítása — azt most valóban mesébe illő erőfeszítéssel és áldozattal a mi vasgyúróink fél évtized alatt tető alá hozták.

A vajdahunyadi Kombinát kokszgyára szovjet barátaink — szovjet mérnökök, szovjet gépek — segítségével épült fel. Mikor megtekintettem a mérnöki tervezésnek és a vas- és fémmunkás üzemépítészetnek ezt a többemeletes, futószalag-rendszerű alkotását, csak bámulni tudtam.

Ez hát a kokszosító!

Ennek a technikai műremeknek a megteremtését késleltették a mi levitézlett uraink. Vajon odafent a református vártemetőben nyugvó Szabó Miklós „Erdélyi Kir. Bánya Igazgató Tiszt" ilyen pompás hazai üzemekre gondolva „szenderült el egy jobb jövő reményében, a boldogabb lét bekövetkeztéig"?

Sírhantjától ma már alig ötméternyire sodronykötélpályán szalad a csille az érckővel. Az is csak pár éve, hogy megépült, az is a mi mai vasgyúróink műve. Vajon ennek a „boldogabb létnek" bekövetkeztére gondoltak a sírfelirat szerzői? Aligha.

Amikor a kőfaragó bevéste azokat a sorokat, a temető közelében még erdőrengetegek zúghattak. Ma már itt-ott ha zúg egy-egy erdőcske. A többit megétették az erdőbirtokosok a vaskohókkal faszénné égetve és elnyelették a bányákkal bányafává ácsolva. Oda is fát használtak, ahol már vasat használhattak volna, ahol már a kőszén is olcsóbba került volna. A bányabárók és erdőgrófok valósággal letarolták a hegységeket. Most kell visszaerdősítenünk, amikor legtöbb szükségünk volna épületfára, amikor a bányafát is vassal kell pótolnunk.

Ezért kell mai kohászainknak és acélolvasztárainknak két esztendőből egyet csinálniuk. Csak így adhatnak elég vasat és acélt szerszámkészítő iparunknak, hogy amazok meg főzőkemencét, vasalót, leveses fazakat, rántáspirítót lábost, tepsit, varrótűt, varrógépet, kést, villát, hajcsatot stb. adhassanak a háztartásban sürgölődő asszonyainknak; ajtósarkot, bútorvasalást, kilincset, villanyhuzalt, vízvezetékcsövet, fedélcsatornát, szeget, kapcsot városépítő, várostatarozó iparunknak...

A KOMBINÁTBAN

MIKOR eltávoztam a régi temetőből, azt hittem, mindent leolvastam azokról az időrágta sírkövekről, amit lehetett, s most már visszatérhetek az élők birodalmába. Most már be-

nyithatok a Kombinát rácsos főkapuján s az oszlopokon nyugvó óriási tiszteletábla előtt állhatok meg és megnézhetem azoknak a derék férfiaknak és nőknek arcképeit, akik elöl jártak a Kombinát megteremtésében: akiknek nem kell addig várniok elismerő szóért, amíg a sírkőfaragó állít a fejükhöz megemlékezést.

Ám alig néztem szét a Hunyadiak várától a Rákosdfalváig terjedő Kombinát sáncoktól, tolató mozdonyoktól és ide-oda sietö szerelőmunkásoktól mozgalmas udvarán, kiderült, hogy ismét temetőben, azaz hogy egy régi temető helyén járok. Néhány évvel ezelőtt még oda temetkeztek, ahol ma a kokszoló üzem nagy kiterjedésű épületei állnak, ahol pedig véget érnek, ott már Rákosdfalva kezdődik. A vasércfeldolgozó kombinát terjeszkedésének útjába utcarészek, új barakktelepek, sírhantok és faluvégi házak kerültek.

Mit tehettek volna az építők? Megkerülni nem lehetett. Lerontották hát az útjukban álló utcarészeket, le Rákosdfalva faluvégi házait is, a falu másik végén új házakat építettek cserében, az építkezés útjába eső régi munkásházak helyett is vadonatújakat, szebbeket kaptak magasabb fekvésű környezetben. Elköltözködtek az élők, s elköltöztették halottaikat is. Tudták: azok is így tennének, ha élnének, hiszen ők is arról álmodoztak a régi vasgyárban, amit már csak utódaik érhettek meg. Miért ne könnyíthetnék meg az élők dolgát?

Ha az odébb költöztetett élők új házakat kaptak, cserébe nekik új koporsók és sírhantok jutottak. Egyszerűen az élők után költöztek arra a domboldalra, ahol leszármazottaik nyertek új hajlékot. Amikor elhunytjaink emléke fölött fejet hajtunk, mélyebben hajtsunk fejet előttük.

De most már igazán nézzünk szét a Gh. Gheorghiu-Dej Érc- és Vasfeldolgozó Kombinátban.

Az előbbiekben már láttuk, hogy az erdőbirtokosok erdőségeik helyszínen való értékesítése érdekében létesítettek vaskohászatot. A fát tekintették elsődleges nyeresanyagnak, az érc, mely altalajkincseink közé tartozott, fájuk szénné égetésével szintén kitermelhetővé vált. Nem véletlen, hogy a vaskohók ott épültek az érchegységekben, melyeket viszont erdőségek takartak. A fadöntő „üzem" kibővült a faszénégető „üzemmel", majd a vasolvasztó kohókkal. Ez már kombinált, azaz összetett üzem, s ha ehhez ércbányászat is társult, még összetettebbé vált. Ebben az esetben a kitermelt fát már fűrészáruként.

bányafává dolgozva is értékesíteni lehetett a helyszínen, illetve kis távolságokra szállítva.

Fadöntés, fűrészmalom, faszénégetés, kohászat és bányászat, ha egy kézben egyesülnek s egy irányítás fogja össze őket, — kombinált iparűzés. Ám külön-külön minden egyes iparág mellékanyagot termel s az üzemkarbantartás is más iparágakat tételez fel. A kiolvasztott nyersvas csak negyedkészáru. Félkészáruvá acéllá finomítva válik. De a múltban nem mindig és nem mindenütt dolgozták fel acéllá, hanem messzebb eső acélolvasztókba szállították.

Vajdahunyadon az első világháborúig csak a nyersvasolvasztó magaskohókat szaporították négyre. Az ötödik a második világháború éveiben épült. A finomacélt olvasztó Siemens-Martin-kemencék létesítése is erre az időre esik. A korábban épült csőöntöde, majd hengerde s a gőzkalapácsokkal dolgozó kovácsüzem s a géplakatos-műhely létrehívása külön-külön is jelzik, hogy az állami vasgyár a negyedkészárunak számító nyersvas helyszíni feldolgozása érdekében már a múltban mind összetettebb vasüzemmé változott. Nemcsak nyersvasat, hanem már hengerelt acélt és csöveket is termelt, ezenkívül pedig az üzemkarbantartáshoz szükséges alkatrészeket előállító-, javítóműhelyek is létesültek.

De a vajdahunyadi vasgyár a mai valóban nagy kombináttá csak az ötéves terv nyomán válhatott. Mégpedig a hatos számú óriáskohó és az ércpiritrögösítő meg a kokszosító üzemek felépítésével. A vasérc nemcsak kőzet, hanem törmelékes formában is előfordul, kiolvasztása azonban csak nagyobb darabokká való előzetes rögösítés után lehetséges. Törmelék alakjában a kohók légfúvó-berendezése kifújná, tehát kárba menne. Ezért vált szükségessé a rögösítő üzem megépítése. Az előbbiek alapján már láttuk, mi a jelentősége a kokszoló üzem megépítésének, melynek üzembe helyezése már csak napok kérdése. A kokszoló azonban mellékanyagokat is termel, mégpedig olyan gázokat, melyek részben fűtésre, részben gyógyszerek készítésére alkalmasak.

Nem véletlen tehát, hogy a vajdahunyadi Kombinát közvetlen tőszomszédságában talán már a második ötéves terv megkezdése előtt hozzálátnak a gyógyszerárugyár felépítéséhez. A helyet már ki is szemelték. Ugyanakkor már az a terv is foglalkoztatja az illetékes minisztériumokat és szakembereket, hogy a város fűtését a kokszgyár gáztermékeivel biztosítsák.

Értékesítési lehetősége a munkásokkal való beszélgetés közben merült fel. A képzettebbek a kombinát gazdáiként fontolgatják, melyek is az ő kiaknázható helyi erőforrásaik; hol s milyen ésszerűsítési alkalmak kínálkoznak?

Nem véletlen, hogy most az ötéves terv befejezése előtt egy fél évvel a mi vasgyúróink nyolcszáznál is több olyan újítással büszkélkednek, melyek 30 millió lej megtakarítást eredményeztek a Kombinát költségvetésében.

Egyik igen jelentős újításuk mindjárt a szemünkbe ötlik, ahogy a vaslépcsőkön a magaskohók fölé emelkedő teraszra érünk. Ezt a teraszt a várhegy oldalából vágták ki. Legalább kétemeletnyi. A magaskohók tetejét híd köti össze a pergelőkemencékkel. Tíz évvel ezelőtt, amikor itt jártam, kimerültségtől elgyötört, viaszsárga munkások tolták azon a hídon a tízmázsás terhelésű vagonokat a kohók beömlőnyílásaihoz. Etették a kohókat érckővel, mésszel és koksszal. Hőség és füst kínozta őket. Gyakran előfordult, hogy a vagonocskával együtt befordultak a beömlőnyílásba, a kiszivárgó kohógázak is nem egyet megöltek közülük.

A kohógáz íztelen és szagtalan. A villanyszerelő Pokola Feri elbeszéléséből tudom. Egy ízben a működésben levő kohók villanyvezetékén igazítottak valamit. Egyszer csak megfájdult a feje, az ajkát meg émelygős édesnek érezte. A mestere vette észre, hogy fintorog, mindjárt levezette a friss levegőre s intett a többieknek is, hogy rögtön jöjjenek le. Látszólag egyiknek sem volt semmi baja, de ahogy a földszintre ereszkedtek, egytől egyig hanyatt vágódtak. Egyetlenegy sem hasra vagy az oldalára, hanem csakis a hátára. Az előrohanó elsősegélynyújtók oxigénbelélegzeltetéssel térítették őket magukhoz.

Ily állandó életveszélynek kitéve csillézték odafent a munkások a kohók eledelét, amíg nem mechanizálták az etetést. Ma sodronykötélpályán gördülő csillék vonulnak a kohók beömlőnyílása fölé s önműködően kifordítják magukból a nyersanyagot. Az etetőmunkások dolga leegyszerűsödött a pergelőkemencékből érkező kőzet és koksz meg a mész vagonokba lapátolására. Ma már legfeljebb csak a leverődő füst, ha bántja őket. A kohóetetés mechanizálása munkaerőt szabadított fel. És ami a fő, azóta nem változnak ott oly gyakran a munkások, mint azelőtt. Mivel ott többnyire szakképzetlen munkások dolgoznak, falusi vándormunkások szegődnek oda,

de a nehéz munkakörülmények miatt a múltban hamar odébb álltak. Előfordult, hogy a szakmunkásokat kellett önkéntes munkára mozgósítani, mivel egyetlenegy falusi munkás sem jött be dolgozni.

Az etetés mechanizálásával egyszer s mindenkorra elhárították az üzemzavarnak ezt a formáját. A hatos számú magaskohónál pedig az etetés már csak annyi dolgot ad a munkásnak, hogy egy sínen mozgó fülkében fogantyúk huzogatásával éppen annyi ércet, meszet és kokszot eresszen le egy-egy tartályból, amennyi elő van írva. Az etető vasfiók a kohó aljából sínen csúszik fel a tetőre s boritja be az anyagot az önműködően nyiló és csukódó kohószájba.

Egy másik nagyjelentőségű újítás, mely a kohászok munkakörülményeit lényegesen megjavította s az életveszélyes égéstől megóvja — a kohócsapónyilás betömésének gépesítése. Mozgó vaskaron forduló óriási kolbásztöltő, vagy ha úgy szemléletesebb — torpedóalakú tömitő „ágyú" ez. Miután a kiömlő folyékony vas felszínén a salak is kiárad, a kohó már csak szikraesőt szór ki magából. A mélyen izzó, lábvastagságnyi üregbe pillanatok alatt samotanyagot kell begyömöszölni. Régebben a kohászok kézi dugasztókkal végezték el ezt. Könnyű elképzelni, hogy az egyméternyi távolságból iszonyú hőséget árasztó kohó szája hányszor köphette vissza az olvadó érccel vegyült agyagot.

Végignéztem a hatos kohónál egy csapolást és egy kohószájtömitést. A „tömitő ágyút" kezelő előmunkásnak néhány pillanatra a kiokádott szikraesőbe kellett beállnia. Könyökig érő börkesztyűben s magára kapott kabátban művelte ezt, de a másik pillanatban már „belőtte" a nyilást, azután már csak az „ágyúba" gyömöszölték be az emberfejnagyságú agyaggolyóbisokat, a többit elvégezte a gépierő.

A hatos számú kohónak saját gépháza van. Akkora, hogy egy kisebbfajta gyárat is üzemben tudna tartani. Négy előmelegitő magaskemencéje külön-külön egy-egy templomtoronnyal vetekedik. Ezt a magaskohót — terjedelmét és magasságát s formáját tekintve — leginkább egy hatalmas óceánjáró hajóhoz hasonlithatnám. Minden látható rajta, ami parancsnoki hídhoz, vezérfülkéhez, alsó és felső fedélzethez mérhető. Jól megtermett mozdonyok tolatnak be a lábához egy egész tehervagont kitöltő ötventonnás tégellyel. Ennyi tiszta vas ürül belé.

A patikamérleg se lehet finomabb és pontosabb szerkezetű

ennél az óriáskohónál. Mindezt már hazai iparunk gyártotta, megépítésének ellenőrzésénél pedig olyan helyileg képzett, tapasztalt kohászmesterek dolgoztak, mint Zsengelér Sándor, akinek odaadó munkája tette lehetővé, hogy az úgynevezett „mosott gázt" is felhasználhassák az előmelegítésnél. Ezeknél a magaskohóknál váltak országos hírű kohászokká Hăulică Ioan és Rácz János meg Cinde Iosif. Sajnálom, hogy őket nem ismerhettem meg személyesen. Csak a külsejére igénytelennek látszó Zsengelérrel volt alkalmam hosszan elbeszélgetni s családi körében arról is meggyőződni, hogy akit a Kombinátban megbecsülnek, saját otthonában is talpig ember.

A FOLYÉKONY VAS NYOMÁBA

IME, eddig bejártuk már a sodronykötélpályán érkező csillék rakodóteraszától és a kohók tetejéről lépcsőzetesen mind alább érkező vas útját a lefolyócsatornák alá tolató mozdonyokig. Kövessük most a feltúrt gyárudvar buckái között szerteszét ágazó síneken az acélolvasztárokig, onnan pedig a hengerdébe.

S lám, máris a Martin-kemencékhez érkeztünk. A mozdony betolat a bebőrözött vas-levessel egy nagy, négyszögletű továbbmelegítő kemence alá. Egy, a mennyezetről aláfüggő daru rögtön az ötventonnás, kócsögszájú tégely fölé csörömpöl, keresztbe nyúló, kampós karok akaszkodnak vagontengelynyi vastag füleibe s az egészet oly könnyedén emeli magasba s viszi az égő nyersolajjal izzásban tartott katlan fölé, mint szakács a merítőkanalat, s az egészet áttölti. Innen aztán a Martin-kemencékbe kerül át. Öt darab sorakozik egymás mellett az emelet teraszán. Ott két daru gördül a terem hosszában ide-oda. Nyitott vasfülke függ rajta, abban kormos, izzadt arcú darukezelőmunkás ül. A fülke egyik feléből három méter hosszú kar nyúl ki, mely a kemencék előterében sorakozó vastepsik közül felvesz egyet-egyet s az egésszel megfordul saját tengelye körül s mint egy gigászi füstös fakanállal, benyomul a Martin-kemencék kinyíló torkába és kiborítja a vastepsikbe rakott ócskavasat, a nyersvas acéllá finomításához szükséges fűszert.

Az óriási érckanállal folyton körbeforgó darust ruháján és könyökig érő bőrkesztyűjén kívül semmi sem védi, amikor egy-

méternyire megközelíti a Martinok nyitott torkát, melyből 1200 fokos hőség csap ki. Minden öt-tíz percben megteszi ezt a fordulatot, a vastepsiktől a kemence torkáig s onnan vissza a nyitott rakodótornácig.

A Martinokba kerülő nyersvas vegytartalmát javító olvasztárok is megközelítik tízpercenként a kinyíló kemenceszájakat. Mészkövet vagy más anyagot lapátolnak be, aszerint, hogy az izzó vas mint változtatja színét. És ezek a munkások nem akármilyen olvasztárok, hanem gyorsolvasztárok. Két évvel ezelőtt még kilenc-tíz, sőt tizennégy óránként ha sikerült egy-egy öntést adniok. 1954. május 1-re azonban Costache Vasile, Libunec Valer, valamint Stratulat Dumitru és Petrovici Alexandru brigádvezetők már 8 óránként kívánt minőségű acélvassá főzték a nyersvasat. Vagyis elérték, hogy váltásokként minden egyes olvasztárbrigád egy-egy öntést adott a 4-es kemencénél. Azóta nevük szinte állandó szereplője a helyi sajtónak. Ők a kombinát hősei. Azonkívül, hogy nyolc hosszú órán át süketítő zajban s pokoli melegben szakadatlan küzdelmet folytatnak a kemencéknél, darukkal és lapátokkal, munkaidejük letelte után a szakkönyvek adataival vívnak meg, Matulinec szovjet olvasztár módszerét sajátítják el.

Munka közben futólag csak ennyit tudhatunk meg felőlük: nincs ott idő írókkal társalogni. Szemük a kemencéken, egyéniségükről itt csak annyi derülhet ki, amennyi szorosan munkájukkal függ össze. Százalékok beszélnek helyettük. Tavalyi teljesítményüket az idei májusra például Bîrle Traian, aki időközben küzdötte fel magát a gyorsolvasztárok közé, brigádjával 15,3 százalékkal, Libunec 9,7, Forțu Petru 7,6 és Costache Vasile 4,4 százalékkal múlta felül.

Hogy mégis milyen emberek ők? Bîrle Traian például 31 éves. Földhözragadt szegényparasztok fiaként a háború kitörésekor még kulákok cselédje volt. 1952—53-ban már a Donmedencében tanult a szovjet gyorsolvasztároktól. Vagy pedig hadd mutatom be Illés Ferencet, az olvasztárok egészen fiatal mérnökét, a vajdahunyadi csángó fiút. Alig egy hónapja, hogy idekerült. Bal keze csonka. Hat-hét évvel ezelőtt még lakatossegédként dolgozott a kombinátban. A lemezdaraboló gép csonkította meg. Tizenöt évvel ezelőtt elmehetett volna koldulni vagy legjobb esetben éjjeliőrnek. A kombinát vezetősége azonban törekvő, eszes, jó szakmunkásként tartotta számon. Iskoláztatni kezdte. S az idén sikeres vizsgák és gyakorlatok

után mérnökként került vissza. Sovány, középtermetű, barna fiatalember. Mikor érdeklődni kezdek nála, röstelkedve szabadkozik, hogy még egészen kezdő itt, faggassam a legkiválóbb olvasztárokat. Ő még csak most tájékozódik, most kutatja azokat a rendkívüli feladatokat, amelyeket a rendes munkáján kívül szeretne mérnökmódra megoldani.

Nem is sejti, miért érdekel most éppen az ő élete. Valószínűleg nem tudja, vagy már elfeledte, hogy tiz évvel ezelőtt a soviniszta izgatástól felzaklatott csángó legények csapatostul mentek túl a határon, mert vigasztalannak látták a jövőjüket. A csángó lányok bálján lányok öltöztek át legénynek s ragasztottak bajuszt maguknak, hogy legény is lássék a báljukon. Egymást táncoltatták meg legénynek kicsipetten.

Nem kérdem, anélkül is tudom, azóta a csángó lányok leáztatták csirizzel ragasztott legénybajuszukat. Ugyancsak igyekezhetnek, hogy leánymódra el ne vétsék a lépést az illésferencek hosszú lépései mellett. Hatalmasabbat léptek, mint azok a legények, akik a határon léptek át. Utolérni egy mérnököt tudásban, igényben, kultúrában, munkában nem kicsi dolog. A lányok a maguk módján igyekeznek beérni őket.

Egyet mindjárt be is mutatok az acélhengerdében. Csak egy fal választja el az olvasztároktól. Csuromvizesre izzadt ingben érkezem oda. Keresztül a két ikerüzem saját villamoscentráléján. A hőség a hengerdében még nagyobb, de egyenletesebb. Az acélolvasztároknál a nyitott rakodótornácok oldalain be-besüvített a friss légáramlat, a hengerdébe már nem. Bármihez is érünk hozzá, ami egyszer vasból van — márpedig mi nincs itt vasból az egy földes padló kivételével —, korlátok, átjárók, gépek, fülkeházak, mind ádázul ontják a hőséget. A daruk embernagyságú, többtonnás izzó tuskókat cipelnek, afféle két óriási acélujjbegy között. Úgy, mint egy szalmaszálat. De a következő percben kétakkorára nyúlva és vékonyodva löki ki a rettenetes mángorlógép, negyedóra múlva már tizméteres sindarabként szalad ki a görgőkön s odébb húsz méterrel egy darabológép úgy szabdalja szét méteres darabokra, mintha csak leveslaskát aprítana.

Az ide-oda csúszkáló, izzó vasgerendák fölött, üveges vasfülkében, széken ülő munkások két fogantyút váltogatva irányítják az egész hengerműt. Egy mozdulat előre, egy hátra s a tonnás vastuskók irányt változtatnak nyargalás közben. A hármas fülkében Crîjmaru Eugenia kezeli a váltókarokat. Fül-

kéjében legalább öt fokkal feljebb ugrik a hőség, pedig a ventillátor majd kiadja a lelkét. Öt éve dolgozik itt, öt éve engedelmeskednek neki ezek a roppant erejű gépek. Huszonnyolcharminc éves, félszőke asszony. Csodálkozva mér végig, amikor belépek hozzá. Gyorsan letörli arcáról a verejtékgyöngyöket. Öt évvel ezelőtt kisegítőként dolgozott az olajozó nők között. Önként kérezkedett erre a munkahelyre, amely testi erőfeszítést, a hőség elviselésén kívül, nem igényel, de annál nagyobb éberséget. Gyermektelen, férjes asszony. Ha nagyon akarná, ülhetne otthon is, a férje keresetéből is megélnének. De tetszik neki ez a munka. Nem gondol arra, hogy könnyebb beosztást kérjen. Pedig néhány évvel ezelőtt a hengerde havonta csak tizenöt napot dolgozott, a másik tizenöt javítási munkálatokkal telt el. Ma csak három-négy napot vesz ez igénybe. Huszonhét napon keresztül szakadatlanul három váltásban görögnek az iszonyú erejű hengerek. Nincsenek tehát úgynevezett „üdülő napok", amikor alábbszáll a hőség, amikor könnyebben dolgozhatna.

Újításokkal, tökéletesítéssel, nagyobb gondozással, több éberséggel érték el a huszonhét napos teljesítményt. Crîjmaru Eugenia részese ennek az értékben csak magas számokkal kifejezhető eredménynek. Helytállása nem kis érdem, ha figyelembe vesszük, hogy olyan munkatársakkal kell lépést tartania, mint Baudan Petru első gépkezelő, aki már hat éve élmunkás, Ban Niculai pedig még annál is korábban vívta ki ezt a megtisztelő címet. Vagy a két Trifu-fivér, a hengerde mesterei, akik közül Trifu Iosifot most épülő új családi házában ezermesterként láttam viszont.

*

No, de egyelőre maradjunk csak a Kombinátban. Ugráljunk keresztül néhány földhányáson s kerüljünk meg néhány víz alá merült útszakaszt. A múlt heti esővíz rekedt meg. A hunyadi hegyek közé berámázott völgyben gyakori az esőzés, s milyen esőzés, afféle felhőszakadások! Amióta a Kombinátot járom, nyárnak hevesedve ontja melegét a nap. A kanálisoknak új ágyat ásó napszámosok derékig meztelenre vetkezve csákányolnak, sokan közülük szakmát tanulnak és ott is maradnak a Kombinátban. És hány, környékbeli falvakból idevándorolt félparaszt vedlik át szakmunkássá!

Az ötéves terv megkezdése óta, tehát négy és fél év alatt, csak a Kombinát körülbelül háromezret szakképesített közülük. Honnan is vette volna azt a több ezer új szakmunkást a régiekhez, ha nem közülük? És hányból lett kőműves, ács és villanyszerelő az új városnegyedek építkezéseinél! Persze, ennyi ember között akadtak gazfickók is, sőt olyan is, aki itt vált gazemberré. Néhány fölött nemrégen ítélkezett a népbíróság. Az Uzina Noastră-ból olvastam: Marinescu Vasile és Dumitrescu Alexandru tisztviselőket három-három évre ítélték el csalásért. 16 732 lejjel károsították meg a Kombinátot. A részleteket már a sógoromtól tudom meg, akibe belebotlom az udvaron. Kissé sántikálva igyekszik felülvizsgálni valami vízvezetékszerelést.

ELLENSÉGEK ÉS HŐSÖK

A KOVÁCSMŰHELYEN haladunk keresztül. Műhely? Külön gyárnak is nézhetné akárki, akkora csarnokon megyünk át. A csarnok egyik végétől a másikig gőzkalapácsok sorakoznak egymás mellett. Minden gőzkalapácsnál egy-egy bekötött fejű, izmos leány ül zongoraszékhez hasonló, magas vasülőkéken. A férfiak méteres fogókkal húzzák ki a megtüzesített vasrudakat s a kalapács alá igazítják. A lányok a kalapácsmozgató fogantyúkat kezelik. Az izzó vas közelsége meztelen lábszárukat süti. Egy méternyire van a lecsapódó nehéz kalapácsok alatt gömbölyödő vastól. Húzhatnának munkanadrágot is, talán csizmát is, hogy ne piruljon a lábuk szára. De hát így kényelmesebb s mutatósabb is. A vasülőke mögé menekítik hát. Különben nem veszélyes a dolog, hacsak oda nem pattan egy-egy szikra. És már edzettek is. Mindenekfölött pedig lányok, kicsit kormosak, kicsit hamisak, egyszóval kovácslányok. Ki tudja, hányadikok a háromezer újonnan szakképesített munkás között?

— Miért sántítsz — kérdem a sógoromtól, amint kiérünk az egész hunyadi talajt megremegtető gőzkalapácsok zónájából.

— Hát nem mondtam, hogy még szombaton ráesett egy vaspogácsa?

— Röntgeneztesd meg, hátha csontrepedés.

— Arra nincs most idő. Hónap végén vagyunk.

Ebből a párbeszédből kerekedett aztán ki, hogy a szombati és vasárnapi önkéntes vagonrakodásnál esett a lábára egy acél-

pogácsa. Az üzemi pártszervezet a szakszervezettel együtt — mivel a falusi rakodómunkások nagy része felkerekedett s már péntek este hazautazott vasárnapozni — felszólította a tisztviselőket és technikusokat, segítsék ki a Kombinátot; meg kell rakni a vagonokat, hogy ne fizessenek fekbért a CFR-nek. Különben se késhetnek az acél szállításával. A sógorom elsők között jelentkezett a technikusok közül.

Azóta sántikál.

Néha a Kombinát egész szállítási részlege sántikálni szokott. Mégpedig elsősorban a rakodómunkások folytonos vándorlása miatt. Hol sok van belőlük, hol kevés. Aszerint, hogy a mezei munka ereszti-e vagy nem az alkalomszerűen rakodómunkára jelentkező parasztokat. Kapálás és aratás idején csak kétannyi bérért ha maradnának. Állhatatlanságuk miatt ebben az esztendőben a Kombinát hatszázezer lej fekbért fizetett már a CFR-nek a késve ki- és berakott vagonokért.

Marinescu és raktárnoktársa e vándordarvak módjára kóválygó rakodómunkások állhatatlanságából kínálkozó csalási lehetőséggel élt vissza. Mivel pontosan s főként azonnal sohasem ellenőrizhető, hogy voltaképpen hány rakodómunkás jelentkezik munkára, ez a két cégéres alak rendszeresen több rakodómunkást szerepeltetett a bérlistán, mint ahány valójában beszegődött. A bérüket meg zsebrevágták. Már le is leplezték őket.

A Kombinát vezetőségének és a pártszervezetnek meg a szakszervezetnek a szállítási részleg okozza a legtöbb gondot. Az ellenséges tolvajkodó elemek ezen a területen még tudnak ártani.

A Kombinát vonatkisérő ellenőrző-brigádok szervezésével vet véget a szállítási szarkák kártevésének.

Az új építkezésekkel városnyira terebélyesedett üzemlabirintus azonban, amint tovább haladunk, a maga gyorsiramú fejlődésével hamar feledteti e kártevőket. Tájékozódás közben újabb kitűnő szakember és élenjáró munkás nevére bukkanunk. A sógorom, mig a kokszgyár csempésfalú motorházába érünk, lelkesedéssel említi Georgescu Mircea vízellátási mérnök és Hattinger Rudolf almérnök nevét. Kettőjük irányítása alatt épült fel az új üzemrész víz-, gáz- és légvezetékberendezése. Kész regény, amit róluk mesél. Ez a két szakember napi tizenhat-tizenhét órát dolgozik az üzemépítésnél. Közel háromszáz szerelőmunkás dolgozik a kezük alatt. Az év elejétől június egyig

nyolc és fél millió lej értékű hidraulikus szerelési munkát adtak át teljesen hibátlanul. És ez nem csekélység, ha elgondoljuk, hogy ilyen bonyolult munkát ritkán tudnak teljesen hibátlanul végigvezetni. De szokatlan és meghökkentő volt a munkamódszerük is.

A szerelési munkálatok elvégzése két évre volt előirányozva.

Az első három hónapban azonban a rájuk bízott munkások semmit se végeztek el ebből a munkából. Hattinger egyetértésben főnökével, Georgescu Mirceával, három hónapig csakis előkészítő tanfolyamokat és próbamunkákat végeztetett velük. Ezalatt a munkások csak alapfizetésüket kapták. Többen zúgolódtak emiatt, hiszen más szakmunkások jóval felül keresték alapbérükön. Nekik azonban még az alapbérüket sem lett volna szabad folyósítani, hiszen csak elvégzett munkanormák alapján lett volna szabályszerű. A főmérnöknek szinte meggyűlt a baja, szabotázs-látszata volt a dolognak. De a két mérnöknek sikerült megértetnie, hogy mi a célja. Azonkívül saját fizetésükkel s minden ingó-bingó javaikkal kártérítésre kötelezték magukat, ha nem válna be a munkamódszerük. Annak pedig az volt a lényege, hogy minden egyes munkással aprólékosan megismertették az egész víz-, gőz-, gáz-, levegő- és pakuravezeték-hálózat tervét s szerelési stb. próbákat végeztettek velük mindaddig, amíg teljes biztonsággal láthattak munkához.

Amikor aztán hozzáfogtak, a kishitűekben megfagyott a vér. Tizenegy hónap alatt fejezték be a két évre előirányzott szerelési munkálatokat. Azoknak a munkásoknak pedig, akik a jobb kereset érdekében időközben más munkára helyeztették át magukat, földig lógott az orruk, amikor kiderült, hogy a két mérnök mellett kitartó munkások tizenegy hónap alatt keresték meg kétévi bérüket. Havonta 240—250 százalékos normatúlteljesítéssel 1700—1800 lejt kaptak kézhez.

Nem került rá a sor, hogy ezt a két mérnököt személyesen is megismerjem. Georgescut magas, sugárnövésű, szívélyes embernek mondják. Szakmájának valóságos szerelmese. Azok szerint, akik közelről ismerik, amikor valami újabb munkát ad át hibátlanul, kedvenc mondását ismétli:

— Şi asta am vîndut-o. (Ezen is túladtam.)

Addig egyetlen felülről érkező tervet sem ad ki a kezéből végrehajtásra, amíg gondosan nem tanulmányozza és egy-

szerűsítési javaslatait meg nem formálja s a központi tervezőkkel nem módosíttatja, ha erre szükség van. Őt nem lehet sürgetni, sodrából kihozni, de ha egyszer elhatározásra jutott, egy másik kedvenc szólás-mondásával áll elő:

— No most aztán gyerünk, apám fia ..

*

Amint továbbhaladunk, hordónyi szódavizes ólompalackhoz érünk. A perzselő napfényben csákányoló munkások az árnyékba lépnek s poharukba eresztik a fehér fröccsöt. Öntőknél, kohászoknál láttam még ilyen palackokat. Az egészségre ártalmas levegőben dolgozóknak jót tesz a szódavíz.

A kokszgyárban háznyi betontölcsérek ötlenek a szemembe. Éppen azt mérlegelem, mi deszkaanyag használódhatott fel e roppant beton-épülettömbök és belső berendezésük betonformázásainál. Sógorom kitalálni látszik gondolataimat és újabb nevet említ: Marinescu Marinel építészmérnökét. Neki is sok gondot okozott a betonformázáshoz szükséges nagytömegű deszkaanyag. Nemcsak ide kellett vonatszámra, hanem a városban folyó építkezésekhez is. Nem győzték szállítani. Néha késéssel érkezett. Az ország minden táján deszkaanyagért, épületfáért szorongatták a fűrészmalmokat.

Marinescu Marinel tudta ezt. Neki már a mi rendszerünk adta az építészmérnöki diplomát. Útravalóul megosztotta vele a szocialista építkezés nagy gondjait is. A becsvágy is sarkallhatta. Tény az, hogy addig tűnődött, tervezett, míg a betonformáknak szétszedhető vasbordázatot talált fel. Országos alkalmazásuk egész erdőségeket takaríthat meg az államháztartásban. Hiszen csak a vajdahunyadi üzem- és városépítkezésnél vonatrakománynyit takaríthatott meg. Érthető, hogy magas kitüntetésben részesült.

Jegyzeteim közé az ő neve is bekerült. Mennyi név sorakozik már egymás alatt. Hogy szeretném mindeniket közelről megismerni. Lakáscímük után tudakozódom, hogy meglátogassam őket, hogy ne csak múló riportban őrizzem meg emlékükét, hanem hogy életük és jellemük alakulásának mélyebb tanulságát az irodalmi ábrázolás eszközével mindenki számára tanulságossá tegyem.

Egyszóval az embert szerettem volna egészen közelről látni a nevek mögött. Azt az embert, akit nem az írói képzelőerő,

hanem a párt teremtett, az új valóság hívott életre. Mint dolgozik és mit hívott életre a Kombináttal, az eddig bemutatott személyek példái nyomán némi fogalmat alkothatunk már. De hogyan él az üzemen kívül; hogyan művelődik, hogyan lakik és étkezik; minek örvend és mi bosszantja? Hogyan tér vissza hozzá ennek az óriásüzemnek anyagi és kulturális javakban kifejezhető eredménye? Hiszen azért történik minden, hogy mind magasabb életszínvonalra emelkedhessünk fel.

Egy hétig a munkahelyén figyeltem ezt az embert, a Kombinátban és a folyton nagyobbodó városban. Amikor a Kombinát építeni kezdte új munkásainak az első új házakat, maga az üzemvezetőség s a helyi pártszervezetben tevékenykedő munkások is úgy képzelték el az üzemfejlesztés tervét, hogy előbb elegendő lakóházat építenek az új munkástömegek befogadására. Ésszerűen gondolkoztak, nyilvánvaló, hogy lakni kell valahol ahhoz, hogy dolgozni lehessen. De nem számoltak azzal, hogy az országban mindenütt egyszerre kellett nekiindulni az üzemfejlesztésnek, tehát a szükséges új munkástömegek befogadására alkalmas lakóházépítés szüksége is mindenütt egyszerre jelentkezett. Építkezéshez azonban mindenekelőtt szerszámok, gépek kellenek, mégpedig mérhetetlenül több szerszám és több gép, mint bármikor azelőtt a régi rendszerben. Mivel termeljük ki az építkezéshez szükséges anyagot, ha nem gépekkel és szerszámokkal? Ezek előállítása nehézipart tételez fel, amely viszont nálunk a szükséglethez mérten fejletlen volt. Itt kellett tehát kezdeni, a nehézipar megteremtésénél. Ehhez viszont a meglevő munkások számát is növelni kellett, de nyomban felmerült szakmai, politikai és kulturális nevelésük növekvő szüksége is, tehát új iskolák, új tanítók, új tanárok, új mérnökök, új orvosok stb. stb. kiképzésének a szüksége. Ezzel együtt az élelmezési és ruházkodási gondok is ráncot gyűrtek a néphatalom homlokára. Fejleszteni kell a mezőgazdaságot is. Oda is gépek kellettek. De mi legyen előbb: tyúk-e vagy a tojás?

A nehézipar. Ez tyúk is, tojás is.

Innen kellett kiindulnia mindennek. Amikor a párt ehhez a felismeréshez eljuttatta a vajdahunyadiakat, megelégedtek kezdetben a gyorsan összeüthető fabarakkokkal is. A régi munkáslakók meg összébb húzódtak egy kicsit. Beszorítottak maguk közé egy-egy új lakót, ahogy minden város lakossága ezt tette. A vajdahunyadiaknak azonban, sok más város lakossá-

gával ellentétben, közvetlenül is alkalmuk nyílt szemmel láthatóan tapasztalni, hogy a barakkok mellett csakhamar rendes lakóházak is nőni kezdtek a földből üzemük fejlődése nyomán. 1949-től máig vas- és acéltermelésük meghétszereződött, a termelékenység pedig munkásokként 14 százalékra rúgott. Ennek eredményeképpen 1500 új munkáslakást építhettek, 180 lakóház pedig állami kölcsönnel nőtt ki az egykori szántóföldekből. Ezenkívül négy bölcsőde és napközi otthon, négy kórház. A régi Vajdahunyadon egyetlen orvos kezelte a vasgyár betegeit, ma 120 orvos áll rendelkezésükre. A román, magyar, német hétosztályos elemi iskola mellett egy román nyelvű elméleti gimnázium és szakiskola is épült, két bentlakást biztosító otthonnal és étkezdével, új piac, vásárcsarnokkal.

A Kombinátban munkásétkezde van és szakkönyvtár, amely mellett ebben az évben már 24 mozgókönyvtár létesült.

De mit hozott a meghétszereződött vas- és acéltermelés a munkások konyhájára? Hogyan szórakoznak, mivel töltik szabadidejüket, hogyan nevelik gyermekeiket? Látogassunk meg valakit a Kombinátban szerzett új ismerősök közül.

HAZUK TÁJA

MELYIK világtáj felé induljak és mikor? Van címem a régi Gyárvárosba, a Munkásvárosba kettő is. Mehetnék a Csángó telepre s az Ifjúság városában is felkereshetnék valakit. A Gheorghe Apostolról elnevezett barakkvárosban szintén bekopogtathatnék valakihez. Aztán van ott Vajdahunyadon egy találóan elnevezett „Bukjsárba" nevű városrész. Arrafelé építkeznek — állami kölcsönnel — a legtöbben. Északra meg a női barakktáborba érhetnék. Vagy pedig a nőtlen élmunkások kétemeletes blokkházába nyissak be? Mert van ott ilyen is. Mindenütt valami sajátosan új helyzetben láthatnánk viszont a Kombinátban szerzett ismerőseinket.

Éppen csak az a kérdés, hogy kit találunk odahaza, vagy pedig kit verünk fel délutáni álmából. Nem szeretnék felverni senkit, de hiába se másznám meg a sarat... Nem kívánok fölöslegesen sárba bukni. Márpedig most „Bukjsárba" lehetne a neve az egész városnak. Esik az eső reggel, esik délben, esik este. Úgyszólván három váltásban esik. Legalább ötszáz százalékos túlteljesítményre verődtek össze az ólmos felhőbrigádok.

Változatlanul a Kombinát felől vonulnak fel, maguk előtt kergetik a kullogókat és a bevásárlásból hazasietö asszonyokat.

A húgom nem győzi irtani veteményes kertjéből a burjánt. Gyorsabban nő az a krumplinál és zöldhagymánál, gyorsabb a főzőtöknél, de még az ugorkánál is, a káposztát meg éppen túlnövi. Anyám naponta egy-egy kosár gombával tér haza a közeli erdőből. Egyetlen disznójuk válogathat, mert a töméntelen sok burjánt vele etetik meg. A túlontúl bőségesen hulló eső csakis a disznóknak kedvez — a burjánnal, kár, hogy attól nem hizik, csak nyúlik. Amitől majd hízhatna, a kukoricát nem hagyja érni a sok eső. Nagy gond ez Vajdahunyadon. Mert ott talán még a nőtlen fiatalemberek is disznót tartanak. A kétlakrészes, földszintes, új családi házakat annak idején a helyi viszonyokat jól ismerő munkások sugallatára tervezték.

De már a kétemeletes tömbházakat valahol a központban, a távolabbi jövőt szemmel tartó elmék gondolták ki. Vagyis a családi sertéshizlalásra nem voltak tekintettel. A tömbházak között szabadon hagyott udvartérségekre virágágyásokat és gyermekjátszótereket képzeltek el. Nem számoltak azonban a szocializmusra való átmeneti évekkel és az átmeneti emberekkel. Márpedig a túlnyomó munkástöbbség faluról jött, s ahova csak lehet, paszulyt meg krumplit s mindenféle más zöldségfélét ültet virág helyett. Vagy disznóólakat tákol össze.

Ezért aztán, mikor az ember nekivág szétnézni az új városrészekben, a tömbházakkal szemben mindenütt ott látja egymás mellé sorakozva a jól-rosszul összeszegezett, fehérre meszelt disznóólakat és tyúkketreceket.

Bizony nem nyújtanak valami szívderítő látványt. A fűszeres levegővel keveredő disznóólszag se éppen ibolyaillatú. A légy meg annyi, hogy nagyot ne mondjak, mint falun.

Amikor végighaladunk az elsők között felépült, földszintes s már levakolt, jóformájú házak utcasorain, úgy tűnik, mintha lakatlanok volnának. Minden ablak fazsaluja be van hajtva. Épp, mint falun, ahol elsötétítéssel védekeznek a nyári hőség és a legyek ellen. A városi tanács hadakozik is a disznóólak ellen. Egyelőre nem sok eredménnyel. A falusi szokásokon kívül a disznótartás mellett szól az is, hogy az ilyen rohamosan megsokszorozódott lakosságú gyárváros élelmezése óhatatlanul nehézkes. Mezőgazdasági környezete, az ugrásszerűen megnövekedett szükségletekhez mérten, nem nyújthat elegendő élelmet. Mindent távolabbról kell odaszállítani. Ezért aztán a vajda-

hunyadiak, amit csak lehet, önellátásos alapon biztosítanak maguknak. Ezért látni még a szűkebb utcájú barakkok között is veteményes kerteket, futkosó tyúkokat meg disznóólakat.

Még falusi kenyérsütő kemencét is láttam az egyik tömbház közelében. A húgom és némely szomszédasszonya hetenként egyszer otthon dagaszt egy hétre való kenyértésztát. Kisütni meg becipelik a belvárosba a „maszekes" pékhez. Így olcsóbba kerül s ami fő: csak egyszer kell elmenni érte.

Az „Uzina Noastră" szerkesztőségétől kapott adatok is azt jelzik, hogy ezév júliusáig 31 százalékkal több lisztet vásároltak, mint tavaly. A város közellátása egyébként is sokat javult. A múlt évihez viszonyítva például 24 százalékkal több húst, 11 százalékkal több hidegfelvágottat árusítottak ki. A ruházkodási cikkekből 7,55 százalékkal, kerékpárból, órából és rádióból 29,38 százalékkal vásároltak többet.

A TUDOR VLADIMIRESCU UTCÁBAN

MIUTÁN két ház ajtaján is hiába kopogtam, elhatároztam, hogy a délutáni váltásban dolgozó Trifu Iosifot keresem fel a D. utca 3. szám alatt, a Munkásvárosban. A húgom azonban azzal az üzenettel lepett meg, hogy Trifut ne a lakásán keressem, hanem a most épülő házánál. Szabadidejében azon dolgozik. S valahova éppen az ellenkező irányba mutatott, mint amerre indulni készültem.

Esőtől pocsolyás réteken vágtam át. Mert olyan ez az új város, hogy egy darabig város, aztán egy jó nagy legelő következik s aztán már megint város. A Tudor Vladimirescu utca innenső fele egy domb tetejére ér. Messziről nézve szinte a levegőben lóg. Házai vagy most épülnek, vagy alighogy felépültek. Némelyik még vakolatlan, a másik meg szép fehér a friss meszeléstől.

Ilyen a Trifu Iosif háza is. Az ablakok, ajtók helyükön állanak, be is üvegezték már őket, de még festetlenek. Két nagy ikerablak néz az utcára. A főbejárathoz széles betonlépcsők vezetnek, az aljukban alacsony oszlop. Nyilván valami virágváza kerül oda majd. Elölről nézve úgy tűnik, hogy abba a házba akár nyomban be is költözhetnének. Mit dolgozhatik még rajta éppen az acélhengerde első mestere? Hiszen a hengerde óriásgépeit tekintve, elsősorban géplakatossághoz kell értenie.

Ezen a majdnem kész házon pedig géplakatosnak való dolog aligha akad.

A ház mögé kerülve azonban mindjárt láttam, hogy Trifu talált munkát magának. Éppen felgyürkőzve cipelt egy nagy követ, aztán meg maltert kavart s hol ezt, hol a köveket rakta egy vén kőműves keze alá, aki a hátulsó bejárat lépcsőzetét alapozta. A mi Trifunk, miután követ és maltert is eleget hozott, maga is az alapozáshoz látott. A vakoló kanál jól állt a kezében s a kőművescsákánnyal is tudott bánni.

— Mi az elvtárs tanult mestersége? — kérdeztem gyanút fogva.

— Mészáros.

— Mészáros! — képedtem el.

— Igen. Déván inaskodtam, fel is szabadultam belőle.

— És hogyan vág ez össze az acélhengereléssel?

— Azt meg Aninán kezdtem, a bányában.

— Tehát bányász is volt?

— Rászorított az élet. A mészárosság nem ment. Kitették a szűrömet. Egy darabig törvényszéki irnokoskodással próbálkoztam; az meg nekem nem tetszett. Megpróbálkoztam a kőművesmesterséggel is. De ki építkezett akkoriban Déván?

Közben megered az eső, a kőművesek első számú ellensége. Egy darabig Trifu és a vén kőműves tűrte, de amikor átvizült hátukon az ing, behúzódtak a házba. Ez esetben nekem kedvezett az eső. Módot adott a további beszélgetésre. Odakint már restelltem volna további kérdezősködéssel hátráltatni őket a munkában. Ha csak a falazásnál tartanak, nekivetkezem téglát adogatni vagy maltert hordani és keverni. Ennyit én is megtanultam valamikor a kőműveseknél. Munka közben biztosan szívesebben felelgetnének.

Trifu végigvezet a szobákon, négyen összesen: a leendő fürdőszobát is megmutatta. Akadt ott bizony még jócskán dolog. A szobák még padlózásra vártak, a fürdőszoba cementezésre; gipszes zsákok, deszkaanyagok, szerelés előtt álló, festetlen ajtók, hajópadlók, zárak-kilincsek hevertek mindenfelé. Az első szobában falnak támasztva, mennyezetig érő Góliát-teknő lepett meg. Ekkora teknőt a kaszárnyák mosodáiban sem láttam.

— Kopasztóteknő — világosított fel elmosolyodva. — De az a bolond asztalos túlméretezte.

— Félakkora is nagy volna.

— Hát amekkora két disznót én ölök télire, félakkorába nem férne belé.

Én még így is sokallottam a teknő méreteit. Otthon azonban felvilágosítottak, hogy az egész Munkásváros Trifu Iosifot hívja disznót ölni, s hozza azt a kopasztóteknőt is. Ott előbb megkopasszák s csak aztán perzselik meg a disznót, hogy a bőrét is felhasználhassák a kocsonyában.

A ház méretei s a szobák száma is meglepett. Trifu mester azonban elárulta, hogy egy-egy szobát szánt minden gyerekének. Ha majd párt választanak, legyen hova összeköltözniük.

Fia, lánya ma még csak elemi iskolába jár. Két éve kezdte az építést állami kölcsönnel. Két éve, ha jön a hengerdéből, hát mindjárt ide jön. Két éve a nap huszonnégy órájából tizenhatot-tizennyolcat dolgozik. A falazás nagy részét és a külső vakolást is ő végezte. Dolgozott a házán asszonyostól, gyerekestől. Közben még a mestervizsgákat is letette. A hengerdébe 1942-ben került át Aninárol. Eleinte az izzó vasakat fogókkal irányította a hengerek közé. 1947-ben mesterré, majd első mesterré léptették elő.

Háza sohasem volt. De ennek a most készülőnek a kedvéért eladta a kerékpárját, rádióját s amit csak lehetett. Erre a házra költötte a prémiumokat is. Tizenöt év alatt kell letörlesztenie az állami kölcsönt. Ma 42 éves, de bizik benne, hogy félannyi idő alatt is „legyúrja".

Az öreg kőműves ezalatt az esőt leste, elál-e? A hatvanöt felé járó, fehér hajú, vén „fecske" kissé keserűen legyintett.

— Könnyü maguknak, még fiatalok...

*

Az eső elállt. Én meg odébb álltam, hogy a házigazdát ne tartsam vissza dolgától. Pedig jól belémelegedtünk a beszélgetésbe. Utóbb már magyarul cserélgettük gondolatainkat. Ő maga váltott át magyar szóra, önként, és tisztábban beszélt magyarul, mint én románul. Búcsúzóul meghívott, hogy — úgy egy félév múlva — látogassam meg a kész házban. Akkor majd jobban fogad. Jellegzetes vasmunkás-arcát aligha felejtem el. Hogy milyen az a jellegzetes vasmunkás-arc? A színe különbözik például az asztalosokétól. Az asztalosok között még a barnabőrű is szőkének látszik. A frissen gyalult fenyő-

deszkák színe és pora évődik a bőrükbe. A vasmunkások arcszíne sajátos keveréke az olaj és korom meg a vaspor vegyülékének. A sápadságnak olyan árnyalata, melyet csak festőművészek tudnak hűen érzékeltetni. Mindezt tessék odaképzelni egy megpróbáltatásoktól kimunkált arc gödreibe és csontosabb felületeire.

Kár volt sietnem. Alig értem az utca végére s az eső ismét megeredt. Tartósan. Akár estig is elbeszélgethettünk volna a hengerde első mesterével.

AKIK VALÓBAN MEGHAZASODNAK

MASNAP kora reggel azokat az utcákat jártam, amelyekben százhetvenhat, állami kölcsönnel felépült családi magánház nyújtott igen változatos képet: az egyéni ízlésnek százhetvenféle megnyilvánulását. Tornácos, csúcsos és laposfedeles, teraszos meg körives alakzattól kezdve mindenféle elképzelés érvényre jut azokon. De egy közös vonás jellemző mindegyikre. Virágágyások az ablakok alatt, veteményes kert és disznóól az udvar hátulsó felében. Sok ház gazdája még csak az alapozásnál vagy csak a téglaégetésnél tart.

Mert bizony ott sokan maguk gyúrják és égetik a téglát is. A talaj agyagos, kövecses összetétele a domboldalon igen alkalmas erre. Egyesek deszkából csaptak össze ideiglenes lakásra alkalmas kalibát. Abban élnek, amíg az új házba beköltözhetnek. A férfiak a Kombinátból egyenesen iderohannak, vagy innen sietnek munkába, ha délután háromkor végigbömböl a város felett a sziréna. Az esztergályos vagy a kohász együtt falaz a kőművessel, ha kell, alapot ás és betont is kever. Azért teszi, mert nincs elég napszámos és kőműves. Ha arra várna, amíg elég építőmunkás kerülne, ki tudja, mikor költözhetne be új házába.

De takarékoskodik is. Amennyit megtakarít a ki nem fizetett munkabérrel, annyival kevesebb az adóssága. A rendes munkásember saját államának se szeret adósa lenni.

Vajon boldogok-e ezek az emberek? — kérdezheti valaki. Öröm-e a napi nyolcórás, nehéz gyárimunka után még nyolcat otthon is fárasztó dologban eltölteni, házépítéssel? De hát öröm-e a fecskének a fészekrakás? Sokan még a vasárnapjukat is rááldozzák.

Tennék-e, ha nem nyújtana nekik örömet, ha nem remélnének tőle nyugalmasabb öregkort? Szerintem a boldogtalanság ott kezdődik, ahol a reménykedés véget ér, amikor lankadni kezd az erő és a munkakedv. Tudnának azok az építkező emberek olyan odaadással téglát vetni, falazni, kutat ásni, maltert hordani, egyáltalán dolgozni, ha nem lángolna munkakedvük jó magasan?

Persze, ez nemcsak danolászással jut kifejezésre, az építők néha káromkodásokban törnek ki, néha átkozott rosszkedvük támad. De rendszerint olyankor, amikor akadályok gördülnek munkájuk elé...

A mi rendszerünk alkalmat adott a vajdahunyadi embereknek kimozdulni régi odúik tespedtségéből. Nem véletlen, hogy éppen az idősebbek közül építkeznek a legtöbben és éppen ott, ahol azelőtt csak „sárba bukni" lehetett. Ha nem telt volna örömük benne, bizonyára az Ifjúság városa sem épült volna fel azon a helyen, ahol kezdetben csak egyetlenegy barakkban szorongtak az odatoborzott ifjúmunkás brigádok. A párt és az Ifjúmunkás Szövetség hívó szavára önkéntes munkával láttak hozzá a rendes házak építéséhez. Egy huszonhat házból álló utcát fel is építettek. Akkor aztán segítségükre jött a Kombinát s ma 4500 ifjú lakik ott rendes házakban. Sokan most házasodnak igazán, a szó régi értelmében: Zsengelér Sándor például csak most házasodott meg nősülésének tizedik évfordulója után. Feleségével és három kisleányával „házasulatlanul" élt tavalyig. Hosszú évekig kuporgatott a házasulásra, de csak az államtól kölcsönkapott nyolcezer lejjel tudott terve megvalósításához hozzáfogni. Addig csak „nős ember" volt. Mikor beléptem hozzá, már kész házasemberként fogadott a Május 1 utca 10. szám alatt.

Ő már nem rohan haza a hatos nagyolvasztó mellől. Ő már lerohanta a magáét tavalyelőtt. Most már ráérősen tér haza. A gyűléseken se fészkelődik türelmetlenül, mint azok, akikre otthon még a betonkeverés vár. Mindenképpen lehiggadt, nyugodt ember. Azelőtt se lehetett kapkodó természetű. Különben aligha sikerült volna a hatos magaskohó felépítésének ellenőrző munkáját úgy végrehajtani, hogy az már az első bemelegítésnél hibátlanul működjék.

Most, ha lehet, még nyugodtabb, magabiztosabb. Korántsem csak azért, mert végre „házasember" lett. Fényképe feleségével és három szöszke kisleányával vagy két nappal azelőtt

jelent meg az „Uzina Noastră" első oldalán. Érdeméül azt hozták fel, hogy nincs a Kombinátban egyetlen olyan üzemrészleg sem, amely ne viselné az ő keze nyomát, amelynek valamilyen újabb sikeréhez hozzá ne adott volna valamit az életéből.

Milyen a háza tája, felesége, gyermeke egy ilyen embernek?

Már a deszkakerítés rávall. Nincs azon hebehurgyán egymás mellé szegezve, vagy durván kimunkálva egyetlen deszka sem, hogy csak éppen „kerítsen". Akkurátus, alapos, pontos munka. Az udvara nem nagy, szinte kicsinek mondható, mégis mennyi minden elfér azon: kút, virágágyások, veteményes kert, a tyúkoknak és persze a disznóknak — melyek most még csak süldők — külön elkerített udvar. Mégsem hat zsúfoltnak, annyira helyén van minden. A veteményes kert paradicsomrengeteg: pedig csak tenyérnyi... Tisztaság.

Éppen két malacát rekesztette be, mikor ráköszöntem. Hol is kaphatnánk egy vajdahunyadi embert, aki már ott tart, ahol Zsengelér, ha nem a malacai mellett? Csakhogy az ő malacai nem bűzlenek már az utcára. Azok is oly tiszták s az óljuk nemkülönben, mintha akkor jöttek volna a feredőből. Nem a malacferedőből, hanem a tus alól.

Kiábrandító-e, hogy Zsengelér Sándort nem valami vaskos szakkönyv, vagy marxista elméleti mű fölé görnyedve leptük meg e kora délelőtti órákban?

Nekem jólesik az elmélet anyagi erővé változásának a látványa. Zsengelér háza tája, akárcsak a kohója, éppen ilyen látványt nyújt.

Persze, van ott még kívánnivaló is. Főként bent a lakásban. A konyhában ültetett le, amit nyáron első szobának, vagyis nappalinak használnak. A leterített főzőkemence jelzi, hogy máshol főznek. Itt is a rend és tisztaság a szembeötlő. Bútorainak régiségét, kopottságát, a meszelt falak disztelenségét csak azután vettem észre. Idebent az elmélet még nem változott át új bútorrá, mintázott falakká, képekké; rádiót sem láttam. Lehet, hogy a belső, ágyas szobában volt. De bár már mindenki a diszek felrakásánál tartana. Zsengeléréknél már csak az hiányzik.

— Hogyan ért idáig? — mutattam körül s mindjárt megértette. Se el nem komorodott, se el nem mosolyodott, mint

más riportokban szokás. Még csak nem is sóhajtott. Fáradtság sem látszott rajta, csak félrehunyorított egy kis időre:

— Tizenhét év alatt.

— És hol kezdte?

— Nagyszalontán.

Amint pergetni kezdtük a tizenhét esztendőt visszafelé — bővített mondatai megleptek magyartalanságukkal. Trifu Iosif, a dévai román munkás szebben, szabatosabban beszélte nyelvünket, mint ő, aki Arany János szülővárosában nevelkedett. De nyomban kitudódott a magyarázat is, amint az ifjú Zsengelér Sándorral az aradi szakiskolából, sok munkanélküli hányódás után, Craiovára érkeztünk, Dasu Gabraveanu bolgár földbirtokoshoz. Hosszú évekig nem volt alkalma anyanyelvét használni. Amint arról a nagybirtokos úrról meg két leányáról s azok ügyvéd férjeiről, Barbu Druga malomtulajdonos úrról meg Mirite ügyvédről kezdett mesélni, feledtette a hibás mondatfűzést.

Annak a Dasu Gabraveanu úrnak csak halastava akkora volt, hogy Vajdahunyad mindenestől belefért volna, s jutott volna vizéből Kalánvölgyének is. Dasu úr kétezerötszáz hektár termőföldet birtokolt. Az autója is belefáradt, míg a végére ért.

Arra az autóra fogadták fel Zsengelért sofőrnek, nyáron gépésznek az aratló- és cséplőgépekre. Dőlt a mérhetetlen sok gabona Dasu úr magtáraiba. Minden lányának külön kastélyt építtetett. De a parasztokra csendőrök vadásztak a halastó nádasaiban. Csendőr terelte őket munkára, akárha jobbágyok lettek volna. Szemük kopogott az éhségtől. Rebreanu felkelő parasztjai s Mihail Sadoveanu földbirtokosai idéződtek elém, amíg Zsengelér az Argetoianu úrékhoz és a királyhoz bejáratos Dasu úr társaságáról beszélt.

— Magával hogy bántak? — vetettem egyszer közbe.

— Velem jól, kivált az öreg úr. De a veje, a Mirite úr...

Jól el volt azok között a szerep osztva. Ez derült ki a továbbiakból. Az öreg Dasu adta a szívet, Mirite úr az észt és a korbácsot a gazdálkodáshoz. Amzulești, Sergaru és Afumați, Băilești és Poiana községek parasztjai az egyiket áldották, a másikat meg átkozták. Így aztán kiegyenlítődtek az érzelmek.

Télidőben Zsengelér az „öreg úr" mezőgazdasági gépeit javította. Az öreg úr szerette Zsengelért, úgy szerette, hogy

ráadásul vele vitette magát az autóján. A türelmes, jókezű gépészt szerette, cserébe istenesen megdolgoztatta. Maglavitra is vele vitette magát, mely ott van valahol Calafat közelében.

Látta Zsengelér Petrache Luput, a „csodapásztort" is. Annak, tudvalevő, épp akkor jelent meg az Úr és szólt hozzá, amikor az éhező parasztok igen-igen felindultan kezdték kerülgetni a Dasu és Argetoianu meg a Barbu Druga magtárait. Közbejött azonban a „maglaviti csoda" és az „érdekesebbnek" bizonyult a telt magtáraknál. Özönlöttek a csonttá aszalódott parasztok csodát látni.

Tanúja volt Zsengelér a Károly király hazatérésének évfordulójára rendezett cserkészünnepélyen leszakadt tribün agyonnyomott áldozatai halálhörgésének is. Dasu urat autókáztatta Craiovából Bukarestbe. A csendőrök oda pofozták az agyonnyomott áldozatokhoz. Egész éjjel hordania kellett a fej és láb nélkül maradt hullákat.

Hogy mennyire csak a munkáját szerették, kitűnt abból is, hogy egy, a Dasu úr rokonságába tartozó mérnök vette észre, hogy Vajdahunyadon nagyobb szükség volna rá, mint Dasu úr birtokán.

Így vetődött több évi craiovai gépészkedés után az Állami Vasgyárba. 1937-ben történt ez, de az embert a géplakatosban csak a néphatalom vette észre. És azóta a gépész is többre vitte. Azelőtt Dasu úrékat fényképezték le az újságírók, ma Zsengelért fényképezik le a leánykáival.

Mikor a kislányai felől érdeklődtem, a legkisebbel, egy árvaleányhajú csöppséggel, kihozatta felnagyított mellképüket a belső szobából. A hangja felmelegedett, szívesebben beszélt róluk, mint a múltjáról. Szívesebben kitűnő iskolai bizonyítványukról, mint a termelésben szerzett saját „kitűnőiről"... Tízéves a legnagyobb; csodálkozva néztem, hogy ily sötétbarna embernek, mint Zsengelér, hogyan lehetnek oly platinaszőke kislányai. Magyar iskolába járatja őket.

Berámázott mellképüket nézegetve, rájöttem, hogy Zsengeléréknél azért nem éppen disztelenek a falak. Van nekik néhány régi diszük... Például mindhárom kislányának nyakláncon függő, jókora kereszt fémlik a keblén. Vajon — gondoltam búcsúzóban — pionírnyakkendővel is lefényképezteti őket ily felnagyításban?

Édesanyjukat csak távozóban pillantottam meg. Szakasz-

tott mása kislányainak. Nagymosáshoz feltürkőzve dörzsölte a beszappanozott fehérneműt.

Kívánom, hogy öntudatos, pionírnyakkendős leányokká nevelje a kislányait. Sőt annál is sokkal többre vigyék, abban a szépnevű Május 1 utcában...

*

Vajdahunyad megsokszorozódott lakosságának politikai és kulturális nevelése egyike a párt legnehezebb feladatainak. Olyan tömeggel van dolga, amely az ország elmaradottabb rétegéből, a legszegényebb falusi proletárlakosságból özönlött oda. Most van átalakulóban nehézipari munkássá s ami ezzel egyértelmű — városi lakossá. E nagytömegű falusi jövevény-munkás közé számos söpredék-elem is keveredik. Volt kizsákmányoló zsírosnyakúak és a háborús évek hiénái, afféle levitézlett spekulánsok, züllött kupecek s a régi rendszer börtöneiből kiszóródott csirkefogók. Ezek fürgén igyekeznek befurakodni a nehezebb ipari munka elől a „könnyű pénzszerzés" reményével kecsegtető kereskedelembe. S ahol lehet, csalnak, lopnak, züllesztenek. Ártalmatlanná tételük nem kis gond.

Sajnos, átmeneti típus a Vajdahunyad környéki falvakból dolgozni bejáró gyalári, teleki, zalasdi, horstáti, bujtori félparaszt munkáselem is. Ezek között számos rendes, kommunistává átalakuló szakmunkás akad. De nem egy van közöttük olyan is, aki szakmunkásnak ugyan szakmunkás a Kombinátban vagy a városépítkezésnél, de élve a nagyarányú építkezésnél kínálkozó fuvarozás adta lehetőséggel, egy vagy két szekeret s lovat szerezve magának, mással fuvaroztat, vagyis idegen munkaerőt zsákmányol ki. Ugyanakkor a felesége a piacon üzérkedik falusi terményeivel; lévén ezeknek a munkásoknak otthon a faluban néhány hold földjük, igyekeznek a közélelmezésben itt-ott előforduló zökkenőket kiaknázni. Ha az állami üzletekben kifogy a zöldségféle vagy a tojás és a vaj — mindjárt kétszeresére verik fel az árakat.

Elsőül ezek az elemek vásárolják fel az állami üzletek legfrissebb és legfinomabb árucikkeit. Tollasodnak, asszonyaik s leányaik nylon harisnyában járnak, politúros bútorral rendezkednek be. Az önző, kapzsi, „mit, ahol kapsz, ott fogd meg", közvagyont prédáló, rothadt kistőkés polgári szellem hordozói s igyekeznek kártékonyan natni a friss munkáselemekre.

Nem egy esetet meséltek el nekem, hogy az ilyenek, ha beférközhetnek valamelyik állami üzletbe vagy raktárba, a becsületeseket kimarják onnan és saját barátaikat, rokonaikat segítik be maguk mellé, hogy a lelkiismeretes, ellenőrző szem ne zavarja őket a kevesebbet mérő mérlegnél vagy a hús helyett kimért csontoknál.

Ezek csípik ki magukat urasan, ezek hatnak kispolgári külsőségeikkel, feslettségükkel, felvágós dölyfösködéseikkel kártékonyan az őket utánozni igyekvő, még tapasztalatlan, faluról alig most bevetődött egyes munkásifjakra.

Egyszóval a pártnak s a vezetése alatt működő politikai és kulturális intézményeknek a népnevelés terén meg kell küzdenie a legkörmönfontabb polgári elemek mindenféle hatásával is.

A falusi munkásokat és feleségeiket nemcsak a szerszámok, gépek kezelésére, de arra is meg kell tanítani, hogy a munkából ne késsenek el, gyermekeiket rendszeresen iskolába küldjék, az orvos rendelkezéseit betartsák s a beteget mindjárt orvoshoz vigyék.

E téren máris jelentős haladást értek el. Vitathatatlan, hogy elsősorban a megsokszorozódott lakosság szakmai kiképzése, betanítása körül a legnagyobbak s legszembeötlőbbek az eredmények. Az üzembővítés és városépítés meg a termelés eredményeiben mérhetők le leginkább a politikai nevelés nagy hatásai. A helyi sajtónak ebben igen nagyok az érdemei.

KIK ÉS HOGYAN SZERKESZTIK?

VAJDAHUNYADON a néphatalom győzelméig soha semmiféle újság nem jelent meg. Az egész rajon fejlődését tükröző és előmozdító „Uzina Noastră" hat éve hetenként egyszer, utóbb rendszeresen kétszer jelenik meg, a rajoni pártszervezet és néptanács lapjaként.

E lap ifjú szerkesztőségi munkaközössége önmagában is hű képe annak a nagy, felfelé történő mozgásnak, mely abban a nagyipari városban és az egész ország dolgozóinak az életében végbemegy.

Végigtanulmányoztam az általuk szerkesztett újság két évfolyamát, íróasztalaikhoz telepedve, több ízben is elbeszélgettem velük. Az „Uzina Noastră" hasábjai s az ő személyes elbe-

széléseik — sok tekintetben hozzájárultak annak az összképnek a kialakításához, melyet e riportsorozatban próbáltam felvázolni.

Főszerkesztőjük, Chițigoi Constantin a nagy aszály éveiben karjára akasztott egy asztalosfűrészt, s gyalog indult el Tîrgu-Ocnáról munkát keresni. Fűrészével alkalmi munkákat vállalva vetődött el Dévára, ahol a párt felfigyelt rá s nevelni kezdte. Négy ipari gimnáziumi osztály elvégzése után előbb a Zorile Noihoz vették fel szerkesztőnek, 1952-ben pedig Vajdahunyadra küldték az Uzina Noastrához.

Derék, nagydarab fiatalember, harminc éves se lehet. Az élet kis és nagy eseményeit tárgyaló vezércikkek, riportok, termelési beszámolók, bírálatok, szovjet munkamódszereket népszerűsítő javaslatok, élmunkás-portrék, szatirikus karcolatok, szakcikkek és a helyi munkásmozgalom történetéből idézett visszaemlékezések stb. bizonyítják, hogy Chițigoi elvtárs sokat elsajátított már a lapszerkesztés tudományából.

Vagy szóljak a suceavai Ralinestianu Ananiuról, aki a katonaság után az acélolvasztároktól lapszerkesztőnek jött? E munkakörében szerzett megfigyelései s a mellékesen ellesett újságírói munka hatásaként előbb csak levelezőként írt a lapba s utóbb kiderült, hogy jó szerkesztő is válhat belőle. Ma igen komoly riportokat és munkaelemző cikkeket ír.

Egész külseje, jellegzetes paraszti arca a tegnapi munkás tartózkodó modorát, felelősségtudattól áthatott önbizalmát sugározza.

Crișan Coloriu, a gazdasági rovat felelőse Hunyad rajoni szegényparasztok fiaként került az ipari gimnáziumba, majd annak elvégzése után a Kombinát munkavédelmi osztályára, s 1953-ban már üzemi tapasztalatokkal megrakodva került a laphoz dolgozni. Kétéves esti párttanfolyamon kiegészített tudásával írja komolyveretű gazdasági cikkeit

Olteanu Ionescu Sabinnak már az édesanyja is munkás volt. Olteanu Calafatból vetődött oda egy ifjúsági brigáddal, két évig a munkásfőiskolán tanult. Igen találó szatirikus karcolatokat ír. Reszkethetnek tőle az állami kereskedelem bürokratái vagy a kétbalkezes városrendészek. Szatirikus karcolatainak segítségével az idegen is mélyebben bepillanthat a város hétköznapi életébe.

Zöld Gábor, volt vasesztergályos, helyi csángó fiú, tökéletesen ír románul. A pártélet-rovatot szerkeszti. Világos logi-

kájú, józemű szerkesztő. És így sorolhatnám fel a szerkesztőség valamennyi tagját, mindegyiknél ismétlődő életrajzi tény, hogy a párt egészen alulról emelte fel őket az új értelmiségek mozgékony soraiba. Mondhatni, az ország minden nagyobb tartományát képviselik. A lap kifejező stílusa és nyelvhelyessége fölött Pencianu Ion irodalom szakos tanár őrködik, technikai szerkesztői minőségében.

Élénkebb fantáziájú író szinte csak az általuk szerkesztett lap anyagára támaszkodva megírhatná Vajdahunyad nagy regényét.

Az ő híreikből tudtam meg, hogy az acélolvasztárok ennek az esztendőnek első felében 408 gyorsöntést adtak, háromszázzal többet, mint a múlt év első négy hónapjában. Az Uzina Noastră révén lép ki először az ismeretlenség homályából a Kombinátnál már fél évszázada dolgozó Szabó József, öreg kőműves, aki a maga egyszerű közvetlenségével beszéli el a fiataloknak: mint éltek és küszködtek az öregek a múltban. Egy sztrájk alkalmával katonasággal rohamoztatta meg a gyárigazgatóság a munkások lakásait. Szuronyt szegezve hajszolták őket bele a Csernába. A folyóban „vigyázz"-t és „feküdj"-öt vezényeltek nekik. Deák rendőrkapitány pedig a bebörtönzött munkások előtt darabokra szaggatta a vörös zászlót s a foszlányokat megetette velük.

Az Uzina Noastră nemcsak termelési híreket közöl, nemcsak régi harcosokat és mai munkásokat népszerűsít; nemcsak bírál és újabb sikerekről tudósít, hanem nevelő és szervező hivatását a szó valóságos, gyakorlati értelmében fogja fel. Így például a Scînteiával és a rajoni pártszervezettel együttes tanácskozásra hívták meg Teleken a legjobb mérnököket és bányászokat a vasérc fokozottabb kitermelése dolgában. Közösen vizsgálták meg, mi az oka az időnkénti visszaeséseknek s hogyan lehetne azon segíteni.

Nyáridőben, amikor a kaszálás ideje kezdődik, a gyalári és teleki „ősbányászok" közül, régi szokásukhoz híven, egyesek családostól együtt felkerekednek kaszálni a hegyoldalakba, mert nemcsak bányászattal, hanem állattenyésztéssel is foglalkoznak. Ilyenkor a Kombinát magaskohóinak ércellátása hiányt szenved.

Ilyen és más szervezési és technikai fogyatékosságok idéznek elő olykor egyenetlenséget a teleki és gyalári bányák folyamatos érckitermelésében. Ezeknek a megszüntetési módját

keresték a pártsajtó munkatársai. És amit a mérnökökkel és bányászokkal együtt elhatároztak, nem maradt puszta fogadalom.

E megbeszélést követő hónapokban javult az ércfejtés minősége s majdnem tizenkilenc százalékkal többet is fejtettek. Nem véletlen, hogy éppen akkoriban a gyorsolvasztárok teljesítményei is ilyen arányban fejlődtek.

A múltban elképzelhetetlen lett volna a sajtó hasonló hatása. A burzsoá sajtó nem is törődött a munkások munkafeltételeinek a megvizsgálásával és megjavításával. Ehhez a néphatalom győzelmére volt szükség. Csak az hívhatta életre az újtípusú sajtót és azokat az újságírókat, akik nem csupán elméletből, hanem a magaskohók és acélolvasztók, esztergapadok mellett s a bányák mélyén vagy a kasza-kapa nyelén tanulták meg, hogy mit kér, mire vágyik, minek örvend a nehézipari kombinátok és bányák népe.

FEL A FEJJEL

A HELYI kulturális intézmények közül a mozi vonzza a legnagyobb tömegeket. A nyári hónapokban szabadtéri mozi és színház működik. Befogadóképessége legalább 1000 főnyi, de két-háromakkora se volna elég tágas. Először is, mert a gyakori esőzések miatt az alatt a két hét alatt például, amig ott tartózkodtam, három-négy este ha mozizhattak Vajdahunyadon, másodszor, mert csak egyetlenegyszer vetíthetnek esténkint, besötétedés után. Akkor aztán mindenki be szeretne jutni

Egy izben a helsinki békevilágtalálkozóról tartott beszámoló gyűlés után, éppen a nagysikerű *Fel a fejjel* című magyar filmet forgatták. Este hét órakor már özönlött a nép. Tolókocsikon egyes betegek is odavitették magukat. A kaviccsal teleszórt nézőtér zörgött a sok lábtól, megtelt a fedetlen mozi minden kis zuga, sok gyerek a vászon elé ült fel, csak hogy helyhez jusson. Akik meg nem fértek be, felkapaszkodtak a nézőteret bekerítő színek tetejére, de megrohanták a közeli magasabb fenyőket is. Még csak futballmeccseken láttam ily izgatott tülekedést, helykeresést; a közeli fák legmagasabb ágain is fürtökben csüngtek az emberek.

A film címe tréfásan „fel a fára" kiáltásokká változott át a magyarul beszélők ajkán. Oly feszülten figyelő, izguló és derülő vagy felháborodottan morajló moziközönséget nem láttam,

mint ott. Latabár remek játéka, a cselekmény mély tanulságot nyújtó gyors változatossága s a kitűnőbbnél kitűnőbb felvételek, trükkök — mindenkit magukkal ragadtak. Pedig a beözönlött nép túlnyomó többsége semmit sem értett magyarul. Hasonló nagy sikere volt a Kiskrajcárnak is, melyet a következő héten vetítettek, nemkülönben a Valahol már találkoztunk című szovjet filmnek, mely az elutazásom előtt való napokban került Vajdahunyadra.

Akkor hirdették a kolozsvári Nemzeti Színház művészeinek, Lya Hubic érdemes művésznőnek és Fărăianunak vendégszereplését. Látogatásom első hetén ott vendégszerepelt a Székely Színház is Illyés Fáklyalángjával s valamelyik vidéki román színház Lope de Vega A kertész kutyája című vígjátékával.

Minden vendégszereplés vagy jó film nagy ajándék a vajdahunyadiaknak. S ha hallottam elégedetlenkedést a néptanács és a Kombinát szakszervezeti munkájával kapcsolatosan, az a mozi- és színházelőadások hozzáférhetetlensége miatt volt. Munkások és értelmiségiek nekem külön is meghagyták, írjam meg, miért nem mennek hozzájuk vendégszerepelni a bukaresti és kolozsvári színházak, — miért nem gyorsítják meg a mozi és a színház építését?

Íme megírtam és azt is hozzátehetem: a Kombinát vezetősége szűkkeblűnek bizonyult a vajdahunyadiak színház, de főként mozizó igényeinek a kielégítése körül. Az egy szabadtéri mozi és színház mellett annyi nagy építkezéssel egyszerre régen felépíthették volna már a rendes, nagy színház-mozit is.

Sajnos, a Kombinát Alexandru Sahiáról elnevezett klubja és könyvtára megközelítőleg sem vonzza annyira ezt a friss munkásságot, mint a mozi vagy a futballmérkőzés. A klub elég tágas, de szép olvasótermében csak idősebb sakkozó munkásokat láttam, néhány ifjú pedig valamilyen előttem ismeretlen „bevetősdit" játszott. Bár a könyvtárnak körülbelül 3500 állandó olvasója van, a Kombinát sokszor több ezer dolgozójához viszonyítva ez a szám nem kielégítő, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy ezek közül mindössze 350 a női olvasó. Ha pedig azt vesszük figyelembe, hogy a város túlnyomó többségét az ifjúság adja, egyáltalán nem megnyugtató, hogy az állandó olvasók között az ifjúmunkások messze hátul kullognak. Eddig például mindössze kb. százan jelentkeztek a „Szeressétek a könyvet" olvasómozgalomra is.

Javul némileg a kép, amikor a zömök Voicu Valeriu, a klub

fiatal könyvtárosa tudomásunkra adja, hogy a Munkásváros tömbházaiban 24 mozgókönyvtárat alapítottak. 58 000-nyi kötetük nagyobb forgalomnak örvend. Egyes tömbházi könyvtárosok hetenként kétszer is kicserélik a kikölcsönzött könyveket. Kevesük a magyar és német nyelvű szépirodalmi olvasmányokat. Voicu elvtárs megdicsérte Covalciuc Haralambie és Gross Erzsébet, Mostanás Ilinca és Rusu Teodor tömbházi könyvtárosok szorgalmát.

Felajánlottam neki az írók segítségét. Az ősz folyamán közösen szervezünk író-olvasó találkozókat.

A művelődés iránt élénken érdeklődő munkások fokozódó kultúrigényére jellemző az Uzina Noastră egyik régebbi híre. Mott Andrei és Moraru Filimon munkások a Kombinát műkedvelő képzőművészeinek kiállításán a faszobrászatban tűntek ki. A vas- és fémmunkások zenekari együttese pedig a Figaró házassága, a Sevillai borbély meg a Trubadur s más operákból ad elő részleteket. De a klasszikus muzsikát kedvelők szeretnék, ha a Kombinát zenekara és táncegyüttese gyakrabban szerepelne. Az a vágyuk, hogy egyszer már Vajdahunyadon is szemtől szembe lássanak operaelőadást vagy balettet. Nem elégíti ki már a rádióhallgatás őket.

A GYEREKEK ÉLETÉBŐL

EGYSZER a déli órákban a meredeken felfelé kaptató munkásvárosi D. utcában vagy húsz fiúcskára és leánykára lettem figyelmes. Az egyik ház árnyékában alacsony kockakövekre fektetett mokánydeszkákon, szépi sorjában egymás mellett és mögött ültek, ahogy egy moziteremben szokás. Oldalt pedig a tornáclépcsők mellé állított tyúkketrecben két sárga kiskutyus hancúrozott. Az idősebbiknek azonban időnként eszébe juthatott, hogy a tyúkketrec mégsem méltó kutyákhoz s egyáltalán ketrecben játszani: belenyugvás a rabságba. Tehát nekimérgelődve kezdett csaholni.

— Miért nem eresztitek ki azokat a kutyusokat? — szóltam a gyerekekre kíváncsian.

— Miféle kutyusokat? — meredt rám az egyik élénkszemű, hamis kisfiú, aki valami rendezőféle lehetett, mert éppen holmi egyformára szabdalt papírdarabkákat osztogatott szét a szépen helyt ülők között.

— Azokat ni, a tyúkketrecből.

— Hát hol lát a bácsi tyúkketrecet? Ha tudni akarja — az oroszlánketrec. És jobb, ha nem jön közelebb, mert ha kiszabadulnak...

Nem tartotta érdemesnek több szót vesztegetni reám. A nézők elé pattant, ott egy rongyos szőnyegdarab hevert. Arra állt és felszólította a mélyen tisztelt közönséget, hogy aki a világ fenekét akarja látni, lépjen ki s álljon négykézlábra a szőnyegen. A csorbafogú kislányok izgatottan kezdtek sugdosódni s addig mind bökdöstek egy fekete kisfiút, amig az ráállt a szőnyegre. Erre a másik hirtelen kirántotta alóla s a fekete orra bukott.

Értettem már mindent s feszülten vártam: milyen szám következik ezután, mikor kerül sor az oroszlánokra? Biztosan sor is került volna, ha a vénebb kutyus meg nem unja a dicsőséget s a váratlanul kinyíló ketrecajtón hirtelen el nem iszkol. A kisebb persze mindjárt utána. Erre aztán a nézők is felugráltak s kiabálni kezdtek.

— Nicule, szöknek az oroszlánok.

A cirkusz aztán ezzel meg is bukott, azaz hát a gyerekek szétszaladtak, fülön csípni legalább a kölyökoroszlánt.

Másnap még jobban megértettem mindent. A nagypiacon mentem keresztül s hát egy vándorcirkusz éppen akkor szedte fel a sátorfáit, bámész gyerekek sokaságától körülvéve. A naponta leszakadó záporeső után ott láttam őket iszapgátakat építve a meredekebb utcák betonárkainál. Nagy gyönyörűségük telt abban, hiszen olyan sikeresen elrekesztették, hogy a járdákon folyt lefelé az alázuhanó esővíz, a nagyok mérhetetlen bosszúságára.

Tizéveseknél idősebbet azonban alig láttam, apróbbakat viszont annál többet. Ezek a gyerekek együtt születtek meg és nevelkedtek fel az új városrészekkel. A kétheti tanulmányútra magammal hoztam a kisfiamat és kislányomat; kilencéves fiam még talált magának játszótársat, de a tizenhárom éves leányka már nem. Pesztrálni azonban karonülőket annál többet pesztrálhatott volna.

Tele volt velük a két napközi otthon és a bölcsőde. Ilyen sem volt 1953-ig Vajdahunyadon.

Külön napközi otthona és bölcsődéje van a Kombinátnak s külön az Építkezési Trösztnek. A Kombinát napközi otthona 71 gyerekkel fent működik a munkásvárosban. Két, palotának

is beillő tömbházban. A bölcsőde viszont a gyár területén fogadja be a csecsszopókat, hogy az anyák háromóránként megszoptathassák őket. Ötven kis újszülött baba szendereg ott az orvosok felügyelete alatt.

Amott fent, a tisztalevegőjű Ghizid-hegyen, a nagyobbak földszinti és emeleti játszóteraszokon kacsahintaszékekben ringatóznak. Mackó s mindenféle mókásformájú kutyusok, lepkék, természetes nagyságú babagyerekek és pöttömnyi törpék népesítik be játszószobájukat.

Milyen szépek fehér hálótermeik, olajfestésű falaikkal és az étkezdék a pöttömnyi asztalokkal, amelyeket ők terítenek meg, s mily bohókás meg komolykodó versikéket tudnak. Fürdőszobájuk mellett mindegyiknek külön kis szekrénykéje van. Rendhez, fegyelemhez, tisztasághoz, a közösség megbecsüléséhez szoknak ott. Afféle kis játékkommunizmus az életük. Csak az a baj, hogy este az utánuk jövő édesanyjuk nagyon is haza viszi őket, ebbe a mi még csak épülő szocializmusunk valóságába ... Egyes fiatal munkásmamák bizony naponta lerontják, amit a napközi otthon e kis csöppségek tudatában felépít.

Otthon szinte homlokegyenest ellenkezőjét teszik annak mint amit gyerekeik egész nap a napközi otthonban látnak Először is agyonetetik őket, másodszor pedig vagy agyonbecézik, vagy teljesen magukra hagyják: tegyék, ami éppen eszükbe jut. Vannak gyerekek, akiket hetenként csak egyszer visznek haza — vasárnapra. Hétfőn már hasmenéssel, esetleg lázzal hozzák vissza.

Balomiri Mária, a napközi otthon fiatal orvosnője, három évvel ezelőtt frissen szerzett orvosi diplomájával Kolozsvárról egyenesen ide csöppent, s éppen egy járványt fogott ki. Megrémült a hirtelen reászakadt felelősségtől. Szeretett volna megfutamodni, vissza Kolozsvárra, a tapasztalt orvosok szárnyai alá, a jól felszerelt gyermekklinikára, az „imádott" Opera közelébe.

Csak a vadonatúj napközi otthon berendezése emlékeztette orvostanhallgató éveire. Ma ez a kis fekete és sovány orvosnő már magabiztosan mozog a gyerekek között. A járványt annak idején sikerült valahogy leküzdenie. A gondjára bízott gyerekek tiszták és teltek. Csak a vasárnap nyugtalanítja. Sohasem tudja, melyik mama mivel eteti meg otthon a gyerekét, nem tömi-e meg mosatlan gyümölccsel, nem cipeli-e ma-

gával esetleg a vendéglőbe, nem szednek-e fel valami fertőzést...

A bentlakó gyerekek el vannak különítve a kintlakóktól. Az otthonban megbetegedőket pedig nem engedik ki, elkülönítőben gondozzák. A vajdahunyadi új kórházak egyike — gyerekkórház. Balomiri Mária doktornő „fél normáját" a napközi-ben, a másikat a gyerekkórházban teljesíti.

Módjában áll felvilágosítani az egész város gyerekeinek egészségügyi állapotáról. Végigvezetett a gyerekek hófehér birodalmán, végül az ő zománcozott bútorú irodájában hellyel kínált.

1953-ban még 9 százalék volt a gyermekhalandóság aránya-száma. Megfeszített munkával s újabb orvosok alkalmazásával 1954-ben már 7 százalékra szorították le, 1955-ben pedig háromra.

És ebben nagy része volt a szülők között végzett felvilágosító munkának is. A napközi otthonok és bölcsődék képzettebb óvónői s az orvosok maguk is tanácsokat adnak az anyáknak gyerekeik otthoni gondozását illetően. Nem mindig vezet eredményre, de a szívós, kitartó munka, a szülők és a gondozók közötti kapcsolat jobb megszervezése biztató jövőt ígér.

Átmeneti zökkenő, akár a Kombinát más intézményeiben, a napközi otthonokban is akad. Megismétlődő jelenség a gondozó személyzet vándorlása. Fiatal falusi nők dolgoznak ott s nyáridőben nincs maradásuk. Haza-hazatérnek mezei munkára. Emiatt minduntalan újra kell kezdeni betanításukat. Hogy példaadóan viselkedjenek a gyerekek között, hogy tisztán tartsák magukat, s ne hanyagolják el a dolgaikat, felvegyék köpenyeiket stb.

A mi doktornőnk vágyai között ott szerepelnek az állandó, nem vándorló, jól kiképzett s a gyerekekhez szeretettel és okosan közeledő gondozó „nővérek", akiktől jóval többet lehet követelni a rájuk bízott gyerekek jövője érdekében.

HOGYAN VASÁRNAPOZNAK?

A KÉT HETBŐL, az esőzések ellenére, mindkét vasárnap szép időt „fogtam ki". Az utcák forgalmát tekintve Vajdahunyadon bajos különbséget tenni vasárnap és hétköznap között. Állandóan munkások sokasága hullámzik az utcákon. A „meleg mun-

kások" vasárnap is dolgoznak. Háromszor éppúgy váltják egymást a soha ki nem hülő kohóknál, a Simens-Martin-kemencéknél és a nekik dolgozó üzemrészeknél, mint bármikor. Tehát jönni-menni látjuk őket reggel hatkor, délután háromkor és este tizenegy órakor.

Csak a „hideg munkások" és a pihenő váltások vasárnapoznak. A szép idő mind kihozza őket az utcára, a futballmérkőzésekre, a cukrászdákba és vendéglőkbe. Ilyenkor látni aztán, mi fiatalság verődött ott össze az ország minden részéből. Öltözködésükről megítélve, alig hasonlítanak már a régi munkásifjúsághoz. Jól öltözködni ez a fiatalság megtanult már. Egyesek ebből tanulnak legtöbbet, talán túlontúl sokat is. Látni ott malagamba fiúkat kakastarajosra fésült frizurával, zsinegvékony nyakkendővel, vontatótraktorhoz hasonló cipővel s persze hozzájuk méltó maszkura lányokkal. De éppen mert ennyire kirívóak, azt jelenti ez, hogy a nagytöbbség ízlésesen felöltözött sokaságából rikítanak ki. Annyi világos vászonnadrágot s más színű kabátot, szépen vasalt, kihajtott inget valamikor csak a kolozsvári sétatéren láttam a teniszezni menő fiatal urakon és hölgyeken.

Le-fel jártak az utcákon, a fiatalság e nagy seregszemlején, karonfogva vagy csak úgy egymás mellett a szemreváló, ügyes lányok oldalán. Jutott belőlük a rétekre is futballozni, a városba kalandozni és fel a domboldalakra andalogni vagy harmonikázni. Csak az egyenruhások ültek otthon, az ablakokba kikönyökölve. Fejük fölött újonnan készült deszkakufferek csüngtek kiakasztva. Száradtak a friss festés után, jelezve, hogy a fiúk vakációra készülődnek.

A sörivók rajokban özönlöttek a Ghizid-hegyi erdő alá épített, gombaalakú nyári nagyvendéglőbe — a Ciupercába. Mert így nevezik ezt a nyári vendéglőt: „gombának", ahogy valamikor nálunk Kolozsváron Bagolyvárnak, Marosvásárhelyen Súrlottgrádicsnak a legközismertebb vendéglőket.

Ez a „Ciuperca" legalább ötszáz férőhelyes, de tolongtak, szorongtak ott ezren is. Pedig a sör alig különbözött a meleg szappanlétől. Mintha jég már nem is volna ezen a világon, a jégen hűtött sör lassan ismeretlen fogalommá válik.

Jó ott azért fent, mert ha a sör nem is, — a levegő s a napfény pompás. S még igézőbb a kitárulkozó, megnövekedett város látványa. Onnan vehetjük csak igazán szemügyre, mit dolgoztak itt az elmúlt öt esztendő alatt, mi is az ötéves terv,

ha a papírokból lekerül a földre ha nehéziparrá és városokká változik át. Nézik is gyönyörködve a sörözők — a hosszú hétköznapok vasárnaposra szépült nagy művét.

A KALÁNI GYÓGYFÜRDŐBEN

A MÁSODIK vasárnap hozzászegődtem felkerekedő rokonságom távolabb kiránduló társaságához. Gyalog igyekeztünk át az erdőn s a hegyeken, völgyeken át a kaláni fürdőbe. Mert ez a második vasárnap már nem csupán napfénnyel, hanem fürdésre késztető hőséggel is megajándékozott. Népvándorlásra emlékeztető rajzásnak indult az egész város, ki gyalog, ki vonaton, ki kerékpáron... Tusos fürdőszobákat a Kombinát már tudott adni legérdemesebb dolgozóinak, de népfürdőt vagy strandot még nem. A vízellátás különben is nagy gond.

A nagyarányú üzembővítés s a megnövekedett város népfürdő nélkül is normán felüli teljesítményre fogta be a Csernát. A vajdahunyadiak a Kalán alatt folyó Sztrigy vizének a „befogásáról" álmodoznak. Ha csöveken vagy műmederben betér majd Vajdahunyad alá, lesz strandjuk is. Addig a természetjáró fiatalok s a mozgékonyabb öregek a Kaláni gyógyfürdőn is túl mennek. A Sztrigy folyóhoz igyekeznek. Jó kis gyalogtúra.

Kora reggel indultunk s szemben velünk, az erdei úton falusi asszonyok meg férfiak jöttek csapatostól. Hozták a tejet s más termékeiket a vajdahunyadi piacra.

Beszélgetve mentünk, elmerülve az erdő csöndjébe s a város további fejlődését előmozdító tervezgetésbe. Nemigen figyeltük meg a velünk szembe jövő falusiakat, hol mi köszöngettünk előre, hol ők előztek meg bennünket. Egyszer aztán egy hatvan év körüli, egyhetüs ősz tüskével mogorvított falusi bácsi toppant elénk. Azaz hát csak mi nem vettük észre, hogy jön — már jó ideje — velünk szembe. Ezért hatott elénktoppanásként váratlan megjelenése. Reánkförmedt az öreg csúful, mégpedig magyarul:

— Jó reggelt! — mondá, mintha puskát sütöttek volna reánk.

— Jó reggelt — kaptuk fel fejünket meghökkenve.

— Nem szégyellik magukat? — dörrent reánk újra. — Nem is köszönnének az idősebbnek, ha az nem köszön? Még a mar-

háim is felém kapják a szarvukat, mikor meglátnak. Mit tanultak maguk eddig, ha ennyit sem tanultak még meg...

És mondott az öreg egyre többet eltávolodóban, s hogy nem hajlott a dicséretre, azt egyre indulatosabb dörmögéséből könnyen megítélhettük.

Condrában volt az öreg, nem sokat érőnek látszott az egész ember. A mi vasárnapi öltözetünk úgy viszonyulhatott az övéhez, mint hajdan a méltóságos úré a bérese rongyaihoz. Mi változott meg ennyire? Az egykor úrinak tartott városi ruházkodásunk tekintélye süllyedt annyira alá, hogy egy tüskés, condrás öreg ilyen komiszul meg mer leckéztetni, vagy ő emelkedett az emberi méltóságnak ekkora fokára, ahonnan leteremtettézhet bennünket? Mert volna ez az öreg a mágnások korában így elbánni jól öltözött városi férfiakkal, amilyenek mi vagyunk vasárnapi külsőnkkel?

Bizony csak befelé dörmögött volna, azt is jó messziről. Én a szabadság egyik nem éppen helyesen alkalmazott joggyakorlását látom az eset mögött. Szégyenkeztem az öreg helyett. Kár, hogy csak azután jutott eszembe, hogy így válaszolhattam volna neki:

— Na öreg, ha maga Bukarest vagy Kolozsvár utcáin mindenkit, aki nem köszön előre, az ökreihez küldözgetne illemtanra, alighanem pórul járna...

Egész nap eszemben járt az öreg, pedig jó hétkilométeres, izzó napon való gyaloglás után elfeledhettem volna. Mert az árnyas fák és bokrok sűrűsége közé épült kaláni fürdőmedencéknek és rozoga fakabinjaiknak megrohanása is volt olyan feledhetetlen, mint a condrás öreggel való arcpiritó találkozás

Jöttek a felpakolózott gyalogosok, berobogtak a zsúfolt vonatok Vajdahunyadról és Kalánról is, az odabukdácsolt személykocsikból és teherautókból is dőlt a sok munkásnép. A kabinok már régen nem tudták befogadni az újonnan érkezőket. A fürdőtelep minden bokra, árnyékos fatöve s a söröző szín — dugulásig megtelt vetkeződőkkel.

A férfiak s a nők közül is sokan előbb belső fürdőt vettek. Azaz hát a sörkimérést szállták meg. Csak miután benyakaltak vagy két korsóval, azután mentek a testüket is megmártani a langymeleg vízben. A medencék vize kétszer akkorára duzzadt, annyian beleheppentek. Az egyetlen nagyobb úszómedencében víz szinte már nem is volt, csak meztelen testű ember.

A jól úszó fiataloknak s közöttük unokahúgomnak s kisöcsémnek nem is kellett ez a „kacsaúsztató betonvályú". Kimentek a tágas, nyiltvizű Sztrigyre.

A szabadban való fürdőzés már a múltban is valahogy a szabadság érzését keltette az izzadt ruháit és gondjait levetkőző munkásemberben. De a kaláni gyógyfürdőben kétszeres szenvedéllyel élte át azt az egyszerű és világos tényt, hogy ő valóban és elvitathatatlanul szabad. Elcsodálkoztam. A városban és a Kombinátban ezek az emberek alig-alig szólottak más nyelven a románon kívül. Itt viszont egyre több német és magyar szót hallottam a románul kiáltozók között. Német apák és magyar mamák tanitgatták gyerekeiket az úszás művészetére, vagy sikongva ijedező kislányukat bátoritgatták anyanyelvükön. És senki sem kapta fel a fejét megütődve: hogy így is lehet? Lehetett. Sehol egy görbe nézés vagy gúnyos megjegyzés.

*

Azokban a napokban értek véget a négy nagyhatalom genfi tárgyalásai, az ismert biztató eredményekkel. Amíg folytak, aki csak tehette, a rádió tájékoztatóit hallgatta. A fürdőzőkön elömlött a megnyugtató biztonsági érzés, az a hit, hogy hát hogyan is zavarhatnák meg őket, kinek is volna bátorsága az olyan nehéz munkával megalapozott hazai békét, a kiérdemelt vidám vasárnapjukat, a napfényt, a boldog gyereksikongást, a szép nagy nyilt vizeken való szabad úszkálást megháborítani — visszatűrni napsütötte homlokukra azokat a régi redőket, melyek a múltban mindjárt odagyűrődtek a munkásemberek arcára, ha a hétfőn újra kezdődő munkás hétköznapok jutottak eszükbe. Nem láttam ott az önfeledt vidámság közepette a holnapra riadtan gondoló arcokat.

Eláradó életkedvüket vitték haza is, amikor estefelé szedelőzködni kezdtek, előbb az idősebbek s jóval később a fiatalok.

Ezt az eláradó életkedvet láttam a Kombinátban s a városban is mindenütt.

TÁVOZÓBAN

RIPORTOM végére értem. Azt hiszem, mindent megnéztem, ami fontos lehet egy nehézipari új városban s amit két hét alatt megnézhet az iróember. Véletlenül azonban úgy esett, hogy elutazásom előtt való estére a Kombinát dolgozói szak-

szervezeti konferenciára gyűltek össze. A kollektív szerződés félévi eredményeit mérték fel és megválasztották küldötteiket a Vas- és Fémmunkások Szakszervezeti Szövetségének Kongresszusára. A sógoromat is delegálták az üzemi konferenciára. Az ő révén kaptam engedélyt a tanácskozáson való részvételre.

A meghívottak együtt valami háromszázan képviselték a Kombinát különböző szakszervezeti csoportjait, melyek már mindenütt megtartották a maguk félévi közgyűléseit.

Ezen a konferencián a Kombinát munkásságának színe-java jelent meg: a legjobb élmunkások és mérnökök, technikusok és újítók. Nekem alkalmat adtak arra, hogy mindazt, amit két hét alatt részletekben láttam, összefüggő egészként áttekinthessem.

Mindenekelőtt az tűnt fel, hogy a szakszervezeti csoportgyűlések küldöttválasztásain mennyire kirostálódtak a nők és a fiatalabb munkások. A küldöttek zöme tapasztalt férfiakból került ki. Régebbi, kipróbált munkásai a Kombinátnak. Komoly szakemberek, párttagok és pártonkívüliek. Az elnökük Chesa Ioan, maga is mérnök, aránylag fiatal ember, a mi rendszerünk neveltje. Egy évig Moszkvában tanult. Kevésbé képzett, régi típusú szakszervezeti elnök már nem tudna megbirkózni egy ilyen óriásüzem bonyolult szakszervezeti feladataival. Érthető, hogy titkáruk, Bălan Axente is képzett vasmunkás. A mai kollektív szerződések már nemcsak a bérek és munkafeltételek szabályozását ölelik fel, hanem az egész Kombinát termelési, szakosítási, nevelési, munkavédelmi stb. feladatait, a vállalat és alkalmazottainak jogait és kölcsönös kötelezettségeit.

Mikor a megválasztott elnökség a virágokkal díszített asztal mögé telepedett, kiderült, hogy acélolvasztárnője is van már a Kombinátnak. Mégpedig Oprica elvtársnő. Érettebb asszonynak néztem. Az arcát eltakaró virágcsokrokat a vázákkal félrerakták. Lent a gyűlésteremben kavarogni kezdett a cigarettafüst, előkerültek a jegyzőkönyvecskék s a ceruzák. A csend, mint valami fésű, a terem elejétől az utolsó széksorokig kifésült minden zajt, köhécselést. A félévi jelentését olvasni kezdő elnök szavába már csak egy-egy, a kombinát udvarán tolató mozdony füttye hasított belé.

Rég nem hallottam oly velős jelentést. Ahogy később a hengerdések kiküldöttje jellemezte: — Bors és paprika van ebben, elvtársak, és én még teszek hozzá.

Es tett is jócskán, köhécseltek is tőle azok, akiket a bírálat érintett, akárha cigányútra tévedt morzsa ingerelné nyeldeklőjüket.

Az elnöki jelentés a kollektív szerződés teljesítése körül elért eredményeket vagy lemaradásokat beszédes számokkal jellemezte. Így például a múlt év első félévi mutatószámaihoz viszonyítva, az idei össztermelés 31 százalékkal múlta felül a tavalyit. Az acélolvasztárok 102, a kohók 106, a hengeresek 142 százalékban teljesítették a kollektív szerződésben vállalt kötelezettségeiket. De nyomban azt is megállapította: az egyes, négyes és hatos kohók nem használták ki százszázalékig teljesítőképességüket. Egyenként megnevezte azokat a mestereket és mérnököket, akiket a felelősség terhel ezért.

A vita során azonban egyik kohász így kiáltott fel:

— Mit tegyen a boldogtalan osztályvezető, ha nem mindig kap idejében vagont és elég ércet, hogy a kohóját színültig megterhelhesse. Mit tett a szakszervezet vezetősége azért, hogy a teleki és gyalári bányászok vasárnap is ércet adjanak, ha a kohókat vasárnap is üzemben kell tartani? Miért nem kötelezik a gyaláriakat...

E vita során megerősödött bennem az a meggyőződés, hogy a Kombinát egyik központi kérdése a falusi félparaszt munkáselemek átnevelése. Az ipari fegyelemhez való szoktatása. De önmagában aligha vezet ez teljes sikerre, ha például nem telepítenek be a félparaszt-bányászok mellé olyan munkásokat is, akiket már nem köt a föld meg a kaszáló és a megrögzött falusi szokások. Hogy ne a tehenek tőgyéhez, hanem a gyári szirénához igazítsák munkaidejüket. Ha majd azt látják, hogy munkaerő dolgában nem szorulunk csak rájuk, sőt már nélkülözni is tudnánk őket, kétszer is meggondolnák, hogy melyiket tartsák fő kereseti forrásuknak.

Meggondolkoztató volt az a javaslat is, mely a mérnököket és technikusokat is közvetlenül érdekeltté kívánta tenni a terv teljesítésében. A javaslat előterjesztője így érvelt: Ha a munkás valami okból lemarad a normájával, azt a keresete sínyli meg; a mérnökök és technikusok fizetése abban az arányban nőhetne vagy csökkenhetne, amilyen arányban osztályukon az össztermelési tervet teljesítik.

Élénk és egyáltalán nem szőrmentén haladó vitára adott okot a jelentésnek az a része is, mely kiemelte, hogy az egyéni szocialista munkaversenybe újabb 967 dolgozó kapcsolódott be

s 19 újítási javaslatot alkalmaztak, 127-et pedig elfogadtak. Az év első felében újabb 201 munkást képeztek át szakmunkássá, 130-at pedig megtanítottak írni-olvasni, 212 viszont most tanul, 101 munkást pedig éjjeli szanatóriumban kezeltek.

Tőlem a harmadik vagy negyedik széksorban fekete képű, kisnövésű mester állt fel.

— Ami az eredmény, azon már túl vagyunk — mondta. — Kár arra sok szót vesztegetni. De mit tegyünk például a szállítás meggyorsításáért? Hatvan méter sínpár beépítésével elérhetnénk, hogy a vasúti kocsikat egyenesen a Kombinátból érkező kis vagonok mellé tolathatnánk, a kész árut egyenesen átrakhatnánk a kifutó vonatra. Negyedannyi rakodómunkással elvégezhetnénk az egészet, mint eddig és a zavarok is elmúlnának. Nem kellene többé a hamar odébbálló, kóbor rakodómunkásokra számítanunk.

Odafent az elnökség asztalánál sebesen jegyzett az elnök, a titkár és az üzemi bizottság titkára. Javaslatokat, egyre újabb javaslatokat kértek a felszólalóktól.

Őszfejű vagy már deresedő s férfikoruk delelőjén álló mesterek, mérnökök, élmunkások vették át egymástól a szót és javasolták:

A nyári színház ideiglenes befedését, hogy esős időben is mozizhasson a nép s ne csak egyszer naponta, hanem, ha lehet, reggeltől estig. Hogy az ifjúság ne szoruljon a kocsmákba. A moziba szívesebben elmennek, mint a könyvtárba. Társadalmi ellenőrzést a tömbházakban, hogy ne hasogassanak fát az emeleten, a lépcsőházakat tartsák tisztán... Még egy darut az acélolvasztárokhoz... Szorosabb kapcsolatot a szakszervezeti csoportvezetők és az üzemi bizottság között... A vízellátás megjavítását a Gh. Apostol telepen, melyet a telep lakói önkéntes munkával támogatnának... A városi tanács javíttassa meg a fő útvonalakat, mert akkorák a gödrök, hogy esős időben csak repülővel és búvárhajóval lehet átkelni Elsőosztályú játékosokat a Kombinát futballcsapatába, hogy a nép mérgelődés helyett szórakozhasson a meccseken...

Nem folytathatom a határós gyűlés leírását. A javaslatok sokaságát és annak a sok „borsnak, paprikának" ízét, zamatát száz oldalon se tudnám hívebben visszaadni. Tény, hogy a kiküldötteknek elfogyott a cigarettájuk, mire a kongresszusi kiküldötteket is megválasztották. Kovács Márton pedig — a Vas- és Fémmunkások Szövetségének országos elnöke — felállt s elmondotta záróbeszédét.

Széttekintett a teremben s jobban ránehezedett az asztalra támaszkodó ökleire. Néhány erőteljes mondattal jellemezte a nemzetközi helyzet várható alakulását a négy nagyhatalom genfi tanácskozásai után, kitért az egyes felszólalásokra s az ötéves terv sikeres befejezéséhez szükséges feladatokra, s végül így fejezte be:

— Ne kényelmeskedjünk, ne bízzuk el magunkat... Sokat vár tőlünk a békéért küzdők nagy tábora... Többet, mint eddig...

Míg az ő beszédét hallgattuk, azalatt a Kombinátból négy feldíszített tehervonat tolatott ki nyílt vágányokra. Ennyivel termeltek többet, mint az elmúlt hónapban. Az IMSZ-kohászok és olvasztár brigádok adták a Világifjúsági Találkozó tiszteletére. E négy vonat rakományából 438 traktoralkatrészt, 1232 vetőgépet, 42 000 vasekét, 85 600 csákányt, lapátot, kapát és sok másegyebet készíthetnek... A búgó táviróvezetékeken sürgöny nyargalt végig, keresztül az országon és a lengyel sürgönydrótokon az újjáépült Varsó távíróhivatalain a Világifjúsági Találkozó vezérkarához. A mi rádióleadóink pedig az éterbe szórták Libunec Valer és Brînzei Dumitru ifjú olvasztárok hőstettének hírét, akik legtöbbet adtak brigádjaikkal a négy vonat acélrakományához.

Másnap én is vonatra ültem. Nagy eső után érkeztem s nagy esőben távoztam. A vajdahunyadi nagykörúton cubikoltam az új állomásig a nyúló sárban. Amint azonban elnéztem a vonat ablakából az elmaradó, esőverte várost, képzeletem előrenyargalt, nem a vonat menetirányába, hanem az egy év múlva látható Vajdahunyadra. Akkorra már a vöröstéglájú tömbházak fehérre lesznek vakolva, a mai sárral fedett körút helyén aszfaltos úton kerülik majd meg az új trolibuszok a várost. Elkészül akkorra az új színház is, el a többi félig kész épület; a barakknegyedek építőmunkásai odébb vonulnak más városokat építeni, s rendrerendre kifüstölik majd az építőkkel odasodródott gazt is, a Hunyadiak várát pedig remélhetőleg múzeummá fogják átalakítani, s beraknak oda emlékeztetőül mindenből valamit, valamit a régi kohókból, a régi munkásodúkból, s a nép mai ellenségeinek visszataszító viaszmásából, hogy őket látva, ne nyugodjanak a vajdahunyadi új lakók sem addig, míg a béke ellenségeit végképp le nem győzzük.

(1955)

TARTALOM

Petőfi elvtárs 5
Régi történet 9
A mi kőházunk 12
Minden jog a szerzőé 21
A Cenk alatt 57
Barangolás Tájképországban 68

Külváros 77
Első rész: A Boldog utcán túl 77
Vasúti negyed 77
Kerekdomb 80
Iris telep 85
A hírhedt Lupsa 89
A patások 93
Második rész: A Boldog utcán innen 103
Egykéző külváros 103
Halottak külvárosa 105
Betegek külvárosa 107
Monostor 111
Májrágó fertály 116
Fellegvár 120

Mit akar és mit kér a külváros 126
A sziki asszony 135
Szilvási bácsi rövid szenvedése 143
A szabadságharc zászlói 149

1940 őszén 151
Két őskeresztény 163
Regény helyett 167
Ismerkedés szovjet katonákkal 180
Egy a sok közül 184
Ünnep a mi utcánkban 187
A pálinkasorból a Munkás Szabadegyetemig 190
A második kísérlet 209
Utazás a gépzeleten 213
Az üszkös búza és a nagygazdák 216
Két hét a vasgyúrók országában 221